

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ТАРАС ПАСКА

**ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВО
В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ
І ВИХОВАННЯ**

МОНОГРАФІЯ

Івано-Франківськ
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
2024

УДК 37.035:39-027.31(477.85/.87)

П19

*Рекомендовано до друку вченою радою
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(протокол № 01 від 30 січня 2024 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

СТИНСЬКА В. В. – доктор педагогічних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

ДЖУС О. В. – доктор педагогічних наук, професор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

ЧЕПІЛЬ М. М. – доктор педагогічних наук, професор Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Паска Т. В.

П19 Гуцульщинознавство в системі національної освіти і виховання : монографія. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2024. 335 с.

ISBN 978-966-640-555-8

Монографія присвячена дослідженню особливостей розвитку гуцульщинознавства в системі національної освіти і виховання дітей та молоді наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. (1985–2020 рр.), діяльності Гуцульської освітянської ради та її фундатора Петра Лосюка з розбудови гуцульської школи як регіональної української національної школи.

Видання рекомендоване педагогічним і науково-педагогічним працівникам, методистам, учителям, менеджерам освіти, здобувачам першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього (освітньо-наукового) та наукового рівнів вищої освіти, а також усім, хто цікавиться проблемами гуцульської школи.

УДК 37.035:39-027.31(477.85/.87)

ISBN 978-966-640-555-8

© Паска Т. В., 2024
© Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, 2024

*«Епіцентром духовно-культурного відродження
України в останні роки стала Гуцульщина.
Ми свідомі, що це не наша заслуга,
що це данина всім поколінням тих,
хто закладав цей духовно-культурний фундамент,
а найголовніше – наших предків-гуцулів,
які, мов криця, міцніли духом, душею й тілом,
і посіяли ті зерна, що дали такий рясний плід»*

Калина Ватаманюк,
«Гуцульський календар», 2001 р.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ.....	9
1.1. Джерельна база гуцульщинознавства та ступінь вивчення проблеми	9
1.2. Теоретико-методологічні засади сучасного гуцульщинознавства	27
1.3. Педагогічний потенціал гуцульської етнокультурної спадщини	38
Висновки до першого розділу.....	53
РОЗДІЛ 2. УПРОВАДЖЕННЯ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.....	56
2.1. Організаційно-педагогічні засади розбудови гуцульської школи як регіональної української національної	56
2.2. Освітньо-виховна діяльність із упровадження гуцульщинознавства в закладах загальної середньої та позашкільної освіти	81
2.3. Дослідно-експериментальна діяльність з розбудови гуцульської школи в Яворівському загальноосвітньому навчальному закладі	107
Висновки до другого розділу	122
РОЗДІЛ 3. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ІДЕЙ ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА У СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ.....	124
3.1. Значення науково-педагогічних ідей П. Лосюка для розвитку сучасного гуцульщинознавства	124
3.2. Міжнародний науково-дослідний проєкт «Гірська школа Українських Карпат»: проблеми і перспективи	137
3.3. Перспективні напрями розвитку гуцульщинознавства та формування інноваційного освітнього середовища в Гуцульському регіоні	146
Висновки до третього розділу	156
ВИСНОВКИ.....	158
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	163
ДОДАТКИ	192

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АПН України – Академія педагогічних наук України
ВО РДА – відділ освіти районної державної адміністрації
ГОР – Гуцульська освітянська рада
ГШК – гуцульська школа-комплекс
ДПМ – декоративно-прикладне мистецтво
ЗВО – заклад вищої освіти
ЗЗСО – заклади загальної середньої освіти
ЗІППО – Закарпатський інститут післядипломної педагогічної освіти
ЗНЗ – загальноосвітній навчальний заклад
ЗОШ – загальноосвітня школа
ЗОШ І–ІІІ ступенів – з 1996 р. до 2017 р. назва навчального закладу, який забезпечував повну загальну середню освіту
ЗОШ І–ІІ ступенів – з 1996 р. до 2017 р. назва навчального закладу, що забезпечував базову загальну середню освіту
ЗОШ І ступеня – з 1996 р. до 2017 р. назва навчального закладу, що забезпечував початкову загальну освіту
ЗПО / ПНЗ – заклад позашкільної освіти / позашкільний навчальний заклад
ІКТ – інформаційно-комунікаційні технології
ІППО – Інститут післядипломної педагогічної освіти
ІППОЧО – Інститут післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області
ІФОППО – Івано-Франківський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
Косівський ІПДМ ЛНАМ – Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв
МАМ – Мала академія мистецтв
МАН України – Мала академія наук України
МГФ – Міжнародний гуцульський фестиваль
МОН України – Міністерство народної освіти УРСР/України (1988-1992), Міністерство освіти України (1992-1999), Міністерство освіти і науки України (1999-2010), Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України (2010-2013), Міністерство освіти і науки України (з 2013 і до зараз).
НАПН України – Національна академія педагогічних наук України
НВК – навчально-виховний комплекс
НДІУ МОН України – Науково-дослідний інститут українознавства Міністерства освіти і науки України
НДЛ – науково-дослідна лабораторія
НПП – національний природний парк
ОГЗД – Об'єднання гуцулів західної діаспори
ОДА – Обласна державна адміністрація
ОДЦТКУМ – Обласний державний центр туризму і краєзнавства учнівської молоді
ОІППО – Обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
ПНУ ім. В. Стефаника – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
РДА – Районна державна адміністрація
РЕНЦ – районний еколого-натуралістичний центр
РМК – районний методичний кабінет
РЦДТ – районний центр дитячої творчості
РЦДЮТ – районний центр дитячої та юнацької творчості
СШ – середня школа (до 1996 р. назва навчального закладу, який забезпечував повну загальну середню освіту)
СЮТ – станція юних техніків
УжНУ – Ужгородський національний університет
УПА – Українська повстанська армія
УСОГ – Українське світове об'єднання гуцулів
ЦДЮТ – Центр дитячої та юнацької творчості

ВСТУП

Самобутня система формування духовності українського народу, освіти і виховання багатьох його поколінь, яка найбільш повно відповідає потребам розбудови Української держави, складалася впродовж віків. Її невід'ємною складовою була і залишається етнопедagogічна спадщина Гуцульщини – одного з етнографічних регіонів України, де всупереч багатовіковому чужоземному засиллю збереглася унікальна духовна і матеріальна культура її мешканців. Використання гуцульської етнокультурної спадщини для виховання в дітей і молоді почуття кровної спорідненості зі своїм народом, любові до рідної землі, національної самосвідомості й патріотизму є актуальним завданням гуцульської школи на сучасному етапі.

Напередодні і після проголошення незалежності України у Карпатському регіоні зародився активний освітній рух, який мав на меті відродження гуцульської школи, упровадження ідей гуцульщинознавства в освітній процес. Ініціатором цього руху був Петро Лосюк – директор Яворівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Косівського району Івано-Франківської області, член-кореспондент Національної академії педагогічних наук України (НАПН), Народний вчитель України. У 1991 р. з його ініціативи засновано науково-методичне об'єднання Гуцульська освітянська рада (ГОР), яка розробила концептуальні засади розбудови гуцульської школи як регіональної української національної, базовою ідеєю якої стало використання етнографічного компонента в освітньому процесі. З метою науково-методичної підтримки цього інноваційного проекту організовано науково-дослідну лабораторію (НДЛ) «Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство» НАПН України та Філію «Гуцульщина» Інституту українознавства Міністерства освіти і науки України (МОН України), підготовлено навчальні програми з гуцульщинознавства, видано серію навчально-методичних видань «Бібліотека гуцульської школи». Результатом наполегливої праці педагогів-новаторів було формування інноваційних моделей гуцульської школи. Яворівська школа стала експериментальним майданчиком НАПН України й отримала статус авторської школи («Школи здібностей»).

Проте в українській педагогічній науці відсутнє цілісне дослідження використання освітньо-виховного потенціалу гуцульського етнокультурного феномена в закладах освіти як регіонального етнографічного компонента, яке б охоплювало освітній простір усіх трьох частин Гуцульщини – Галицької, Буковинської та Закарпатської. Фрагментарно висвітлено досвід апробації та роботи педагогічних працівників з регіональними програмами курсу гуцульщинознавства, особливості різних моделей освітніх систем гуцульських шкіл, просвітницько-культурну, освітньо-наукову діяльність фундаторів сучасного гуцульщинознавства.

Дослідження процесів розвитку гуцульщинознавства наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. актуалізується низкою чинників, зокрема: 1) зростанням інтересу науковців і освітян до вивчення феномена широкого народознавчого руху після проголошення незалежності України, практичного досвіду впровадження регіонального етнографічного компонента в закладах освіти Карпатського регіону; 2) необхідністю наукового обґрунтування впливу гірського середовища на розвиток і виховання молодого покоління, формування його світогляду в контексті забезпечення сталого розвитку Гуцульщини; 3) унікальністю інноваційного проєкту гуцульської школи та багатолітньої науково-педагогічної спадщини його ініціатора П. Лосюка, доцільністю поширення цього досвіду в інших етнографічних регіонах України; 4) пошуком нових шляхів формування компетентнісного підходу до управління сучасним закладом освіти як цілісною педагогічною системою, формуванням готовності освітян до інноваційної діяльності в умовах реалізації вимог законів України «Про освіту» (2017), «Про повну загальну середню освіту» (2020), положень концепції «Нова українська школа» (2016); 5) необхідністю посилення національно-патріотичного виховання дітей і молоді в умовах сучасної російсько-української війни.

Теоретичною основою проблеми дослідження стала нова гуманістична парадигма української освіти, яка забезпечує сприятливі умови для впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній процес (В. Андрущенко, Б. Гершунський, Т. Гуцан, Д. Дзвінчук, В. Кремінь, В. Луговий, В. Лутай, В. Огнев'юк, В. Шадриков та ін.), праці з теорії і практики національної освіти і виховання (І. Бех, О. Вишневський, П. Кононенко, Ю. Руденко, О. Савченко, Р. Скульський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська).

Проблеми становлення гуцульської школи як регіональної української національної, особливості розвитку теорії та практики сучасного гуцульщинознавства, впливу гірського середовища на розвиток і виховання здобувачів освіти розглядали у своїх працях О. Будник, А. Григорук, М. Домашевський, І. Зеленчук, Г. Кожолянюк, П. Кононенко, М. Лаврук, В. Лаппо, Н. Лисенко, П. Лосюк, І. Пелипейко, Р. Скульський, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, В. Хрущ, О. Хрущ, І. Червінська, П. Шкрібляк.

Особливості навчально-методичного забезпечення вивчення гуцульщинознавства, освітньо-виховного потенціалу гуцульської культурної спадщини, формування етнопедагогічної компетентності майбутніх педагогів гірських шкіл висвітлювали науковці П. Арсенич, Г. Білавич, М. Васильчук, В. Грабовецький, В. Грещук, Д. Дзвінчук, С. Домбровський, Я. Зеленчук, М. Іванчук, Л. Калуська, В. Качкан, В. Клапчук, В. Кононенко, М. Косило, М. Кугутяк, М. Лесюк, Н. Луцан, М. Марусинець, В. Мелешко, Т. Мінченко, М. Оліяр, О. Поясик, Л. Прокопів, І. Сеньків, П. Сіреджук, В. Стинська, М. Ткач, В. Химинець, М. Чепіль та ін.

Творчі напрацювання і здобутки фундаторів сучасного гуцульщинознавства стали об'єктом зацікавлення таких науковців і методистів, як М. Антонєць, А. Басова, Н. Горбенко, О. Джус, Л. Келембет, В. Козьменчук, Н. Крет, В. Курищук, Т. Мостова, М. Проц, В. Сеняк, Б. Скоморовський, О. Ткачук, Н. Черкач, В. Черкач та ін.

Актуальність порушеної проблеми, виявлені прогалини в її теоретичній і практичній розробленості уможливили вибір теми монографічного дослідження: «Гуцульщинознавство в системі національної освіти і виховання». Монографію підготовлено відповідно до плану науководослідної роботи кафедри педагогіки та освітнього менеджменту імені Богдана Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Історико-педагогічні проблеми навчання і виховання у системі безперервної освіти» (державний реєстраційний номер – 0108U009122).

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1985-2020 рр. – період від витоків українського національного відродження, започаткування процесів демократизації і гласності, на тлі яких була розроблена концепція гуцульської школи до початку впровадження в освітньому просторі Карпатського регіону Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» та прийняття Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020).

Територіальні межі дослідження складають адміністративні райони, населені переважно етнографічною групою гуцулів. У досліджуваній період до них відносилися: у Івано-Франківській області – Надвірнянський, Верховинський, Косівський райони, південна частина Коломийського району та територія Яремчанської міської ради; у Чернівецькій області – Вижницький і Путильський райони; у Закарпатській області – Рахівський район.

У монографії здійснено аналіз концептуальних засад, джерельної бази та історіографії дослідження проблеми української гуцульської школи та розвитку сучасного гуцульщинознавства; обґрунтовано освітньо-виховні можливості використання педагогічного потенціалу гуцульської етнокультурної спадщини в системі національної освіти і виховання дітей та молоді; з'ясовано організаційно-педагогічні засади розбудови гуцульської школи як регіональної української національної, проаналізовано експериментальну та пілотну діяльність закладів освіти регіону із впровадження гуцульщинознавства в систему освітньо-виховної роботи; розкрито зміст науково-педагогічної діяльності фундатора гуцульщинознавства, Народного вчителя України П. Лосюка, з'ясовано сутність провідних положень його наукового доробку та розкрито їхнє значення для розвитку сучасного гуцульщинознавства; визначено перспективні напрями розвитку гуцульщинознавства та формування інноваційного освітнього середовища в Гуцульському регіоні.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКОЇ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

1.1. Джерельна база гуцульщинознавства та ступінь вивчення проблеми

Аналіз усього комплексу матеріалів з проблеми розвитку гуцульщинознавства наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть дає підстави виокремити такі групи джерел:

1. Законодавчі акти, нормативні документи, що стосуються розвитку освіти в Україні та Гуцульському регіоні (програми, стратегії, доктрини, концепції).

2. Узагальнюючі праці, монографії, наукові розвідки, присвячені питанням освіти і виховання дітей та молоді в Західній Україні загалом і Гуцульщині зокрема, проблемам гірської школи Карпатського регіону, впровадженню регіонального етнографічного компонента (гуцульщинознавства) в закладах освіти Гуцульського краю.

3. Науково-педагогічні та методичні напрацювання, у яких висвітлено діяльність фундатора сучасного гуцульщинознавства і гуцульської школи Петра Васильовича Лосюка та висвітлено педагогічний досвід очолюваного ним колективу Яворівської загальноосвітньої школи (ЗОШ), де був реалізований інноваційний проєкт із впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній процес.

4. Дослідження і розвідки, присвячені окремим напрямам сучасного гуцульщинознавства – педагогічному, історико-краєзнавчому, природничо-географічному, літературному, фольклорно-етнографічному, культурно-мистецькому.

5. Навчально-методична література для вчителів та здобувачів освіти, видана обласними ІІПО, районними інформаційно-методичними центрами (кабінетами), НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство», Філією «Гуцульщина» Науково-дослідного інституту українознавства (НДІУ) МОН України.

6. Матеріали міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних і науково-теоретичних конференцій, семінарів, круглих столів, педагогічних читань, симпозіумів з проблем Гуцульського регіону.

7. Довідково-енциклопедична література.

8. Наукові та науково-методичні часописи, в яких публікувалися матеріали, присвячені освітнім проблемам Гуцульщини.

9. Публікації в суспільно-культурних, краєзнавчих та літературно-мистецьких журналах про освітнє життя Гуцульщини та матеріали регіональної періодичної преси.

10. Дослідження, опубліковані українською гуцульською діаспорою.

11. Праці польських науковців – дослідників матеріальної і духовної культури Гуцульщини.

12. Статистично-аналітичні матеріали органів управління освітою – районних відділів освіти Гуцульщини, обласних управлінь освіти, документи Надвірнянського і Верховинського районних державних архівів Івано-Франківської області, що висвітлюють розвиток освіти в Гуцульському регіоні у досліджуваний період.

13. Картотеки перспективного педагогічного досвіду ОІППО, публікації і розробки педагогів гуцульських шкіл на сторінках наукових, науково-методичних часописів та періодичної преси.

14. Матеріали польових досліджень – інтерв'ю з відомими популяризаторами гуцульщинознавства, освітянами, методистами, науковцями, які займались розбудовою гуцульської школи (Додаток Ц.1).

У контексті дослідження джерельної бази гуцульщинознавства важливе значення мають такі *законодавчі акти та нормативні документи* з питань національної освіти і виховання дітей та молоді: Закони України «Про освіту» (1991, 2017) [407; 408], «Про загальну середню освіту» (1999) [392], «Про повну загальну середню освіту» (2020) [409], «Про вищу освіту» (2002, 2014) [389; 390]; Укази Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні» (2001) [400], «Про Національну доктрину розвитку освіти» (2002) [404]; Постанови КМУ «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття»))» (1993) [391]; «Про затвердження комплексного плану заходів щодо розвитку загальної середньої освіти в 1999-2012 роках» (1999) [395], «Про розвиток сільської загальноосвітньої школи» (1999) [412]; «Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року» (2002) [398]; Концепція «Педагогіка народознавства» (1990) [365], Концепція української школи Прикарпаття (1990) [461], концептуальні положення «Основи національного виховання» (1993) [337], Концепція національного виховання (1994) [227], Концепція гуцульської школи як регіональної української національної школи (1994) [269], регіональна програма «Освіта Гуцульського краю» (1994) [431], Концепція українського національного виховання учнів загальноосвітньої школи в умовах Прикарпаття (1995) [465], Концепція державного стандарту загальної середньої освіти України (1996) [225], Концепція профільного навчання в старшій школі (2003) [402], Національна програма виховання дітей і учнівської молоді (2004) [405], концептуальні засади міжнародного науково-дослідного проекту «Гірська школа. Стан. Проблеми. Перспективи розвитку» (згодом – «Гірська школа Українських Карпат») (2006) [423], Концепція національно-патріотичного виховання молоді (2009) [397], Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України

(2011) [338], Концепція національно-патріотичного виховання дітей і молоді (2015) [396], Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року (2016) [414].

Слід наголосити і на важливості нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення сталого розвитку Гуцульщини, збереження і популяризацію її автентичної етнокультурної спадщини: Законів України «Про статус гірських населених пунктів в Україні» (1995) [413], «Про народні художні промисли» (2001) [403], «Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат» (2004) [411], «Про засади державної регіональної політики» (2015) [393], Указів Президента України «Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні» (2006) [399] та «Про збереження і популяризацію гуцульської культури» (2009) [401] (Додаток Б), Постанови КМУ «Про затвердження Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки» (2019) [394].

Грунтовні історико-педагогічні дослідження розвитку сучасного гуцульщинознавства в Галичині, Буковині та на Закарпатті, в результаті яких видано *узагальнюючі праці, монографії, наукові розвідки*, здійснили науковці: А. Григорук [120; 121; 144], В. Грещук [126; 127; 137], І. Зеленчук [86], В. Качкан [198; 199], Г. Кожолянко [213; 214; 216], М. Лаврук [246], В. Лаппо [250], Н. Лисенко [258], П. Лосюк [262; 266; 267; 275; 277; 287], Т. Мінченко [305], Т. Паска [345-363; 574-578], І. Пелипейко [369; 370], Р. Скульський [142; 319; 467], М. Стельмахович [473; 474; 477], Б. Ступарик [483-486], В. Химинець [508], В. Хрущ [328; 515; 521], І. Червінська [531], П. Шкрібляк [543; 544; 545] та ін. (Додаток В).

Слід підкреслити, що велику цінність для обґрунтування необхідності і висвітлення досвіду впровадження регіонального етнографічного компонента – гуцульщинознавства – в освітній процес має науковий доробок члена-кореспондента НАПН України, Народного вчителя України Петра Лосюка. Серед його найважливіших праць виділяємо:

- комплексні праці, монографії, збірники статей в яких розглядаються теоретичні засади і досвід вивчення гуцульщинознавства: «Декоративно-прикладне мистецтво в школі» (1979); «Гуцульська школа: до 150-річчя Яворівської середньої школи» (1997); «Гуцульщинознавство в українській національній школі» (2001); «Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону)» (2007); «На вістрі часу» (2016); «Гірська школа перехідного періоду» (2018);

- навчально-методичні посібники для гуцульської школи: «Хрестоматія з гуцульщинознавства (2001); «Школа здібностей» (2004); «Люблю тебе, Гуцульщино!» (2012); «Творчість юних» (2006); «Ростимо юних патріотами України» (2015); «Вчені-горяни – гірській школі» (2018).

Одним із перших українських дослідників розвитку шкільництва Гуцульщини був науковець ПНУ ім. В. Стефаника Б. Ступарик (1940-2002). Він започаткував власну наукову школу і новий напрям дослідження у педагогічній науці – історію становлення й розвитку теорії та практики національної освіти і виховання в Галичині. У своїх наукових працях Б. Ступарик розкриває характерні особливості розвитку освіти в Галичині та, зокрема, на Гуцульщині у різні історичні періоди, прослідковує процес відстоювання своєї національної школи жителями краю у важких умовах іноземної окупації [483; 484; 486]. Дослідник об'єктивно відзначає, що в усі періоди окупаційна влада вважала навчальні заклади засобом денаціоналізації українців Галичини, позбавлення їх національної свідомості та історичної пам'яті.

У дослідженнях Б. Ступарика виділено такі періоди розвитку шкільництва в Галичині, у тому числі на Гуцульщині:

1. 1772-1848 рр. – період боротьби за українську мову викладання в умовах австрійського панування, активна діяльність греко-католицького духовенства зі створення парафіяльних шкіл;

2. 1848-1900 рр. – період зростання національної свідомості, ролі світської інтелігенції, активізації культурно-освітнього і політичного життя широких мас населення, створення товариства «Просвіта», «Руського Педагогічного Товариства», Наукового Товариства ім. Шевченка, видання педагогічної преси, відкриття читалень, випуску українських шкільних підручників. Система шкільництва доповнилась як державними, так і приватними фаховими школами;

3. 1900-1919 рр. – період енергійної боротьби за українське шкільництво, створення альтернативної до державної системи приватного українського шкільництва, розробки концептуальних основ національної школи і виховання;

4. 1919-1939 рр. – протистояння полонізаційній політиці польського уряду, завершення розробки теоретичних засад національного виховання, утвердження системи приватного українського шкільництва;

5. 1939-1945 рр. – функціонування шкільництва у період Другої світової війни;

6. 1945-1991 рр. – радянізація освітньої системи, пропаганда комуністичної ідеології, русифікація школи; розробка наукових основ національного виховання української молоді в діаспорі;

7. 1991 – початок ХХІ ст. – становлення української національної школи [483-486].

Слід наголосити, що Б. Ступарик розглядав розвиток шкільництва Гуцульщини не як ізольований процес, а як органічну складову боротьби народу за національну і політичну свободу.

Визначна роль у глибинному дослідженні української і гуцульської етнопедагогіки та традиційного родинного виховання, розробці методики

вивчення народознавства і гуцульщинознавства належить прикарпатському вченому М. Стельмаховичу (1934-1998), Безцінними джерелами гуманізації навчально-виховного процесу стали книги М. Стельмаховича «Народна педагогіка» (1985), «Народне дитинознавство» (1991), «Українське родинознавство» (1994), «Українська родинна педагогіка» (1996). Він взяв активну участь у виданні посібників «Методика викладання народознавства в школі» (1995), «Українознавство в національній школі» (1995). Без сумніву, вищевказані видання стали ваговою методичною допомогою освітянам гуцульських шкіл у формуванні системи вивчення і популяризації гуцульщинознавства. Ця наукова галузь була предметом особливого зацікавлення для М. Стельмаховича, про що свідчать його статті «Українознавство, народознавство і гуцульщинознавство. Співвідношення між ними» [476], «Гуцульська родина: батьки і діти» [472]. М. Стельмахович підкреслював, що «таким науково-методичним доробком, який має гуцульська школа, може пишатися університет чи науково-дослідний інститут» [315, с. 142].

Розвиток гуцульщинознавства у досліджуваний період відбувався під значним впливом науково-педагогічних ідей професора, керівника науково-методичного центру «Українська етнопедагогіка і народознавство» Академії педагогічних наук (АПН) України і ПНУ ім. В. Стефаника Р. Скульського (1935-2004). Він залишив у спадок цінні науково-педагогічні праці – посібники та монографії з проблем національного виховання засобами українського народознавства і гуцульщинознавства, методики їх викладання в школі, актуальних питань української етнопедагогіки.

У своїх міркуваннях, висловлених у праці «Українознавство в національній школі» [142], Р. Скульський вважав за доцільне зорієнтувати педагогічних працівників на таку структуру україно-, народознавства, до якої повинні входити три взаємопов'язані інформаційні блоки: 1) людина в системі різномасштабних спільнот; 2) матеріальна культура народу; 3) духовна культура народу. Кожен інформаційний блок побудований не тільки за логікою та структурою науки, але й за логікою пізнання людиною самої себе і своїх взаємин з різномасштабними спільнотами. Так, наприклад, перший інформаційний блок охоплює інформацію про сім'ю, родовід і родинні відносини, про людей найближчого соціального оточення, про сільську чи міську громаду, етнографічну групу (гуцулів, бойків, лемків та ін.), націю, державне громадянство, світову цивілізацію. Аналогічно будуються інформаційні блоки «Матеріальна культура народу» і «Духовна культура народу», залежно від соціальних умов та етнографічних особливостей розробляється конкретна тематика кожного блоку.

Цінним для нашої роботи є розробка Р. Скульським оптимальних варіантів використання шкільного українознавства (у т. ч., й гуцульщинознавства) в педагогічному процесі: 1) варіант, який передбачає викорис-

тання етнографічних знань на уроках з різних предметів на рівні забезпечення міжпредметних зв'язків; 2) варіант, коли вчитель не дає готових наукових обґрунтувань, а пропонує це зробити самим учням, що сприяє активізації їхньої навчально-пізнавальної діяльності; 3) варіант, коли учитель завчасно пропонує учням підібрати народознавчу інформацію, що стосується певного предмета, процесу чи явища.

Наведені науковцем варіанти стосуються здебільшого уроків з різних предметів, на яких використовуються лише певні елементи етнографії, якими доповнюють матеріал шкільних підручників і посібників. Поряд з цим, на думку Р. Скульського, у практиці організації навчання слід використовувати такі форми, коли етнографічний матеріал є не допоміжним, а головним джерелом навчальної інформації. Це, зокрема, буває тоді, коли гуцульщинознавство, народознавство, українознавство (за вибором школи) чи деякі їхні розділи вивчаються як окремі навчальні предмети.

Відповідаючи на твердження окремих педагогів, які недооцінювали народну педагогіку за емпіризм знань, а значить, і за те, що в ній відсутня теоретична складова, Р. Скульський слушно підкреслював: «Деякі педагогічні узагальнення, що прийшли до нас із глибокої давнини, не можуть не викликати захоплення. Інша річ, що народ як творець етнопедагогіки не знав (та й не міг знати) сучасних способів і засобів фіксації знань, їх збереження та передачі прийдешнім поколінням. Тому він користувався тими засобами, які були йому доступні й зрозумілі – приказками, прислів'ями, анекдотами, байками, піснями і т. п.» [463, с. 6].

Вагомий внесок у розвиток гуцульщинознавства зробив І. Пелипейко (1928-2006) – педагог, методист, літературний редактор журналу «Гуцульська школа», старший науковий співробітник НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство». Результатом його напруженої праці стали більше ніж 500 публікацій в українських і зарубіжних виданнях та 13 книг з різних галузей гуцульщинознавства. Він був одним із провідних краєзнавців Гуцульщини, блискучим знавцем її географії, історії, шкільництва, культури, ремесел і промислів, обрядовості цього краю. І. Пелипейко вважав, що шкільного вчителя «необхідно не тільки психологічно вмотивувати на вивчення гуцульщинознавства і дати йому наукову підготовку; не менш важливо забезпечити його необхідними посібниками, методичними збірниками, довідниками та іншою літературою» [234, с. 75].

І. Пелипейко – автор видань «Населені пункти Косівщини» (1995), «Плай. Книга для читання про Гуцульщину» (1996), «Пам'ятки природи Косівщини» (1997), «Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини» (1998), «Флояра. Хрестоматія з гуцульського фольклору» (1999), «Косів: люди і долі» (2001), «Містечко над Рибницею» (2004). Він підготував і видав також довідково-енциклопедичні книги «Дослідники та краєзнавці Гуцульщини» (у співавторстві з П. Арсеничем) (2002) та «Гу-

цупьщина в літературі» (1997), яка містить 479 статей і авторську післямову «Гуцульська тема в літературі».

Варто звернути увагу на дослідницьку діяльність фундатора Філії «Гуцульщина» НДІУ МОН України П. Шкрібляка (1933-2016). Він займався науково-дослідною роботою з етнічно-національних, освітянсько-культурних, природо-економічних проблем Гуцульщини, впровадженням вивчення українознавства і гуцульщинознавства в навчально-виховних закладах Гуцульського краю. У праці «Наукова установа в Гуцульській столиці» П. Шкрібляк висвітлює діяльність Філії «Гуцульщина»: від розробки теорії українознавства – народознавства – гуцульщинознавства до формування системи практичного його вивчення і популяризації в закладах освіти Гуцульського регіону [544].

У статті «Регіональна самобутність Гуцульщини в загальноукраїнському контексті: історія, сучасний стан, перспективи і проблеми» науковець наголошує на важливій ролі ГОР, яка «спрямовує зусилля на удосконалення навчально-виховного процесу в закладах освіти регіону, використання у ньому гуцульської культурної спадщини, популяризації гуцульщинознавства, узагальнення і поширення кращого педагогічного досвіду» [545, с. 235]. Він акцентує увагу на тому, що успішне розв'язання українознавчо-гуманітарних та педагогічних проблем «уможливить підвищення та посилення ролі Гуцульщини і Карпат як берегині самобутності національно-культурних надбань горян, їх впливу на загальноукраїнські та європейські процеси в період сучасної глобалізації» [545, с. 239].

Серед дослідників гуцульщинознавства особливе місце займає А. Григорук, старша наукова співробітниця НДІ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство», яка досліджує наукову проблему «Українська етнопедагогіка в системі навчально-виховної роботи шкіл Гуцульщини». А. Григорук була автором і упорядником таких видань: «Моя Гуцульщина. Уроки гуцульщинознавства в початковій школі» (2010), «Духовні скарби Ігоря Пелипейка» (2010), «Люблю тебе, Гуцульщино» (2012), «Ростимо юних патріотами України» (2015) та ін.

У навчально-методичному посібнику «Етнологія Гуцульщини: фольклор і обрядовість» А. Григорук розкриває питання єдності гуцульського фольклору із загальноукраїнським та його жанровий склад. Вона наголошує, що прикметною рисою гуцульського фольклору є те, що він не став лише пам'яткою минулих епох: «На Гуцульщині народна традиція творчості ніколи не переривалася; вона живе, розвивається, наповнюється новим змістом, що відображає сьогоденні події, передається з уст в уста, як у давнину, і знаходить нові можливості поширення, що відповідають сучасності...» [120, с. 6]. Авторка слушно підкреслює, що обрядово-звичаєва культура мешканців Українських Карпат, «маючи потужний національно-патріотичний потенціал, заслуговує на вивчення й використання в

навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл, ліцеїв, гімназій, фахових навчальних закладів з підготовки педагогічних, мистецьких, філологічних, журналістських кадрів» [120, с. 7].

Важливо відзначити також науковий доробок науковиці В. Лаппо, яка досліджує педагогічний потенціал гуцульської етнокультури, доводить потребу й доцільність його використання у виховному процесі закладів освіти Гуцульського етнорегіону як засобу формування ціннісного ставлення до рідного краю. Вона обґрунтувала методику етнокультурної підготовки майбутніх вчителів гірських шкіл, висвітлила різноманітні чинники етнізації освіти, структурні компоненти готовності студентів закладів вищої освіти (ЗВО) до здійснення етнічної соціалізації дітей та молоді [250].

Дослідниця звернула увагу на провідні чинники формування самобутньої педагогічної культури гуцулів, виокремила складові частини педагогічного потенціалу гуцульського етнокультурного феномена. Погоджуємося із твердженням В. Лаппо, що рівень педагогічної культури етнічної спільноти «виступає чи не найважливішою ознакою етнокультури загалом, позаяк збереження й уважне ставлення до скарбів педагогічної традиції є наріжним каменем міжпоколіннєвої трансмісії; підтвердженням цьому виступають педагогічні традиції гуцульської етноспільноти, які своїм корінням сягають у глибину віків» [248, с. 54].

Одним із перших дослідників і популяризаторів сучасного гуцульщинознавства на Прикарпатті, утвердження в ньому напряму персоналізації був академік В. Качкан. У двотомному навчальному посібнику «Українське народознавство в іменах» (1994-1995 рр.) на основі раніше закритих архівних матеріалів він створив понад 30 нарисів-есеїв, у яких відтворено життєвий і творчий шлях відомих постатей духовної культури, пов'язаних із Гуцульщиною. У книзі автор поглиблює знання здобувачів освіти про невідомих і малознаних на той час для громадськості письменників, публіцистів, істориків, фольклористів, етнографів, культурно-громадських діячів. Серед них – родина культурно-освітніх діячів Заклинських, історик, етнограф, політик А. Петрушевич, етнолог В. Шухевич, громадсько-культурний діяч, письменник, етнограф М. Павлик, фольклорист і етнограф В. Гнатюк, видавець і публіцист Я. Весоловський, суспільно-культурний діяч О. Бойків, історик і етнограф Ю. Целевич, дослідник Гуцульщини, письменник М. Ломацький [199].

Значний інтерес для нашого дослідження мають напрацювання науковиці М. Лаврук, узагальнені у монографії «Гуцули Українських Карпат (етногеографічне дослідження)» (2005) [246]. У праці обґрунтовано концептуальні засади і методику етногеографічного дослідження гуцульської спільноти, розкриваються основні проблеми і перспективи збереження самобутності Гуцульського краю. Дослідниця підкреслює, що «пізнання таких спільнот, як гуцули, завжди актуальне, оскільки уповіль-

нення суспільного розвитку на їхніх теренах дає можливість збагнути, що саме втрачає людина у стрімкому поступі прогресу, які життєві цінності не можуть замінити високих стандартів споживання» [246, с. 9].

М. Лаврук аналізує потужний науково-освітній, культурно-мистецький, громадський і релігійно-духовний рух за відродження власної культури, який розпочався на Гуцульщині на початку 1990-х років. Вона відзначає, що «на випаленому атеїзмом і антинаціоналізмом культурному просторі пострадянської України Гуцульщина, як особлива складова Західної України, відіграє роль національно-культурного оазису» [246, с. 44-45]. Унікальним освітнім явищем в Україні автор вважає реалізацію регіональної українознавчої програми «Гуцульська школа», в рамках якої, «окрім сучасної базової освіти, гуцульські діти глибоко студіюють і практично оволодівають гуцульськими ремеслами» [246, с. 45]. Загалом, ми погоджуємося з думкою М. Лаврук про те, що «Гуцульщина служить добрим прикладом того, як реально можна зробити школу національною за змістом, урахувавши конкретні місцеві умови, і не нижче європейського рівня» [246, с. 45].

Особливе місце у межах нашого дослідження займають *науково-педагогічні та методичні напрацювання, у яких висвітлено життєвий і творчий шлях фундатора сучасного гуцульщинознавства і гуцульської школи Петра Лосюка та педагогічний досвід очолюваного ним колективу Яворівської школи*. Серед дослідників, які порушували цю тему, слід виділити таких, як М. Антоненць [46; 47], П. Арсенич [50], А. Басова [53], О. Березюк [60; 61], Н. Горбенко [117], А. Григорук [315], О. Джус [138; 139], Л. Келембет [200], В. Козьменчук [217], Н. Крет [237], В. Курищук [243; 244], Н. Лисенко [257], В. Лосюк [261], Т. Мостова [310], І. Пелипейко [369; 379], М. Проц [427], І. Сеньків [451], Р. Скульський [460; 462], М. Стельмахович [475], В. Стинська [61], В. Черкач [533], Н. Черкач [533] та ін.

Одне з небагатьох видань, у якому висвітлено наукову, освітню та громадську діяльність видатного педагога-новатора – книга «Народний учитель України Петро Лосюк. Статті, дослідження, документи», яку упорядкувала і здійснила загальну редакцію А. Григорук [315]. У 2013 р. дослідники Н. Черкач і В. Черкач видали книгу-нарис «Подвижник гуцульської школи» [533]. Вона підсумувала півстолітній досвід науково-педагогічної діяльності П. Лосюка як директора школи, академіка, фундатора сучасного гуцульщинознавства і гуцульської школи, відомого громадського діяча.

Аналіз науково-педагогічного доробку П. Лосюка та його багаторічного досвіду впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній простір гуцульської школи знаходимо також на сторінках книги «Косівщина. Освіта» [234], виданої з ініціативи ГОР у 2017 р. У ній подаються відомості про видатних педагогів Косівського району ХІХ-ХХІ ст., діяльність яких формувала обличчя освіти цього краю. Їхній дос-

від творчо використовується і в наш час та сприяє розвитку і популяризації гуцульщинознавства.

Дослідник І. Пелипейко, аналізуючи життєвий і творчий шлях П. Лосюка, підкреслює, що пошуки розв'язання проблем сільської гірської школи стали його постійною турботою ще з перших років роботи на посаді директора Яворівської школи. Педагогу-новатору вдалося згуртувати педагогів усіх восьми гуцульських районів навколо Гуцульської освітянської ради з метою «спільно працювати над створенням української національної школи, в діяльності якої враховувались би природні, географічні, історичні, економічні, етнографічні, культурні умови гірського краю» [367, с. 521].

А. Григорук відзначає цілеспрямованість науково-педагогічних пошуків П. Лосюка на всьому відрізку його творчого життєвого шляху, цінність досвіду педагога-вченого для всіх етнографічних регіонів України, нестандартність його мислення і категоричність в оцінках шкільних реформ, якщо вони не підкріплені ніякими конкретними змінами в системі освіти. Дослідниця розкрила суть, методологію й організаційні засади авторських проєктів та науково-педагогічних експериментів П. Лосюка «Школа здібностей», «Гуцульська школа майбутнього», «Поєднання профільного навчання з допрофесійною і професійною підготовкою старшокласників в однокласній сільській школі» [315, с. 11-15].

Дослідниця А. Басова, аналізуючи науково-педагогічну спадщину П. Лосюка, підкреслює, що «особливості його етнопедагогіки – на стику мистецтва та праці в школі» [53, с. 37]. Вона відзначає, що на відміну від концепцій багатьох шкіл, у яких трудове навчання і предмети естетичного виховання відступають на другий план, у концепції «Школи здібностей» П. Лосюка естетично-трудове навчання посідає перше місце.

Науковиця Н. Лисенко, обґрунтовуючи загальні засади української етнопедагогіки та аналізуючи етнопедагогічні проблеми сучасної освіти, підкреслює, що «народний доробок Гуцульського етнорегіону набув стрімкого поступу лише під науковим супроводом П. Лосюка в останні десятиріччя ХХ століття» [257, с. 52].

Дослідник М. Антонєць ґрунтовно проаналізував концепцію гуцульської школи та підкреслив, що головною метою національного виховання за П. Лосюком є «набуття підростаючим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, формування в учнівської молоді рис громадянина Української держави, розвиненої духовності, моральної, художньо-естетичної, правової, трудової, екологічної культури» [46, с. 29]. На думку М. Антонця, врахування регіональних гуцульських особливостей у Яворівській школі досягається цілеспрямованим і творчим упровадженням у практику роботи програми гуцульщинознавства в контексті українського національного виховання. Він називає гуцульщинознавство «серцевиною національного виховання місце-

вих школярів» [46, с. 30] та характеризує шляхи його реалізації в умовах освітнього простору регіону.

Дослідник підкреслює наступність ідей В. Сухомлинського і П. Лосюка, а гуцульська школа трактується ним як втілення ідей В. Сухомлинського про духовну мудрість української народної педагогіки й української національної культури. Автор наголошує, що П. Лосюк в розбудові гуцульської школи творчо використав спадщину В. Сухомлинського, яка «невичерпна у своєму філософському, психолого-педагогічному і соціокультурному вимірах..., оскільки Василь Олександрович значно випередив свій час» [47, с. 19-20].

Дослідник Н. Крет, оцінюючи багаторічну управлінську і науково-педагогічну діяльність П. Лосюка, звертає увагу на те, що учений-педагог не лише прогнозував розвиток сільської загальноосвітньої школи та пропонував нові педагогічні ідеї, але й наполегливо добивався їх реалізації у повсякденній практичній роботі педагогічного колективу. Саме це, на переконання дослідника, й уможливило створення у специфічних умовах гірського гуцульського села авторської «Школи здібностей» [237, с. 87-93].

Таким чином, більшість дослідників науково-педагогічної діяльності П. Лосюка підкреслюють важливість практичного значення інноваційного досвіду Яворівської школи під керівництвом її директора П. Лосюка не лише для Гуцульського регіону, а й далеко за його межами.

Важливою групою джерел є *дослідження і розвідки, присвячені окремим напрямам сучасного гуцульщинознавства*. Аналіз джерельної бази дав змогу нам зробити висновок про те, що впродовж кінця ХХ – на початку ХХІ ст. сформувалися такі напрями у розвитку гуцульщинознавства: педагогічний, історико-краєзнавчий, природничо-географічний, філологічний, фольклорно-етнографічний, культурно-мистецький. У контексті нашої роботи виділяємо дослідників, чії наукові праці, розвідки і методичні посібники збагатили регіональний етнографічний компонент навчальних програм з гуцульщинознавства та широко використовуються педагогами гуцульських шкіл Галичини, Буковини і Закарпаття в освітньому процесі (таблиця 1.1).

Цінною групою джерел вважаємо *навчально-методичну літературу для вчителів та здобувачів освіти*, видану з метою дидактичного забезпечення вивчення гуцульщинознавства. Насамперед, слід відзначити книжкову серію «Бібліотека гуцульської школи», яка видавалася на базі НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство». Значну частину навчально-методичної літератури для гуцульських шкіл було розроблено зусиллями Івано-Франківського, Чернівецького та Закарпатського ОППО [109; 235; 242; 260; 305; 306; 321; 341; 453; 467; 498; 502; 510; 537]. Важливе значення у популяризації гуцульської моделі школи мала серія науково-методичних збірників «Сільська школа: реалії та перспективи», започаткована у 2003 р.

творчою лабораторією «Сільська школа» ІФОППО. На сторінках цього видання було висвітлено інноваційний досвід багатьох закладів освіти Гуцульщини, серед яких школи у Яворові, Рожневі (Косівщина), Яблуниці, Криворівні (Верховинщина), Добротові (Надвірнянщина), Підзахаричеві (Путильщина), Діловому (Рахівщина), Поляниці (Яремчанщина), Ковалівці, Тростянці (Коломийщина) [52; 67; 91; 102; 158; 177; 200; 201; 210; 264; 325; 386; 430; 456; 558].

Таблиця 1.1

**Дослідники основних напрямів гуцульщинознавства
(кінець ХХ – початок ХХІ ст.)**

№	Напрями гуцульщинознавства	Дослідники
1	Педагогічний	Бауер М., О. Березюк, Близнюк М., Будник О., Горбенко Н., Джус О., С. Домбровський, Зеленчук В., Зеленчук І., Іванюк Г., Іванюк М., Калуська Л., Келембет Л., Князький О., Козьменчук В., Кондряк М., Косило М., Кузенко О., Лосюк В., Мочан Т., Нагачевська З., Никифоряк Д., Паска Т., Полек В., Прокопів Л., Радиш О., Савчук І., Сеняк В., Сорохманюк О., Стинська В., Ткач М., Ткачук О., Томюк Ф., Фізеші О., Фіцич О., Химинець В., Червінська І., Черкач Н., Шимон Ю.
2	Історико-краєзнавчий	Арсенич П., Бурдуланюк В., Гаврилів Б., Гандзюк Р., Грабовецький В., Гранчак І., Клапчук В., Кметюк І., Кугутяк М., Курищук В., Луців Є., Максим'юк М., Монолатій І., Німець О., Павленко Г., Павлюк С., Савчук М., Семкіяш М., Сіреджук П., Солонець І., Федорак В., Янко І.
3	Природничо-географічний	Бундзяк В., Габорак М., Гамор Ф., Гілецький Й., Зеленчук Я., Комендар В., Парпан В., Приходько М., Тріфонова Л.
4	Філологічний	Астаф'єва М., Бігусяк М., Білавич Г., Близнюк М., Васильчук М., Воронич Г., Закревська Я., Ковальчук М., Кононенко В., Крет Н., Левицький В., Лесюк М., Негрич М., Пушик С., Савчук Б., Сергієнко Н., Федунь М., Хобзей Н., Хороб С., Чир Н.
5	Фольклорно-етнографічний	Влад М., Гавадзин В., Гавучак Я., Городенко М., Дроняк І., Зінчук М., Зубик Л., Кушнерчук М., Піпаш В., Тиводар М.
6	Культурно-мистецький	Андріюк П., Боберський Ю., Вах І., Вережак Г., Вовк М., Ворончак В., Гнатюк М., Кіндратюк Б., Корпанюк В., Кузан Н., Лизанчук В., Лосюк П., Мисюк І., Молинь В., Никорак О., Оршанський Л., Остап'юк І., Пожоджук Д., Поясик О., Приймак Д., Приймак Й., Свйонтек І., Слободян О., Соломченко О., Сусак К., Тимків Б., Ткачук Я., Фічора І., Флис С., Фокшей І., Чига Ю., Юсипчук Ю., Ясінська О., Яцишин Р.

У процесі аналізу джерельної бази розвитку гуцульщинознавства важливе місце відводимо *матеріалам міжнародних, всеукраїнських та регіональних науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, педагогічних читань, симпозіумів*. Вони були присвячені як загальним проблемам розвитку Гуцульщини, характерним особливостям гуцульського етнокультурного феномена, так і актуальним питанням впровадження регіонального етнографічного компонента – гуцульщинознавства в освітній простір регіону. Варто зазначити, що до проведення і участі у цих конференціях долучилася велика кількість науковців з Гуцульщини та всієї України, а також педагоги гуцульських шкіл, методисти, студенти, краєзнавці, представники органів місцевого самоврядування (Додаток М).

Зазначимо, що одним з перших форумів, де всебічно було обґрунтовано проблему розвитку гуцульщинознавства в умовах незалежної України, стала наукова конференція Першого світового конгресу гуцулів у м. Івано-Франківськ (1993). Під час роботи конференції вперше на всеукраїнському рівні були конкретизовані першочергові проблеми відродження, розвитку і популяризації гуцульщинознавства в системі національної освіти України. Серед них такі, як: роль гуцульської культури у формуванні національної системи виховання учнів; значення гуцульської школи для відродження Гуцульщини; елементи гуцульської культури в педагогічному процесі; використання гуцульської господарської культури у трудовій підготовці школярів; гуцульське народне мистецтво у школах Прикарпаття; народне мистецтво Гуцульщини у підготовці студентів художнього профілю; культурні традиції Гуцульщини у діяльності дитячих фольклорних колективів; гуцульський фольклор у системі шкільної освіти; дослідження почуття власної гідності у гуцульській ментальності; історичні традиції освітянського руху на Гуцульщині [130].

Серед *довідкових та довідково-енциклопедичних видань*, які присвячені проблемам розвитку освіти на Гуцульщині у досліджуваний період та висвітленню різних напрямів гуцульщинознавства, варто відзначити наступні: «Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження» (1987) [133]; «Відомі педагоги Прикарпаття: біографічний довідник» (1997, 1999) [385]; «Історико-краєзнавчий довідник Прикарпаття» (2008) [498]; «Дослідники та краєзнавці Гуцульщини» (2002) [143]; «Гуцульщина: короткий довідник» (2002) [129]; «Феномен коломийського краєзнавства» (2010) [447]; «Енциклопедія Коломийщини» (1996-2007) [145]; «Флагмани освіти і науки України» (2010) [504]; «Історія Прикарпаття. Хронологічний довідник» (2001) [76]; «Верховинщина за 20 років незалежної України» (2011) [85]; «Косівщина. Освіта» (2017) [234] та ін.

Для нашого дослідження особливий інтерес становлять *наукові та науково-методичні часописи*, які висвітлювали різноаспектні питання гуцульщинознавства. Насамперед відзначимо важливу роль у становленні

гуцульщинознавства як навчальної дисципліни журналу «Гуцульська школа», який видавався з 1994 по 2000 р. НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство». Більш детально про видання «Гуцульська школа» висвітлено у підрозділі 2.1 нашої монографії.

Істотний внесок у розвиток гуцульщинознавства було зроблено науковцями Філії «Гуцульщина» НДІУ МОН України на сторінках журналу «Українознавство». У період з 2001 р. до 2015 р. це видання опублікувало понад 60 статей, присвячених розвитку гуцульщинознавства. Вони, зокрема, були присвячені проблемам: регіональної самобутності Гуцульщини [166; 167; 170-173; 545; 547; 553; 554]; організації і методиці проведення учнівських українознавчих експедицій в закладах освіти Гуцульського регіону [164; 168; 546]; науково-педагогічному експерименту в гуцульських школах з підготовки і захисту учнями старших класів випускних робіт (матур) [157; 162]; відомим дослідникам гуцульщинознавства [165; 541; 542; 552]; використання музейної педагогіки в закладах освіти Гуцульщини [163; 174; 436] та ін.

Важливе місце посідають публікації регіональних наукових та науково-методичних часописів Галичини, Буковини і Закарпаття, які висвітлювали різноманітні аспекти розвитку гуцульщинознавства. Серед них – «Обрії» (з 2019 р. – «Освітні обрії») [70; 230; 247; 248; 302; 314; 372; 429; 458; 463; 469; 520; 522; 530], «Джерела» [151; 203; 233; 245; 268; 378; 388; 441], «Освітній простір України» [69; 89; 241; 529], «Освіта Закарпаття» [56; 506; 511; 536], «Карпатський край» [124; 196; 308; 493], «Краєзнавець Прикарпаття» [100; 197; 229; 231; 373; 384; 448], «Українознавчі студії» [78; 88; 113; 136; 450], «Карпати: людина, етнос, цивілізація» [112; 215; 240; 455], «Вісник Центру Буковинознавства» [64; 123; 194] та ін. Матеріали єдиного українського наукового часопису, присвяченого проблемам гірської школи, що видається ПНУ ім. В. Стефаника – «Гірська школа Українських Карпат» – аналізуються нами у підрозділі 3.2 монографії.

Вагомий внесок у розвиток гуцульщинознавства зробили *суспільно-культурні, краєзнавчі та літературно-мистецькі регіональні журнали*. На їхніх сторінках опубліковано різноаспектні матеріали про Гуцульщину, авторами яких були науковці, освітяни, громадсько-культурні діячі, журналісти, письменники, народні майстри. Серед таких часописів: «Гуцульщина» (Верховина), «Писанка» (Верховина), «Буковинська Гуцульщина» (Путила), «Гуцульщина і Покуття» (Коломия), «Гуцули і Гуцульщина» (Косів), «Гражда» (Львів), «Грегит» (Львів).

Особливе місце серед періодичних видань займає популярний щорічник «Гуцульський календар» – спільний проєкт Філії «Гуцульщина» НДІУ МОН України та громадської організації Всеукраїнське товариство «Гуцульщина». Він видається у Верховині з 1996 року як щорічник-календар для мешканців Гуцульського краю, освітян, науковців, здобувачів

освіти, туристів та ін. У досліджуваний період журнал широко висвітлював наступні напрями гуцульщинознавства: природничо-географічний [80; 340; 449], історико-краєзнавчий [51; 79; 81; 118; 501], філологічний [156; 251; 292; 376], фольклорно-етнографічний [160; 175; 435; 534], культурно-мистецький [49; 77; 82; 169; 206; 383; 512; 559], педагогічний [209; 239; 303; 549]. Про визнання високого наукового потенціалу «Гуцульського календаря» свідчить те, що всі його томи зберігаються в основному науковому фонді бібліотеки Гарвардського університету (США).

Цінним джерелом для вивчення кращого досвіду роботи гуцульських шкіл вважаємо також *матеріали регіональної періодичної преси* – освітянських газет та інформаційних бюлетнів, що випускалися обласними управліннями освіти і науки та ОППО. Серед них: «Поліття» (Івано-Франківськ), «Освітянське слово» (Івано-Франківськ), «Освіта Буковини» (Чернівці), «Слово вчителя» (Ужгород).

Вагомий внесок у розвиток гуцульщинознавства впродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. зробили *дослідники української західної діаспори*, в першу чергу вихідці з Гуцульщини на еміграції. Виховання молоді на традиціях гуцульщинознавства стало важливим напрямом діяльності гуцульських товариств у США («Чорногора», «Верховина», «Черемош», «Трембіта», імені Олекси Довбуша), Канаді («Прут», імені Юрія Переможця, імені Марка Черемшини), Великобританії («Гуцульщина»). У 1985 р. було утворено Українське світове об'єднання гуцулів (УСОГ). З 1993 р. ця організація змінила назву на Об'єднання гуцулів західної діаспори (ОГЗД).

У багатьох освітньо-наукових та культурних установах на Заході зберігаються цінні матеріали про гуцулів і Гуцульщину. Це, зокрема, Український культурно-освітній центр у Філадельфії (США), бібліотека Торонтського університету, Інститут Святого Володимира в Торонто (Канада). Завдяки зусиллям науковця і громадського діяча, уродженця Микучина, М. Домашевського (1925-2010) в Чикаго засновано єдиний на американському континенті Гуцульський дослідний інститут. Найбільшим здобутком і результатом діяльності Гуцульського дослідного інституту стало видання 6-томної «Історії Гуцульщини», головним редактором якої був М. Домашевський. Перші три томи праці побачили світ у 1975-1986 рр. Тут подано загальні відомості про Гуцульщину та її традиції, фольклор, архітектуру, мистецтво, вміщено нариси з історії міст і сіл краю.

Після проголошення незалежності України М. Домашевський започаткував творчу співпрацю з Регіональним об'єднанням дослідників Гуцульщини у Львові та Науковим Товариством ім. Шевченка, яка тривала до останніх днів життя вченого. Найвагомим її досягненням стало видання четвертого, п'ятого і шостого томів «Історії Гуцульщини» уже в Україні (1999-2001 рр.) завдяки співпраці великого колективу учених і фахівців з

гуцульщинознавства. Тематика цих томів досить різноманітна. Вона охоплює наукову інформацію про природу, населення, господарство, освіту, культуру, історію, літературу Гуцульщини. Зокрема, у шостому томі містяться дослідницькі статті про історію шкільництва Галицької, Буковинської та Закарпатської Гуцульщини, перспективний досвід шкіл Гуцульського регіону в незалежній Україні, про діяльність фундаторів сучасного гуцульщинознавства. «Історія Гуцульщини» несе в собі великий пізнавальний заряд для педагогів та учнів, які знайомляться з основами гуцульщинознавства в школі [187-189].

Справжнім подвижником на ниві гуцульщинознавства став український етнограф, історик, фольклорист, що працював у діаспорі, Іван Сеньків (1913-1993). Підсумком його досліджень стала ґрунтовна монографія «Гуцульська спадщина. Праці з життя і творчості гуцулів» (1981, перевидана у 1995 і 2014). Науковці та викладачі гуцульщинознавства вважають цю ілюстровану монографію справжньою енциклопедією Гуцульщини, оскільки «автор узяв на себе нелегке завдання дати цілісну картину гуцульського світу як самобутньої частини світу українського, розкрити його історію – давню і новітню, розмаїту духовну й матеріальну спадщину» [451, с. 493].

Помітним явищем у розвитку гуцульщинознавства, науковому дослідженні Галицької Гуцульщини став вихід у світ в 1985 р. другого тому «Альманаху Станіславівської землі» за редакцією Миколи Климишина (Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто) [44]. У 900-сторінковому збірнику містяться цінні відомості про історичне минуле, національно-визвольні змагання, мистецтво, науку, освіту, літературу, музику, відомих уродженців Станіславівщини та, зокрема, Гуцульського краю.

Найбільш динамічно, на наше переконання, розвиток гуцульщинознавства в західній діаспорі пов'язаний із виданням часопису «Гуцульщина». Він був друкованим органом УСОГ (згодом ОГЗД) та видавався з 1985 по 2001 рр. у Торонто. За цей час вийшло 64 випуски, у яких було надруковано близько 1500 статей, повідомлень, матеріалів, опубліковано близько однієї тисячі різноманітних ілюстрацій, серед яких багато унікальних. Статті авторів – науковців, педагогів, етнографів, літераторів, громадсько-культурних та церковних діячів, простих очевидців подій – сприяли активному розвитку гуцульщинознавства в діаспорі, збагатили його новими підходами та проблематикою.

Журнал ґрунтовно висвітлював історію шкільництва та освітянського і наукового руху, діяльність громадсько-культурних товариств, зокрема «Просвіти», на теренах Гуцульщини, подано біографічні відомості про відомих педагогів і науковців, які розвивали і популяризували гуцульщинознавство. Серед цих матеріалів слід назвати дослідження Р. Боєчка, О. Гаврилюка, П. Гавуки, Б. Грабовецького, С. Горака, П. Арсенича, С. Ге-

ника-Березовського, Я. Закревської, В. Кобилюха, Г. Кожолянка, М. Лози, М. Мушинки, М. Небелюка, І. Пелипейка, Д. Пожоджука, П. Сіреджука, І. Стельмах, Б. Трофима-Тарновецького, Н. Хобзей, В. Чишка, І. Чмоли.

Як показує аналіз наукових, довідково-енциклопедичних та періодичних видань західної української діаспори, що висвітлювали проблеми Гуцульщини, їхні дослідження стали важливим джерелом знань, які збагатили сучасне педагогічне, історико-краєзнавче, природничо-географічне, філологічне, культурно-мистецьке, фольклорно-етнографічне гуцульщинознавство.

Велику цінність мають *праці польських науковців – дослідників матеріальної і духовної культури Гуцульщини*, які висвітлювали різні аспекти гуцульщинознавства. Наприкінці ХХ ст. у Республіці Польщі з'явилося чимало як суто наукових, так і популярних, краєзнавчо-туристичних праць про Гуцульщину. Прикладом останніх є тритомна праця професора Варшавського університету Януша Гудовського «Ukraińskie Beskidy Wschodnie» (Warszawa, 1997-1998) [568; 569]. Інший характер має монографія професора Вроцлавського університету Яна Хороши «Huculszczyzna w literaturze polskiej» (1991) [562]. У ній проаналізована гуцульська тематика в творах польських письменників за два століття. Крім того, висвітлюється гуцульська тема в польському образотворчому мистецтві, дається огляд найвідоміших творів українських письменників, істориків, літературознавців про Гуцульський край. Значний інтерес також становить праця Марії Стрихарської-Бжезіни «Stylizacja huculska» – словник понять, що стосується культури гуцулів (Краків, 1992) [561].

Гуцульська тематика польських дослідників генерується в значній мірі іменем Станіслава Вінценза (1888-1971), польського письменника і філософа, уродженця і патріота Гуцульщини, автора тетралогії «На високій полонині» [580]. Викликають інтерес наукові конференції, на яких обговорюються різні аспекти епосу «На високій полонині», зокрема світогляду і фольклору гуцулів, зіставляються твори гуцульської тематики в польській та українській літературах, видано ґрунтовні монографії та наукові збірники, присвячені С. Вінцензу [128; 132; 563; 571; 573].

У 1996 році у Варшаві побачив світ англomовний, але з резюме польською та українською мовами, «A Lexical Atlas of the Hutsul Dialects of the Ukrainian Language» за редакцією Януша Ретера, підготовлений лінгвістичним комітетом Польської Академії наук і Українським Дослідним Інститутом Університету Гарварда (США) [579]. Атлас містить 255 мап, які відображають поширення слів гуцульського говору. На цій основі зроблено висновки про лінгвістичні межі Гуцульщини, що виходять поза межі етнографічні. Діалектології присвячена також праця Тадеуша Загужанського «Słownik gwary huculskiej» (1994) [581].

Помітний слід у вивчення гуцульського населення залишила Уршула Яніцька-Кшивда – польська етнографиня, фольклористка, визначна дослідниця проблем народної культури Карпат. Серед дослідників користується популярністю її етнографічна праця «Huculi», видана у Кракові в 1991 році [572]. Ця книга містить у стислому вигляді основну інформацію про Гуцульщину.

Дослідженням духовної культури гуцулів плідно займається Юстина Чонстка-Клапита – етнолог і антрополог з Краківської академії витончених мистецтв. Під її редагуванням вийшли наукові збірники «Huculi, Wojkowie, Łemkowie – tradycja i współczesność» (2008) [564], «Huculszczyzna, jej kultura i badacze» (2008) [152], «Kultura współczesnej Huculszczyzny» (2010) [567] та ін. Науковим характером відзначається її монографія «Kolędowanie na Huculszczyźnie», видана у Кракові у 2014 році [566].

Активну участь у польсько-українській співпраці з дослідження культури та освіти Галицької Гуцульщини бере Анна Гаратик з кафедри історії виховання Вроцлавського університету. У праці «Huculszczyzna: kultura i edukacja», виданій у Торуні у 2009 році, робиться висновок, що Гуцульщина, як і польське Підгале, є «міфічною землею» [570]. Автор наголошує, що гуцули, незважаючи на складну історію, вижили і сьогодні шукають нові форми збереження власної спадщини. Підкреслюється важливе значення розвитку так званої регіональної педагогіки, гуцульщинознавства в освітньому просторі краю. А. Гаратик редагує регулярний науковий збірник «Розвиток польської та української освіти і педагогічної думки ХІХ – ХХІ ст.», який висвітлює проблеми культурної ідентичності як компонента виховання та навчання, діяльності культурно-освітніх товариств, об'єднань, спілок і регіональних центрів, зокрема й на Гуцульщині.

Можемо зробити висновок про те, що польські дослідники не лише зібрали обширний фактичний матеріал, але й висвітлили ряд важливих питань з етнографії та етнопедagogіки Гуцульщини, які отримали свою подальшу розробку в працях українських учених.

Проведена нами робота з вивчення польських досліджень Гуцульщини в рамках наукового стажування за «Program Stypendialny Rządu RP dla Młodych Naukowców» на базі Люблінського університету імені Марії Кюрі-Склодовської переконує, що вони є важливим джерелом сучасного українського гуцульщинознавства. Підсумком нашого дослідження стали публікації у польських науково-освітніх часописах [574-577] та наукова праця «Wkład polskich badaczy XVIII-XXI wieku w rozwój huculszczyznoznawstwa» [578] (2021, Люблін, UMCS).

У процесі дослідження нами вивчено *статистично-аналітичні матеріали органів управління освітою* – районних відділів освіти Косівської, Надвірнянської, Верховинської, Коломийської, Вижницької, Путильської, Рахівської РДА, Яремчанської міської ради, управлінь (департаментів)

освіти і науки Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської ОДА. Проведено аналіз і узагальнення документів у Надвірнянському та Верховинському районних державних архівах (плани роботи відділів освіти та накази керівників відділів освіти з основної діяльності) [1-43].

Безпосередньо ознайомитися з педагогічними досягненнями освітян Гуцульщини дали змогу *картотеки перспективного педагогічного досвіду* ОШПО, районних інформаційно-методичних центрів (кабінетів), інтернет-сайти обласних управлінь (департаментів) освіти і науки та районних відділів освіти, ОШПО, закладів освіти [186; 317; 334; 336; 381]. Предметом нашої зацікавленості також стали *публікації і розробки педагогів гуцульських шкіл* на сторінках наукових, науково-методичних часописів та періодичної преси у досліджуваній період.

Таким чином, джерельна база дослідження процесів розвитку гуцульщинознавства наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. є досить об'ємною і різноманітною. Вона представлена як важливими нормативними документами, що стосувалися розвитку освіти в Україні та Гуцульському регіоні, так і узагальнюючими працями, монографіями, окремими дослідженнями і розвідками, навчально-методичними посібниками, довідково-енциклопедичною літературою. Важливими джерелами з вивчення гуцульщинознавства стали матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, педагогічних читань, наукові та громадсько-культурні часописи, періодична преса, картотеки кращого педагогічного досвіду, матеріали державних архівів та органів управління освітою, інтернет-ресурси. Аналіз усього комплексу джерел свідчить про те, що сформувалися наступні напрями досліджень гуцульщинознавства: педагогічний, історико-краєзнавчий, природничо-географічний, фольклорно-етнографічний, літературний, культурно-мистецький. Разом з тим, слід зауважити, що узагальнюючих наукових праць, які охоплювали б усі аспекти вивчення, дослідження гуцульщинознавства і його запровадження в освітній процес навчально-виховних закладів Гуцульщини у даний час недостатньо.

1.2. Теоретико-методологічні засади сучасного гуцульщинознавства

У процесі нашого дослідження ставимо за мету з'ясувати суть окремих теоретико-методичних та методологічних засад українського національного виховання, національної школи, етнопедагогіки, використання регіонального етнографічного компонента в освітньому процесі, педагогічної інноватики та моделювання освітньо-виховних систем навчальних закладів, педагогічної біографістики.

Важливість і необхідність національної освіти та виховання обстоювали видатні українські педагоги ХVIII – ХХ ст. Г. Сковорода, К. Ушинсь-

кий, О. Духнович, Б. Грінченко, М. Драгоманов, І. Огієнко, І. Бартошевський, А. Волошин, Я. Кузьмів, Ю. Дзерович, В. Пачовський, С. Русова, Г. Ващенко, М. Грушевський, А. Артимович, М. Василенко, С. Васильченко, О. Іванчук, І. Стешенко, С. Сірополко, П. Чубинський, П. Холодний, І. Юцишин, Ю. Федькович, М. Галущинський, П. Біланюк, Б. Заклинський, Я. Ярема, В. Сухомлинський.

Українська педагогиня С. Русова наголошувала: «Необхідно, щоб навчання дітей з самого початку було побудовано на рідному ґрунті, на якому зростає дитина, щоб воно було міцно зв'язано з тими враженнями, що їх заклала в душу дитини рідна сім'я, рідна хата» [443, с. 16]. На думку М. Грушевського, тільки націоналізація школи в українських землях, тобто пристосування її до потреб народу, може дати українській людині підстави успішного культурного, суспільного й економічного розвитку [122, с. 2].

Слід наголосити, що основним орієнтиром у системі виховання будь-якого народу є вироблений ним виховний ідеал, тобто особливе уявлення про те, якою повинна бути людина. Цінним у цьому контексті для нашої роботи є педагогічний доробок професора Г. Ващенка, який створив українську національну педагогіку, що «відповідає духовності українського народу, його історичній місії і потребам державного будівництва України» [342, с. 158]. За Г. Ващенком, ідеал національного виховання ґрунтується на двох головних цілях: служіння Богові та своїй нації. На думку педагога, виховний ідеал відповідає психічним та природним властивостям народу, його духовним джерелом є народні традиції. «Він відбивається в звичаях народу, його пісні і в творах письменників. Він твориться віками і по традиції переходить від старших поколінь до молодших, що його доповнюють і удосконалюють» [83, с. 101].

Неможливо обійти увагою і міркування про народну педагогіку видатного українського педагога і науковця В. Сухомлинського. Усі його здобутки були досягнуті з використанням педагогічної мудрості народу, живим і вічним джерелом якої він називав народну педагогіку: «Школа – це духовна колыска народу. Чим більше піклування про свою колыску виявляє народ, тим блискучіше його майбутнє... Школа завжди буде найважливішим вогнищем мудрості народу» [489, с. 337].

Особливий інтерес для нашого дослідження становлять праці з теорії і практики національної освіти і виховання, написані у період незалежності з позицій нового педагогічного мислення такими науковцями, як О. Вишневецький [87], П. Кононенко [224], П. Лосюк [266; 277], Ю. Руденко [439; 440], О. Савченко [444], Р. Скульський [142; 466; 467], М. Стельмахович [474], В. Струманський [482], Б. Ступарик [483], О. Сухомлинська [487] та ін. Вони вдало конкретизували зміст і мету освітнього процесу сучасної школи, основні принципи виховання, підкреслили

важливість плекання місцевого (регіонального), всеукраїнського й загальнолюдського компонентів освіти.

Академік М. Стельмахович зазначав, що українською національною школою називається навчально-виховний заклад, який «своїм змістом і духом підпорядкований самобутній природі української дитини, потребам забезпечення її належного тілесного, духовно-морального й інтелектуального розвитку, повністю відповідає прагненням, корінним інтересам батьків та народу в цілому, а також ідеалам української педагогіки у формуванні довершеної особи українця» [476, с. 10]. Ми поділяємо положення М. Стельмаховича про те, що українська школа «у рамках її загальнонаціональних, державних норм може мати також свої регіональні (місцеві) видозміни. Скажімо, на Гуцульщині може утворюватись і функціонувати українська гуцульська школа, на Бойківщині – бойківська, на Поліссі – поліська, на Слобожанщині – слобідська і т. д.» [474, с. 10].

У свою чергу науковець Б. Ступарик слушно підкреслював, що комуністичній пропаганді не вдалося знищити виховні ідеали української народної педагогіки, «у народній традиції не закріпився жоден із штучно сформованих офіційною думкою ідеалів» [485, с. 164]. На переконання вченого, «фундаментом організації виховання молоді має стати українознавство як методологія опанування соціального досвіду крізь призму української ментальності, етнопсихології, етноісторії...» [483, с. 303]. Ми поділяємо положення Б. Ступарика стосовно того, що «національний характер виховної роботи забезпечується прилученням дітей з раннього віку через мову і культуру до духовного життя народу, виховання в сім'ї і школі на народних традиціях, цілеспрямованістю у формуванні характеру учнів, опорою наукової педагогіки на здобутки народної, виховний досвід і мудрість народу...» [485, с. 150].

Науковець Р. Скульський підкреслював, що кожен народ, національна меншина чи етнографічна група в процесі свого історичного розвитку виробляє, нагромаджує і передає прийдешнім поколінням певні знання про організацію власного життя. У поєднанні з життєво необхідними практичними вміннями та навичками ці знання складають соціально-культурний досвід народу. Він стосується всіх сторін життя етносу: його походження, розселення, історичної долі, мови, релігії, моралі, пізнавальної та виробничо-трудової діяльності, побуту, звичаїв, традицій, матеріальної і духовної культури. Передача підростаючим поколінням нагромадженого народом соціально-культурного досвіду є необхідною умовою суспільного прогресу. Науковець розробив теоретико-методологічні орієнтири, принципи і умови, які лягли в основу використання народознавства та гуцульщинознавства у навчально-виховному процесі [319].

У контексті нашого дослідження особливий інтерес становить доробок відомого ученого-українознавця П. Кононенка, який доклав багато зусиль для утвердження українознавства як інтегративної науки і філософії

виховання й освіти, здійснив дослідження феномена України та світового українства. Науковець розкрив сутність і взаємозв'язок найголовніших центрів українознавства: Україна-етнос, Україна-природа, екологія, Україна-мова, Україна – нація і держава, Україна-культура, Україна в міжнародних відносинах, Україна-ментальність, доля, Україна – історична місія [224].

Слушним вважаємо твердження П. Кононенка про те, що фундаментом українознавства є цілісна система знань про Україну в галузі археології та етнології, фольклористики та лінгвістики, антропології й демографії, людино-, суспільство- й природознавства, релігієзнавства, історії, філософії, культурології, правознавства та інших наук. Цінним у розумінні суті нашого дослідження є з'ясування науковцем етапів розвитку українознавства, які наклали відбиток і на розвиток гуцульщинознавства. Останній етап пов'язаний з розбудовою Української незалежної держави наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., він характеризується впровадженням українознавства і в наукову систему, і в систему освіти, культури та державного управління, оновленням змісту його концепції [226].

П. Кононенко наголошував, що національне виховання передбачає «врахування місцевих, певного роду регіональних, етнічно-культурних, мовних особливостей, але базується на принципі і пріоритеті єдності держави, народу, мови, матеріальної і духовної культури, а отже, на єдності принципів, змісту та форм системи освіти» [222, с. 131]. Він пояснював, що кожна базова середня школа може скласти й реалізувати плани з урахуванням місцевих і регіональних особливостей та потреб, але обов'язково на основі загальноукраїнських програм і вимог з урахуванням вітчизняного і міжнародного досвіду.

Цінним у розумінні суті сучасного українознавства, народознавства та гуцульщинознавства є доробок науковця О. Вишневського. У праці «Теоретичні основи сучасної української педагогіки» він аналізує дві глобальні функції українознавства – науково-дослідну і виховну. Науковець підкреслює, що завдання шкільного українознавства полягає в тому, щоб допомогти дитині в усвідомленні поняття «рідний край» і виробленні природної прихильності до нього, яка стає у людській свідомості домінантою. О. Вишневський стверджував, що в процесі вивчення рідного краю «дитина зближується з ним, глибше розуміє його минуле, теперішнє і майбутнє, свої обов'язки перед ним... І хоча протягом свого життя людина може багато разів міняти місце свого проживання, найперше сприйнята нею місцевість, місце її народження стають назавжди фізичною основою так званого «територіального патріотизму» [87, с. 304].

На розвиток теорії і практики гуцульщинознавства значний вплив мав народознавчий рух, що зародився в освітньому просторі України наприкінці 1980-х рр. Його початок, на нашу думку, можна пов'язати із

публікацією у серпні 1988 р. в газеті «Літературна Україна» звернення до вчителів, керівників шкіл, працівників органів народної освіти «Перебудова школи і народна педагогіка». Документ підготувала ініціативна творча група відомих освітян – Д. Погребенник, Ю. Руденко, М. Стельмахович, В. Стрілько, Є. Сявавко [286, с. 433]. У липні 1990 р. на сторінках центральної освітянської газети була надрукована наукова концепція «Педагогіка народознавства» [365].

Слід відзначити також важливість концептуальних положень «Основи національного виховання», підготовлених у 1993 р. Інститутом системних досліджень освіти МОН України. Вони розроблені творчою групою науковців і педагогів-практиків під керівництвом Ю. Руденка. У цьому документі розкрито культурно-історичні та національні підвалини виховного процесу в сім'ї, навчальних та позашкільних закладах різного типу. У ньому концептуально осмислюються засади та основні напрями відродження народної й наукової національної педагогіки. Документ підкреслює, що цілі і завдання національної системи виховання реалізуються такими основними шляхами і засобами: рідна мова, родовід, рідна історія, краєзнавство, природа рідного краю, національна міфологія, фольклор, національне мистецтво, народний календар, національна символіка, народні прикмети, вірування, релігійні виховні традиції, родинно-побутова культура, національні традиції, звичаї і обряди, національна творчість [337, с. 120-132].

З метою осмислення та аналізу теоретичних, концептуальних основ гуцульщинознавства вважаємо за доцільне звернутися до наукових та науково-методичних розробок і досліджень, які, на наш погляд, є орієнтирами для визначення змісту дефініції «гуцульщинознавство». Цей термін з'явився на початку 1990-х рр. у контексті всеукраїнського народознавчого руху, активізації краєзнавчої роботи та розбудови гуцульської школи. Його попереднім, первинним варіантом був термін «гуцулознавство», який, однак, не прижився в науковій і методичній літературі через те, що він не охоплював повністю всі аспекти змісту даної дефініції.

У досліджуваній нами період споріднені за змістом дефініції «гуцульщинознавство», «народознавство», «українознавство» та їх співвідношення були предметом зацікавлення науковців, методистів, освітян-практиків. Серед них – Т. Бауер [55], А. Григорук [120; 312], І. Зеленчук [161], П. Кононенко [223], Н. Крет [237], М. Лаврук [246], П. Лосюк [265; 266; 277], Т. Мінченко [304], І. Пелипейко [330; 379], Р. Постолянюк [495], Р. Скульський [459; 462; 465], О. Сорохманюк [476], М. Стельмахович [474; 476; 477], О. Ткачук [417], Б. Томенчук [495], В. Хрущ [517; 518], П. Шкрібляк [544; 545; 548] та ін.

За визначенням М. Стельмаховича, гуцульщинознавство – це «система знань про один із етнографічних регіонів України – Гуцульщину, що

висвітлює історію цього краю, його мову, природу, життя, побут, родинні і громадські стосунки, заняття, матеріальну і духовну культуру гуцулів» [476, с. 50]. З точки зору науковця, співвідношення між гуцульщинознавством, народознавством і українознавством носить багатогранний характер з наявністю спільних та специфічних прикмет і відсутністю ознак суперечливих, «тож будь-які протиставлення між ними безпідставні, надумані, шкідливі. Скоріше всього мова може йти про спорідненість між ними й зіставлення з метою поглибленого аналізу, вияву рис спільних і відмінних» [476, с. 50]. Ми погоджуємося з висновком М. Стельмаховича про те, що усі три названі галузі знань мають спільну основу – «народність і вітчизнознавство», їх покликання теж спільне – «українобудівництво, формування українського «Я», дерусифікація, подолання малоросійства, бездуховності, манкуртизму, прищеплення українського патріотизму, пізнання рідного народу, плекання національної свідомості й почуттів громадянина самостійної Української Держави, любові до рідного краю...» [476, с. 51]. Автор стверджує, що до спільного для гуцульщинознавства, народознавства і українознавства належить те, що оптимумом їх успішної реалізації виступають народна педагогіка, етнопедогогіка й сучасні досягнення педагогічної науки.

Слушною вважаємо думку М. Стельмаховича про своєрідність функцій трьох галузей знань: «Народознавство й гуцульщинознавство своє покликання мають в етнізації особистості як підґрунті її націоналізації, а українознавство – в безпосередній українізації» [476, с. 51]. Науковцем встановлено градацію понять, яку можна представити в такій послідовності: гуцульщинознавство, народознавство, українознавство. Кожне з них має свою місію, тому перебільшення ролі одного з них за рахунок припущення іншого не бажане. «Можна визначити хіба що їх порівняльний змістовний обсяг: народознавство ширше за обсягом від гуцульщинознавства, а українознавство ширше за них обох разом узятих. Забезпечення наступності «гуцульщинознавство – народознавство – українознавство» реалізує дотримання педагогічного принципу переходу від простого до складного. Гуцульщинознавство й народознавство служать пропедевтикою українознавства» [476, с. 51]. М. Стельмахович наголошував, що гуцульщинознавство, народознавство, українознавство як науки мають обнадійливі перспективи в своєму подальшому розвитку.

За твердженням П. Лосюка, гуцульщинознавство – це інтегрована система науково-теоретичних знань про Гуцульський край і діяльність його мешканців, знання історії Гуцульщини, природи, господарства, народного мистецтва, фольклору, звичаїв, говірок, традицій [287, с. 65]. В аспекті нашого дослідження вважаємо важливим обґрунтування науковцем правомірності твердження про гуцульщинознавство як розділ науки: «Якщо синонімом до етнографії України, що вивчає життя і культуру

народів, які проживають у нашій державі, вважають народознавство, а науку, що має предметом вивчення життя та культури українців, незалежно від їх постійного поселення, називають українознавством, то правомірно вважати розділом науки, що займається вивченням життя і культури окремої етнографічної групи – гуцулів, гуцульщинознавством» [266, с. 8].

Узагальнення результатів дослідження проблеми дало підстави П. Лосюку визначити гуцульщинознавство як розділ науки та навчальний предмет. У цьому контексті він зазначав: «Науково обґрунтовано і, що головне, експериментально перевірено, яку педагогічну мету переслідує вивчення гуцульщинознавства в школі, найголовніші його завдання та педагогічні функції, оптимальний варіант змісту цього предмета та найдоцільніші шляхи, форми і методи його вивчення» [266, с. 9].

За визначенням Р. Скульського, гуцульщинознавство – це приземлене українознавство, тобто «народознавство у його конкретно-етнографічному представленні..., це краєзнавство Гуцульщини. За своїм складом, структурою та змістом воно нагадує українське народознавство, що вивчає практично всі складові матеріальної і духовної культури гуцулів. Воно відзначається граничною доступністю, може вивчатись і вивчається в процесі повсякденної життєдіяльності школяра» [462, с. 52]. Дослідник вважав, що гуцульщинознавство може мати двоякий статус. З одного боку – це галузь наукових знань про Гуцульщину та її мешканців – етнографічну групу гуцулів і здобутий ними соціально-культурний досвід, а з другого – навчальний предмет. Р. Скульський наголошував, що використання у педагогічному процесі школи таких галузей знань, як українознавство, народознавство, гуцульщинознавство стало явищем прогресивним, «воно сприяло подоланню провалля, що існувало між школою та життям, відродженню національної культури, посиленню зв'язків між шкільним і родинним вихованням» [462, с. 51].

У своїх міркуваннях Р. Скульський, аналізуючи впровадження гуцульщинознавства, уточнює: «Неоцінимо значення гуцульщинознавства вбачаємо також у тому, що воно несе на собі максимально конкретизовану інформацію... Його використання в педагогічному процесі школи дає змогу реалізувати один із універсальних шляхів пізнання світу, яким є індуктивний шлях» [462, с. 52-53]. З точки зору науковця, українознавство, народознавство, гуцульщинознавство та інші споріднені галузі знань цікавлять представників педагогічної науки та навчально-виховної практики в першу чергу з огляду прихованого у кожній з них освітньо-виховного потенціалу. Це означає, що вказані галузі знань зацікавлюють «не стільки як автономні елементи соціального досвіду, а як засоби вирішення педагогічних проблем, тобто проблем навчання, виховання та розвитку учнів» [462, с. 52].

Порівнюючи навчальні програми та посібники із вищезазначених галузей знань, науковець робить висновок про те, що у їхньому змісті є як спільні, так і специфічні особливості. Зокрема, він підкреслює, що «українознавство своїм змістом більшою мірою ідентифікує ідеї боротьби українського народу за свою незалежність, ідеї державотворчості, місця та ролі України у розвитку світової цивілізації. Українське народознавство більшою мірою зосереджується на побутовій народній культурі, звичаях, традиціях та інших цінностях українського народу» [462, с. 52]. Слушним вважаємо твердження Р. Скульського про те, що українознавство, народознавство та гуцульщинознавство можуть слугувати теоретико-методологічними принципами у вивченні всіх навчальних предметів.

На думку дослідниці О. Сорохманюк, гуцульщинознавство – це своєрідна наука, система регіонального вивчення діалекту, історії, релігії, фольклору, літератури, мистецтва, ремесел, традицій, звичаїв, обрядів, що лежать в основі національного виховання нового покоління [476, с. 50].

За визначенням І. Пелипейка, термін «гуцульщинознавство» як один із розділів українознавства та народознавства означає комплекс знань про Гуцульщину – один із етнографічних регіонів. На його думку, численні наукові та науково-популярні праці про Гуцульський край у своїй сукупності становлять гуцульщинознавство як галузь науки. Науковець підкреслює, що даний термін має й друге значення: шкільний навчальний предмет, побудований згідно з вимогами дидактики на основі наукової дисципліни «гуцульщинознавство» України [513, с. 605].

Академік П. Кононенко трактував роль і значення гуцульщинознавства як «регіональної, невід’ємної в загальнодержавній програмі українознавства, зміцнюючої основи незалежності і соборності Української держави» [454, с. 41].

На переконання Б. Томенчука, Р. Постолянюк в основу явища гуцульщинознавства «покладена ідея регіоналізації, адаптації загальнодержавних доктрин, концепцій, освітніх програм, державного стандарту змісту освіти. Авторам і учасникам реалізації концепції «Гуцульська школа» вдалося врахувати культурологічні, етнічні, природні, економічні особливості регіону» [495, с. 51].

Науковиця М. Лаврук стверджує, що активна дослідницька увага до Гуцульщини впродовж останніх двох століть свідчить про «сформованість наукового напрямку в рамках українознавства – гуцульщинознавства, яке охоплює всі галузі знань про цей край: географію, геологію, біологію, історію, археологію, економіку, етнографію, фольклористику, літературознавство, мистецтвознавство, педагогіку» [246, с. 47]. На основі аналізу комплексу наукових досліджень про Гуцульщину вона виділяє наступні галузі гуцульщинознавства, що сформувалися на початок ХХІ ст.: педаго-

гічна, етнографічна, фольклористична, літературознавча, мистецтвознавча, історична, археологічна, географічна, геологічна, біологічна, економічна.

Із наведених інтерпретацій видно, що методологічні та концептуальні основи аналізу дефініцій «гуцульщинознавство», «народознавство», «українознавство» є дещо відмінними, але разом з тим такими, що доповнюють одна одну. Віддаючи належне науковим пошукам багатьох вчених, методистів, освітян, все ж зауважимо, що проблема формування особистості здобувачів освіти засобами гуцульщинознавства у науковому дискурсі представлена фрагментарно або неповно. Виняток становлять праці П. Лосюка, у яких дана проблема розкрита найбільш системно і комплексно.

Підсумовуючи наведені вище теоретичні позиції сучасних дослідників, можемо констатувати, що під гуцульщинознавством розуміється як розділ науки, так і навчальний предмет. Розглядаємо гуцульщинознавство як один із розділів українознавства та народознавства, який містить систему знань про етнографічний український регіон Гуцульщину: історію, географію, природу, екологію, соціально-економічне та демографічне становище краю, фольклор, літературу, народне мистецтво, діалекти гуцулів, їхні звичаї, традиції, обряди, релігію, родинні і громадські відносини, матеріальну і духовну культуру.

Слід підкреслити, що у період незалежності нову гуманістичну парадигму української освіти, яка забезпечує сприятливі умови для впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній процес, активно розробляли у своїх дослідженнях з філософії освіти В. Андрущенко, Д. Дзвінчук, В. Кремень, В. Лутай, В. Луговий, В. Огнев'юк та ін. У контексті нашого дослідження важливими є положення про загальні закономірності формування патріотизму і національної самосвідомості дітей та молоді в процесі вивчення українознавства – народознавства – гуцульщинознавства. Цій проблемі надається великого значення у напрацюваннях таких вітчизняних науковців, як І. Бех, В. Борисов, К. Журба, П. Ігнатенко, О. Киричук, В. Поплужний, Ю. Руденко, В. Струманський, К. Чорна та ін.

Розкриття суті сучасного гуцульщинознавства неможливе без вивчення етнокультури, етноісторії та етнопсихології українців. Серед сучасних дослідників української ментальності, національного характеру та народознавчої компетентності здобувачів освіти – науковці О. Ануфрієв, О. Березюк, О. Будник, П. Гнатенко, Р. Додонов, Я. Калакура, В. Кононенко, Н. Лисенко, Л. Орбан, В. Павленко, М. Пірен, І. Поліщук, В. Сніжко, І. Старовойт, О. Хрущ, О. Чирков, М. Шлемкевич, М. Юрій, В. Янів та ін.

Зокрема, В. Сніжко акцентує увагу на таких етнопсихологічних поняттях, як «пам'ять свого етнічного ландшафту», «психоетнічна екологія»,

«потреба постійного відчуття своєї території», «природознавчий аспект українознавства» [470]. О. Чирков звертає увагу на важливість формування етнічної самосвідомості дитини шляхом вивчення свого генеалогічного дерева [535]. О. Ануфрієв розмежовує такі поняття, як «національна культура» та «етнокультура», наголошуючи, що «саме на ґрунті етнокультури створює свої різноманітні прошарки національна культура, засвоює найбільш необхідні і потрібні в повсякденні традиції та стереотипи, бо національна культура – це етносоціальне явище, а етнокультура – етнічне» [48, с. 241].

Дослідниця Л. Орбан наголошує на важливості вивчення «етнопедагогічної культури школяра, його внутрішнього світу, спрямованості, дитячого сприймання дорослого суспільства» [327, с. 39]. Вона звертає увагу також на структуру феномена етнопсихологічних особливостей учнів, адже дитина від народження потрапляє під вплив «національно-особових явищ: специфічних моментів способу життя, форм культури і побуту, народних звичаїв і традицій, переймає від дорослих багатство національної мови, відчуття певної симпатії до духовних цінностей свого народу» [328, с. 48].

Науковиця О. Будник проаналізувала зміст поняття «народознавча компетентність» в умовах гірської школи та виокремила такі похідні компетенції, що передбачають різновекторне вивчення особистості в етнографічному аспекті: громадянська, етновалеологічна, етностетична, етнекологічна, етнокомунікативна, етноекономічна, етнопедагогічна, етносоціальна [72].

У контексті нашого дослідження особливий інтерес становлять праці, у яких розглядаються проблеми моделювання педагогічних процесів та інноваційної освітньої діяльності, зокрема становлення авторських шкіл, соціокультурної місії національної (у т. ч. гірської) школи, етнопедагогічної компетентності освітян. Питання, пов'язані з моделюванням педагогічних процесів у школах висвітлювали у своїх дослідженнях О. Барабаш, Л. Даниленко, Л. Карамушка, Л. Келембет, О. Мариновська, Є. Павлютенков, В. Паламарчук, О. Савченко та ін.

Цінним у розумінні суті інноваційних процесів у педагогіці є дослідження науковиці В. Паламарчук. Зауважимо, що оскільки впровадження регіонального етнографічного компонента (гуцульщинознавства) у шкільну практику стало інноваційним проєктом, йому були притаманні такі ж суперечності і тенденції, як і іншим інноваціям. У цьому контексті В. Паламарчук виокремлює три етапи функціонування інновацій. На першому інновація сприймається як чужорідний об'єкт у педагогіці, вона часто викликає значну протидію, здається «прожектерством». На другому етапі інновація перевіряється на практиці, набуває технологічного характеру і масового визнання, оновлює застарілі теоретичні погляди. На останньому

етапі новий підхід до виховання чи навчання стає відомим методом, формою і входить певним компонентом у систему. «Ядром, смисловим центром, «концептом» інновації є нова ідея. Її джерелом може бути дослідницька діяльність вченого-педагога або пошукова практика вчителя, керівника, колективу школи» [343, с. 7-8].

Характерні ознаки, особливості, змістові характеристики авторських шкіл знаходимо у дослідженнях таких науковців як В. Алфімов, О. Дубасенюк, Н. Островерхова, Н. Побірченко, М. Проц, Г. Сазоненко, О. Сухомлинська, В. Тименко, а також відомих педагогів-новаторів М. Гузика, О. Захаренка, П. Лосюка та ін.

У межах дослідження особливий інтерес становлять праці науковців, які вивчали проблеми розвитку і функціонування сучасних гірських закладів освіти. Серед них: А. Григорук [287], І. Зеленчук [168], П. Лосюк [275], В. Мелешко [301], Ю. Москаленко [309], М. Оліяр [111], І. Пелипейко [380], Л. Прокопів [424; 425], В. Хрущ [515; 516], І. Червінська [532], П. Шкрібляк [547; 551] та ін.

Дослідники І. Червінська, А. Червінський методологічно обґрунтували і визначили регіональні особливості та освітній потенціал соціокультурного простору гірської школи Карпатського регіону. Вони підкреслюють, що сучасний якісний стрибок у розвитку закладів загальної середньої освіти гірського регіону Українських Карпат обумовлений «поєднанням сприятливих культурно-історичних передумов, які склалися на цій території на межі ХХ-ХХІ ст. з низкою потужних політичних, освітніх, змістовних і управлінських рішень, що в своїй цілісності забезпечили надзвичайно інтенсивне оновлення та розвиток освітніх закладів (гірських шкіл). До провідних показників впливу на якісний розвиток гірських шкіл, можна віднести: відродження національних традицій та надбань духовності, застосування здобутків народної педагогіки в освітньому процесі, підтримка обдарованих учнів та творчості педагогів гірських шкіл» [532а].

В останні десятиліття питання вдосконалення професійної етнопедагогічної підготовки майбутніх учителів для шкіл Карпатського регіону привернули увагу таких науковців, як Г. Білавич [63], Т. Близнюк [65], О. Будник [71; 525], М. Євтух [149; 150], О. Кіліченко [204], О. Кондур [73], В. Лаппо [250], Н. Лисенко [256; 257], О. Лисенко [259], Н. Луцан [285], С. Мартиненко [293], М. Марусинець [294], Г. Михайлишин [73], О. Поясик [250], В. Стинська [61], А. Струк [481], О. Хрущ [523], О. Цюняк [526], І. Червінська [150], С. Яців [560] та ін. Зокрема, дослідники М. Євтух та І. Червінська слушно підкреслюють, що підготовка майбутнього вчителя, здатного до професійної мобільності в умовах діяльності шкіл гірського регіону, буде ефективною, «якщо вона розгортається в спеціально організованому освітньому просторі і вирішує такі завдання:

формування готовності майбутнього вчителя до змін та інновацій; навчання вмінню здійснювати діяльність в умовах постійних змін» [150, с. 129].

Таким чином, в Україні склалася самобутня національна система освіти і виховання, в основі якої – народознавчі та етнопедагогічні виховні традиції. Дослідження українських науковців періоду незалежності узагальнили і конкретизували мету, зміст і форми навчально-виховної роботи з дітьми і молоддю, підкреслили важливість використання як місцевого (регіонального), так і всеукраїнського й загальнолюдського компонентів освіти. Завдяки педагогічним розвідкам науковців підведено підсумок дискусії про співвідношення між українознавством, народознавством та їх регіональним різновидом – гуцульщинознавством. Розроблено теоретико-методологічні орієнтири, принципи і умови, які лягли в основу використання цих навчальних курсів в освітньому процесі. Дослідження науковців свідчать, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. зростала соціокультурна місія гірської школи та можливості її етновиховного середовища, вдосконалювалась практика підготовки майбутніх педагогів до умов гірської школи.

1.3. Педагогічний потенціал гуцульської етнокультурної спадщини

Гуцульщина – один з етнографічних регіонів України, де всупереч багатовіковому чужоземному засиллю збереглася унікальна автентична духовна і матеріальна культура її мешканців – гуцулів і де вона динамічно продовжує розвиватися та примножуватися. Від мешканців інших регіонів країни вони відрізняються способом господарювання, заняттями, побутом, говіркою, одягом, звичаями, обрядами і традиціями. Тому надзвичайно важливим, на наше переконання, є використання традиційно-культурної спадщини Гуцульського краю для виховання в молодого покоління почуття кровної спорідненості зі своїм народом, любові до рідної землі, національної самосвідомості й патріотизму. Етнографічні особливості відрізняють Гуцульщину від сусідніх етнографічних регіонів – Бойківщини, Лемківщини, Покуття.

Територія Гуцульського регіону охоплює східну, найвисокогірнішу частину Українських Карпат. Чітко окреслених меж Гуцульщини немає, незважаючи на те, що чимало вчених-етнографів намагалися їх визначити. Проблема полягає в тому, що в окремих районах, крім яскраво виражених гуцульських населених пунктів, є багато перехідних, тобто таких, у яких поєднуються етнографічні особливості гуцулів та жителів сусідніх етнографічних регіонів.

За сучасним адміністративним поділом України гуцули проживають у Івано-Франківській області (Надвірнянський, Верховинський, Косівський райони та південна частина Коломийського району), Чернівецькій

області (Вижницький район), Закарпатській області (Рахівський район). Загальна площа цього регіону становить 8,2 тис. квадратних кілометрів. У 262 населених пунктах тут проживає майже півмільйона осіб, нараховується понад 290 загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) [277, с. 132]. Відмітимо, що у досліджуваній нами період (1985-2020) адміністративний поділ Гуцульщини був дещо іншим. Так, до Галицької Гуцульщини в Івано-Франківській області належали Надвірнянський, Верховинський, Косівський, південна частина Коломийського району та територія Яремчанської міської ради. До Буковинської Гуцульщини в Чернівецькій області належали Вижицький і Путильський райони, а в Закарпатській Гуцульщині – Рахівський район. Саме в межах цієї території, на думку дослідників гуцульщинознавства П. Лосюка, І. Зеленчука, В. Козьменчука, Н. Крета, сформувався сучасний гуцульський освітянський простір [129]. Слід зазначити, що частина Гуцульського краю внаслідок історичних обставин знаходиться за межами нашої країни – у сусідній Румунії гуцули компактно проживають уздовж українсько-румунського кордону в Марамурешському і Сучавському повітах у 30-ти селах (Додаток А).

Етнографічні і географічні особливості Гуцульщини, регіональні умови краю проаналізовано у дослідженнях П. Лосюка, І. Пелипейка, П. Шкрібляка, І. Зеленчука та ін. Серед них виділено такі:

- природно-кліматичні умови гірської місцевості, які зумовлюють велику кількість опадів, повені у весняно-осінній період та снігові заноси взимку;

- своєрідність гірських населених пунктів, які переважно складаються з багатьох невеликих присілків, кутків, окремих осель, значно відділених від центру та один від одного, що викликає труднощі з транспортним сполученням;

- наявність великих площ лісів, гірських випасів (полонин), що зумовлює такі основні напрямки господарства як тваринництво, підсобні промисли, лісова галузь;

- широкий розвиток оригінальних художніх промислів – кераміки, килимарства, ліжникарства, вишивки, різьби по дереву, мосяжництва, писанкарства та ін.;

- своєрідність побуту, звичаїв, обрядів, свят, вірувань гуцулів, неповторний фольклор (словесний, танцювальний, музичний), одяг, архітектура;

- наявність особливої говірки – гуцульського діалекту;

- своєрідність історії краю, спричиненою тривалим перебуванням трьох частин Гуцульщини у складі різних держав, активна боротьба за національну незалежність;

- регіональні особливості розвитку шкільництва, освітянського і культурного руху [315, с. 71].

Ці фактори, на думку науковців, різко відрізняють Гуцульщину від інших місцевостей навіть однієї області. На думку П. Лосюка, особливості Гуцульщини, які значною мірою зумовлені природним середовищем, господарсько-трудовою діяльністю, побутом горян, – «це цілий пласт матеріальної і духовної культури гуцулів, який враховується і використовується в навчально-виховному процесі гуцульської школи, ... де впроваджено вивчення гуцульщинознавства як регіонального компонента усіх дисциплін» [315, с. 71-72].

Ми згодні також з твердженням дослідника П. Шкрібляка, який вважав, що Гуцульщина зуміла найбільше серед інших регіонів України зберегти свою національну самобутність, оскільки цьому сприяли такі фактори:

- процеси національно-культурного, політичного та громадського відродження на Гуцульщині розпочалися ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. («Просвіта», «Січ», «Пласт», «Сокіл»; науково-дослідницька та пошукова робота І. Вагилевича, В. Шухевича, В. Гнатюка та багатьох інших діячів культури);

- на західноукраїнських землях радянський режим тривав у часі на чверть століття менше, ніж на східних;

- ідеї волелюбності, державності, незалежності, збереження культурної самобутності тут завжди береглися, виживали у важких випробуваннях та проявлялися у національно-визвольних змаганнях. Після Другої світової війни Гуцульщина стала основним центром боротьби за незалежність України, тут ще понад 10 років тривала визвольна боротьба ОУН-УПА, що унеможливило руйнування національних надбань [545].

Психолого-педагогічною наукою доведено ефективність залучення в освітньо-виховний процес елементів етнокультури як засобів формування ціннісного ставлення до рідного краю, національної самосвідомості і патріотизму. У цьому контексті одним із завдань нашого дослідження є з'ясування педагогічного потенціалу гуцульської етнокультурної спадщини, його значення у формуванні національної самосвідомості дітей та молоді, адже, за твердженням дослідника Я. Калакури, «аксіомою є те, що гуцульська, бойківська, лемківська, русинська культура – це невід'ємна складова єдиного українського культурного ландшафту» [192, с. 8]. Зауважимо, що польський письменник, філософ, культуролог, автор гуцульського епосу «На високій полонині» С. Вінценз справедливо назвав Гуцульщину «Слов'янською Атлантидою» через те, що вона зуміла зберегти в собі кращі риси європейського гуманізму [580, с. 5].

Слід зазначити, що до Національного переліку елементів нематеріальної культурної спадщини України в даний час внесено наступні надбання Гуцульщини: 1) традиція Косівської мальованої кераміки; 2) традиція гуцульської писанки; 3) гуцульська коляда і танець колядників Вер-

ховинського району Івано-Франківської області; 4) народний чоловічий танець «Аркан» з Ковалівки Коломийського району; 5) карпатське ліжникарство; 6) гуцульська бриндзя; 7) гуцульська боднарка [320]. Косівська мальована кераміка за рішенням ЮНЕСКО внесена також до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства [219].

Про широкі можливості педагогічного потенціалу гуцульської етнокультурної спадщини йшлося під час проведених в регіоні у досліджуваний період значної кількості міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференцій (Додаток М).

Дослідниця М. Лаврук, аналізуючи розвиток освіти на Гуцульщині за радянського періоду, слушно зауважує, що «відсутність місцевого компонента в шкільній освіті, неврахування регіональних особливостей і потреб робили її відірваною від специфіки життєдіяльності гуцульського населення, не сприяли збереженню традиційної матеріально-духовної культури» [246, с. 169]. Вона слушно вказує, що роль Гуцульщини і гуцулів в українській і світовій культурі проступає у двох ракурсах: «у тому, що створено самими гуцулами, і в тому, що створено українськими та іншими митцями під впливом Гуцульщини. Обидва ракурси творять своєрідну і цілісну гуцульську «марку» в етнічній культурі українців і карпатських народів Європи...» [246, с. 41-44].

Підкреслимо, що одним із перших дослідників, хто звернув увагу на педагогічний потенціал гуцульської етнокультурної спадщини, накреслив програму відродження матеріальної і духовної культури Гуцульщини з метою розвитку гуцульщинознавства, був І. Пелипейко. Він слушно наголошував на потребі систематичної освітньо-виховної роботи з вивчення школярами природи, історії, культури Гуцульщини: «У навчальних планах шкіл має бути передбачено вивчення свого села, свого краю (краєзнавство, гуцульщинознавство) як обов'язковий компонент освіти. Крім того, за роки навчання кожен учень школи повинен практично оволодіти навичками одного з художніх промислів, ремесел, навчитися грати на одному з народних музичних інструментів, вивчити якомога більше творів народної поезії, засвоюючи таким способом і говірку своєї місцевості. Тобто випускник школи усвідомлюватиме себе членом регіональної спільноти, яка є складником нації і далі – людської спільноти» [375, с. 180].

Аналіз джерельної бази з досліджуваної проблеми дозволив нам виокремити наступні компоненти, що формують педагогічний потенціал гуцульської етнокультурної спадщини: 1) гуцульська народна педагогіка; 2) рідна мова та її гуцульські діалекти; 3) історична спадщина; 4) усна народна творчість; 5) народні свята, традиції, звичаї та обряди; 6) декоративно-прикладне мистецтво (ДПМ); 7) музичне і танцювальне мистецтво; 8) родинно-побутова культура; 9) архітектурні пам'ятки; 10) музейна

педагогіка; 11) туристсько-краєзнавчий потенціал; 12) етнофестивальний рух; 13) ландшафтно-паркові пам'ятки (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

**Освітньо-виховні можливості використання педагогічного потенціалу
гуцульської етнокультурної спадщини в процесі вивчення
гуцульщинознавства**

№	Компоненти	Зміст
1	Гуцульська народна педагогіка	<ul style="list-style-type: none"> ❖ народнопедагогічні знання, розумовий розвиток; ❖ світоглядні уявлення гуцульської спільноти; ❖ моральні та духовні цінності гуцулів; ❖ господарське та естетичне виховання; ❖ педагогіка гуцульського народного календаря.
2	Рідна мова та її гуцульські діалекти	<ul style="list-style-type: none"> ❖ діалектологічна карта української мови; ❖ південно-західне наріччя української мови; ❖ словники гуцульських говірок.
3	Історична спадщина	<ul style="list-style-type: none"> ❖ важливі історичні події та явища, пов'язані з Гуцульщиною; ❖ видатні постаті Гуцульщини.
4	Усна народна творчість	<ul style="list-style-type: none"> ❖ народні пісні, перекази, легенди, коломийки, співанки-хроніки, прислів'я, приказки, загадки, казки.
5	Народні свята, традиції, звичаї та обряди	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Свят-вечір, Різдво Христове, колядування, розколяда, «Драниця», «Маланка», Василія Святого, «Вертеп», Водохреща, Вербна неділя, Великдень, великодні гаївки, Зелені свята, Івана Купала, Святого Петра, Маковея, Покрови Пресвятої Богородиці, Андріївські вечорниці, Миколая Святого.
6	Декоративно-прикладне мистецтво	<ul style="list-style-type: none"> ❖ різьба по дереву; мосяжництво; ткацтво; ліжникарство; вишивка; художня кераміка; писанкарство; килимарство; лозоплетіння; коренерізьблення; ложкарство; сувеніри та іграшки; художня обробка шкіри.
7	Музичне і танцювальне мистецтво	<ul style="list-style-type: none"> ❖ 200 видів і різновидностей музичних інструментів; ❖ фольклорно-етнографічні колективи; ❖ гуцульські танці: «Коломийка», «Аркан», «Гуцулка», «Тропачок», «Коло», «Рівна», «Сербин», «Козак», «Шипітський танець».
8	Родинно-побутова культура	<ul style="list-style-type: none"> ❖ традиції гуцульської сім'ї; ❖ родинні свята; ❖ програма педагогічної освіти батьків «Гуцульська родина: батьки і діти»; ❖ книги родоводів.
9	Архітектурні пам'ятки	<ul style="list-style-type: none"> ❖ історичні пам'ятки; ❖ сакральні пам'ятки; ❖ гуцульський стиль; ❖ пам'ятники та меморіальні дошки.
10	Музейна педагогіка	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Національний музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття (Коломия); ❖ музей писанкового розпису (Коломия); ❖ державні регіональні краєзнавчі музеї (Вижниця, Берегомет, Надвірна, Делятин, Косів, Яремче, Верховина, Рахів та ін.); ❖ шкільні музеї; ❖ відомчі музеї; ❖ приватні музеї.

11	Туристсько-краєзнавчий потенціал	<ul style="list-style-type: none"> ❖ пішохідні маршрути; ❖ веломаршрути; ❖ етнографічні маршрути; ❖ екологічні маршрути; ❖ туристичні бази і станції; ❖ «Золоте кільце Гуцульщини».
12	Етнофестивальний рух	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Міжнародні гуцульські фестивалі; ❖ регіональні фестивалі; ❖ професійні фестивалі; ❖ культурно-мистецькі фестивалі; ❖ багатовекторні фестивалі.
13	Ландшафтно-паркові пам'ятки	<ul style="list-style-type: none"> ❖ Національні природні парки (НПП) «Карпатський», «Верховинський», «Гуцульщина», «Черемоський», «Вижницький»; ❖ Центри еколого-освітньої роботи при НПП; ❖ еколого-пізнавальні стежки; ❖ природничі музеї.

Розкриємо стисло складові педагогічного потенціалу гуцульської етнокультурної спадщини та можливості їх використання в освітньо-виховній роботі з дітьми та молоддю.

На наш погляд, першоджерелом національного виховання є народна педагогіка – сукупність педагогічних знань і виховного досвіду гуцульської спільноти, її давня педагогічна культура. Багаторічний досвід діяльності гуцульської школи переконує, що інтегроване використання народної педагогіки, етнопедагогіки та педагогічної науки дає продуктивні практичні результати. На думку науковця П. Лосюка, «народна педагогіка гуцулів є основою педагогіки гуцульщинознавства» [287, с. 201].

Одним з провідних компонентів гуцульської етнокультури є рідна мова та її територіальні діалекти. Гуцульська говірка, яка відноситься до південно-західного наріччя української мови, на думку І. Пелипейка, ймовірно є найархаїчнішою з усіх українських говірок [369, с. 175]. Мовознавці М. Бігусяк [62], В. Грещук [126; 127; 136], Я. Закревська [153; 154], М. Ковальчук [211], В. Кононенко [220; 221], М. Лесюк [253; 254], М. Негрич [322] звертають увагу на особливості гуцульських говірок, їх історію, місце на діалектологічній карті української мови, характерні риси, методику вивчення їх на уроках рідної мови та літератури в гуцульській школі.

На думку Я. Закревської, «яскрава і самобутня лексика гуцульських говірок своїм багатством перевищує лексичну скарбницю інших українських, у тому числі й сусідніх діалектів, про що засвідчують матеріали друкованих і рукописних словників і словничків...» [153, с. 17-18]. З метою якнайповнішого вивчення старожитніх гуцульських діалектів, розгортання широкої збирацької діяльності, щоб зберегти їх для прийдешніх поколінь, вона розробила методичні рекомендації для вчителів-словес-

ників Гуцульщини. За сприяння Я. Закревської у всі відділи народної освіти Гуцульщини в 1992 р. було надіслано «Інструкцію для укладання діалектних словників», адресовану керівникам шкільних гуртків рідної мови та індивідуальним шанувальникам народного слова [154, с. 21-24]. Я. Закревською було запропоновано: створити у школах товариства шанувальників гуцульських говірок, учасники яких формували б у кожній школі своєрідний банк діалектних назв – як загальних, так і власних, приказок, прислів'їв, різних жанрів усної народної творчості; найцікавіші добірки цих назв публікувати у відповідних рубриках районних газет і регіональних журналів.

У процесі засвоєння гуцульщинознавства учні знайомляться з діалектною лексикою, збереженою в топонімах Гуцульщини – назвах об'єктів місцевого ландшафту: гір, вершин, хребтів, долин, урочищ (ороніми); річок, озер, потоків, джерел (гідроніми). Таких назв нараховується багато тисяч і вони дуже цікаві з погляду етнографії, історії, світобачення, народних вірувань. Топонімічні дослідження на Гуцульщині провели сучасні дослідники М. Габорах [94-97], Й. Гілецький [106-108], І. Пелипейко [344; 368; 370; 371] та інші науковці, книги яких широко використовуються у закладах освіти в процесі вивчення гуцульщинознавства. Значний інтерес становить народна термінологія художніх промислів і ремесел, гуцульських обрядів і традицій, народного мистецтва та фольклору.

Вважаємо за доцільне наголосити на вивченні діяльності видатних вихідців з Гуцульського краю – політиків, науковців, діячів освіти і культури, учасників національно-визвольних змагань; письменників і композиторів, які закарбували образ Гуцульщини в художній літературі й музиці; представників образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, що майстерно показали у своїх творах історію, природу, звичаї та традиції гуцулів. Серед них: Олекса Довбуш, Лук'ян Кобилиця, Юрій Федькович, Михайло Павлик, Марко Черемшина, Марійка Підгірянка, Юрій Шкрумеляк, Степан Ключурак, Осип Букшований, Григорій Голинський, Роман Іваничук, Володимир Луців, Мирослав Симчич («Кривоніс»), Йосип Бокшай, Назарій Яремчук, Василь Романюк (Патріарх Володимир), Петро Шекерик-Доників, Дмитро Ватаманюк, Василь Шеремет, Марія Влад, Оксана Затварська, Ярослав Чуперчук, Володимир Грабовецький, Роман Кумлик, Ігор Пелипейко, Петро Лосюк, Дмитро Павличко, Марія Стеф'юк, Марія Матіос та багатьох інших.

Вагоме значення для виховання історичної свідомості та любові до рідної землі має вивчення важливих подій і явищ, пов'язаних з Гуцульщиною: опришківський рух; повстання Лук'яна Кобилиці; діяльність товариств «Просвіта», «Січ», «Сокіл», «Пласт», «Каменярі»; Гуцульська сотня легіону Українських Січових Стрільців; Гуцульська Республіка (1918-1919) на Закарпатті; Гуцульський курінь Української Галицької армії; Гу-

цульське повстання 1920 р. в селі Голови; Карпатська Україна (1938-1939); національно-визвольні змагання 20-50-х років ХХ ст.; національно-культурне відродження наприкінці ХХ ст.; участь жителів Гуцульщини в Революції Гідності та російсько-українській війні; етнофестивальний рух та ін.

Цінним компонентом гуцульської культурної спадщини є усна народна творчість – народні пісні, перекази, легенди, коломийки, співанки-хроніки, колядки, щедрівки, прислів'я, приказки, загадки, казки. Народний фольклор Гуцульщини відображає історію краю, зокрема рух опришків, боротьбу проти чужоземних поневолювачів, героїчний подвиг Січових стрільців, Української повстанської армії (УПА), сучасних захисників України. На думку І. Пелипейка, гуцульський фольклор передає «світобачення гуцулів, їхнє розуміння добра й зла, правди й кривди, народну мораль горян. Тож ці перлини словесної творчості мають не лише історико-пізнавальне значення, а є й дієвим засобом виховання нових поколінь» [369, с. 163-164].

Важливе місце у виховній традиції гуцулів посідають народні казки, особливостями яких є оптимізм, образність, захопливість сюжету і дидактизм. На Гуцульщині народний фольклор та, зокрема, казки записували С. Витвицький, В. Гнатюк, О. Кольберг, А. Онищук, І. Сеньків, Ю. Целевич, В. Шухевич та інші фольклористи. У досліджуваний період фольклорно-етнографічну розвідку по Гуцульському краю здійснив М. Зінчук (1925-2012) – педагог, фольклорист, збирач народних казок із Вижниччини. Він зібрав, упорядкував та літературно опрацював понад 1200 казок Гуцульщини, які ввійшли до перших восьми томів його 40-томного видання «Українські народні казки» [365; 366].

Не можна обминути увагою дослідження збирача гуцульського фольклору, коломийського краєзнавця Миколи Савчука. Впродовж 80-90-их рр. ХХ ст. він записав на Гуцульщині близько 2000 коломийок, 35 дохристиянських і 18 християнських колядок, 3 щедрівки, 95 весільних співанок, 33 великодні співанки, 15 жнивварських, косарських і толічних пісень, майже 1250 прислів'їв, приказок, загадок, лічилок, віршів, 36 легенд, найдавніших переказів і демонологічних оповідок, 29 повір'їв, майже 1200 діалектних слів, понад 250 відомих і малознаних українських народних пісень [446, с. 20]. У 1992 р. він видав один з перших посібників з гуцульського краєзнавства – книгу «Історія Великого Ключева для школярів» [445], про яку академік М. Стельмахович писав: «Надзвичайно цікава, змістовна, написана чарівною українською мовою у переплетенні з соковитим говором гуцулів» [446, с. 40].

У досліджуваний нами період в різних районах Гуцульщини видано збірники народних легенд, переказів, прислів'їв, приказок, загадок, які доцільно використовувати в процесі вивчення гуцульщинознавства [152; 193; 345а; 377; 491; 509; 514; 557].

Активним джерелом етнопедагогіки є народні пісні, в яких закладено значний дидактичний потенціал. Вони вчать любити рідну мову, формують уміння висловлювати свої думки, заохочують до мовленнєвої діяльності. На Гуцульщині особливо популярними є коломийки – різновид короткої одно- двокуплетної пісні найрізноманітнішого змісту. Часто їх об'єднують у в'язанки, які не мають, проте, сталого змісту, а залежать від уподобання співака та обставин виконання. Виховні можливості коломийок полягають у влучному відгуку на події народного життя, актуальності і злободенності та в їх широкому побутуванні серед людей. Дослідник В. Хрущ зазначав, що «коломийки є прекрасним матеріалом для розвитку багатства мови, образного і чіткого оперативного мислення, збагачення порівнянь та імпровізацій... Однак робота з даним джерелом вимагає від учителів, організаторів етнографічних ансамблів кропіткої відбіркової роботи. Багато коломийок носять подвійний зміст, інші не відзначаються високим художнім смаком» [142, с. 30]. Варто зазначити, що коломийки завжди співаються в присутності слухачів і часто носять змагальний характер – група хлопчиків співає дівчаткам і навпаки. Така змагальність породжує швидкість мислення, дотепність, формує добрий загальний настрій, дружні стосунки.

Велику роль у збереженні й передачі духовної спадщини відіграють народні свята, звичаї, традиції, обряди Гуцульщини, значна частина яких збереглася досі у селах і містах Гуцульщини. У них втілились найважливіші риси соціального та господарського життя, етнопсихологія та моральні засади гуцульської спільноти, що формувалися упродовж багатьох століть. Розкриваючи роль Гуцульщини в національному відродженні України, дослідниця М. Лаврук відзначає, що гуцули зберегли традиційні звичаї і обряди, які «сягають своїм корінням часів Київської Русі і далі, вглиб віків. Спрощені, збіднені сучасним секуляризованим суспільством найбільші християнські свята – Різдво і Великдень, найважливіші в бутті людини події – народження, весілля, похорон – у Гуцульському краї постають ще у своїй багатогранній духовній значимості і багатій самотній формі, що на сьогоднішній день є безцінним живим джерелом культури людини як духовної істоти» [246, с. 44].

На нашу думку, у системі позакласної і позашкільної роботи з гуцульщинознавства доцільно широко використовувати відзначення таких народних і релігійних свят, звичаїв, традицій, обрядів, як Свят-вечір, Різдво Христове, колядування, розколяда, «Драниця», «Маланка», Василія Святого, «Вертеп», Водохреща, Вербна неділя, Великдень, великодні гаївки, Зелені свята, Івана Купала, Святого Петра, Маковея, Покрови Пресвятої Богородиці, Андріївські вечорниці, Миколая Святого та ін.

Помітне місце у вивченні гуцульщинознавства відводиться засвоєнню матеріалу про головні осередки народного мистецтва краю та їхніх

представників, навчанню різних видів ДПМ, зокрема художньої різьби по дереву, писанкарства, вишивки, ліжникарства, ткацтва та ін. Роль і значення ДПМ в освітньому процесі гуцульських шкіл нами висвітлено у ряді наукових публікацій [346; 348; 360; 361]. Підкреслимо, що вивчення ДПМ здобувачами освіти починається із знайомства з головними видами та осередками народного мистецтва Гуцульщини. Нами підготовлено авторську розробку для педагогів і здобувачів освіти «Головні види та осередки народного мистецтва Гуцульщини» (Додаток Ц.3).

Багата культурна спадщина майстрів народного декоративного мистецтва Гуцульщини є потужним пластом, який повинен активно використовуватись в освітньому процесі з метою художньо-естетичного, трудового, морального виховання дітей та молоді, їхнього професійного самовизначення. В освітньому процесі гуцульських ЗЗСО практикуються різноманітні форми і складаються цікаві традиції залучення учнів до народного декоративного мистецтва. Найбільш поширені серед них: пошуково-дослідницька діяльність по вивченню локальних осередків народного ДПМ; проведення етнографічних експедицій; зустрічі з народними майстрами та професійними художниками; уроки-екскурсії в історико-краєзнавчі, етнографічні, мистецькі музеї; майстер-класи; участь у конкурсах народних ремесел; виставкова діяльність; залучення молоді до роботи Малої академії наук України (МАН України), Зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини.

Слід наголосити і на значенні багатого музичного мистецтва Гуцульщини. Мистецтвознавець І. Мацієвський у монографії «Музичні інструменти гуцулів» підкреслює, що в Гуцульському краї нараховується близько 200 видів і різновидностей музичних інструментів, що є справжнім феноменом матеріальної і духовної культури гуцулів [300]. Унікальний досвід їх створення ще зберігся в окремих місцевостях Гуцульщини, однак в цілому спостерігається зменшення бажаючих переймати його. Тому, на наш погляд, важливо популяризувати знання про музичне мистецтво Гуцульщини серед учнів гуцульських шкіл, щоб викликати більшу зацікавленість автентичною музикою горян, сформувати етномузичне мислення дітей та молоді. У цьому контексті відзначимо, що музичний і пісенний фольклор все більше входить до репертуару дитячих колективів загальноосвітніх і позашкільних дитячих закладів. Зокрема, упродовж останніх десятиліть стали відомими фольклорно-етнографічні колективи з участю педагогів та школярів Надвірнянщини: «Аркан», «Горянка», «Легіт», «Шовкова косяця», «Водограй» (Надвірна), «Відлуння Карпат» (Пнів), «Перевесло» (Фитьків), «Драниця» (Саджавка), «Черлені пацьорки», «Рушничок» (Делятин), «Троїсті музики» (Заріччя), «Біла криниця» (Чорні Ослави), «Писанка» (Зелена), «Скарбниця» (Гвізд), «Женчик» (Перерісль).

Розвиток гуцульщинознавства передбачає збереження та популяризацію танцювального мистецтва Гуцульщини. Дитячі танцювальні колективи відроджують найбільш популярні гуцульські танці, серед яких «Коломийка», «Аркан», «Гуцулка», «Тропачок», «Коло», «Рівна», «Сербин», «Козак», «Шипітський танець» та ін. Ці зразки танцювального мистецтва, за твердженням дослідника Ю. Скобеля, «увібравши найкращі риси нашого народу: працелюбність, завзяття, щирість, героїзм, дотепний народний гумор, несуть в собі невичерпний заряд енергії, той генетичний код в якому закладено безмежний потенціал української нації» [457].

Слід наголосити на важливому значенні використання гуцульської родинно-побутової культури в процесі ознайомлення і самопізнання молоддю особистістю способу життя і побуту місцевої етнографічної групи. Вона спрямована насамперед на виховання шанобливого ставлення до батьків та інших родичів, глибокого відчуття прив'язаності до отчого дому, свого родоводу, зміцнення сім'ї, формування прагнення зберегти родинні традиції, жити за нормами народної моралі.

У статті «Традиційна гуцульська родина» академік М. Стельмахович наголошував на тому, що відродження і розвиток гуцульської школи немислимі без опори і підтримки з боку гуцульської родини. Він обґрунтував необхідність формування національної системи «родинно-громадсько-шкільного виховання» та наукового прогнозування перспектив зміцнення гуцульської сім'ї й піднесення її ролі у вихованні дітей. Автор підкреслював, що гуцульська родина, маючи визначальні риси, властиві всім українцям, разом з тим наділена й певною регіональною своєрідністю, зумовленою особливостями історичної долі та природних умов свого краю, певними відмінностями в господарстві, культурі, побуті корінних мешканців.

М. Стельмахович звертав увагу насамперед на родинно-педагогічний аспект гуцульської сім'ї: «Традиційна гуцульська родина – перший осередок любовності, національного виховання гуцула, світлиця моральних чеснот і благородних вчинків, плекальниця пошанівку до рідної мови, предків, релігії, Карпатського краю, фольклору, народних традицій, свят, обрядів, символів, самобутньої родинно-побутової культури, гуцульського мистецтва, ремесел і промислів» [513, с. 543]. Науковець окреслює функції гуцульської родини: відтворення і продовження гуцульського роду, українського народу, нації; виховання дітей; організація домашнього господарства, ремесел і промислів, побуту, дозвілля; забезпечення єдності й спадкоємності поколінь, передачі дітям духовних і матеріальних цінностей, виробничого та життєвого досвіду, родинно-побутової культури; етнічна соціалізація; підготовка молоді до сімейного життя [513, с. 543]. Дослідник відзначає такі особливості гуцульської родини, як її багаточисельність, тісний духовний зв'язок між старшим і молодшим поколінням, дотримання усіма її представниками норм християнської моралі, глибока пошана до

старших. Він підкреслює велике багатство і розмаїтість гуцульського дитинознавства, що сприяє правильній організації виховання дітей у сім'ї.

М. Стельмахович розробив орієнтовну програму педагогічної освіти батьків учнів гуцульської школи «Гуцульська родина: батьки і діти», яка була рекомендована ГОР до використання в усіх ЗНЗ регіону. Обґрунтовуючи її необхідність, науковець зазначав, що «справжнє родинне виховання прийде з належним оволодінням батьками сучасними педагогічними знаннями й уміннями застосовувати ці знання на практиці, що зумовлює гостру потребу організації педагогічного всеобучу» [513, с. 556]. Автор підкреслював, що така програма в Україні складена вперше, вона зорієнтована також на здійснення українознавчої освіти, забезпечення гармонії родинно-громадсько-шкільного виховання дітей та молоді Гуцульського краю (Додатки Е; Ж).

Особливим компонентом гуцульської етнокультурної спадщини є архітектурні споруди та пам'ятники. Під час знайомства з ними підкреслюється своєрідність будівництва споруд на Гуцульщині, яку зумовили гірські та передгірні умови, наявність великої кількості деревини як головного будівельного матеріалу, схильність горян до естетизації предметів побуту, житла та предметів повсякденного вжитку. «Тому будівлі несли на собі, з одного боку, відбиток впливу природних умов, а з другого – психології, духовності мешканців» [369, с. 171]. Незважаючи на велику шкоду, завдану війнами і природними катаклізмами, Гуцульський край у значній мірі зберіг свої архітектурні особливості. Вони яскраво виявляються в пам'ятках, які дійшли до нашого часу і з якими учні та студенти мають можливість ознайомитися під час навчальних занять, тематичних екскурсій, пошуково-краєзнавчих експедицій, подорожей туристсько-краєзнавчими маршрутами і т. п.

Багата Гуцульщина і пам'ятками сакрального будівництва, серед яких – церкви, каплички, костьоли, дзвіниці. Так, на Косівщині, Надвірнянщині, Яремчанщині нараховується близько 80 церков, зведених у XVII – першій половині XX ст., переважно народними майстрами з Яворова та Бабина [369, с. 172; 289]. «Створені талановитими, переважно неписьменними, сільськими майстрами при допомозі простої пили і сокири, інколи без жодного цвяха, вони є справжніми шедеврами народної архітектури», – підкреслює краєзнавець-педагог М. Максим'юк [289, с. 7].

Великі виховні можливості має знайомство з пам'ятниками та меморіальними дошками Гуцульщини. Серед них – пам'ятники Т. Шевченку та І. Франку у багатьох селах і містах Гуцульщини, М. Черемшині (Кобаки), М. Павликові (Косів), М. Матіїву-Мельнику (Яблунів), Ю. Шкрумеляку (Ланчин), Ю. Федьковичу (Путила), О. Довбушу (Печеніжин), Т. Мельничуку (Уторопи), М. Симчичу (Коломия), символічний пам'ятник Гуцулу (Рахів), меморіальні дошки відомим уродженцям Гуцульщини, полеглим

захисникам України у період національно-визвольних змагань та під час російсько-української війни.

Одним з пріоритетних напрямів засвоєння історії та етнографії Гуцульщини стала музейна педагогіка. Нами висвітлено особливості використання музеїв у процесі засвоєння гуцульщинознавства в ряді публікацій в науково-педагогічних часописах та збірниках [345; 348; 351; 352]. Зауважимо, що провідною музейною установою регіону є Національний музей народного мистецтва Гуцульщини і Покуття ім. Й. Кобринського в Коломиї. Тут зберігається 50 тисяч експонатів, які представляють усі види традиційного народного ДПМ, починаючи з XVII ст. до наших днів [348]. Велике захоплення у здобувачів освіти викликає відвідування Музею писанкового розпису в м. Коломия – єдиного у світі музею писанки. Його експозиція налічує понад 12 тисяч писанок і декоративних яєць з різних регіонів України та багатьох країн світу [361]. У 2000 р. спеціально для збереження і експонування творів писанкового розпису побудовано музейну споруду у формі найбільшого у світі 13-метрового писанкового яйця, яка згодом стала візиткою Коломиї та Прикарпаття.

Вагомий досвід організації освітньої роботи з дітьми та молоддю мають Вишницький краєзнавчий музей, Берегометський краєзнавчий музей, музей історії Надвірнянщини, Делятинський краєзнавчий музей, Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини, музей Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва, Яремчанський музей етнографії та екології Карпатського краю, Регіональний історико-краєзнавчий музей Гуцульщини у Верховині, музей історії міста Коломиї.

Музейний простір Гуцульщини доповнюють шкільні, відомчі і приватні музеї, музейні кімнати, світлиці, галереї. Зокрема, інтерактивні методи популяризації культури і мистецтва Гуцульщини стали невід'ємною складовою діяльності приватних музеїв. Серед найбільш відвідуваних – музей звичаєвої символіки Гуцульщини Юрія Боберського у Микуличині, етнографічний музей старожитностей Гуцульщини Ярослава Зеленчука у Криворівні, етнографічний музей родини Корнелюків у Косові, музей народної творчості Михайла Струтинського (Косів), музей родини Малявських (Косів), музей гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів імені Романа Кумлика у Верховині, музей-колекція Зої Сагайдачної (Косів), музей гуцульської магії Миколи Данилюка (Верховина), музей гуцульської різьби Юрія Павловича (Рахів) та багато інших.

Важливим засобом виховання та формування світогляду дітей та молоді стало прилучення їх до туристсько-краєзнавчого руху. Дослідник Т. Маланюк, аналізуючи використання культурно-історичних пам'яток Гуцульщини як ресурсу пізнавального туризму в навчально-виховному процесі гірських шкіл, зазначає, що «до нових форм і методів виховання учнівської молоді засобами туризму і краєзнавства можна віднести

створення мережі пізнавальних туристських маршрутів на території краю» [290, с. 281]. З цією метою педагогами-краєзнавцями розроблено пізнавальні маршрути Гуцульським краєм, зокрема: «Золоте кільце Гуцульщини», «Заповідними стежками Чорногори», «Пам'ятками природи Яремче», «До озера Несамовитого», «По Гринявських горах», «По Чорногірському хребту», «Стежками Олекси Довбуша», «Мистецький Косів», «Верховина – гуцульська столиця», «Перлинами Гуцульщини. Шедеври сакральної архітектури й народного будівництва» та ін.

Зауважимо, що великі можливості для виховання бережливого ставлення до природи, розвитку природничого та історико-краєзнавчого гуцульщинознавства має знайомство дітей і молоді з ландшафтними та парковими пам'ятками Українських Карпат. Нами укладено «Рекомендований перелік архітектурних та ландшафтно-паркових пам'яток Гуцульщини для ознайомлення (відвідування) в процесі вивчення гуцульщинознавства» (Додаток Ц.4).

Не менш важливим у процесі засвоєння молодим поколінням гуцульських традицій і фольклору, на нашу думку, є залучення здобувачів освіти до участі в етнофестивальному русі, який активно розгорнувся в регіоні у період незалежності. Ґрунтовний аналіз цього унікального явища дав змогу нам розрізнити п'ять типів сучасних гуцульських етнофестивалів: міжнародні, регіональні, професійні, культурно-мистецькі, багатовекторні.

Зазначимо, що у 1991-2019 рр. було проведено 26 Міжнародних гуцульських фестивалів (МГФ). У них брали участь фольклорні колективи та етнографічні, вокальні гурти та окремі виконавці, оркестри народних, музиканти, солісти-інструменталісти, які грали на гуцульських народних інструментах, а також приєднувалися аматорські театри, танцювальні ансамблі, майстри народного мистецтва. Варто зазначити, що умовою участі було виконання справжніх творів гуцульської тематики. Особливістю Міжнародних гуцульських фестивалів стало обов'язкове проведення науково-практичних конференцій з актуальних проблем розвитку регіону (Додаток М.1), засідань ГОР, а також зустрічей з творчою талановитою молоддю Гуцульщини, спортивних заходів, виставок майстрів народних промислів і ремесел, відкриття пам'ятників та музеїв. З огляду на це дослідник і організатор етнофестивалів П. Шкрібляк відзначав, що «тісне поєднання в Міжнародних гуцульських фестивалях мистецьких, культурно-розважальних компонентів з науковими, освітянськими сприяло переведенню фестивального руху на наукову основу... Стрімке зростання ролі Міжнародних гуцульських фестивалів сприяло поширенню науково-пізнавальної інфомації про гуцульський етнокультурний феномен в інші регіони України і тим самим позитивно вплинуло там на процеси національно-культурного відродження» [545, с. 235]. Прикладом комплексного розв'язання проблем освітньо-виховної роботи з розбудови гуцульської школи та вивчення у ній навчаль-

ного курсу гуцульщинознавства стали рекомендації науково-практичної конференції «Проблеми відродження і розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів», проведеної в 2001 р. у рамках XI МГФ (Додаток М.2).

Пізнавальними і творчими для сучасної молоді стали гуцульські етнофестивали, зокрема «Карпатське коло» (Шешори), «Писанка» (Коломия), «Великдень у Космачі» (Космач), «Етноплей», «Тепле Різдво» (Надвірна), «Мальований дзбаник» (Косів), «Карпатський простір» (Івано-Франківськ), «Барви дитинства» (Івано-Франківськ), «Барви карпатського ліжника» (Кваси), «Лудине» (Косів), «Гражда Fest» (Київ), «Полонинська ватра» (Путила), «Керамічні канікули» (Космач). Учнівська і студентська молодь Гуцульщини – активний учасник свят митців народних художніх промислів, таких як «Косівщина – перлина Гуцульщини» (Косів), «Шовкова косиця» (Путила), «Фольклорне подвір'я» (Надвірна). Дитячі роботи з багатьох видів ДПМ демонструються на таких мистецьких виставках, як «Гуцульщина. Дитячий погляд» (Косів), «Гомін Карпат» (Івано-Франківськ), «Барвограй» (Яворів) та ін.

Слід підкреслити важливе значення співпраці освітніх установ з національними природними парками (НПП) Гуцульського регіону з метою екологічного виховання дітей та молоді. В межах Гуцульщини знаходиться п'ять НПП – «Карпатський» (Яремче), «Верховинський» (Верховина), «Гуцульщина» (Косів), «Черемоський» (Путила), «Вижницький» (Вижниця). Зокрема, у структурі НПП «Гуцульщина» діє Центр еколого-освітньої роботи, в якому проводять заняття, конференції, семінари з учнями ЗЗСО. Тут відкрито кімнати-музеї ентомології, орнітології, зоології, геології, лікарських рослин, а також бібліотеку, яка налічує понад 3 тисячі книг. У парку облаштовано еколого-пізнавальні стежки: «На гору Клифу», «На полонину Росахата», «По Дубині», «На хребет Брусний», «На Рокиту», «На озеро Лебедине», «До сірководневого джерела», «На гору Острій». Реалізовано проєкт «Маєток Святого Миколая».

Вважаємо слушною думку І. Пелипейка, який підкреслював, що для того, аби етнокультурна спадщина Гуцульщини прислужилася справі всебічного виховання молоді, вона повинна насамперед бути виявленою і зафіксованою. З цією метою він пропонував педагогам-дослідникам, школярам та усім патріотам рідного Косівського краю:

- облагородити, відреставрувати, відновити численні городища, замчища, залишки курганів, зробити їх екскурсійними об'єктами, встановити біля них інформаційні таблиці;
- започаткувати в районі «Книгу пам'яток історії, культури, архітектури»;
- створити нариси історії усіх населених пунктів району;
- організувати у кожному селі історико-етнографічний музей (кімнату);

- наполегливо вивчати фольклор, етнографію, говірки Гуцульщини. З цією метою вчителям, сільським бібліотекарям заопікуватися визначними носіями фольклору свого села – казкарями, коломийкарями, знавцями переказів, легенд, бувальщин і організувати запис цих матеріалів. Такі рукописні збірники фольклору свого села були б окрасою кожної школи чи сільської бібліотеки;

- створити словники народної професійної термінології таких мистецьких промислів і ремесел, як різьблення, гончарство, ткацтво, вишивання, металірство, писанкарство та багатьох інших;

- зафіксувати, підтримувати, заохочувати проведення народних свят, обрядів, звичаїв, так само як і народну ношу (одяг), яка відзначається доцільністю, практичністю, вишуканим оздобленням, демонструючи високі естетичні смаки мешканців краю;

- заохочувати молодь до активної участі у таких небуденних заходах, як Міжнародні гуцульські фестивалі, етномистецькі заходи і виставки, ярмарки народних художніх промислів та ремесел і т.п.;

- пропагувати творчість народних майстрів ДПМ серед дітей і молоді, докласти зусиль, щоб їхні досягнення ставали загальнонаціональним і міжнародним надбанням;

- започаткувати створення музеїв видатних громадських діячів, письменників, митців краю, садиб-музеїв, сіл-музеїв, музеїв природи, декоративно-прикладного мистецтва як засобу збереження місцевої етнокультурної спадщини [375, с. 188-189].

Таким чином, можемо стверджувати, що Гуцульщина – унікальний високогірний етнографічний регіон України, який зберіг свою автентичну матеріальну і духовну культуру. Особливості історичної долі та природних умов Гуцульщини, постійні культурні та господарські взаємовідносини з сусідніми народами зумовили деякі відмінності в менталітеті, мові, традиціях і звичаях українців цього регіону та формування гуцульського етнокультурного феномена. У період незалежності з ініціативи Гуцульської освітянської ради почалось широке впровадження регіонального етнографічного компонента в закладах освіти краю. Використання самобутнього педагогічного потенціалу і багатоманітної історико-культурної, мистецької, духовної спадщини Гуцульщини в освітньому процесі сприятиме формуванню у дітей та молоді національної самосвідомості, патріотизму, громадянської компетентності та етнічної ідентичності.

Висновки до першого розділу

Напередодні та після проголошення незалежності України у Карпатському регіоні зародився активний освітній рух, який ставив за мету

відродження гуцульської школи, упровадження ідей українознавства і гуцульщинознавства в освітній процес. Гуцульська школа як регіональна українська національна школа стала поліфункціональним культуротворчим навчальним закладом, який через навчання та виховання підростаючих поколінь сприяє відродженню національної культури, її збереженню та подальшому розвитку, забезпечує формування в здобувачів освіти високих громадянських якостей та загальнолюдських цінностей. Вона зберігає генетичний потенціал українського етносу, відіграє роль науково-просвітницького, соціально-культурного та ідейно-духовного середовища територіальної громади.

В умовах національної школи важлива роль має бути відведена формуванню народознавчих компетентностей учнів, які розглядаються як інтегрований результат їхньої навчальної діяльності. Без оволодіння в сім'ї, навчальному закладі культурою своєї етнографічної групи, українського народу, пізнання його самобутності, практичного продовження культурно-історичних традицій, звичаїв, обрядів неможливо сформувати національно свідому і патріотичну особистість.

Дослідники звертають увагу на те, що опанування українознавством має здійснюватись на спільній для всього українського народу національній основі з одночасним виявом розмаїття місцевих характерних регіональних етнографічних особливостей. Такий підхід сприятиме повноцінному входженню дітей і молоді у життя держави, родинний і громадський побут, культурну та виробничу сферу рідного етносу.

Регіональний етнографічний компонент є невід'ємною складовою як моделі розвитку освітнього закладу в цілому, так і навчально-виховної системи зокрема. Завдяки неповторним особливостям певного регіону кожен заклад освіти має сформувати таке освітньо-виховне середовище, яке було б для дитини природним і сприяло розвитку, навчанню і вихованню особистості, її самореалізації й соціалізації в життєвому просторі.

У контексті нашого дослідження з'ясовано суть окремих теоретико-методичних та методологічних засад української національної освіти і виховання, національної школи, етнопедагогіки, педагогічної інноватики та моделювання освітньо-виховних систем навчальних закладів, педагогічної біографістики. Розкрито суть гуцульщинознавства як розділу науки і навчального предмета, його педагогічну цінність та роль в оновленні змісту освіти, морально-патріотичному вихованні дітей та молоді, збереженні українських національних коренів.

Джерельна база досліджуваної проблеми представлена важливими нормативно-правовими документами, що забезпечили сталий розвиток Гуцульського регіону, узагальнюючими працями і монографіями фундаторів сучасного гуцульщинознавства, навчально-довідковою літературою, а також окремими публікаціями та розвідками за такими напрямками до-

сліджень, як педагогічне, історико-краєзнавче, природничо-географічне, фольклорно-етнографічне, літературне, культурно-мистецьке гуцульщинознавство. Важливими джерелами з вивчення гуцульщинознавства стали матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, педагогічних читань, наукові та громадсько-культурні часописи, періодична преса, картошки кращого педагогічного досвіду, матеріали державних архівів та органів управління освітою, інтернет-ресурси. Разом з тим, слід зауважити, що узагальнюючих наукових праць, які охоплювали б усі аспекти вивчення, дослідження гуцульщинознавства і його запровадження в освітній процес навчально-виховних закладів Гуцульщини у даний час недостатньо.

Використання самобутнього педагогічного потенціалу гуцульської етнокультурної спадщини в освітньому процесі сприятиме формуванню у дітей та молоді національної самосвідомості та етнічної ідентичності. До його головних компонентів відносимо: гуцульську народну педагогіку; рідну мову та її гуцульські діалекти; історичну спадщину; усну народну творчість; народні свята, традиції, звичаї та обряди; декоративно-прикладне мистецтво; музичне і танцювальне мистецтво; родинно-побутову культуру; архітектурні пам'ятки; музейну педагогіку; туристсько-краєзнавчі маршрути; етнофестивальний рух; ландшафтно-паркові пам'ятки. Дослідження наведених факторів дозволяє стверджувати, що Гуцульщина – унікальний високогірний етнографічний регіон України, який зберіг свою автентичну матеріальну і духовну культуру.

РОЗДІЛ 2. УПРОВАДЖЕННЯ І ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ НАПРИКІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ ст.

2.1. Організаційно-педагогічні засади розбудови гуцульської школи як регіональної української національної

Проблематика становлення і розвитку організаційно-педагогічних засад гуцульської школи та проектування освітнього простору Гуцульщини ще недостатньо розроблено в сучасній історико-педагогічній літературі. У цьому контексті вважаємо за необхідне з'ясувати насамперед освітній потенціал Гуцульського регіону у досліджуваній період, зокрема, мережу закладів загальної середньої та вищої освіти, контингент здобувачів освіти та педагогів гуцульських шкіл.

За даними довідково-статистичних джерел, на середину 1990-х рр. в Гуцульському регіоні України налічувалося 288 закладів загальної середньої освіти, у тому числі 1 ліцей (Надвірна), 4 гімназії (Косів, Путила, Вижниця, Вашківці) та 4 школи-інтернати. У них навчалося 76,8 тис. учнів, працювало 7,1 тис. учителів. Крім того, на Гуцульщині функціонувало близько 100 дошкільних і позашкільних освітніх закладів, а також Споднянська санаторна школа-інтернат, Печеніжинська, Яблунівська і Ворохтянська допоміжні школи-інтернати [115; 129; 333; 379]. Значну роль відігравали спеціальні навчальні заклади, насамперед коледжі прикладного і декоративного мистецтва імені В. Шкрібляка у Вижниці та імені В. Касіяна у Косові (з 2000 р. – Косівський інститут прикладного та декоративного мистецтва Львівської національної академії мистецтв (Косівський ПІДМ ЛНАМ)). Проілюструємо це в розрізі адміністративних районів, які відносилися до гуцульських у досліджуваній період, у вигляді діаграм (Рис. 2.1–2.3).

Підкреслимо, що на кінець досліджуваного періоду істотних змін в освітній мережі Гуцульщини не відбулося, незважаючи на певне скорочення кількості здобувачів освіти [335]. Це доводить, що зусилля освітян усіх гуцульських районів, спрямовані на збереження потенціалу в умовах економічної кризи, скорочення видатків на освіту та політичної нестабільності не були даремними.

На основі аналізу джерельної бази та з врахуванням головних тенденцій і досвіду впровадження регіонального етнографічного компонента, нами обґрунтовано періодизацію розвитку сучасного гуцульщинознавства в системі національної освіти і виховання дітей та молоді:

- перший період (1985-1990) – зародження народознавчого руху на Гуцульщині та піднесення гуцульщинознавчих досліджень у західній

діаспорі, помітними подіями якого стали утворення УСОГ, заснування періодичного видання «Гуцульщина», завершення роботи науковців Гуцульського дослідного інституту в Чикаго над 3-томною «Історією Гуцульщини», публікація та широке обговорення Концепції української школи Прикарпаття Романа Скульського;

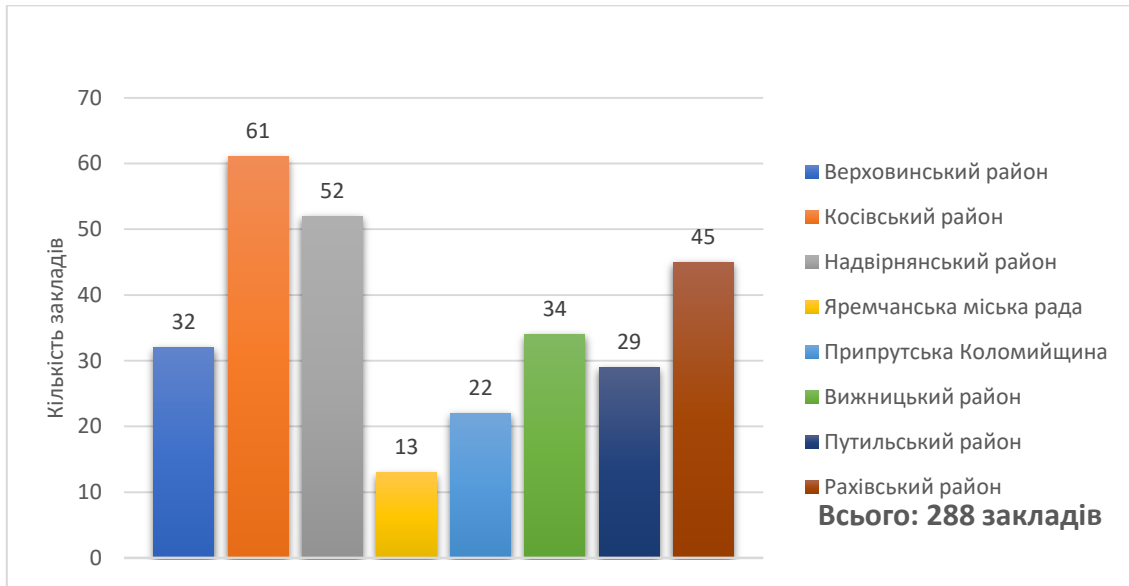

Рис. 2.1. Мережа загальноосвітніх навчальних закладів (ЗНЗ) Гуцульського регіону України (середина 1990-х рр.)

Рис. 2.2. Кількість учителів ЗНЗ Гуцульського регіону (середина 1990-х рр.)

Рис. 2.3. Кількість учнів ЗНЗ Гуцульського регіону (середина 1990-х рр.)

- другий період (1991-1995) – становлення гуцульської школи, позначений розробкою Концепції гуцульської школи як регіональної української національної школи, прийняттям регіональної програми «Освіта Гуцульського краю», формуванням ГОР як науково-методичного об'єднання педагогів усіх гуцульських районів, заснуванням перших наукових установ із дослідження гуцульщинознавства – Філії «Гуцульщина» НДІУ МОН України (Верховина) та НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» НАПН України (Косів); розробкою навчальних програм із гуцульщинознавства та реалізацією пілотного проєкту з їх запровадження в Яворівській школі на Косівщині; заснуванням періодичного часопису «Гуцульська школа» для освітян усієї Гуцульщини; започаткуванням курсової перепідготовки вчителів Гуцульщини із проблем впровадження регіонального етнографічного компонента на базі ІФОППО, ППОЧО, ЗППО та районних методичних кабінетів при відділах освіти;

- третій період (1996-2002) – науково-теоретичне та методичне обґрунтування гуцульщинознавства як розділу науки та навчального предмета, розширення експериментальної бази його використання в освітньому процесі на основі вдосконалення і рекомендування для використання «Орієнтовної програми з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів»; організація роботи над створенням навчально-методичного забезпечення для педагогів і учнів – книжкової серії «Бібліотека гуцульської школи»; утвердження нових форм і методів популяризації гуцульщинознавства серед педагогів, дітей та молоді (Гуцульські педагогічні читання, зльоти обдарованої учнівської молоді Гуцульщини, заочна олімпіада з гуцульщинознавства, українознавчі

експедиції, захист випускних творчих робіт (матур), обмін досвідом із дослідниками Гуцульщини в Україні та за кордоном, активна участь у проведенні гуцульських етнофестивалів); завершення науково-дослідного експерименту «Школа здібностей» на базі Яворівської школи;

- четвертий період (2003-2007) – удосконалення навчально-методичної бази й урізноманітнення форм вивчення гуцульщинознавства; вихід у світ монографії П. Лосюка «Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі», в якій висвітлено теоретичні засади та досвід викладання гуцульщинознавства; розробка авторських проєктів «Гуцульська школа майбутнього»; початок реалізації міжнародного проєкту на базі ПНУ ім. В. Стефаника «Гірська школа. Стан. Проблеми. Перспективи розвитку»; заснування наукового часопису «Гірська школа Українських Карпат»;

- п'ятий період (2008-2020) – завершення формування різноваріантних моделей навчально-виховних систем гуцульських шкіл, надання Яворівській школі статусу «Авторська школа»; відкриття музею одного з фундаторів сучасного гуцульщинознавства І. Пелипейка у Косові; організаційна робота щодо створення НДЛ «Гірська школа Українських Карпат» на базі ПНУ ім. В. Стефаника; оновлення змісту, форм і методів національно-патріотичного виховання дітей і молоді в умовах російсько-української війни; удосконалення навчального програмного забезпечення вивчення гуцульщинознавства відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, Концепції «Нової української школи» та Закону України «Про повну загальну середню освіту» (2020).

У процесі дослідження основ становлення гуцульської школи впродовж названих періодів нами було виокремлено нормативно-концептуальні, організаційно-управлінські та дидактичні засади розбудови гуцульської школи як регіональної української національної школи наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Нормативно-концептуальними орієнтирами розбудови гуцульської школи стали Концепція української школи Прикарпаття (1990) [461], Концепція трудової підготовки учнів загальноосвітніх шкіл Прикарпаття (1993) [464], регіональна програма «Освіта Прикарпаття» (1994) [432], Концепція гуцульської школи як регіональної української національної школи (1994) [269] (Додаток Д.1), Регіональна програма «Освіта Гуцульського краю» (1994) [431] (Додаток Д.2), Концепція українського національного виховання учнів загальноосвітньої школи в умовах Прикарпаття (1995) [465].

Важливим документом була насамперед Концепція української школи Прикарпаття, розроблена у 1990 р. науковцем Р. Скульським та опублікована у всеукраїнській газеті «Радянська освіта» [461]. У ній вперше було обґрунтовано необхідність врахування регіонального етнографічного компонента у змісті освіти української національної школи. Її появу зумо-

вило прийняття Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет України (1990). Підставою для розробки Концепції було, за твердженням Р. Скульського, те, що «в умовах суверенної держави кожен регіон України користується статусом економічної самостійності, яка забезпечує реальні можливості для організації діяльності всіх культурно-освітніх і виховних установ на основі широкого врахування місцевих особливостей» [461, с. 2].

Слід зазначити, що Концепція Р. Скульського мала двояке функціональне призначення. З одного боку, вона повинна була дати методологічні орієнтири організації роботи кожної конкретної школи Прикарпаття, а з другого, її елементи могли бути використані для розробки загальнодержавної концепції української національної школи. На думку автора, гармонійний розвиток особистості учня-прикарпатця мав включати: фізичний розвиток, духовно-моральне виховання, розумове виховання, господарсько-трудове виховання, естетичне виховання. Зокрема, до системи трудового виховання мало входити оволодіння методами господарювання, основами економічних і технологічних знань у галузі землеробства, тваринництва, лісового господарства, розвиток традиційних художніх народних промислів (ткацтва, килимарства, різьби по дереву, вишивання, писанкарства, кераміки, художньої обробки шкіри, народної архітектури тощо). Естетичне виховання передбачало відродження та подальший розвиток народного мистецтва. Автор підкреслював, що в умовах Прикарпаття особливо актуальною була «проблема відродження забутих гуцульських обрядово-побутових традицій, їх збереження і дальший розвиток» [461, с. 3].

Вважаємо важливим положення концепції про те, що за обсягом та науковою інформативністю зміст освіти в українській національній школі мав відповідати певному вітчизняному та світовому еталону, він мав носити не регіональний, а загальнодержавний характер. Разом з тим, зміст освіти повинен був визначатись на основі «найповнішого врахування особливостей кожного регіону і навіть конкретної школи, включати в себе ті елементи народознавства, які стосуються конкретної етнографічної групи (гуцулів, бойків, лемків, подолян та ін.)» [461, с. 3].

На необхідності популяризації серед дітей і молоді матеріальної культури Гуцульщини наголошувала і Концепція трудової підготовки учнів загальноосвітніх шкіл Прикарпаття (1993), яку розробили Р. Скульський, І. Косик, А. Іваночко. Вона була спрямована на забезпечення належної загальної допрофесійної трудової підготовки учнів Прикарпаття на основі реалізації міжпредметних зв'язків та поєднання навчання з виробничо-технічною та господарсько-побутовою працею. Актуальним завданням у концепції визначено «популяризацію серед школярів народних трудових традицій, звичаїв та обрядів, ознайомлення їх з різними видами

народних ремесел та промислів свого роду і краю, залучення учнів до посиленої художньо-технічної та побутової праці» [464, с. 3].

Важливим документом для розбудови гуцульської школи стала регіональна програма «Освіта Прикарпаття», яка була прийнята Івано-Франківською обласною радою народних депутатів у 1994 р., і розрахована на період до 2000 року. Вона стала першою регіональною державною програмою, у якій підтримано практику гуцульщинознавства та окреслено шляхи його подальшого розвитку. Основними напрямками і формами впровадження регіонального компонента в освітньому просторі Прикарпаття були окреслені такі:

- визначення сутності та складників регіонального компонента змісту освіти, впровадження його у навчально-виховний процес;
- розробка і видання програмно-методичного забезпечення регіонального компонента змісту загальної середньої освіти;
- підтримка роботи Гуцульської освітянської ради над створенням і виданням бібліотеки навчальних і навчально-методичних посібників та журналу «Гуцульська школа»;
- розробка і запровадження регіональної програми «Гуцульська школа», визначення навчально-методичної основи її функціонування;
- запровадження курсів народознавства на етнічно-груповій основі: гуцульщинознавство, бойківщинознавство, лемківщинознавство та ін.;
- сприяння розробці та поширенню авторських наскрізних комплексних програм з проблем позашкільного навчання і виховання;
- запровадження програми щорічних національно-патріотичних вишкোলів допризовної учнівської молоді «Ідея до чину», щорічних науково-пізнавальних експедицій школярів «Чорний ліс»;
- введення до шкільного компонента навчальних закладів курсів за вибором та факультативних курсів: «Історія Прикарпаття», «Нариси культури Прикарпаття», «Народні ремесла Прикарпаття», «Основи християнської моралі», «Екологія Карпатського краю» та ін.;
- розширення мережі позашкільних навчально-виховних закладів у гірській місцевості, забезпечення їх кадрами кваліфікованих спеціалістів та народних умільців [432].

Отже, регіональна програма «Освіта Прикарпаття» визначила стратегічні завдання, пріоритетні напрями, основні шляхи реформування освіти Прикарпаття і, зокрема, Гуцульщини, та принципи їх реалізації на період 1995-2000 рр.

Особливе місце у формуванні системи виховної роботи в гуцульській школі посіла Концепція українського національного виховання учнів загальноосвітньої школи в умовах Прикарпаття, розроблена Р. Скульським та М. Стельмаховичем і затверджена наказом управління освіти Івано-Франківської ОДА (1995). Потребу її прийняття автори пояснювали тим,

що на процес соціалізації людини та виховання найвагоміший вплив чинить та культура, яка «характерна для її найближчого соціального мікроредовища і яка є для неї предметом оволодіння. Тому очікуваних результатів виховної діяльності можна досягти за умови максимального врахування особливостей політичного, економічного та культурного розвитку кожного регіону» [465, с. 302]. Документ підкреслював, що цілком закономірною є «тенденція до створення гуцульських, бойківських та інших шкіл на Прикарпатті як регіональних моделей української національної школи» [465, с. 306].

Аналіз *організаційно-управлінських засад* розбудови гуцульської школи засвідчує провідну роль у її становленні громадського науково-методичного об'єднання Гуцульська освітянська рада. 23 травня 1991 року в Яворівській середній школі (СШ) з ініціативи її директора П. Лосюка відбулася зустріч керівників районних відділів освіти і педагогів-ентузіастів з усіх гуцульських районів Галичини, Буковини і Закарпаття. Вона започаткувала створення ГОР, яка на своєму першому засіданні визначила «найголовнішим в освітньо-виховній роботі школи формування національно свідомої особистості» [234, с. 73]. У січні 1993 р. на засіданні ГОР у Красноіллі створено творчу групу з підготовки Концепції гуцульської школи. У серпні того ж року у Рахові прийнято Статут ГОР як громадського регіонального науково-методичного об'єднання освітян Гуцульського регіону та обрано її головою П. Лосюка.

Основними напрямками і завданнями роботи ГОР були визначені такі:

- розробка науково обґрунтованої Концепції гуцульської школи як регіональної української національної та регіональної програми «Освіта Гуцульського краю»;
- створення навчально-методичного забезпечення для гуцульської школи, в першу чергу розробка багатоваріантних навчальних програм з гуцульщинознавства, посібників, довідників, хрестоматій;
- організація у Косові науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» з метою дослідження психолого-педагогічних умов адаптації змісту освіти шкільного компонента до традицій, культури, побуту, соціальних факторів Гуцульського регіону;
- сприяння створенню шкіл нового типу (гімназій, ліцеїв, профільних шкіл і класів) в гірській місцевості;
- проведення науково-практичних конференцій, науково-методичних семінарів, круглих столів, педагогічних читань з актуальних проблем гуцульщинознавства;
- підготовка вчителів до викладання гуцульщинознавства в загальноосвітніх навчальних закладах регіону;
- видавнича діяльність, зокрема видання журналу «Гуцульська школа» з метою «організувати систематичне спілкування однакових по духу

гуцулів Галичини, Буковини і Закарпаття, віками штучно розмежованих чужинцями» [140, с. 4].

Підкреслимо, що пріоритетним завданням ГОР стала робота над авторською Концепцією гуцульської школи як регіональної української національної школи. Вона була розроблена П. Лосюком і схвалена на засіданні ГОР у 1994 р. (Додаток Д.1). Документ, зокрема, передбачав:

- створення умов для здобуття випускниками середніх загально-освітніх шкіл загальної освіти на рівні державних стандартів;

- виховання морально, фізично і психічно здорового покоління; формування в школярів національної свідомості, любові до рідного краю, свого народу, бажання працювати задля розквіту України, готовності її захищати;

- органічне поєднання навчання з різноманітними формами естетичного, трудового і фізичного виховання як засобів всебічного розвитку здібностей і талантів кожної дитини, професійного самовизначення;

- формування в учнів у процесі трудового навчання і продуктивної праці трудових умінь і навиків, оволодіння як мінімум однією з місцевих професій, одержання економічних знань і навиків підприємництва;

- створення шкіл нового типу та окремих ліцейних класів, профільних груп і профільних класів у віддалених гірських школах, де для цього є умови, очно-заочних шкіл у співпраці з вищими навчальними закладами;

- адаптація варіативного компонента змісту освіти до умов Гуцульщини (впровадження у шкільну практику гуцульщинознавства: поетичний і пісенний фольклор, історія Гуцульщини, природа і господарка рідного краю, народне мистецтво, традиції, звичаї та ін.);

- науково-педагогічне, методичне та інформаційне забезпечення педагогічних працівників гуцульських шкіл;

- підготовка і впровадження в практику роботи шкіл програми гуцульщинознавства, використання гуцульської етнопедагогіки [269, с. 5-6].

Погоджуємося із думкою П. Лосюка про те, що концепція «послужила теоретико-методологічною та методичною основою оновлення змісту освіти на Гуцульщині» [275, с. 121]. Практичним результатом реалізації Концепції стала підготовка регіональної програми «Освіта Гуцульського краю», яка була прийнята на засіданні ГОР у м. Яремче в листопаді 1994 р. [431] (Додаток Д.2). Документ був розроблений на виконання Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), що передбачала реформування освіти з урахуванням регіональних особливостей. Зі змісту загальнодержавної програми впливало, що під регіонами малися на увазі не лише адміністративні одиниці, а й території, що відзначаються етнографічною специфікою, зокрема Гуцульщина.

Аналізуючи документ, відзначимо, що у ньому було заплановано розробити програму гуцульщинознавства для 1-11 класів як регіонального

компонента змісту освіти, узгодивши її з програмою українознавства, а також програму спецкурсу «Гуцульщинознавство» для університетів, педагогічних училищ, гімназій, ліцеїв трьох областей. З метою науково-методичного забезпечення програми гуцульщинознавства передбачалось підготувати для шкіл регіону допоміжні навчальні і навчально-методичні посібники. Крім того, ставилось завдання виготовляти дидактичні матеріали, унаочнення, видавати друковану методичну продукцію в кожному районі, продовжувати видання регіонального науково-педагогічного журналу «Гуцульська школа».

У програмі визначено загальну проблему і тему дослідження новоствореної науково-дослідної лабораторії: «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство в змісті, формах і методах навчання і виховання». Косівський районний відділ освіти було визнано базовим у створенні інформаційної системи освіти Гуцульського регіону, тут започатковано видавництво педагогічної преси і літератури. У кожному районі передбачалося створення навчально-експериментальних майданчиків з метою дослідження педагогічних можливостей гуцульщинознавства та умов його ефективного використання в навчально-виховному процесі різних типів шкіл та позашкільних закладів.

З метою використання закордонного досвіду передбачалася співпраця з гуцульськими товариствами західної діаспори, зокрема з редакціями журналів «Гуцульщина» (Торонто), «Гуцулія» (Чикаго), Гуцульським дослідним інститутом в Чикаго, Міжнародним фондом «Відродження». Вивчалось питання про можливість стажування учителів-дослідників Карпатського регіону в Румунії, Польщі, Словаччині, Чехії, Австрії з метою опрацювання там архівних матеріалів, що стосуються Гуцульщини. Школам регіону рекомендовано проводити обмін учнями і вчителями на взаємній основі зі школами різних областей України та інших країн.

Упродовж досліджуваного періоду ГОР було здійснено реальні кроки щодо розвитку і популяризації гуцульщинознавства. Однією із найважливіших подій у цьому контексті стало створення у 1994 р. НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство». Вона була відкрита Косівською районною радою з метою «наукового обґрунтування організаційно-педагогічних засад гуцульської школи як регіональної української національної» [277, с. 51]. Згодом установа стала структурним підрозділом Відділення теорії та історії педагогіки Академії педагогічних наук України (АПН України).

Аналіз джерельної бази засвідчив, що ГОР та НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» зосередили свої зусилля на підготовці вчителів до вивчення і викладання гуцульщинознавства, створення навчально-методичного забезпечення цього курсу, роботі з творчою обдарованою молоддю Гуцульщини. Слід відзначити важливість проведених на базі лабораторії міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-

практичних конференцій, семінарів, педагогічних читань, «круглих столів» з педагогами гірських шкіл. Серед них основоположну роль відіграв, на нашу думку, міжнародний теоретико-методологічний та методичний семінар «Гуцульщинознавство як розділ науки та навчальний предмет» (Косів, 6 вересня 1996 р.). Розроблено «Пам'ятку впровадження регіонального компонента в навчальних закладах України (на прикладі гуцульщинознавства)» та «Положення про проведення заочної олімпіади з гуцульщинознавства в загальноосвітніх навчальних закладах Гуцульщини» (Додатки К.1; К.3).

ГОР стала ініціатором проведення регулярних Гуцульських педагогічних читань, які дали змогу освітянам краю долучитися до обговорення актуальних проблем історії, культури, етнопедагогіки краю. Зазначимо тематику цієї форми вдосконалення педагогічної майстерності освітян гуцульських шкіл: «Освіта і видатні педагоги Гуцульщини ХХ століття» (Вижниця, 1997), «Зміст, форми і методи екологічного виховання школярів в умовах Гуцульщини» (Путила, 1999), «Народна педагогіка в родинному і шкільному вихованні дітей та молоді» (Криворівня-Яблуниця, 2001), «Використання етнопедагогічних засад у школі і сім'ї в розвитку нахилів і здібностей дітей та молоді» (Яворів, 2004) та ін.

Слід наголосити, що такі наукові заходи дали змогу всебічно обґрунтувати гуцульщинознавство як розділ науки і навчальний предмет, визначити педагогічну мету вивчення цього систематичного курсу, найголовніші його завдання та педагогічні функції, оптимальний варіант змісту цього предмета та найдоцільніші шляхи, форми і методи його засвоєння. На думку П. Лосюка, «у цій справі не може бути стандартів, інструкцій чи адміністративного тиску. Навпаки, всіляко заохочуються творчість, пошук, інноваційні підходи» [283, с. 2]. Різномасштабна діяльність ГОР висвітлюється у розробленій нами «Логіко-функціональній моделі діяльності Гуцульської освітянської ради щодо впровадження гуцульщинознавства в освітньому просторі регіону в 1991-2015 рр.» (Додаток Ц.6).

Розглянемо *дидактичні засади* розбудови гуцульської школи та розвитку гуцульщинознавства у досліджуваній період. Слід зауважити, що вивчення гуцульщинознавства в школах регіону безпосередньо залежало від значення і місця, яке мало посісти українознавство в освітньому процесі. Уже в середині 1990-х рр. було визнано, що проблема використання українознавства в освітніх установах була й надалі залишалася актуальною. Однак її вирішення на практиці ускладнювалося тим, що у типовому навчальному плані ЗНЗ України, розробленому відповідно до концепції базового змісту освіти, українознавство, як і народознавство, не посіло належного йому місця. Можливості ж його використання в межах так званого регіонального шкільного компонента освіти були визнані як досить обмежені. За таких умов особливої гостроти набувала проблема ви-

користання українознавства (а в школах Гуцульського регіону гуцульщинознавства) в процесі викладання різних навчальних дисциплін, а також в позакласній та позашкільній виховній роботі. Виникла потреба розробки і апробації відповідних навчальних програм з гуцульщинознавства. Ця робота, за твердженням П. Лосюка, була складною і тривалою, вона передбачала реалізацію таких аспектів: перегляд технології вивчення навчальних предметів; визначення змісту гуцульщинознавства за предметним спрямуванням; обґрунтування можливості наповнення навчальних програм гуцульщинознавчим змістом; підготовку навчально-методичного забезпечення реалізації цих програм [266, с. 38].

Слід відзначити, що освітянами Гуцульщини упродовж досліджуваного періоду було розроблено більше 30-ти різнопланових навчальних програм для засвоєння регіонального етнографічного компонента. Аналіз цього програмного забезпечення дозволив нам виділити наступні групи програм:

1. Комплексні програми, які були створені для вивчення гуцульщинознавства як систематичного (інтегрованого) курсу (А. Григорук, В. Корпанюк, П. Лосюк, І. Пелипейко, Н. Петрич, М. Рибенчук, О. Ткачук, П. Ясинівський);

2. Програма для використання гуцульщинознавства в процесі вивчення окремих навчальних предметів (І. Пелипейко);

3. Програми засвоєння окремих напрямів гуцульщинознавства (П. Андріюк, В. Вудвуд, П. Гавука, П. Головчук, І. Зеленчук, М. Камінська, Н. Кіщук, О. Кіщук, В. Кравчук, В. Крутофіст, П. Остапчук, І. Пелипейко, О. Ткачук, І. Федірко, Я. Федірко, Б. Фокшей, І. Фокшей);

4. Програми для гурткової роботи (П. Бурлаченко, Г. Вережак, С. Вудвуд, В. Довбенчук, С. Стадник, О. Ткачук, М. Том'юк, І. Труфін, Л. Холеван);

5. Програми для використання у виховній роботі (Р. Бойчук, Л. Гавриленко, О. Кіщук).

Узагальнені і систематизовані нами дані щодо навчальних програм з гуцульщинознавства проілюстровано в авторській розробці «Програмно-методичне забезпечення вивчення гуцульщинознавства» (Додаток Ц.7).

Слід зазначити, що першими комплексними навчальними програмами впровадження регіонального етнографічного компонента були: «Орієнтовна програма гуцулознавства для 1-11 класів» (1993) та «Гуцульщина. Орієнтовна програма краєзнавчо-народознавчого курсу» (1994), які розробив косівський науковець і методист І. Пелипейко [329]. Документи рекомендовано до використання в школах управлінням освіти Івано-Франківської ОДА. У цих програмах автор, опираючись на педагогічні концепції видатного вченого-державника Григорія Ващенка, пропонує вивчення інтегрованого курсу «на основі глибинного й органічного зв'язку з рідною землею, історією свого народу, християнсько-демократичною культурою,

особливостями побуту й звичаїв мешканців Гуцульщини; ... прагне через курс гуцульщинознавства зреалізувати український виховний ідеал, витворений педагогічним генієм народу...» [234, с. 73] (Додаток Г.1).

Впровадження регіонального етнографічного компонента за даною програмою органічно впліталось у навчально-виховний процес. При складанні календарного плану кожен вчитель 1-4 класів і вчителі-предметники 5-11 класів передбачали, які уроки повністю відводились для гуцульщинознавства, а які частково (залежно від змісту навчального матеріалу, підготовленості вчителя, наявної літератури та інших матеріалів). Логічним продовженням уроків були виховні заняття, які проводили класоводи і класні керівники. Цілісну систему форм і методів роботи із впровадження цієї програми доповнювали позанавчальні види естетичного, трудового і фізичного виховання, враховуючи нахили і здібності учнів. Програма була орієнтовною: кожен вчитель, кожна школа, працюючи у своїх конкретних умовах, мали можливість доповнити її матеріалами своєї території. Це стосувалося і переліку рекомендованої для вивчення літератури.

Наголосимо, що програма І. Пелипейка пропонувала вводити елементи гуцульщинознавства до змісту більшості навчальних предметів. Так, на уроках української мови вивчалися фонетичні, лексичні та граматичні особливості гуцульської говірки, її використання в художній літературі. На уроках української літератури учні знайомилися з фольклором Гуцульщини, зокрема, коломийками, колядками, щедрівками, легендами і переказами про опришків, народними казками, із творами давніх і сучасних письменників про Гуцульщину. Під час вивчення історії України школярі засвоювали відомості з минувшини рідного краю, гуцульський побут, звичаї і традиції, розвиток господарства, освіти і культури в регіоні, особливості гуцульських населених пунктів, зумовлених гірською специфікою, походження місцевих топонімів, життєвий шлях видатних уродженців Гуцульського краю. На уроках географії і біології планувалося вивчення природних об'єктів Українських Карпат, флори і фауни регіону, лікарських рослин, традиційної організації праці полонинського господарства, екологічні проблеми, організація фенологічних спостережень за погодою. Під час засвоєння образотворчого мистецтва і трудового навчання учні знайомилися з різними галузями гуцульського ДПМ, соціально-економічними чинниками, що сприяли розвитку мистецтва горян, відомими народними майстрами краю. На заняттях музикою школярі вивчали гуцульські народні пісні і співанки, музичні твори про Гуцульщину відомих українських композиторів.

Більш досконалим, на наш погляд, став варіант систематичного курсу – «Орієнтовна програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів», яку розробив І. Пелипейко у 1998 р. [330]. Він був апробований у школах Галицької, Буко-

винської і Закарпатської Гуцульщини та затверджений радою Івано-Франківського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників [513, с. 606]. Автором пропонувались такі способи реалізації предмету: 1) викладання як окремого курсу на спеціальних уроках за рахунок годин шкільного компонента; 2) викладання як факультативу; 3) введення окремих тем до відповідних розділів інших предметів як додаткового краєзнавчого матеріалу; 4) позаурочні (гурткові) заняття.

Ефективними методами вивчення гуцульщинознавства І. Пелипейко вважав поєднання теоретичних та практичних занять. Серед них – спостереження, експедиції, походи, екскурсії, анкетування, зустрічі з носіями фольклору, старожилами, пошук, облік і опис певних об'єктів, пам'яток природи, історії та культури, оформлення рукописних альбомів, збірників, журналів, підготовка доповідей і рефератів, масові заходи. У програмі рекомендовано також літературу, періодичні видання, довідники і посібники з кожної теми. «Та найціннішим посібником і для вчителя, і для учнів є все, що їх оточує, – від природного довкілля до духовної атмосфери Гуцульщини», – наголошував І. Пелипейко [513, с. 607].

Програма систематичного курсу гуцульщинознавства (1998 р.) складалася з 21 розділу, які передбачали вивчення гуцульської етнографії, географії, історії, демографії, мовознавства, господарства, побуту, космології та демонології, освіти, народного мистецтва, архітектури, фольклору. Виокремлено також розділи «Гуцульщина і література», «Гуцульщина в образотворчому мистецтві, музиці, театрі, кіно», «Гуцульська діаспора», «Культурно-громадське життя Гуцульщини», «Релігійне життя на Гуцульщині», «Відомі дослідники Гуцульщини та їх головні праці». Однак, суттєвим недоліком цієї програми, на наше переконання, була відсутність вимог до знань, умінь і навичок, які учні (студенти) повинні були здобути під час вивчення предмету та переліку необхідних для засвоєння основних понять з кожної теми курсу.

Зауважимо, що у 2008 р. дана програма була удосконалена, доповнена державними вимогами до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, їхніх знань, умінь і навичок методисткою з гуцульщинознавства Косівського РМК О. Ткачук та стала основним програмним документом для вивчення курсу в закладах освіти Гуцульщини (Додаток Г.2).

Слід підкреслити важливе значення заснування у 1994 р. регіонального науково-педагогічного і літературно-краєзнавчого журналу «Гуцульська школа» – видання ГОР, редакційну колегію якого очолив П. Лосюк. Метою часопису визначено організацію систематичного спілкування освітян усієї Гуцульщини, розділеної природними і адміністративними бар'єрами [140, с. 4].

Упродовж 1994-2000 рр. редколегії журналу вдалося без жодної державної підтримки і фінансування видати 10 номерів часопису. Загалом це

склало понад 80 друкованих аркушів, або близько 1300 сторінок книжкового формату, понад 300 статей, повідомлень, художніх творів. Актуальними рубриками журналу були «Гуцульщинознавство на уроці і в позаурочний час», «Народна педагогіка», «Визначні постаті Гуцульщини», «Гуцульщина літературно-мистецька», «З історії освіти на Гуцульщині», «Вікно в майбутнє» та ін.

На сторінках журналу «Гуцульська школа» систематично популяризувався інноваційний досвід закладів освіти Гуцульщини. Серед них відзначаємо публікації про Яворівську ЗОШ [252], Косівську гімназію [288], Рожнівську ЗОШ [103] (Косівщина), Усть-Путильську ЗОШ [364], Дихтинецьку ЗОШ [99], Підзахаричівську ЗОШ [238], Путильську ЗОШ ім. Ю. Федьковича [57], Путильську гімназію [119] (Путильщина), Яблуницьку ЗОШ [84], Криворівнянську ЗОШ [159], Буковецьку ЗОШ [539] (Верховинщина), Черешенську ЗОШ [66], Іспаську ЗОШ [98], Замостянську ЗОШ [101], Вижницьку ЗОШ [125], Вижницьку гімназію [479], Лукавецьку ЗОШ [480], Берегометську ЗОШ [442] (Вижниччина), Надвірнянську ЗОШ № 1 [190], Надвірнянський фізико-математичний ліцей [499], Зеленську ЗОШ [228], Назавизівську ЗОШ [339], Надвірнянський районний еколого-натуралістичний центр (РЕНЦ) [116] (Надвірнянщина), Рахівську ЗОШ № 2 [90] (Рахівщина) та ін.

Вагомий внесок у розвиток гуцульщинознавства мало висвітлення журналом перспективного досвіду педагогів гуцульських шкіл. Серед них: П. Гаврилашук (Усть-Путильська ЗОШ), Ю. Гавриляк (Мигівська ЗОШ), Я. Гавучак (Шибенська ЗОШ), М. Гридчук (Ліснотарновицька ЗОШ), М. Йосипенко (Надвірнянська ЗОШ № 1), Я. Кузик (Карапчівська ЗОШ), Р. Кумлик (Верховинський БШ), М. Кусяк (Іспаська ЗОШ), Ю. Максим'юк (Чорнорічанська ЗОШ), Л. Пророчук (Яворівська ЗОШ), М. Ткач (Діловецька ЗОШ), Г. Чепига (Лукавецька ЗОШ), О. Шкуро (Рахівська ЗОШ № 1) та ін. Корисними та актуальними були публікації на сторінках видання освітян-практиків Гуцульщини, які ділилися власним досвідом вивчення різних напрямів сучасного гуцульщинознавства.

Важливою ініціативою ГОР і НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка та гуцульщинознавство» стало започаткування у 1996 р. серії навчально-методичних видань «Бібліотека гуцульської школи». Для цього у Косові організовано видавництво «Писаний Камінь», яким опікувався В. Курищук, директор Яблунівської школи, заслужений вчитель України. Першочерговим завданням «Бібліотеки гуцульської школи» було забезпечення кожного закладу освіти і кожного вчителя Гуцульщини науковою і методичною літературою для вивчення регіонального етнографічного компонента. Всього впродовж двадцяти років (1996-2016) видано 41 книгу, зміст яких відповідав навчальним програмам з гуцульщинознавства. Зауважимо, що створювались ці видання без жодного державного фінансування, ви-

ключно завдяки ентузіазму не байдужих до важливої справи науковців та педагогів-новаторів. На думку В. Курищука, книжкова серія «Бібліотека гуцульської школи» разом з іншими періодичними виданнями стала «міцним підмурівком нової освітньої моделі» [287, с. 5].

Аналіз видань «Бібліотеки гуцульської школи» дав змогу нам виділити наступні тематичні блоки цієї книжкової серії: навчально-методичні посібники і хрестоматії; художня і дитяча література; довідкові видання; педагогічне гуцульщинознавство; літературне гуцульщинознавство; історико-географічне гуцульщинознавство; збірники матеріалів і конференцій (Додаток Н).

Першим навчальним посібником, адресованим учням середнього і старшого шкільного віку та педагогам, стало видання «Плай. Книга для читання про Гуцульщину» (упорядник І. Пелипейко, 1996) [374]. Тут зібрано твори або уривки з них, що їх написали письменники, які були або вихідцями з Гуцульщини, або пов'язані з нею творчою біографією. Твори розміщено за тематичним принципом. Наведено також зразки усної народної творчості, статті про дослідників Гуцульщини та діячів гуцульської діаспори. Кожен розділ книги починається вступом, який допомагає читачам зрозуміти його провідну тему, а закінчується рубрикою «Поради і завдання». У кінці – «Словничок гуцульських діалектизмів» та довідник «Про авторів літературних творів».

Не менш пізнавальний характер має «Флояра. Хрестоматія з гуцульського фольклору» (упорядник І. Пелипейко, 1999) [377]. У ній зібрано зразки усної народної творчості різних жанрів – колискові пісні, казки, легенди, перекази, прислів'я і приказки, загадки, коломийки, співанки-хроніки, колядки – всього 364 твори, які мають значний виховний потенціал і підібрані відповідно до вікових особливостей школярів. Подано зразки уснопоетичної творчості з усіх трьох частин Гуцульщини – Буковинської, Галицької, Закарпатської. Глибоко продуманим є методичний апарат посібника, спрямований на стимулювання у школярів інтересу до фольклористики та бажання збирати фольклорні твори. У посібнику є спеціальний розділ «І ти можеш стати фольклористом!», у якому учням даються поради як збирати, записувати та обробляти, систематизувати, де зберігати, як формувати фонди фольклорних творів.

Слід наголосити і на важливому значенні «Хрестоматії з гуцульщинознавства» (упорядник П. Лосюк, 2001) [513], яка стала першим посібником, що відповідав «Орієнтовній програмі з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів». Хрестоматія складається з дев'яти тематичних блоків, які популяризують знання про Гуцульщину: «Гуманітарні дисципліни», «Природничі дисципліни», «Інформатика», «Початкові класи», «Художні ремесла», «Естетичне виховання», «Екологічне виховання», «Родинно-шкільне виховання учнів», «Заняття за народно-обрядовим календарем».

Посібник «Гуцульщина літературна» (2002) [236], який розробив Н. Крет, мав на меті сприяти методичному забезпеченню вивчення розділу «Література рідного краю» орієнтовної програми з гуцульщинознавства. Книга у формі історико-літературних нарисів дала вчителям хоч і фрагментарні, але певною мірою систематизовані відомості про гуцульську тематику в загальному контексті літературного процесу в регіоні від найдавніших часів до сучасності.

У другому томі посібника «Гуцульщина літературна» (2006) [131], який упорядкувала О. Ткачук, викладено плани-конспекти уроків та позакласних виховних заходів, складені учителями шкіл Косівщини. Переважна більшість представлених у посібнику матеріалів була апробована на засіданнях шкільних, міжшкільних і районних методичних об'єднань вчителів-словесників.

Методичний посібник «Моя Гуцульщина» (2010) [312] за редакцією А. Григорук адресований для вчителів, які знайомлять учнів 2-4 класів початкової школи із курсом гуцульщинознавства. Він містить розширені конспекти уроків (по 35 для кожного класу), запитання і завдання, списки рекомендованої літератури, що відповідають програмі з гуцульщинознавства, розробленій учителями Яворівської ЗОШ В. Корпанюк, Н. Петрич, М. Рибенчук. Матеріали посібника дають можливість творчо організувати навчальний процес, зробити його цікавим і захопливим для дітей, забезпечити дидактичний принцип доступності, врахувати вікові психологічні особливості молодших школярів. Тому більшість занять укладачі цього видання рекомендують проводити у нестандартній формі: уроки-зустрічі, уроки-мандрівки, уроки-усні журнали, уроки-концерти, уроки-презентації проєктів, уроки-свята. Логічним продовженням більшості з них можуть бути позакласні заходи, такі як спостереження на еколого-пізнавальних стежках, екскурсії, туристичні походи, проведення цікавих різноманітних дійств спільно з батьками. Фольклорні тексти і твори майстрів слова наведені у книзі із збереженням гуцульської говірки, що дозволяє учням пізнати та відчути характерні особливості місцевого діалекту, порівняти його з літературною нормою.

У 1998 р. видано перший посібник з гуцульської різьби по дереву для школярів «Гуцульська різьба та інкрустація» [45]. Його автори – учитель Бабинської школи П. Андріюк та викладач Косівського коледжу декоративного і прикладного мистецтва Й. Приймак – досвідчені педагоги, митці, яким вдалося створити посібник, що максимально відповідав запитам вчителів та учнів під час засвоєння одного з найважливіших видів ДПМ Гуцульщини. Книга знайомить учнів з історією художньої різьби на Гуцульщині, елементами графічної грамоти, відомостями про деревину та інструменти для її обробітку, методикою виконання орнаментальних елементів сухої різьби та інкрустації.

Визначною подією став вихід у світ в 2012 р. навчально-методичного посібника «Люблю тебе, Гуцульщино!» за редакцією П. Лосюка та А. Григорук із матеріалами про впровадження гуцульщинознавства в систему навчально-виховної роботи [287]. Автори книги вперше зібрали, проаналізували та доступно подали детальний матеріал про гуцульську школу у систематизованому вигляді. Видання вирізняється продуманою структурою викладу, узгодженістю розділів між собою, за допомогою яких учні, студенти, педагоги можуть повноцінно пізнавати Гуцульщину. На наше переконання, поява цього посібника сприяла узагальненню багатьох аспектів впровадження гуцульщинознавства в освітній простір Карпатського регіону та використання його можливостей в інших етнографічних регіонах України.

Таким чином, із впевненістю можемо констатувати, що «Бібліотека гуцульської школи» сприяла збагаченню і вдосконаленню викладання гуцульщинознавства, охопивши практично усі його напрями. Адже в загальноукраїнських підручниках і посібниках цей матеріал подавався фрагментарно і в обмеженому обсязі. «Бібліотека гуцульської школи» засвідчила, що концепція гуцульської школи як регіональної української національної була не лише продекларована, але й реалізована на практиці.

У контексті нашого дослідження вважаємо за необхідне також висвітлити досвід Філії «Гуцульщина» НДІУ МОН України (далі – Філія «Гуцульщина») як регіональної бази українознавчих студій, що функціонувала у Верховинському районі з 1993 по 2016 рр. Її було створено відповідно до наказу МОН України у складі Інституту українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (згодом – НДІУ МОН України).

Науковці Філії «Гуцульщина» (керівник – П. Шкрібляк) охопили дослідженнями широкий спектр українознавчих проблем Гуцульського краю, зокрема етнічних, мовних, освітнянських, культурних, економічних, природничо-екологічних та інших. Це послужило основним чинником для визначення планової теми наукової установи: «Етнос, мова, освіта, культура гуцулів в контексті українознавства» [550, с. 14]. Установою започатковано діяльність щодо впровадження і вдосконалення вивчення українознавства та гуцульщинознавства в ЗНЗ Гуцульського регіону. Актуальністю та науковою глибиною характеризувалися напрацювання науковців, які в різні періоди працювали у Філії «Гуцульщина»: П. Арсенича, Д. Ватаманюка, К. Ватаманюк, В. Зеленчука, І. Зеленчука, Я. Зеленчука, М. Зінчука, Т. Мінченко, Я. Радовича-Винницького, О. Рибарук, М. Стельмаховича.

Філія «Гуцульщина» спільно з Товариством «Гуцульщина» долучилась до видання регіональних часописів «Гуцульщина», «Гуцульський календар», освітянського вісника «Світанок», перевидання 5-томної монографії В. Шухевича «Гуцульщина», романів П. Шекерика-Дониківа «Дідо

Иванчик», «Рік у віруваннях гуцулів» та інших літературних творів, в яких відображено духовний і матеріальний світ гуцулів, матеріалів науково-практичних конференцій з проблем гуцульщинознавства. Створено відеофільм «Верховинська Гуцульщина за 20 років незалежності».

Особливо активно така робота проводилась у Верховинському районі, де районна рада, відгукнувшись на клопотання-рекомендації Філії «Гуцульщина», у 1994 р. прийняла розпорядження про введення Книг-літописів усіх населених пунктів краю. Філія «Гуцульщина» упродовж десяти років надавала наукову допомогу закладам освіти і культури щодо узагальнення зібраних матеріалів та створення загальних описів історії сіл. Результатом цього проєкту стало видання у 2004 р. збірника «Верховинщина: Загальні описи та історичні нариси», обсягом понад 300 сторінок [86]. Його матеріали використовуються педагогами на уроках і позакласних заходах з багатьох предметів.

Згодом на основі отриманого досвіду науковці Філії «Гуцульщина» І. Зеленчук і Я. Зеленчук розробили концепційні основи і методику проведення учнівських українознавчих експедицій загальноосвітніми навчальними закладами на території Гуцульщини [164; 168] (Додаток Л.1). Вони зазначають, що такі експедиції «суттєво відрізняються від традиційних уроків та практичних занять і концептуально відносяться до методики «навчання через дослідження» [168, с. 302]. Автори звертають увагу освітян на такі особливості їх проведення:

- експедиції дають можливість поєднати теоретичне вивчення українознавства і гуцульщинознавства із практичною пошуково-дослідницькою роботою;
- поступове оволодіння учнями основними методами експедиційної роботи;
- засвоєння важливих складових частин експедиції – проведення інтерв'ю з респондентами та розшифрування відповідних аудіо-, відео-записів;
- під час експедицій учні навчаються спілкуватися з визнаними носіями традиційної народної культури Гуцульщини, пізнають їхній світогляд;
- під час експедицій відбувається практичне вивчення, збереження і відтворення гуцульської традиційної народної культури і мистецтва;
- експедиційна робота дає можливість учням безпосередньо ознайомитись із життям і побутом місцевого населення краю, що сприяє кращій соціалізації дітей та молоді;
- організатором і керівником експедиції повинен бути вчитель українознавства.

Авторами концепції запропоновано такі актуальні теми учнівських експедицій: «Жива історія Гуцульщини», «Майстри народної творчості,

художніх ремесел та промислів Гуцульщини» та «Пам'ятки природи, історії та культури Гуцульщини». Вони також розробили загальний план-схему збору матеріалів і описів історії сіл Гуцульщини, схеми збору матеріалів про пам'ятки природи, історії та архітектури, народних умільців, роль інтелігенції в культурному розвитку району, спогади старожилів [168, с. 304-305].

Значний інтерес для нашого дослідження мають напрацювання науковця Філії «Гуцульщина» І. Зеленчука щодо практичної реалізації такої форми засвоєння гуцульщинознавства, як захист учнями старших класів випускних творчих робіт (матур). Базою практичної реалізації цієї форми науково-пошукової роботи були Криворівнянська ЗОШ І–ІІІ ст. ім. М. Грушевського та Верховинський гуманітарно-прикладний ліцей. Згодом цей досвід набуває свого впровадження у Верхньоаясенівській, Зеленській ЗОШ І–ІІІ ст. та інших школах Верховинського району, Путильській гімназії, багатьох школах Чернівецької та Івано-Франківської областей, ЗОШ І–ІІІ ст. № 27 м. Кривого Рогу, ЗОШ № 102 м. Дніпропетровська, ЗОШ № 59 м. Луганська та ін. [85, с. 118-119]. Він був схвалений науково-методичною радою ІФОШПО у 2002 р.

На основі багаторічних спостережень науковцем зроблено такі висновки про результати проведеного експерименту з підготовки і захисту випускних проєктів:

- творчі роботи сприяють практичній участі ЗНЗ регіону у дослідженні феномена самобутньої матеріальної і духовної культури Гуцульщини, українського етноландшафтного і етнокультурного середовища;
- випускні проєкти – ефективна форма організації індивідуального навчання учнів, які особисто обирають тему дослідження відповідно до своїх інтересів, здібностей, індивідуальних особливостей;
- успішний захист проєкту свідчить про вміння випускника самостійно здобувати знання і практично їх застосовувати, що може бути педагогічною підставою для підвищення підсумкової оцінки із відповідного предмету;
- підготовка до захисту матур сприяє збільшенню загального об'єму знань про свій край, Гуцульщину в цілому і Україну, бо лише глибокі наукові знання про Україну утверджують свідому любов до неї [161, с. 104-107] (Додаток Л.2).

Упродовж 2000-2015 рр. науковці Філії «Гуцульщина» здійснили низку українознавчих експедицій за такими темами-проєктами: «Будинок астрономо-метеорологічної обсерваторії на горі Піп Іван», «Гора і скеля Писаний Камінь», «Гуцульський музей у Жаб'ю-Ільцях», «Річка Чорний Черемош», «Традиційна дерев'яна архітектура Гуцульщини», «Полонини Гуцульщини», а також понад 70 виїздів-експедицій у населені пункти Гуцульщини з метою збору матеріалів з місцевої історії, культури, побуту,

звичаїв і традицій, господарства, пам'яток природи. Дослідник П. Шкрібляк, аналізуючи досвід вивчення Гуцульщини, слушно робить висновок про те, що «експедиційне українознавство – компонент науково-дослідної роботи, необхідний у дослідженні українознавчих проблем в усіх регіонах України, а також місцях проживання етнографічних груп українців, національних меншин та української діаспори» [546, с. 191-192].

Науковці установи надавали науково-методичну допомогу органам освіти, навчально-виховним закладам Гуцульщини з питань підвищення кваліфікації учителів українознавства та інших гуманітарних предметів, обміну досвідом вивчення гуцульщинознавства. Вони виступали з доповідями на обласних курсах учителів українознавства, семінарах методистів українознавства, брали участь в організації обласних учнівських конкурсів із українознавства, які організовували Івано-Франківський і Чернівецький ОІППО.

Однак у діяльності Філії «Гуцульщина» було чимало труднощів і проблем: малочисельний колектив науковців (чотири штатні одиниці), відсутність фондів наукової літератури, копіювальної, звукозаписувальної та відеознімальної техніки, іншого інвентаря, необхідних для організації роботи сучасної наукової установи, а також надто скромні бюджетні асигнування. Незважаючи на це, за 23 роки свого функціонування її співробітниками підготовлено і опубліковано 80 книг, 660 статей у наукових збірниках і журналах та 630 – у центральній, регіональній і місцевій пресі. Науковці установи зробили понад 600 доповідей на 50-ти міжнародних, всеукраїнських і регіональних наукових конференціях, семінарах та інших наукових заходах, розробили понад 100 проєктів наукових рекомендацій і звернень з досліджуваних цією науковою установою проблем [540]. Таким чином, в результаті наполегливої і цілеспрямованої праці колектив Філії «Гуцульщина» створив міцний науково-інтелектуальний потенціал, який можна успішно використати в нинішніх державотворчих процесах в Україні.

У контексті дослідження важливо зазначити, що в процесі впровадження регіонального етнографічного компонента в ЗЗСО сформувалося два різних підходи до вивчення гуцульщинознавства. Керівник косівської НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» П. Лосюк відстоював практику вивчення учнями усіх класів окремого систематичного курсу «Гуцульщинознавство». Натомість керівник верховинської Філії «Гуцульщина» П. Шкрібляк рекомендував вивчати гуцульщинознавство в рамках більш широкого курсу «Українознавство». Вартою уваги вважаємо також позицію науковця Філії «Гуцульщина» І. Зеленчука, на переконання якого «у варіативному компоненті навчальних планів гуцульських шкіл потрібно вводити предмет, який матиме назву «Україно-гуцульщинознавство». Це має бути інтегрований навчальний предмет, де б ми ціннісні речі говорили про Україну, бо це наша держава, і конкретні речі говорили про свій рідний край – Гуцульщину. Нехай би у змісті освіти цього пред-

мету 60% обсягу було про Україну (українознавство) і 40% – про рідний край (гуцульщинознавство). Тобто, школярі отримували б знання про рідний край в контексті всієї України. Але для того, щоб запровадити вивчення такого курсу, слід ґрунтовно продумати його навчальну програму, зміст навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти, вимоги до рівня їхньої загальноосвітньої підготовки, критерії оцінювання» [185].

Слід підкреслити, що важливим напрямом співпраці двох головних наукових установ Гуцульщини – НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» та Філії «Гуцульщина» – стала організація і проведення щорічних Зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини, які були започатковані у 1998 р. з ініціативи відділу освіти Вижницької РДА. Розроблено «Положення про зліт обдарованої учнівської молоді Гуцульщини», у якому зазначено, що метою Зльотів є «створення сприятливих умов для виявлення і підтримки обдарованих дітей, відбір кращих із них для прийняття кандидатами МАН України і в такий спосіб сприяти їм у вступі до ВНЗ та у виборі майбутньої професії» [277, с. 108] (Додаток К.2). Серед головних завдань Зльотів можна виділити: розвиток зацікавленості до вивчення гуцульщинознавства та науково-дослідницької роботи; підвищення інтересу до поглибленого вивчення базових предметів, ознайомлення з новітніми досягненнями науки і передовими технологіями; привернення уваги місцевої влади до вирішення проблем гірської школи щодо створення належних умов розвитку творчих здібностей школярів.

У досліджуваній період відбулось 18 Зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини. Кожного року Зльоти проводилися в іншому районі, що давало можливість його учасникам ознайомитися з усіма частинами Гуцульщини. У них брали участь учні 8-11 класів, однак за наявності яскраво виражених здібностей запрошувалися і молодші школярі. Захист творчих робіт проводився в таких номінаціях: гуцульщинознавство; мовознавство; література; історія; географія та економіка; математика та інформатика; фізика та астрономія; біологія, хімія, екологія; мистецтво (образотворче, декоративно-прикладне, музичне).

Учасники Зльотів мали змогу захищати свої наукові роботи, творчі розвідки, вироби декоративно-прикладного мистецтва. Виконуючи рекомендації зльотів, кращі твори, наукові роботи були надруковані її організаторами у збірниках «З гуцульського джерела» (1999), «Юні таланти Гуцульщини» (2001), «Творчість юних» (2006) [492].

У межах дослідження вважаємо за необхідне розкрити роль Івано-Франківського, Чернівецького та Закарпатського обласних інститутів удосконалення вчителів (післядипломної педагогічної освіти) у розбудові гуцульської школи та розвитку гуцульщинознавства.

На початку 1990-х років ІФОППО акцентував увагу на науково-методичному забезпеченні народознавчого руху на регіональному рівні.

Так, лише в 1990-1992 рр. для педагогічних працівників області було розроблено та видано 46 науково-методичних матеріалів, котрі в більшій чи меншій мірі мали українознавчий характер [458, с. 3]. Фактором, який сприяв розвитку гуцульщинознавства у 1990-х рр., було надане Міністерством освіти регіонам право брати безпосередню участь у розробці навчальних планів і програм. Науковці та методисти ІФОІППО активно скористалися цією можливістю, ними впродовж 1992-1998 рр. розроблено 11 оригінальних навчальних програм, підготовлено 58 видань загальним тиражем понад 115 тисяч примірників. Серед них найбільш вагоме забезпечення мали предмети українознавчого циклу. Так, учителі української філології, історії, географії отримали 14 навчальних матеріалів. Українознавчу спрямованість мали також окремі видання для вчителів хімії, фізики, іноземних мов, трудового навчання, музики [458, с. 4]. Упродовж досліджуваного періоду зусиллями ІФОІППО видано ряд навчальних посібників, які творчо використовувалися педагогами гуцульських шкіл [107; 108; 109; 235; 307; 321; 341; 467; 497; 498; 505].

У 1990-х роках специфіка курсової підготовки педагогічних кадрів Івано-Франківської області була спрямована на засвоєння освітянами важливих проблем підвищення ролі народознавства (у т. ч. гуцульщинознавства, бойківщинознавства) у формуванні духовної культури дітей і молоді. Про це свідчать плани-графіки курсової підготовки педагогічних кадрів при ОІППО, під час яких розглядалися, зокрема, проблеми підвищення ефективності діяльності гуцульської школи. Вченою радою Центрального ІППО (м. Київ) у 2001 р. рекомендовано для використання передовий педагогічний досвід Івано-Франківського ОІППО на тему «Досвід роботи з педагогічними кадрами гірських районів в Івано-Франківській області». Його новизна полягала «у створенні оптимальних умов для підвищення кваліфікації освітян з урахуванням регіональних особливостей» [336, с. 126] (Додаток Т).

З метою сприяння інноваційній діяльності щодо впровадження регіонального етнографічного компонента в систему роботи закладів освіти Прикарпаття в ІФОІППО створено творчу лабораторію «Сільська школа», якою вивчено досвід, проведено дослідно-експериментальну роботу, ініційовано пілотні проєкти на базі ряду загальноосвітніх шкіл Гуцульщини, зокрема, Яворівської, Рожнівської, Трацької, Кутської (Косівщина), Верховинської школи-інтернату, Криворівнянської, Яблуницької (Верховинщина), Надвірнянської № 1, Делятинської № 1, Делятинського НВК, Парищенської, Добротівської, Ланчинської (Надвірнянщина), Ковалівської, Печеніжинської (Коломийщина), Яремчанської № 1, Поляницької (Яремчанщина) та ін.

Слід відзначити, що у досліджуваний період ефективну систему впровадження регіонального етнографічного компонента сформував ІППО

Чернівецької області. У всіх районах області проводилась відповідна організаційно-методична робота щодо забезпечення якісного виконання програми з українознавства. За рекомендацією обласного управління освіти та ІППОЧО з 1999 р. у всіх школах Буковини на вивчення українознавства у початкових класах відводилось 0,5 годин на тиждень і у 5-11 класах – по 1 годині на тиждень за рахунок варіативної складової робочого навчального плану школи. У 2001-2004 рр. українознавчі дисципліни викладалися майже в 90% навчальних закладів Чернівецької області (без врахування спецкурсів та факультативів краєзнавчого профілю). Таким чином, особливість вивчення гуцульщинознавства у Вижницькому та Путильському районах полягала в тому, що воно проводилось переважно в рамках засвоєння таких дисциплін, як українознавство, українське народознавство, краєзнавство і ряду профільних спецкурсів та факультативів, а не окремим систематичним курсом.

Неможливо обійти увагою такий аспект діяльності ІППОЧО, як проведення спільно з районними відділами освіти систематичних заходів для учнівської молоді, які допомагали зберегти етнічну самобутність: обласні учнівські науково-практичні конференції з українознавства (з 2002 р.); обласні олімпіади з українознавства (з 1999 р.); щорічні конкурси на кращого знавця звичаїв, традицій, обрядів рідного краю (з 1998 р.); щорічний обласний конкурс «Співає родина»; фестиваль автентичного фольклору учнівської молоді «Батьківські пороги» (2002). ІППОЧО вивчено досвід, проведено дослідно-експериментальну роботу на базі Підзахаричівської ЗОШ, Усть-Путильської ЗОШ та Мариничівської ЗОШ (Путильщина), Вижницької школи-інтернату [381].

Важлива роль у дослідженні Гуцульщини учнівською молоддю відводилась територіальним відділенням Малої академії наук України. Зокрема, впродовж 2011-2015 рр. школярі – члени Буковинської МАН України підготували цікаві дослідницькі роботи з гуцульщинознавства, які здобули призові місця під час третього етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту [75].

Закарпатським ОППО упродовж досліджуваного періоду вивчено, узагальнено і рекомендовано для використання перспективний педагогічний досвід закладів освіти Рахівського району. Серед них – Рахівські ЗОШ № 1, 3, Діловецька ЗОШ, Лазещинська ЗОШ, Ясінянська ЗОШ, Верхньоводянська ЗОШ, Кобилецько-Полянська ЗОШ та ін. [317].

Значну допомогу в науково-методичному забезпеченні розбудови гуцульської школи надавали заклади вищої освіти регіону: ПНУ ім. В. Стефаника, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (ЧНУ ім. Ю. Федьковича), Ужгородський національний університет (УжНУ), Косівський ПДМ ЛНАМ.

Слід відзначити діяльність науково-методичного центру «Українська етнопедагогіка і народознавство» АПН України і ПНУ ім. В. Стефаника,

який було створено в 1993 р. Його робота здійснювалась під керівництвом Р. Скульського та Н. Лисенко. Науковці Центру працювали за такими колективними та індивідуальними напрямками досліджень: «Українське народознавство і проблеми національного виховання школярів» (Р. Скульський), «Етнолінгводидактичні основи вивчення української мови» (В. Кононенко), «Етнопедагогічні основи українського народного родинознавства» (М. Стельмахович), «Використання народного педагогічного досвіду у формуванні сучасного сім'янина» (В. Костів), «Підготовка майбутніх учителів до використання народознавства у навчально-виховній роботі школи» (Р. Скульський), «Наукові та етнопедагогічні основи морального виховання дітей із неповних сімей» (В. Костів), «Українська етнопедагогіка в контексті розвитку сучасної педагогічної науки та навчально-виховної практики» (Р. Скульський), «Формування народознавчих компетентностей дітей і молоді» (Н. Лисенко) [318].

У 1996 році в структурі ПНУ ім. В. Стефаника створено регіональний науково-дослідний Інститут українознавства, який активно почав займатися українознавчими та гуцульщинознавчими студіями (керівник В. Грещук) [135]. Упродовж другої половини 1990-х рр. Інститутом розпочато роботу над низкою наукових проєктів, одним із яких був інтердисциплінарний проєкт «Гуцульщинознавство» під науковим керівництвом професора В. Грабовецького. Проблематика проєкту охопила ментальність і вірування, матеріальну і духовну культуру, мистецтво, мову, усну народну творчість, історію, звичаї, побут гуцулів. З 1998 р. видається щорічник «Українознавчі студії», науковцями інституту випущено збірник «Українознавство: документи, матеріали, раритети» [500].

Слід підкреслити і роль науково-дослідного Інституту історії, етнології і археології Карпат, заснованого у 2007 р. як структурного підрозділу ПНУ ім. В. Стефаника (керівники – М. Кугутяк, М. Паньків). Він займається дослідженням соціокультурних та етнополітичних процесів в Карпатському регіоні від найдавніших часів до сьогодення. Інститутом розпочато випуск наукового видання «Карпати: людина, етнос, цивілізація», видано фундаментальний каталог пам'яток історії і культури «Старожитності Гуцульщини» (2011) [471]. Важливе значення у дослідженні проблем функціонування гуцульської школи, впливу гірського середовища на формування особистості здобувачів освіти в умовах Гуцульщини мало започаткування у 2006 році в ПНУ ім. В. Стефаника Міжнародного науково-дослідного проєкту «Гірська школа Українських Карпат».

У 1992 році з ініціативи науковців О. Панчука та Т. Кияка при Чернівецькому національному університеті ім. Ю. Федьковича засновано Науково-дослідний центр буковинознавства, який, зокрема, займається дослідженням історичного, культурного та соціально-економічного розвитку Буковинської Гуцульщини, матеріальної і духовної культури її мешканців,

літературної спадщини краю. Видаються щорічник «Вісник Центру Буковинознавства» та журнал «Зелена Буковина». В УжНУ створено науково-дослідний інститут карпатознавства (1992) та науково-дослідний інститут україністики ім. М. Мольнара (2007), до складу яких увійшли фахівці в галузі історії, археології, фольклористики, філології, видається періодичний збірник наукових праць «Карпатика».

Досліджуваний період ознаменувався розширенням міжнародної співпраці закладів освіти Гуцульщини з науковими та громадськими організаціями, періодичними виданнями гуцульської діаспори. У середині 1990-их рр. було налагоджено співпрацю між Філією «Гуцульщина», ГОР та Гуцульським дослідним інститутом в Чикаго, що уможливило обмін досвідом роботи та виданою літературою з проблем гуцульщинознавства як в США, так і в Україні. Так, журнал «Гуцулія» повідомляв про те, що в 1993-1994 рр. на кошти жертводавців (прихильників Гуцульщини в діаспорі) закуплено комплекти другого і третього томів «Історії Гуцульщини» М. Домашевського для українських шкіл. Їх було доставлено до 160 гуцульських шкіл у всіх районах Гуцульщини [468].

Розвитку освіти в Гуцульському регіоні на початку ХХІ ст. сприяли рішення місцевих органів народовладдя: «Програма розвитку освіти Івано-Франківщини на 2005-2015 рр.» [419]; програма «Етнокультурні процеси в Карпатському регіоні (Івано-Франківська область) на 2008-2011 роки» [406]; «Програма розвитку освіти Івано-Франківщини на 2008-2015 роки» [420]; «Програма розвитку освіти Закарпаття на 2003-2012 роки» [410]; «Програма соціально-економічного, науково-технічного та національно-культурного розвитку Чернівецької області на 1999-2010 роки» [421]. У кожному з гуцульських районів у цей період були розроблені і затверджені до реалізації власні «Стратегії економічного і соціального розвитку», у яких важливе місце займали такі основні пріоритети, як «Розвиток людини», «Розвиток освіти і культури», «Розвиток духовної та матеріальної культури».

Таким чином, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в Гуцульському регіоні України було успішно реалізовано ряд інноваційних проєктів, спрямованих на розбудову гуцульської школи та якісне вивчення гуцульщинознавства. В основу нормативно-концептуального забезпечення діяльності гуцульської школи як регіональної української національної покладені концепції та програми, розроблені науковцями і методистами А. Григорук, І. Зеленчуком, Я. Зеленчуком, А. Іваночком, І. Косиком, П. Лосюком, І. Пелипейком, Р. Скульським, М. Стельмаховичем, О. Ткачук, П. Шкрібляком. Вони стали тими теоретико-методологічними орієнтирами, які сприяли впровадженню регіонального етнографічного компонента в практику роботи закладів освіти Гуцульщини.

До організаційно-управлінських засад, які забезпечили функціонування гуцульської школи відносимо створення Гуцульської освітянської ради, НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство», Філії «Гуцульщина», діяльність НАПН України, НДІУ МОН України, обласних управлінь і районних відділів освіти, науково-дослідних підрозділів ЗВО Карпатського регіону України, обласних ІППО.

Дидактичні засади розбудови гуцульської школи були спрямовані на формування готовності педагогів до впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній процес, розробку навчально-методичного забезпечення вивчення гуцульщинознавства, здійснення систематичних заходів щодо його популяризації шляхом видання «Бібліотеки гуцульської школи», журналу «Гуцульська школа», проведення конференцій, семінарів, презентацій, пошукових експедицій, педагогічних читань, зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини, олімпіад, періодичних видань. У цьому контексті в освітньому просторі Гуцульщини сформувалися два різних підходи до вивчення гуцульщинознавства – як окремого систематичного курсу та в рамках більш широкого курсу українознавства.

2.2. Освітньо-виховна діяльність із упровадження гуцульщинознавства в закладах загальної середньої та позашкільної освіти

Вивчення перспективного досвіду впровадження гуцульщинознавства та модернізації освітнього простору Галицької, Буковинської і Закарпатської Гуцульщини засвідчило, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. в цьому етнографічному регіоні України сформувалися різноманітні моделі навчально-виховних систем гуцульських шкіл. Науково-методичне забезпечення освітнього процесу у переважній більшості таких закладів здійснювалося через: використання інноваційних педагогічних технологій, активних та інтерактивних форм і методів навчання та виховання; оптимізацію системи методичної роботи як важливого чинника формування готовності педагогічних кадрів до використання регіонального етнографічного компонента; розробку і апробацію авторських навчальних програм; здійснення моніторингу рівня розвитку освітньо-виховної системи; врахування впливу гірського простору на розвиток, саморозвиток і самореалізацію особистості учня; розробку прогностичної моделі особистості випускника ЗЗСО.

На наше переконання, усі моделі в основі своєї діяльності мають спільні концептуальні ідеї і підходи, які передбачають широке використання регіонального етнографічного компонента в освітньому процесі. Однак, кожна з них має свої особливості, педагогічні технології, характерні засоби педагогічної взаємодії. Серед них – авторська гуцульська «Шко-

ла здібностей», школа-родина, школа життєтворчості, школа поглибленого вивчення народних ремесел, школа успіху та формування ціннісного ставлення до народного мистецтва, гуцульська «Школа майбутнього» і т. п. Для окремих закладів освіти характерним було: активне використання музейної педагогіки, пріоритет художньо-естетичного виховання, поглиблене вивчення ДПМ, етнопедагогізація освітнього процесу, формування усвідомленого професійного самовизначення, експедиційне українознавство, практикування випускних творчих робіт (матур), виховання на основі родинного ремесла. У багатьох гуцульських школах спостерігаємо також органічне поєднання наведених технологій. Узагальнена інформація про досліджені нами інноваційні ЗНЗ Гуцульщини наведена в авторській розробці «Моделі навчально-виховних систем гуцульських шкіл наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.» (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1

**Моделі навчально-виховних систем гуцульських шкіл
наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.**

№	Назва освітнього закладу	Назва населеного пункту і адміністративного району	Концептуальні ідеї та виховні пріоритети	Автори, ініціатори, керівники
1	Яворівська ЗОШ І–ІІІ ступенів	с. Яворів, Косівський район	Авторська «Школа здібностей». «Гуцульська школа майбутнього»	Лосюк Петро, Пелипейко Ігор, Лесюк Лідія, Лосюк Вікторія
2	Рожнівський НВК «Гуцульщина»	с. Рожнів, Косівський район	Вивчення мистецтва та народних ремесел Гуцульщини. «Школа життєтворчості»	Галичук Євген, Радиш Олена, Крутофіст Володимир
3	Кутська ЗОШ І–ІІІ ступенів	смт. Кути, Косівський район	Природничо-математичний профіль	Юсипчук Лук'ян
4	Трацька ЗОШ І–ІІІ ступенів	с. Трач, Косівський район	Школа – центр освіти і культури сільської громади	Спольницький Ігор
5	Тюдівська ЗОШ І–ІІІ ступенів	с. Тюдів, Косівський район	Модель учнівського самоврядування Козацької республіки	Петришук Володимир
6	Косівська гімназія-інтернат	м. Косів, Косівський район	Здійснення національного виховання у системі народних традицій, звичаїв та ремесел	Магун Михайло
7	Ковалівська ЗОШ І–ІІІ ступенів	с. Ковалівка, Коломийський район	Школа гуцульщинознавства. Художньо-естетичний профіль	Кавацюк Марія
8	Тростянецька ЗОШ І ступеня	с. Тростянка, Коломийський район	Школа творчості	Воронюк Дарія
9	Чорнопотоківська ЗОШ І–ІІІ ступенів	с. Чорний Потік, Надвірнянський район	Поглиблене вивчення писанкарства	Струк Михайло, Грещук Оксана, Василюшин Василь
10	Добротівський НВК	с. Добротів, Надвірнянський район	Сільська школа – культурний, державно-громадський центр. Музейна педагогіка	Янко Іван

11	Надвірнянська ЗОШ I–III ступенів № 1	м. Надвірна, Надвірнянський район	Гуцульське декоративно-прикладне та образотворче мистецтво як засіб розвитку і виховання особистості школяра	Йосипенко Микола, Маланюк Петро
12	Делятинський НВК	смт. Делятин, Надвірнянський район	Гуцульська «Школа майбутнього». Музейна педагогіка	Винник Михайло
13	Верховинська ЗОШ I–III ступенів	смт. Верховина, Верховинський район	Школа майбутнього. «Гуцульська школа Українських Карпат»	Никифоряк Любов
14	Яблуницька школа-садок «Арніка»	с. Яблуниця, Верховинський район	Школа – садок – родина. Використання народних традицій, звичаїв, обрядів, засобів мистецтва в художньо-естетичному вихованні дітей	Сіренчук Марія
15	Великоходацька ЗОШ I–II ступенів	с. Великий Ходак, Верховинський район	Школа успіху, звичаїв та родинних традицій	Сумарук Ірина, Дуленчук Галина
16	Криворівнянська ЗОШ I–III ступенів ім. М. Грушевського	с. Криворівня, Верховинський район	Українознавчі експедиції. Підготовка і захист матур (випускних творчих робіт) учнями 10-11 класів	Зеленчук Іван, Зеленчук Василь
17	Верховинський гуманітарно-прикладний ліцей	смт. Верховина, Верховинський район	Підготовка і захист матур (випускних творчих робіт) учнями 10-11 класів	Зеленчук Іван
18	Верховинська спеціалізована мистецька школа-інтернат I–III ступенів	смт. Верховина, Верховинський район	Формування класу-родини	Шкрібляк Петро, Івженко Ірина, Кейван Іван
19	Білоберізька ЗОШ I–III ступенів	с. Білоберізка, Верховинський район	Школа успіху	Князький Орест
20	Красноільська ЗОШ I–III ступенів	с. Красноілля, Верховинський район	Формування ціннісного ставлення до гуцульського мистецтва у процесі естетичного виховання	Бельмега Ольга, Дідушко Марія
21	Гринявська ЗОШ I–III ступенів	с. Гринява, Верховинський район	«Школа веселкового розвитку особистості»	Рубаняк Ганна
22	Полянська ЗОШ I–II ступенів	с. Полянця Яремчанської міської ради	Школа родинного замирення і розвитку	Кіщук Галина
23	Яремчанська ЗОШ I–III ступенів № 1	м. Яремче Яремчанської міської ради	Управлінське забезпечення профільного навчання	Андрійків Дмитро, Холошнюк Іван
24	Підзахаричівський НВК «Перлина Гуцульщини»	с. Підзахаричі, Путильський район	Художньо-естетичний профіль	Том'юк Фрозина
25	Мариничівський НВК «Родина»	с. Мариничі, Путильський район	Родинне ремесло як засіб духовного зміцнення та зростання особистості	Гордей Ярослава

26	Путильська гімназія	сmt. Путила, Путильський район	Формування патріотизму засобом українсько-знавчих експедицій	Волошенко Євдокія
27	Вижницька ЗОШ I–III ступенів	м. Вижниця, Вижницький район	Технологічний профіль, формування усвідомленого професійного самовизначення	Чепіль Олексій
28	Вижницька школа-інтернат ім. Назарія Яремчука	м. Вижниця, Вижницький район	Мала академія мистецтв. Поглиблене вивчення ДПМ	Герилук Мирослав
29	Діловецька ЗОШ I–III ступенів	с. Ділове, Рахівський район	Поглиблене вивчення гуцульщинознавства	Ткач Микола

Розглянемо найбільш суттєві риси і своєрідні особливості становлення гуцульської школи та впровадження гуцульщинознавства в освітньому просторі усіх восьми адміністративних одиниць Гуцульщини наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Сприятливі умови для розвитку гуцульщинознавства склалися у найвисокогірнішому районі України – Верховинському. Систему організаційно-методичної роботи із впровадження регіонального компонента в практику роботи закладів освіти нами вивчено на основі документів архівного відділу Верховинської РДА за період 1991-2001 рр. [36-43]. Плани роботи районного відділу освіти, накази його керівників з основної діяльності свідчать, що однією з основних проблем, над вирішенням якої працювали освітяни району, була «реалізація концепції національної школи та впровадження регіональних особливостей в навчально-виховний процес» [41, арк. 2].

У документах відділу освіти зверталась увага на необхідність залучення вчителів до участі в експериментально-дослідній роботі з розробки нових програм, курсів, факультативів, посібників, підручників [41, арк. 7], зокрема, підготовку регіональної програми з трудового навчання, спрямованої на вивчення художньої обробки деревини, починаючи з 5 класу [38, арк. 1], вивчення та поширення в освітньому просторі району досвіду роботи творчих педагогів Гуцульщини, зокрема Надвірнянської школи № 1 та Яворівської школи на Косівщині [38, арк. 2].

Слід відзначити, що заклади освіти працювали над реалізацією «Програми національно-культурного розвитку Верховинського району на 1991-2005 роки» [38]. У цьому контексті уже в 1991 році ставилися завдання ввести в навчальний процес за рахунок факультативних годин вивчення курсів «Етнографія і фольклор України», «Гуцулознавство», «Історія релігії», «Рідний край», «Писанкарство», «Ліжникарство», «Боднарство», «Художня вишивка». Зауважимо, що до роботи з керівництва факультативними заняттями з місцевих промислів залучалися народні умільці з оплатою на договірній основі [38, арк. 2]. Почалася робота над розробкою посібника з краєзнавства і народознавства за такими розділами: «Історико-географічне краєзнавство», «Народні свята», «Звичаї та обряди», «Промисли і ремесла», «Народні прикмети», «Стародруки» [38, арк. 3].

Уже з 1992-1993 навчального року в частині шкіл району введено вивчення курсу «Гуцулознавство», ставилося завдання обладнати у всіх школах кабінети історії України, «у яких домінуючими були б розділи з історії Січового стрілецтва, забуті сторінки історії рідного краю, звичаї, обряди, побут» [40, арк. 1]. Цікавою інновацією стало створення консультативних пунктів з питань вивчення гуцульщинознавства та народознавства на базі Верховинської школи-інтернату та Верхньоаясенівської школи [37, арк. 99]. Опорними закладами з питань оновлення змісту освіти, відродження гуцульських традицій і звичаїв, формування у дітей національної свідомості були визначені Верховинська, Ільцівська, Красноільська школи [36; 37, арк. 21].

Педагоги району здійснювали підвищення кваліфікації з проблеми впровадження регіонального етнографічного компонента на базі ІФОППО та ПНУ ім. В. Стефаника, вивчаючи спецкурси «Історія, звичаї, обряди рідного народу і краю та методика їх вивчення в школі», «Народна педагогіка, народознавство, фольклор в початковій школі», «Методика вивчення і узагальнення передового педагогічного досвіду, особливості його поширення», «Використання народознавства в процесі викладання біології», «Оновлення змісту роботи бібліотек національної школи» та ін. [39, арк. 20-25; 37, арк. 21]. Відділ освіти націлював педколективи на продовження використання кращих ідей гуцульської етнопедагогіки в роботі з батьками учнів, заохочення їх співробітництва зі школою у відродженні гуцульських традицій, свят, обрядів, вивчення історії поселень, фольклору, народних ремесел, відомих постатей рідного краю [41, арк. 12-13].

Архівні документи демонструють широкі можливості позашкільної виховної роботи з дітьми і молоддю у досліджуваний період. Учні та педагоги району брали участь у Міжнародному з'їзді писанкарів (1992), всеукраїнських і регіональних конференціях з проблем гуцульщинознавства та українознавства, конкурсах юних різьбярів, писанкарів, змаганнях юних туристів-краєзнавців, оглядах різдвяних колядок і щедрівок, літературно-мистецьких святах, зльотах обдарованої учнівської молоді Гуцульщини [37, 39, 42]. Зокрема, у 2001 р. під час V зльоту обдарованої учнівської молоді Гуцульщини у Вижниці, учні району представили дослідницькі роботи такої тематики: «Гуцульська поезія», «Загальний опис села Дземброня», «Спогади Теодозії Плитки-Сорохан», «Криворівняни, які знімалися у фільмі «Тіні забутих предків», «Запис гуцульських фразеологізмів», «Спостереження за погодою в селі Криворівня впродовж останніх 10 років», «Поема «Царівна ночі» [43, арк. 33].

Отже, архівні джерела переконують, що організаційна та науково-методична робота із впровадження вивчення регіонального етнографічного компонента у Верховинському районі розпочалася на зорі незалежності України і охопила практично усі напрями гуцульщинознавства.

Підкреслимо, що провідним інноваційним закладом освіти у районі стала Верховинська ЗОШ І–ІІІ ст. У 2010 р. в закладі працювало 70 педагогів, з них 11-ти вчителям було присвоєно звання «Вчитель-методист», 15 були нагороджені нагрудним знаком «Відмінник освіти України». Під керівництвом директора школи Любові Никифоряк творчо реалізовано кейс-проект «Гірська школа Верховинських Карпат», який став переможцем обласного конкурсу «Директор року – 2008». Це дало змогу закладу отримати статус «Школи майбутнього» та розробити інноваційну модель «Гуцульська школа Українських Карпат». У 2010 р. школа стала лауреатом громадської акції «Флагмани освіти і науки України».

Спільно з районними відділами освіти і культури, Будинком школяра, музичною школою, бібліотеками селища Верховинська ЗОШ почала працювати як шкільний освітній округ. Основними напрямками його роботи стали створення інноваційного освітнього середовища, організація допрофільної підготовки та профільного навчання здобувачів освіти, розвиток професійної компетентності вчителів, їх готовності до інноваційної діяльності [324]. Зауважимо, що вчителька початкових класів цієї школи О. Стефюк, творчо впроваджуючи регіональний етнографічний компонент, підготувала і видала посібники для молодших школярів «Абетка маленького гуцулятка» і «Гуцульська рахівничка» [478]. Учениця школи Христина Ілюк зібрала, впорядкувала і видала збірник «Розсипані перли (співанки Верховинщини)» [181].

На базі школи неодноразово проводились конференції, семінари, круглі столи з проблем викладання гуцульщинознавства та його значення як одного з регіональних компонентів українознавства. Заохочувалася пошуково-дослідницька робота з вивчення рідного краю шляхом залучення учнів до роботи МАН України та проведення зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини. Зокрема, старшокласниками під керівництвом педагогів підготовлено і проведено захист творчих робіт на теми «Гуцульські церкви», «"Гуцульський календар" – духовна скарбниця краю», «Історія ткацтва на Гуцульщині», «Гуцульська вберя», «Гуцульська наречена», «Гуцульська кухня», «Чинбарство на Гуцульщині». Школярі охоче брали участь у виставці творчих робіт «Розмаїття гуцульського мистецтва», гуртку народного танцю «Арніка», екологічному проєкті «Верховина без сміття» [181] (Додаток С.4).

Першим у Верховинському районі навчально-виховним закладом нового типу став Яблуницький навчально-виховний комплекс (НВК) (садок-школа І ступеня). У 1995 р. на його базі створено експериментальний майданчик «Школа – садок – родина», де педагоги, учні, батьки спільно працювали над проблемою «Використання народних традицій, звичаїв, обрядів, засобів мистецтва в художньо-естетичному вихованні дошкільнят та молодших школярів». Наукове керівництво експериментом проводила

Філія «Гуцульщина» КНУ ім. Т. Шевченка. У результаті творчих пошуків під керівництвом директорки закладу Марії Сіренчук реалізовано принцип наступності в роботі садка і початкової школи, упроваджено елементи розвивального навчання. Як результат – підвищився інтерес батьків, громадськості до проблем навчального закладу, що дало змогу активно включати батьків у навчальний процес. У закладі створено фольклорно-етнографічний колектив «Арніка», якому у 2000 р. присвоєно звання народного. На базі школи проводилась педагогічна практика студентів Коломийського та Чернівецького педагогічних коледжів. Досвід роботи з гуцульського родинного виховання був вивчений ІФОППО, Центральним інститутом післядипломної освіти педагогічних працівників і занесений у картотеку передового педагогічного досвіду України [387; 456].

Вартий уваги досвід формування ціннісного ставлення до гуцульського мистецтва у процесі естетичного виховання Красноільської ЗОШ І–ІІІ ст. Тут школярі активно залучалися до гурткової роботи, зокрема, у танцювальну студію «Чарівний каблучок», створену у 1993 р. Танцювальним гуртком відтворено автентичні танці «Гуцулка», «Тропачок», «Гуцульський козачок», «Красноільська голубка» та ін. Колектив став активним учасником шкільних, сільських, районних свят та концертних програм, переможцем районного та учасником обласного конкурсів художньої самодіяльності, дипломантом регіонального конкурсу гуцульського танцю імені Я. Чуперчука, щорічного традиційного гуцульського народного обряду «Полонинське літо».

З 2008 р. у школі відкрито гурток «Гуцульські звичаї та традиції», із учасників якого створено колядницький гурт старшокласників, де діти проявляють свої таланти і продовжують звичаї та обряди предків. Колектив бере активну участь у великій щорічній Гуцульській Розколяді, відомій не лише на Прикарпатті, а й за межами України.

Цікавою сторінкою життя учнів і вчителів Красноільської школи стала активна участь у сільському самодіяльному гуцульському театрі, який 1988 р. втретє відродився у селі під керівництвом учительки української мови і літератури Марії Дідушко. Вона продовжила славу традицію Гуцульського театру у Красноїллі, який організував ще у 1910 р. відомий український письменник, режисер, артист, композитор, історик Гнат Хоткевич. Сучасний театральний колектив за роки своєї творчої діяльності виступав із п'єсами Г. Хоткевича «Гуцульський рік», «Верховинці», «Олекса Довбуш», «Визволи нас від лукавого», «Непросте» на багатьох сільських та міських сценах в Україні і за її межами [58].

Розглянемо особливості впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній простір Косівського району у досліджуваний період. Розвиток гуцульщинознавства в системі національної освіти і виховання тут розпочався ще з кінця 1980-х років. Саме тоді почали виникати

районні громадсько-культурні товариства «Просвіта», «Гуцульщина», які стали ініціаторами цього руху. «По суті, Косівщина започаткувала вивчення гуцульщинознавства у загальноосвітніх навчальних закладах, подала приклад іншим гуцульським районам Івано-Франківщини, Буковини і Закарпаття. З 1995 р. почалося систематичне вивчення курсу гуцульщинознавства у 1-11 класах Яворівської школи, вона була піонером у цій справі. Дещо пізніше цей курс було введено у школах сіл Снідавка, Соколівка, Річка, а згодом у закладах освіти сіл Город, Бабин. Таким чином, поступово, до 2004 р., гуцульщинознавство було запроваджено у всіх 57-ми школах району» [183].

Зауважимо, що така ситуація зберігалася до 2010 року, після якого програми усіх навчальних курсів варіативної частини навчальних планів закладів освіти повинні були отримати рекомендаційний гриф МОН України. Оскільки «Програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх навчальних закладів (5-11 класи)» І. Пелипейка та О. Ткачук такого грифу не мала, це ускладнило її подальше використання у школах. Тому, до 2015 року систематичний курс гуцульщинознавства вивчався лише у 30-ти ЗНЗ Косівщини, тобто, відбулось реальне зменшення кількості закладів, які використовували програму з гуцульщинознавства. Однак, більшість шкіл, які не використовували вказану навчальну програму, продовжили вивчення історії, географії, природи, культури Гуцульщини в курсі українознавства.

У Косівському районі у досліджуваній період ефективно працювало районне методичне об'єднання учителів гуцульщинознавства під керівництвом методиста РМК Оксани Ткачук. Цінний досвід нагромадили учителі гуцульщинознавства Л. Лаврук (Косівська ЗОШ №2), О. Пучко (Городнянська ЗОШ I–II ст.), М. Самашко (Розтоківська ЗОШ I–III ст.), К. Стефуранчин (Бабинська ЗОШ), М. Стецик (Річківська ЗОШ I–II ст.) та ін. Значна увага в районі відводилась мистецькій освіті учнів, вивченню і опануванню ними гуцульського народного мистецтва. Зокрема, на початку XXI ст. допрофесійна підготовка на належному технічному рівні з різних видів ДПМ проводилась у 16 школах району, які розташовані у відомих осередках народної творчості.

Косівський РМК спільно з НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» оформив бібліографічну картотеку «Гуцульщинознавство», де зібрано понад 500 різноманітних джерел з таких розділів: «Історія Гуцульщини», «Населення Гуцульщини», «Дослідники Гуцульщини», «Освіта Гуцульщини», «Гуцульські говірки», «Природа та екологія Гуцульщини», «Гуцульщина в літературі», «Гуцульщинознавство у закладах освіти», «Визначні люди Яворова», «Вірування гуцулів», «Народні звичаї та обряди», «Фольклор на Гуцульщині», «Народні промисли гуцулів», «Гуцульська ноша», «Гуцульська архітектура та будівництво», «Народна математика Гуцульщини». Картотека була створена з метою допомоги

вчителям гуцульських шкіл, учням і студентам [183]. Крім того, в РМК започатковано репозитарій перспективного педагогічного досвіду, у якому зібрано близько 50-ти матеріалів майже з усіх навчальних закладів району з питань запровадження гуцульщинознавства в освітній процес. Це методичні путівники для проведення уроків, історичні нариси населених пунктів Косівщини, ментальні карти, довідники, збірники диктантів, моделі тематичних уроків, дослідницькі проєкти. Переважна більшість із них затверджені і рекомендовані до використання науково-методичною радою ІФОППО та радою Косівського РМК [183] (Додаток П.1).

Слід зауважити, що помітними подіями в педагогічному житті Косівщини стало створення Клубу інтелігенції імені І. Пелипейка (2006) та відкриття у Косівській гімназії-інтернаті музею фундатора сучасного гуцульщинознавства Ігоря Пелипейка (2013) (Додаток Р). Вагомий внесок у розвиток гуцульщинознавства здійснила Василина Сеняк – Заслужений вчитель України, співавторка і рецензентка періодичних видань і регіональних навчальних посібників, завідувачка музею Ігоря Пелипейка [182; 452].

Важлива роль у популяризації гуцульщинознавства на Косівщині відводилась щомісячному виданню «Освітнянський вісник», заснованому в 1995 р. відділом освіти Косівської РДА і ГОР. На той час це була єдина в Україні районна освітянська газета, її редакцію очолювали відомі педагоги Косівщини І. Пелипейко, Н. Крет, А. Григоруk. Впродовж двох десятиліть (1995-2015 рр.) вийшло понад 200 випусків газети, вона випускається й до наших днів (Додаток П.2). На сторінках газети систематично висвітлювалась діяльність районного методичного об'єднання учителів гуцульщинознавства, досвід шкіл та позашкільних закладів району з національно-патріотичного, художньо-естетичного, екологічного виховання. У виданні публікувався досвід роботи з популяризації гуцульських народних звичаїв і традицій, подавались матеріали про видатні постаті Гуцульщини, форуми обдарованої молоді Косівщини. Газета поглиблювала знання учнів і педагогів про історію шкільництва Косівського краю, нову навчально-методичну літературу з гуцульщинознавства, зміст і форми туристсько-краєзнавчої роботи на теренах району, цікаві історичні і природні об'єкти Гуцульщини та ін.

Найбільш відомим на Гуцульщині та в Україні опорним освітнім закладом з проблем впровадження регіонального етнографічного компонента – гуцульщинознавства в систему національної освіти і виховання дітей та молоді стала Яворівська школа-комплекс – авторська гуцульська школа Петра Лосюка. Більш детально інноваційний педагогічний досвід роботи цього закладу висвітлено у підрозділі 2.3 монографії.

Серед інноваційних закладів освіти Косівщини у досліджуваній період слід виділити також Рожнівську ЗОШ І–ІІІ ст. У 1997 р. вона реорганізована в колегіум «Гуцульщина» Національного університету «Києво-

Могилянська академія», якому згодом було присвоєно ім'я науковця, уродженця Рожнева Федора Погребенника. На базі цього навчального закладу Івано-Франківський ОШОПП створив обласний експериментальний педагогічний майданчик з теми «Оптимізація розвитку обдарувань, здібностей та нахилів учнів засобами мистецтва та народних ремесел Гуцульщини» (1997-2002).

Слід зауважити, що ще в 1991 р. у Рожнівській СШ було створено Малу академію мистецтв (МAM) «Тайстра», розроблено авторський навчальний план, який зосередив увагу на предметах естетично-трудового циклу та профілях народних ремесел. На уроках трудового навчання як навчальні профілі учні вивчали: у 1-4 класах інтегрований курс «Художня праця»; у 5-11 класах – художню різьбу по дереву; у 8-11 класах – художню кераміку, художнє ткацтво, художню вишивку, писанкарство [102]. Відзначимо, що МAM «Тайстра» у Рожневі мала три відділення: декоративно-прикладного мистецтва (художня різьба по дереву, художнє ткацтво, художня кераміка, художня вишивка, писанкарство); образотворчого мистецтва (малюнок, основи дизайну і архітектури, кольорознавство, основи композиції); музично-драматичне (заняття на духових та народних інструментах, заняття Зразкового фольклорного ансамблю пісні і танцю «Дзвіночок», заняття з солістами-вокалістами). Члени МAM «Тайстра» неодноразово були лауреатами та дипломантами всеукраїнських виставок, конкурсів, зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини, Міжнародних гуцульських фестивалів. Вони займалися збиранням експонатів давніх виробів народних умільців, які зберігаються в шкільному музеї «Берегиня».

Вагому роль в колегіумі відіграє науково-педагогічна діяльність шкільної кафедри мистецтв, яка об'єднала вчителів гуцульського ДПМ. Викладачі кафедри В. Крутофіст та В. Удудяк розробили авторські програми для шкільних курсів гуцульського народного мистецтва. В. Крутофіст брав участь у створенні електронного підручника з образотворчого мистецтва і обласній програмі на тему «Мала архітектура» для гірських шкіл. Він був переможцем та призером конкурсу авторських робіт серед учителів області, автором і співавтором варіативних модулів для 10-11 класів із предмету «Технології», рекомендованих МОН України [234].

У 2009 р. до картотеки педагогічного досвіду ІФОППО внесено перспективний досвід управлінської діяльності директорки Рожнівського колегіуму Олени Радиш на тему «Програмно-цільове управління розвитком життєтворчої особистості в умовах профільного НВК» [429]. Концептуальна ідея цієї моделі сільської школи майбутнього була визначена таким чином: «Перехід від моделі школи, що функціонує, до моделі школи, що розвивається і забезпечує розвиток особистості, оволодіння нею мистецтвом життєтворчості в умовах партнерської співпраці, атмосфери поваги, довіри, успіху» [428, с. 66].

Успішна реалізація програмно-цільового підходу до управління розвитком життєтворчості здобувачів освіти сприяла широкому визнанню досвіду Рожнівського колегіуму. За версією часопису «Перше вересня» заклад увійшов до списку 100 кращих шкіл України у номінації «Школа громадянського становлення». За підсумками 2008 року його було занесено до літопису сучасної освіти і науки України, вручено пам'ятний знак «Флагман сучасної освіти України» (Додаток С.2).

Відзначимо, що наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть на Косівщині сформувалась ціла плеяда талановитих педагогів, які працювали над розвитком і популяризацією гуцульщинознавства. Серед них Є. Галичук, А. Григорук, В. Козьменчук, Н. Крет, В. Курищук, В. Лаврук, О. Лесевич, В. Лосюк, П. Лосюк, М. Магун, І. Пелипейко, О. Радиш, В. Сеняк, О. Ткачук, Я. Федірко та ін. (Додаток В).

Організаційно-методичну, управлінську роботу відділу освіти Надвірнянської РДА (ВО РДА) з розбудови гуцульської школи та національного виховання дають змогу простежити документи архівного відділу Надвірнянської РДА. Це, зокрема, накази начальника відділу освіти з основної діяльності та плани роботи відділу освіти за 1996-2007 роки. Всього нами опрацьовано 380 документів, які знаходяться у 34 архівних справах. Аналіз архівних документів дає змогу виділити основні напрями роботи Надвірнянського районного відділу освіти з розбудови гуцульської школи.

У досліджуваній період в освітньому просторі району цілеспрямовано формувалася система роботи щодо залучення дітей та молоді до науково-дослідницької, пошуково-творчої діяльності з вивчення гуцульщинознавства. Відбувалось становлення структурних підрозділів МАН України, проводилися щорічні районні етапи Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів МАН України [18, арк. 17; 20, арк. 147; 26, арк. 142; 28, арк. 42; 32, арк. 59; 34, арк. 330]. З цією метою видано накази ВО РДА «Про створення при відділі освіти учнівського наукового товариства старшокласників «Пошук» [11, арк. 149], «Про створення учнівського наукового товариства старшокласників середніх ЗНЗ смт. Делятин» [12, арк. 268], «Про створення учнівських наукових товариств старшокласників при позашкільних навчальних закладах району» [14, арк. 176], «Про участь у щорічних зльотах обдарованої учнівської молоді Гуцульщини» [21, арк. 35].

Провідним напрямом розбудови гуцульської школи було національно-патріотичне виховання дітей і молоді. Це підтверджують накази ВО РДА про вшанування учасників Визвольних змагань українського народу [2, арк. 97; 8, арк. 113; 10, арк. 110; 12, арк. 165; 16, арк. 161; 24, арк. 163] та про відзначення пам'ятних дат, пов'язаних з історією Гуцульщини [13, арк. 2; 18, арк. 41; 12, арк. 174; 14, арк. 125; 16, арк. 81; 32, арк. 144; 24, арк. 163; 29, арк. 27; 23, арк. 2; 10, арк. 134; 26, арк. 45; 32, арк. 193].

Велике значення для патріотичного загартування дітей та молоді мала започаткована щорічна традиція колективного сходження школярів на гору Березовачку до місця загибелі останнього головнокомандувача УПА-Захід, полковника «Грома» (Миколи Твердохліба) [22, арк. 19; 19, арк. 26; 24, арк. 140]. Зокрема в наказі ВО РДА «Про проведення щорічної міжрайонної патріотично-виховної акції «Бункер головнокомандувача» відзначено: «Знаходження на території нашого району бункера, у якому жив і загинув головнокомандувач УПА-Захід полковник «Грім» слід у повній мірі використовувати як наглядний матеріал нашого героїчного минулого, як правдивого свідка боротьби за волю та становлення української державності. Цей історичний об'єкт повинен стати «Меккою» патріотичного виховання молоді краю» [32, арк. 221].

Шкільна молодь Надвірнянщини активно залучалась до проведення обласної молодіжної науково-пізнавальної програми «Чорний ліс» [4, арк. 106; 11, арк. 128; 19, арк. 113; 22, арк. 102; 29, арк. 84; 33, арк. 98] та молодіжної науково-пізнавальної військово-патріотичної програми «Зелені Бескиди» [11, арк. 110; 13, арк. 55; 14, арк. 219; 16, арк. 107; 19, арк. 24; 22, арк. 1; 24, арк. 151]. Вивчення Гуцульщини засобами історичного краєзнавства відбувалось в рамках руху учнівської молоді під девізом «Моя земля – земля моїх батьків» [9, арк. 45; 11, арк. 33, 42], пошукової роботи з підготовки і видання обласної «Книги Скорботи України» [10, арк. 89]. Стали традиційними районні освітянські та учнівські краєзнавчі конференції [11, арк. 69; 16, арк. 25; 17, арк. 18; 21, арк. 108; 28, арк. 105]. З метою виховання в дітей любові до рідної землі, її природи, історії, культури, залучення їх до пошуково-дослідницької роботи, отримання додаткових знань про Гуцульський край та його видатних людей у 2002-2003 рр. проведено районний конкурс «Сто чудес Надвірнянщини» [15, арк. 190; 16, арк. 14; 18, арк. 130; 19, арк. 6].

У ряді наказів ВО РДА прослідковується система роботи щодо перспективного планування краєзнавчої роботи та створення шкільних музеїв у закладах освіти [16, арк. 87; 16, арк. 103; 5, арк. 72; 32, арк. 85]. Зауважимо, що цінний досвід використання музейної педагогіки напрацьовано у школах сіл Добротова, Саджавки, Черника, Красної, Молодькова, де було створено шкільні історико-краєзнавчі музеї. Вагомий внесок у розвиток музейної педагогіки і краєзнавчого руху Надвірнянщини зробили ентузіасти музейної справи Олександра Зварчук, Наталія Сербенюк, Іван Янко, Валерій Паска, Іван Годзюр, Катерина Пирожук, Галина Кисляк, Федір Кухарчук, Василь Левицький, Андрій Мисюк, о. Іван Качанюк, о. Микола Григоруk, Ігор Гузійчук. Вони зуміли проявити професійний підхід до збереження та популяризації культурної спадщини, артефактів минулого, змогли наповнити музеї реальним діалогом між відвідувачами та експонатами.

Шкільні музеї Надвірнянщини активно долучилися до проведення Всеукраїнських пошукових експедицій учнівської та студентської молоді «Історія міст і сіл України», «Моя Батьківщина – Україна», обласних експедицій «Люби і знай свій рідний край», «Голос історії – голос майбутнього», «Герої не вмирають», обласних і районних зльотів, конференцій, конкурсів, проектів, олімпіад юних краєзнавців. Великий пізнавальний інтерес мають виставки старожитностей, власних колекцій, цікавих історичних артефактів, зібраних в ході пошуково-дослідницької роботи.

У 2016-2017 н. р. в районі на базі загальноосвітніх навчальних закладів працювало 34 гуртки історичного, туристсько-краєзнавчого та фольклорно-етнографічного профілю, в яких займалося біля півтисячі школярів. Крім того, елементи музейної педагогіки використовували у своїй роботі 16 гуртків на базі позашкільних навчальних закладів району (Надвірнянський і Ланчинський будинки творчості школярів), до яких було залучено біля 250 вихованців. Вони брали участь в духовно-мистецьких та національно-патріотичних заходах, зустрічах з відомими людьми краю, громадськими діячами, захисниками України [345, с. 187].

Музей історії Надвірнянщини був створений історико-просвітницьким товариством «Меморіал» імені Василя Стуса у 1995 р. з метою відтворення історичної правди про героїчну боротьбу українського народу за свою незалежність на території Гуцульського краю. Ініціатором його створення і першим керівником, а з 2008 р. старшим науковим працівником була Олександра Зварчук (1939–2015) – педагог, голова «Меморіалу», організатор розкопок і масових перепоховань жертв комуністичного терору на території Надвірнянщини і Яремчанщини, упорядник книги «Надвірнянщина: Хресна дорога народного болю» (2008 р.).

Експозиція музею історії Надвірнянщини розміщена у 14 залах двоповерхового приміщення в центрі міста та у підвалі цього приміщення, в якому довгий час перебували каральні установи поневолювачів – НКВС, гестапо, КДБ. Тут у підвалах ще збереглися кров і написи тих оборонців рідної землі, які у 1940–50-х роках боролися за волю. Музей став центром науково-просвітницької роботи серед учнівської і студентської молоді, науковців, літераторів.

Значний досвід краєзнавчої роботи нагромадив шкільний музей історії села Саджавки, який гостинно відкрив свої двері для відвідувачів у 2003 р. з ініціативи вчителя-методиста Валерія Паски. Своєрідним педагогічним кредо учителів Саджавської школи стали слова великого патріота України Івана Огієнка: «Бережімо все своє рідне, щоб не винародовитися, щоб не забути свого народу, з якого ти вийшов. Бережіть свою віру, звичай, свою мову і тим збережете національну істоту свою» [345, с. 188]. Розуміючи важливість музейної педагогіки, освітяни проводять цілеспрямовану і послідовну краєзнавчу роботу, залучаючи до неї учнів школи, їхніх

батьків, сільську громаду. За два десятиліття у результаті пошукової експедиції «Люби і знай свій рідний край» вдалося зібрати більше тисячі речових експонатів, а також багато цінних документів, фотографій, спогадів старожилів пов'язаних з історією рідного Гуцульського краю.

На базі музею працює краєзнавчий гурток «Дивокрай», учасники якого проводять оглядові і тематичні екскурсії по музею, збирають і досліджують старожитності свого села. У складі гуртка діють секції літописців, реставраторів, кореспондентів, екскурсоводів. Крім того, в школі запроваджено факультативний курс «Історія рідного краю». У музеї систематично проводяться уроки з історії, географії, літератури, художньої культури, заняття гуртків і факультативів гуманітарного циклу, виховні години, зустрічі з відомими односельчанами, шкільні конференції і свята.

Юні краєзнавці зібрали матеріали про життя і діяльність своїх відомих земляків – священника Сидора Бобикевича, науковця і письменника Івана Давидяка, районного провідника ОУН Василя Пеньківського (псевдо «Сич»), сотенного УПА Михайла Москалюка (псевдо «Спартан»), письменника і дисидента Володимира Андрушка, колишнього директора школи, депутата районної ради, краєзнавця Володимира Христана, письменницю-новелістку Галину Христан, голову Гуцульського товариства імені Св. Юрія Переможця в Канаді Михайла Сербенюка, волонтера-медика Миколу Андрійчука, полеглих захисників України Ігоря Джигринюка, Ігоря Вишенька та Ігоря Христана. У 2011 р. музей став переможцем обласного огляду музеїв при навчальних закладах освіти Івано-Франківської області, а у 2017 р. йому присвоєно почесне звання «Зразковий музей» при закладі освіти системи Міністерства освіти і науки України. У 2023 р. музей зайняв друге місце у Всеукраїнському конкурсі екскурсоводів музеїв закладів освіти «Край, в якому я живу» (Додаток С.5).

Шкільний історико-краєзнавчий музей с. Добротова створений у 2002 р., а в 2008 р. отримав статус «народного». В експозицію музею входять 14 розділів з найдавніших часів до сьогодення. Її доповнюють такі оригінальні експонати – кам'яна скульптура язичницького бога Сонця, знайдена на березі річки Прут; діючий макет «Місто Добрилів» – план міста із фортифікаційними укріпленнями; макет «Пітекантроп» – скульптура первісної людини із сокирою в руках; скульптурні композиції «Селяни початку ХХ ст.», «Весільна пара», «Партизани в лісі». У 2018 р. музей прилучився до відзначення 570-ї річниці першої письмової згадки про Добротів (тоді місто Добрилів), яка припадає на 1448 р. На його базі відбувся круглий стіл на тему «Яким я бачу Добротів» за участю школярів, педагогів, відомих вихідців села та сільської громадськості. Ініціатором створення музею був директор Добротівської гімназії Іван Янко – краєзнавець, лауреат обласної премії ім. І. Вагилевича, автор книг «Добротів. Історія села» (2004 р.) та «Солеварні міста гуцульсько-покутської межі» (2011 р.).

З метою збереження і популяризації гуцульщинознавства у м. Надвірна в липні 2017 р. завдяки районному відділенню Всеукраїнського товариства «Гуцульщина» відкрито «Гуцульську світлицю-музей». Вона стала скарбницею цікавих предметів гуцульського побуту – одягу, посуду, предметів вжитку тощо. Тут зібрано тематичний матеріал та світлини (переважно авторства Романа Глодана), які відображають побут гуцулів та історію товариства «Гуцульщина». Розповідається про життєвий і творчий шлях надвірнянців Ірини Яцури (поетеса) і Сергія Орла (композитор), які створили музичний твір «Фестивальний вогонь», що супроводжує щорічні Гуцульські фестивалі.

З метою виявлення і розвитку літературних обдарувань, презентації молодих талантів Гуцульщини при відділі освіти створено у 2005 р. районну заочну літературну студію «Сузір'я» та затверджено положення про неї [26, арк. 54]. Це об'єднання юних літераторів працювало у творчій співпраці з районною літературною студією «Бистринь», започаткованою відомими письменниками Надвірнянщини [34, арк. 4]. У закладах освіти району широко відзначено ювілейні дати гуцульських письменників Марійки Підгірянки, Тараса Мельничука, Юрія Шкрумеляка, Лесі Верховинки, Надії Попович, Володимира Андрушка, Нестора Чира, Ірини Яцури, Галини Христан [13, арк. 62; 28, арк. 120].

Проводилась активна робота з формування знань про природу й екологію Гуцульського краю. Про це свідчать накази ВО РДА щодо залучення школярів і педагогів Надвірнянщини до таких всеукраїнських, обласних, районних заходів: щорічні дитячі екологічні асамблеї [5, арк. 100; 9, арк. 14; 11, арк. 104; 18, арк. 65; 21, арк. 174; 32, арк. 77], екологічна програма «Зелений смолоскип» [10, арк. 144; 11, арк. 40; 13, арк. 18], екологічні акції «Екогородище» [11, арк. 109; 13, арк. 199; 16, арк. 44; 19, арк. 16; 22, арк. 29], конкурс «Парки – легені міст і сіл» [12, арк. 134], конкурси екологічних бригад [18, арк. 167], районний турнір з брейн-рингу на тему «Світ Карпат» [20, арк. 12], акції «Зелений паросток майбутнього» [24, арк. 112; 28, арк. 170], «Майбутнє лісу в твоїх руках» [28, арк. 139; 32, арк. 162], «Озеленення країни – спадщина для майбутніх поколінь» [34, арк. 144]. Проведено круглий стіл «Екологічні проблеми річки Бистриці Надвірнянської та її долини» [32, арк. 9], учнівську екологічну експедицію «Високогірний заповідник Горгани» [11, арк. 133].

Районний конкурс «Чудеса природи Надвірнянщини» (2002-2005), відповідно до положення про його проведення, передбачав організацію екскурсій, походів, експедицій з метою вивчення природи рідного краю та виявлення цінних об'єктів природи (географічних, водних, об'єктів флори і фауни), збір інформації у старожилів (розповіді, легенди, повір'я), оформлення матеріалів у вигляді звіту, фотозвіту, реферату, альбому, розгортки [16, арк. 31; 26, арк. 90]. Формування практичних умінь і навичок

дітей та молоді відбувалось у оздоровчо-екологічних таборах «Бистриця», «Горгани», «Юний еколог», що функціонували у період літніх канікул [7, арк. 145; 9, арк. 143; 19, арк. 65; 33, арк. 57].

Вагоме значення у пізнанні рідного краю відводилось організації туристсько-краєзнавчої роботи з дітьми та молоддю району, зокрема, організації навчальних екскурсій «Золотим кільцем Гуцульщини» [8, арк. 98; 9, арк. 99; 11, арк. 111; 13, арк. 168; 16, арк. 125; 19, арк. 17; 25, арк. 30; 19, арк. 29–30; 13, арк. 211; 18, арк. 181; 32, арк. 51]. У 2001 р. затверджено Положення про районний конкурс на кращий туристичний маршрут [13, арк. 214].

Важливу роль у становленні гуцульської школи посідало трудове виховання і профільне навчання молоді. Унікальним засобом виховання в учнів гуцульських шкіл трудових навичок у сфері лісового господарства, охорони природи, усвідомленого вибору майбутньої професії стала діяльність учнівських лісництв. Вони були створені при Білославській, Бистрицькій, Битківській, Делятинській № 1, Делятинській № 3, Зеленській, Камінницькій, Ланчинській, Максимецькій, Пасічнянській, Пнівській, Середньомайданській, Черницькій, Чернославській, Чернопотоківській загальноосвітніх школах та Делятинському НВК. З 2000 р. у районі проводились огляди-конкурси пришкільних лісництв, під час яких школярі 7-11 класів демонстрували знання та практичні навички з основ лісівництва, презентували свої творчі роботи [12, арк. 157; 21, арк. 153; 26, арк. 94].

Характерною особливістю гуцульської школи є тісний зв'язок трудового і естетичного виховання, праці та мистецтва. У Надвірнянському районі в досліджуваний період стали традиційними районні учнівські олімпіади з образотворчого мистецтва [1, арк. 50; 7, арк. 53; 11, арк. 62; 15, арк. 163], щорічні конкурси юних художників для учнів 6-7 класів [18, арк. 43; 21, арк. 131; 28, арк. 80; 32, 38], районні змагання молодших школярів з початкового технічного моделювання [1, арк. 124; 4, арк. 115; 7, арк. 80; 16, арк. 17; 22, арк. 5]. З 1998 р. проводився щорічний районний конкурс юних різьбярів по дереву серед учнів 7-11 класів на базі районної станції юних техніків (СЮТ) [8, арк. 149; 12, арк. 263; 21, арк. 24; 28, арк. 87; 33, арк. 10]. Відзначимо, що цінний досвід навчання гуцульському різьбярству нагромадили педагоги М. Йосипенко (Надвірнянська ЗОШ №1), М. Левицький, В. Петрик (Парищенська ЗОШ), В. Кухарчук (Середньомайданська ЗОШ), Я. Лозинський (районна СЮТ) та ін.

У 2001 р. ВО РДА затвердив положення про районний огляд-конкурс творчих об'єднань, гуртків народних ремесел ЗОШ та ПНЗ [13, арк. 74]. Школярі району були залучені до проведення всеукраїнської культурно-мистецької акції «Мистецтво рідного села» [17, арк. 99], дитячого «Свята писанки Галичини» [4, арк. 98], районної виставки-конкурсу юних фотолоубителів [14, арк. 123], районного свята «Мистецтво вічне» [32, арк. 186].

Одним із напрямків щорічної районної виставки-конкурсу з науково-технічної творчості молоді був «Декоративно-прикладна творчість». У цій номінації відзначені роботи (експонати) гуртків «Боднарство» (Черниківська ЗОШ, керівник – Онуфрак В.), «Народні промисли» (Зеленська ЗОШ, керівник – Лущинський Г.), «Художня різьба по дереву» (Парищенська ЗОШ, керівник – Левицький М.), «Образотворче мистецтво» (Ланчинська ЗОШ, керівник – Оленюк Я.), «Народна вишивка» (Ланчинський БШ, керівник – Недашківська Я.) [7, арк. 106].

У досліджуваній період проходив пошук і розробка оптимальних програм для вивчення гуцульщинознавства в умовах позашкільних навчальних закладів. З цією метою у 1997 р. було видано наказ ВО РДА «Про проведення районного конкурсу авторських програм для народознавчих, естетичних, туристсько-краєзнавчих, еколого-натуралістичних гуртків і об'єднань позашкільних навчально-виховних закладів» [4, арк. 36]. Слід зазначити, що в середині 1990-х рр. при Надвірнянському районному центрі дитячої творчості (РЦДТ) функціонувало 50 гуртків, з яких близько половини популяризували гуцульщинознавство. Це гуртки писанкарства, народної вишивки, художньої оздоби дерева, гуцульської кухні, а також хоріві, краєзнавчі, спортивно-краєзнавчі, туристсько-краєзнавчі, етнографічні, музично-драматичні, танцювальні, оркестр народних інструментів [2, арк. 47–48].

У 2005 р. започатковано районний конкурс майстерності педагогічних працівників ПНЗ «Джерело творчості», завданням якого був пошук нових форм, методів, моделей організації виховної роботи з учнівською молоддю Гуцульщини, виявлення і підтримка творчих педагогів, створення інформаційного банку даних досвіду керівників гуртків та художніх керівників ПНЗ. Змістовні матеріали представили на конкурс педагоги Надвірнянського РЦДТ, Ланчинського ЦДЮТ, Надвірнянського РЕНЦ, Надвірнянської СЮТ [26, арк. 156, 171; 34, арк. 90].

Різноманітні аспекти управлінської діяльності щодо вивчення гуцульщинознавства нами досліджено у процесі аналізу річних планів роботи ВО РДА на 1996-2007 рр. [3, 6, 27, 31, 35]. Серед заходів, які систематично планувались у цей період: підсумок-огляд різдвяних вертепів; загальнорайонний конкурс писанок; районний огляд-конкурс учасників рухів учнівської молоді «Моя земля – земля моїх батьків», «Мій рідний край – моя земля»; «Ватра пам'яті», присвячена героям Визвольних змагань; районні гуцульські фестини. Особлива увага зверталась на необхідність організації в ПНЗ гуртків з народних художніх промислів Гуцульщини.

У другій половині 1990-их років опорними навчальними закладами Надвірнянщини із впровадження елементів гуцульщинознавства, народознавства, формування регіонального етнографічного компонента, духовно-

національного виховання були Надвірнянські ЗОШ №1, №2, №3, Ланчинська ЗОШ, Тисменичанська ЗОШ, Фитьківська ЗОШ [5, арк. 20–21]. У середині першого десятиліття ХХІ ст. серед опорних шкіл району з вищеназваної проблематики були Надвірнянська ЗОШ №1, Парищенська ЗОШ, Тисменичанська ЗОШ, Саджавська ЗОШ, Гвіздська ЗОШ, Ліснотарновицька ЗОШ, Надвірнянський міжшкільний навчально-виробничий комбінат [25, арк. 140].

Таким чином, на основі аналізу архівних документів можна зробити висновок, що в Надвірнянському районі у досліджуваній період сформувалася повноцінна система вивчення і популяризації гуцульщинознавства в закладах освіти. Вона охопила наступні напрями навчально-виховної роботи: історико-краєзнавчий, літературно-краєзнавчий, військово-патріотичний, природничо-екологічний, туристсько-краєзнавчий, естетичний, трудовий. Освітняни району використовували традиційні та інноваційні форми роботи з обдарованими дітьми з метою залучення їх до наукової творчості, налагодили співпрацю з громадськими і молодіжними організаціями краю, підвищували кваліфікацію завдяки різноманітним формам методичної роботи.

У Коломийському районі слід відзначити досвід Ковалівської ЗОШ І–ІІІ ступенів, яка сформувала інноваційну модель «Школа гуцульщинознавства». Матеріал про Гуцульщину тут вивчався як складова частина курсу українознавства. Крім посібників «Бібліотеки гуцульської школи» педагогами використовувалися матеріали шкільних видань «Джерельні дзвони» та «Співокрай», що виходили під редакцією вчительки школи М. Боечко, а також посібників «Історія Ковалівки», «Кузня знань», «Ковалівка. Війна, людські долі, цифри і факти» [191].

Оскільки не всі учні старших класів цієї гірської школи мали можливість займатися після уроків у гуртках (через віддаленість проживання), вони залучалися до підготовки індивідуальних творчих робіт. У такій дослідницько-пошуковій діяльності чільне місце займало гуцульщинознавство. Зокрема, ґрунтовними і цікавими серед учнівських робіт з цієї тематики можна назвати такі: «Невідомі сторінки історії мого села», «Микола Колцуняк – педагог, етнограф, виходець із Ковалівки», «Василь Грималюк (Могур) – гуцульський Паганіні та його учні, жителі села», «Краса гуцульських герданів», «Весілля мого рідного села Мишин», «Народні ігри в запрутській зоні Коломийщини», «Легенди в каменях».

Важливе місце в роботі з дітьми, батьками та громадою навколишніх сіл посідала діяльність гуртка автентичного фольклору «Берегиня», який був створений у Ковалівській СШ 1989 р. Через навчання у ньому та фольклорні експедиції впродовж 20-ти років його діяльності пройшло близько 540 учнів. «Берегиня» була учасником Міжнародних фольклорних свят у Києві та Луцьку, фольклорного свята «У галицькому колі» у Львові,

фестивалю «Батьківські пороги» у Чернівцях, переможцем районної та обласної Розколяди. Гуртківцями зібрано матеріал та підготовлено програми «Від Різдва до Водохрещі», «Великодні ігри та забави», «Звіздар», «Меланка», «Весілля», «Обжинки», «Повоєнні пісні».

Завдяки надбаням школи з гуцульщинознавства, батьки та діти, починаючи з 2004 р., обирали художньо-естетичний профіль, за яким працювали 10-11 класи. Як результат – багато випускників школи здобули освіти в Косівському ІІДМ ЛНАМ, ПНУ ім. В. Стефаніка, Львівській академії мистецтв. Таким чином, педагогічний колектив Ковалівської ЗОШ здобув вагомі результати у створенні моделі «Школи гуцульщинознавства».

Івано-Франківським ОІППО у 2008-2009 рр. вивчено перспективний досвід директора Полянницької ЗОШ Яремчанської міської ради Галини Кіщук щодо впровадження і моделювання елементів «гуцульської школи майбутнього» [208]. Педагогічний колектив цього закладу творчо працював над створенням «Школи родинного затишку (І ступінь), «Школи розвитку» (ІІ ступінь), «Школи життєствердження» (ІІІ ступінь). У колективі склалася система роботи з вивчення свого родоводу, засвоєння історії краю, звичаїв, традицій і обрядів гуцулів, виховання на кращих традиціях народної педагогіки, культури, мистецтва, удосконалення мовної культури учнів.

З метою збереження народних традицій села у школі було організовано групу колядників із учнів 9-го класу та вчителів, котрі використовували пошуковий матеріал, зібраний школярами – стародавні колядки, оригінальні віншування своєї місцевості. У зв'язку з розвитком туризму у селі Полянниця (тут розташований гірськолижний курорт «Буковель»), певні особливості були характерні для профільного навчання старшокласників. За підсумками опитування випускників 9-х класів більша половина з них обирала туристичний профіль. Тому у школі було введено такі спецкурси, як «Паростки зеленого туризму», «Юний господар» з елементами гуцульщинознавства (краєзнавство, етнографія, використання гуцульських традицій у будівництві житлових садиб, природні багатства краю, екологічна культура, оберегова символіка та ін.) [207; 208].

Важливу роль у становленні національної школи та розвитку гуцульщинознавства посідала Буковинська Гуцульщина. У досліджуваний період відділ освіти Вижницької РДА проводив активну організаційно-методичну роботу з питань становлення гуцульської школи як регіональної, створення творчої атмосфери в освітніх закладах району. Педагогічні працівники стали основною рушійною силою відродження та створення якісно нової національної системи освіти. У всіх школах Вижницького району учні вивчали гуцульщинознавство як складову частину навчального курсу «Українознавство». Саме у Вижниці були проведені Перші гуцульські педагогічні читання (1997), у яких взяли участь науковці, творчі педагоги не

лише гуцульських районів, але й представники усіх районів Чернівецької області. На Вижниччині з ініціативи відділу освіти та педколективів у 1998 р. було започатковано проведення зльотів обдарованої учнівської молоді з усієї Гуцульщини.

Вчителі історії та українознавства Вижницького району творчо працювали над проблемою «Виховання любові до рідного краю, святинь українського народу, організація дослідницько-пошукової краєзнавчої роботи». Майже у всіх школах району уже до середини 1990-х рр. були створені етнографічні світлиці та музеї, кабінети історії України та українознавства. Слід відзначити, що особливої уваги заслуговували ті, в яких були витримані науковість, педагогічна доцільність, естетичність. Цим вимогам відповідали музеї Івана Бажанського у Вашковецькій гімназії, Дмитра Загула у Міліївській, Івана Доцівника в Банилівській школах, кабінети-музеї Лукавецької, Мигівської, Черешенської, Долішньо-шепітської, Вижницької №1, Берегометської, Лопушнянської, Виженської, Великівської шкіл [54; 528].

Серед освітян Вижниччини, які своєю подвижницькою працею зробили вагомий внесок у створення гуцульської школи, слід відмітити таких, як М. Іванюк, Н. Черкач, Я. Кузик, І. Грушковський, О. Чепіль, Д. Никифоряк та ін. Важливо, що заклади освіти району встановлювали тісні контакти з іншими регіонами України та служила для них прикладом створення дійсно національної школи. Традиційно район приймав учнівські делегації з Київської, Запорізької та інших областей України під час Різдвяних та Великодніх свят, а групи вижницьких школярів їздили до ровесників Запоріжжя і Чигирини.

Заслуговеє на увагу досвід роботи Вижницької школи-інтернату імені Назарія Яремчука та її директора, Відмінника освіти України Мирослава Герилюка. У навчальному закладі було створено кабінети історії, українознавства, світлицю ім. Т. Г. Шевченка, музей Назарія Яремчука, а також обладнано кабінети ткацтва, вишивки, кераміки, писанкарства, лозоплетіння. На базі школи з 1994 р. успішно функціонувала Мала академія мистецтв, де було створено класи з поглибленим вивченням таких предметів як «Малюнок», «Живопис», «Композиція», «Ліплення». Діти з Вижницького і Путильського районів мали змогу тут здобувати і поглиблювати теоретичні знання та практичні навички з різних видів гуцульського мистецтва і ремесла: різьби по дереву, вишивки, лозоплетіння, ткацтва, гончарства та ін. Академія була відкрита спільно з Вижницьким коледжем прикладного мистецтва ім. В. Шкрібляка, досвідчені викладачі якого залучались до проведення навчальних занять. Завдяки цьому частина випускників гуцульських шкіл продовжувала навчання у Вижницькому коледжі.

У Путильському районі сформувалася результативна модель навчання і виховання дітей на основі гуцульщинознавства і українознавства,

організації краєзнавчо-пошукової роботи. У більшості шкіл району було створено музеї етнографічного спрямування. Яблуницька ЗОШ стала опорною з питань відродження національних звичаїв, традицій, ремесел. На базі Путильської ЗОШ було відкрито Шевченківський клас, Селятинської ЗОШ – клас імені Ю. Федьковича. Регіональний компонент було використано у процесі формування класів профільного навчання. Зокрема, на базі Розтоківської ЗОШ створено профілі деревообробки та художньої вишивки, Підзахаричівської – деревообробки, художньої вишивки і столярної справи, Самаківської і Селятинської школи-інтернату – деревообробки та лісівництва [503, с. 10]. У 2014 р. опорними закладами освіти у районі було визнано Путильську гімназію, Дихтинецьку ЗОШ І–ІІІ ст., Довгопільську ЗОШ І–ІІІ ст., Підзахаричівський НВК «Перлина Гуцульщини». До картотеки передового педагогічного досвіду району занесено досвід Мариничівського НВК «Родина» («Формування моделі духовно-морального, художньо-естетичного середовища НВК», вчителі Татарин Г., Гордей Я.) [382].

Творчими вчителями району створено ряд авторських програм, навчальних посібників із врахуванням регіонального компонента. Зокрема, вчителі Г. Вережак (Яблуницька ЗОШ) та Л. Гавриленко (Дихтинецька ЗОШ) написали розділи до підручників «Народні промисли і ремесла» для 5-9 класів з писанкарства і лозоплетіння та «Основи художніх промислів» для 9-11 класів, схвалених і виданих МОН України [55].

Вченою радою ІППОЧО у 2013 р. був узагальнений і схвалений досвід Підзахаричівського НВК «Перлина Гуцульщини» на тему «Формування етнодуховних цінностей школярів шляхом дослідження, відродження та розвитку етнографічних особливостей краю» (директор – Фрозина Томюк, Відмінник освіти України, переможниця обласного конкурсу «Учитель року – 2003») [381; 496]. Слід зазначити, що ще в середині 1980-х років учнями Підзахаричівської СШ задокументовано родовід 49 ремісничих родин до 5-7 покоління, оскільки феномен села Підзахаричі – родинні школи мистецтв. У 1995-1996 рр. розпочали роботу шкільні музеї: етнографії та краєзнавства Гуцульщини, майстрині-художниці Ксенії Колотило, світлиця письменника-новеліста Д. Харов'юка. Педагоги та учні доклали зусиль до створення родинних музеїв «Скарби родини Кознюків», «Вишиване царство Варвари Татарин».

Шляхами реалізації творчого потенціалу учнів НВК засобами гуцульщинознавства стали: курси за вибором, факультативи; гуртки «Українознавство», «Художня обробка дерева», «Українська народна вишивка», «Основи християнської етики і моралі», «Бісерне рукоділля», «Благоустрій садиби», «Писанкарство», «Зелені ліки навколо нас», «Аплікація з природних матеріалів»; народний фольклорно-етнографічний колектив «Черемош», танцювальні гурти «Опришки» та «Росинка». Учитель трудового

навчання Підзахаричівського НВК М. Томюк, Відмінник освіти України, розробив систему популяризації серед дітей та молоді різних видів народних ремесел та промислів, удосконалення практичних знань і навичок в процесі нестандартних форм позакласної роботи. Серед них – продовження виконання учнями творчих робіт у приватній майстерні вчителя, пошуково-дослідницька діяльність зі збору інформації про гуцульських народних майстрів, традиційні поїздки у відомі осередки гуцульського ДПМ, до регіональних музеїв Гуцульщини. Вчителем підготовлено та апробовано авторські програми для 10-11 класів «Основи бондарювання» та «Основи різьбярства».

У 2008 р. на базі НВК проведено всеукраїнський науково-методичний семінар «Регіональний етнографічний компонент у сучасному освітньому просторі», районний зліт писанкарів (2013). У 2014 р. заклад отримав золоту медаль в номінації «Розвиток інноваційного потенціалу сільської школи: регіональний компонент» V Міжнародної виставки «Сучасні заклади освіти – 2014» (м. Київ) [496]. Таким чином, у досліджуваній період Підзахаричівський НВК «Перлина Гуцульщини» став науково-дослідницьким та методичним центром вивчення і популяризації гуцульщинознавства у Чернівецькій області (Додаток С.1).

Слід відзначити також діяльність колективу Путильської гімназії, де нагромаджено значний досвід патріотичного виховання шляхом дослідження історії і культури Гуцульщини, звичаїв, обрядів горян, народних ремесел. З цією метою на базі закладу було створене міжшкільне, районне наукове товариство «Учнівський Олімп». В організації науково-дослідницької роботи гімназистів важливу роль відіграло навчання в Буковинській МАН, зокрема у її філії, що була відкрита на базі гімназії.

З ініціативи директорки гімназії Євдокії Волошенюк у 1998 р. було налагоджено співпрацю закладу з Філією «Гуцульщина» НДІУ МОН України і перейнято досвід написання та захисту учнями випускних творчих проєктів (матур). Уже в 1999 р. перші 16 випускників гімназії захистили свої науково-дослідницькі роботи на теми історії, культури, побуту горян. Ці роботи здобули також призові місця під час проведення зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини, конкурсів науково-дослідницьких робіт МАН України. Написанню таких робіт передували українознавчі експедиції на території селища Путила та Путильського району, під час яких учні безпосередньо вивчали досліджуваний об'єкт чи явище, оволоділи основними методами проведення польової експедиційної роботи, практично поглибили набуті теоретичні знання не тільки з гуцульщинознавства, але і з багатьох інших навчальних предметів. Під час українознавчих експедицій учні відвідували музейні заклади Гуцульщини, зокрема музей-садибу Юрія Федьковича у Путилі, музей Лук'яна Коби-

лиці у селі Сергії, музей Ксенії Колотило і музей етнографії та краєзнавства у селі Підзахаричі, музеї міст Вижниці, Косова, Коломиї, Чернівців.

Системно організована навчальна експедиційна робота у гімназії сприяла поступовому формуванню основних науково-дослідницьких компетентностей гімназистів. Тематика досліджень була різноманітною: історія та географія рідного краю, фольклористика, література, самобутні звичаї, обряди і вірування гуцулів. Учні гімназії уклали збірники місцевих колядок, щедрівок, колискових і жартівливих пісень, коломийок. Ґрунтовними стали також дослідження про відомих уродженців Путильщини – народного месника Лук'яна Кобилицю, письменників Юрія Федьковича і Марію Матіос, священника Авксентія Вознюка [218].

Висвітливо особливості розвитку гуцульщинознавства у Рахівському районі – єдиному гуцульському районі Закарпаття. У загальноосвітніх навчальних закладах Рахівщини упродовж досліджуваного періоду було запроваджено навчальні курси народознавства і гуцульщинознавства. Закарпатським ІІПО і Рахівським РМК вивчено та узагальнено перспективний досвід упровадження гуцульщинознавства у Рахівських ЗОШ І–ІІІ ст. № 1, 2, Лазещинській ЗОШ І–ІІІ ст., Ясінянській ЗОШ І–ІІІ ст., Верхньоводянській ЗОШ І–ІІІ ст., Діловецькій ЗОШ І–ІІІ ст. [316]. Високу педагогічну майстерність демонстрували вчителі Рахівщини М. Андрійчук, Л. Белецька, І. Беркела, В. Вайнагій, О. Гукова, В. Добровольська, Г. Іванюк, Г. Микита, О. Тронь. Учителька географії О. Шкуро розробила навчальний посібник «Географія Рахівщини в запитаннях і відповідях» (1995) [555]. Учитель історії М. Ткач опублікував навчальну книгу «Гуцульщина: історія та культура», яка надійшла у кожную шкільну бібліотеку району та підготував методичні рекомендації з вивчення історії культури Гуцульщини, які було поширено у всі населені пункти Рахівщини [494].

У період відзначення 90-річчя Гуцульської республіки і 70-річчя Карпатської України (2008-2009 рр.) у районному часописі «Зоря Рахівщини» були опубліковані нові матеріали з цієї тематики, авторами яких були шкільні вчителі. У Музеї-Колибі, відкритому у 2005 р. в географічному Центрі Європи, проводились науково-практичні конференції для старшокласників Рахівщини. Наукові доповіді учнів були доповнені спогадами очевидців подій Карпатської України.

На початку ХХІ ст. педагоги шкіл Закарпатської Гуцульщини отримали оновлені друковані матеріали, дискети та диски з методичними рекомендаціями Рахівського РМК щодо використання гуцульщинознавства в навчально-виховному процесі. Такі рекомендації, виходячи з принципу зв'язку навчального матеріалу з краєзнавством, із життям, певним чином доповнили програми з історії України, української мови і літератури, географії, природознавства, біології, трудового навчання, музики, образотворчого мистецтва, предмету «Захист Вітчизни». Зокрема, на уроках музики у

молодших і середніх класах проводилося розучування народних і авторських пісень на гуцульську тематику. Діти вивчали різноманітні гуцульські мелодії Закарпаття, наспівані батьками, дідусями, бабусями. Як на уроках, так і в позакласній роботі (хори, ансамблі, сольний спів) вивчалася творчість місцевих композиторів, які пишуть музику для дітей – Василя Поповича й Василя Калинюка, розучувалися їхні пісні «Ой, на горі», «Коломийка, коломийка», «Трибушани, Трибу шани», «Летіла зозуля», «Вівчарські співанки», «Понад сині полонини», «Заспівай, вівчарю, пісню».

Учні молодших класів Діловецької ЗОШ стали учасниками дитячого об'єднання «Гуцулята по рідному краю», яке було активним популяризатором гуцульщинознавства. У цьому закладі проводились традиційні свята «Козацько-опришківські забави», «Калинова світлиця» і «Свято гуцульської вишивки», створено рукописну книгу «Калина – символ України», записано спогади учасників визвольних змагань, зібрано пісенник з місцевими щедрівками, колядками, хороводами, оформлено «Словник місцевих говірок», «Кулінарну книгу гуцульських страв». У школі був започаткований факультатив «Традиції, звичаї та обряди гуцулів».

Освітнями з допомогою районного товариства «Гуцульщина» через газету «Зоря Рахівщини» проведено конкурс на кращу легенду назв населених пунктів, гірських вершин, річок, зворів, джерел, урочищ, рослин, тварин. За сприяння районної газети були проведені також конкурси з краєзнавства Гуцульщини для школярів, переможці яких отримали премії і призи.

У контексті нашого дослідження варто висвітлити досвід впровадження регіонального етнографічного компонента у систему виховної роботи позашкільних закладів Гуцульщини, серед яких – Вижницький БДЮТ, Рахівський РБДЮТ, Надвірнянський РЦДТ, Надвірнянський РЕНЦ, Ланчинський ЦДЮТ, Яблунівський ЦДТ, Надвірнянська СЮТ, Яремчанський ЦПРДЮ, Путильський РЦДЮТ, Верховинський ЦДЮТ, Косівський РЦДТ.

З ініціативи директора Косівського РЦДТ Мирослава Соколока розроблено концептуальні засади навчально-виховної діяльності центру, змодельовано інноваційні форми організації роботи, створено музей гуцульського мистецтва. Спільно з НПП «Гуцульщина» проводилась активна еколого-освітня діяльність, зокрема, регіональний молодіжний екологічний фестиваль «Гірська Веселка», районний конкурс-фестиваль дитячої творчості «Земля – наш спільний дім», районний екологічний конкурс «Джміль і бджілка». Далеко за межами Косівщини став відомий танцювальний ансамбль «Зелений талісман», якому присвоєно звання «Зразковий художній колектив».

З 2008 р. у Косові започатковано обласний конкурс народних ремесел «Знай і люби свій рідний край». Учасниками конкурсу були в основному вихованці позашкільних закладів Івано-Франківщини та учні шкіл, у яких

вивчалися мистецькі дисципліни за варіативними модулями. Конкурсні випробування проходили в аудиторіях Косівського ІПДМ ЛНАМ, де учні демонстрували свої вміння з художнього різьблення по дереву, художньої кераміки, декоративного розпису та ткацтва.

На високому професійному рівні була організована робота з вивчення гуцульщинознавства у Верховинському ЦДЮТ під керівництвом його директора Володимира Дутчака. Тут з 2011 р. відкрито гурток «Гуцульщинознавство», який працював над проблемним питанням «Виховання національно-патріотичних почуттів учнів». Діти Верховинщини мали змогу також відвідувати гуртки ЦДЮТ «Вишивка», «Писанка», «Ліжникарство», «Вишивка білим по білому», «Юна писанкарочка», «Дизайн одягу», «Вироби з бісеру» та ін. Педагог ЦДЮТ Г. Куриляк підготувала і видала навчальний посібник для учнів 5-9 класів «Килимова петльована техніка» (2013) [178] (Додаток С.3).

Слід відзначити і роль позашкільної туристично-краєзнавчої роботи у розвитку гуцульщинознавства, пов'язаної насамперед з діяльністю Івано-Франківської, Чернівецької, Закарпатської обласних станцій юних туристів (згодом – центрів туризму і краєзнавства учнівської молоді). Уже на початку 1990-х років за їх сприяння молодь Гуцульщини взяла участь у Всеукраїнських краєзнавчих експедиціях «Люби і знай свій рідний край», «Краса і біль України», «Мікротопоніми України», регіональній експедиції «Голос історії – голос майбутнього». Започатковано довгострокову багато-профільну експедицію «Моя Батьківщина – Україна» (2010) та конкурс на кращу туристично-краєзнавчу експедицію учнівської молоді з активним способом пересування «Мій рідний край» (2012). Учасники конкурсу зібрали значний фактологічний матеріал з історії та географії Гуцульщини, а також інших етнографічних регіонів [232].

З ініціативи Івано-Франківського обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді (ОДЦТКУМ) почалось видання інформаційно-методичного вісника «Мандрівник» (1994) та регіонального науково-методичного альманаху «Краєзнавець Прикарпаття» (2003), на сторінках якого висвітлювалися результати краєзнавчих досліджень освітян і науковців, зокрема, Гуцульського краю.

Івано-Франківський ОДЦТКУМ у 2010 р. ініціював проведення Всеукраїнської науково-практичної конференції «Дитячо-юнацький туризм і краєзнавство в Україні: досвід, проблеми, пошуки». Щорічно проводились обласні курси і семінари методистів та керівників гуртків туристично-краєзнавчого, національного, військово-патріотичного напрямів, керівників шкільних музеїв, пошуково-експедиційних загонів. З 2013 р. спільно з обласним телебаченням «Галичина» започатковано програму «Наші діти» з метою популяризації туристсько-краєзнавчої роботи. Зокрема, вийшли в ефір відеофільми гуцульської тематики: «Ліжникарство. Техноло-

гія виготовлення ліжника», «Карпати очима юних краєзнавців», «Виготовлення народних музичних інструментів Гуцульщини», «Зимові свята на Гуцульщині», «Пасіка в селі Микуличин як об'єкт екологічного виховання школярів», «Вивчення будови річкової долини річки Рибниці» та ін. [232].

Всебічним вивченням гуцульщинознавства відзначалася робота філій Івано-Франківського ОДЦТКУМ – Верховинської, Косівської, Надвірнянської, а також дитячих турбаз «Прут» (Яремче), «Карпати» (Яблуниця), «Говерла» (Ворохта), «Черемош» (Кути). Зокрема, вони стали організаторами змагань юних туристів-краєзнавців, масових сходжень вихованців на гірські вершини Карпат, залучення молоді до проведення МГФ, конкурсів і виставок з ДПМ, проведення екскурсій для закордонних гостей та делегацій. У 2009 р. з ініціативи директора Яремчанської турбази «Прут» Р. Киселюка відкрито етнографічний музей Гуцульщини. Слід підкреслити вагому роль у розвитку туристсько-краєзнавчого руху на Прикарпатті науковців, педагогів, краєзнавців, серед яких П. Арсенич, Л. Вардзарук, М. Габорах, Б. Гаврилів, М. Головатий, Р. Киселюк, І. Косик, М. Косило, Р. Шутка та ін.

Аналіз перспективного педагогічного досвіду усіх районів Гуцульщини дозволив нам узагальнити різноманітні форми вивчення і популяризації гуцульщинознавства у вигляді структурно-логічної схеми (Рис. 2.4).

Таким чином, упродовж досліджуваного періоду у школах і позашкільних закладах Галицької, Буковинської та Закарпатської Гуцульщини розгорнулася активна робота із впровадження в освітній процес регіонального етнографічного компонента. Це проявилось в першу чергу у створенні різноваріантних моделей навчально-виховних систем гуцульських освітніх закладів як регіональних моделей української національної школи. Досвід засвідчив, що такі гуцульські школи виконували не лише педагогічну, а й важливу соціальну функцію, відігравали роль провідного і визначального осередку соціально-культурного та просвітницько-духовного життя територіальної громади. Педагогічними колективами напрацьовано чималий позитивний досвід вивчення гуцульщинознавства з метою формування національно свідомих, активних, цілеспрямованих патріотів Гуцульщини й України. Цей досвід узагальнено районними методичними кабінетами відділів освіти РДА, ОППО, іншими науково-методичними установами, висвітлювався в педагогічних часописах та на сторінках освітянської преси. Сформувалася ціла плеяда ентузіастів розбудови гуцульської школи – методистів, управлінців, науковців, талановитих педагогів, завдяки зусиллям яких досвід Гуцульщини використовувався в інших етнографічних регіонах України.

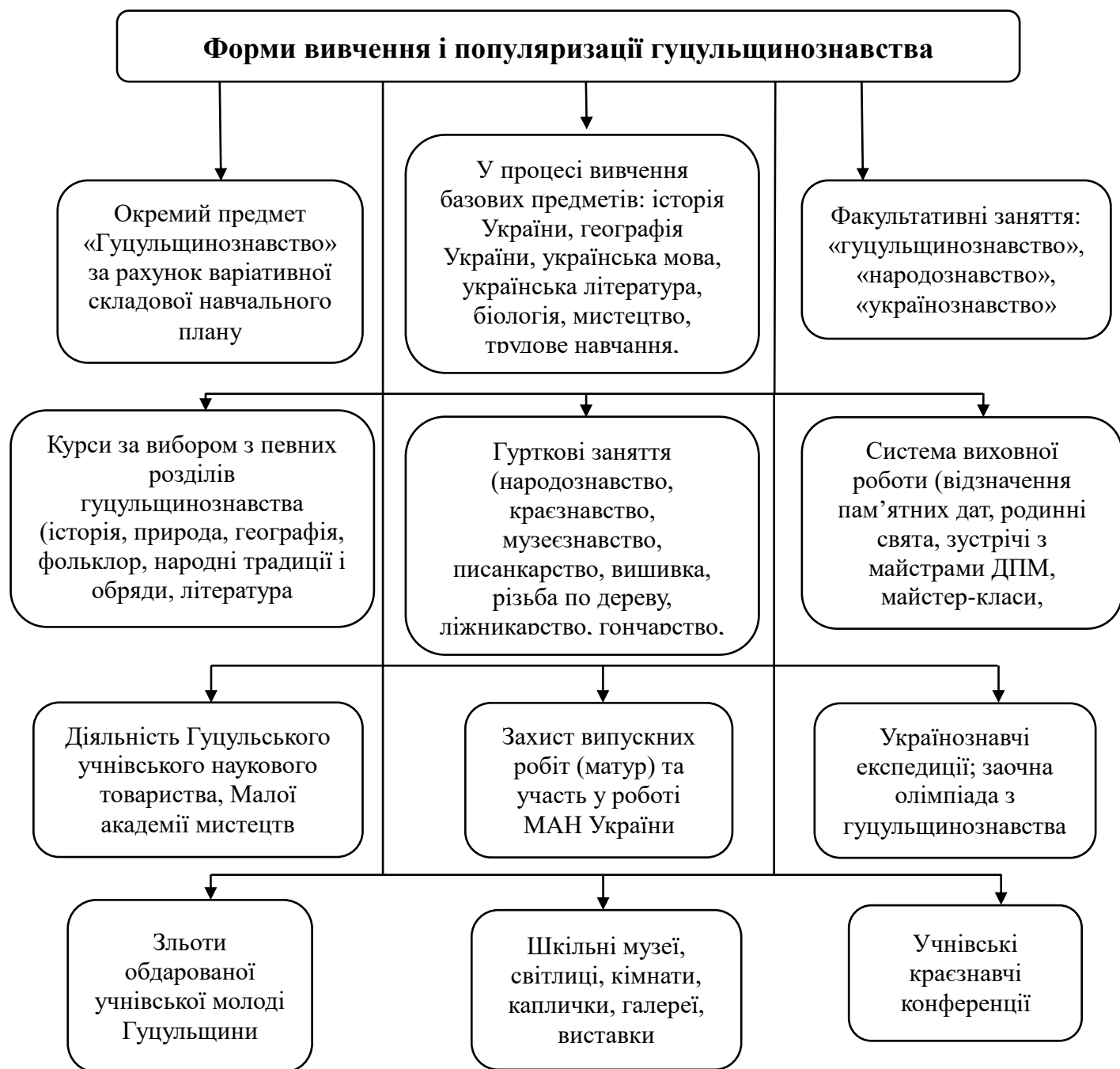

Рис. 2.4. Структурно-логічна схема. Форми вивчення і популяризації гуцульщинознавства у закладах освіти Гуцульського регіону наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

2.3. Дослідно-експериментальна діяльність з розбудови гуцульської школи в Яворівському загальноосвітньому навчальному закладі

Дослідно-експериментальна діяльність з розбудови гуцульської школи в Яворівському ЗНЗ Косівського району Івано-Франківщини проводилась під керівництвом кандидата педагогічних наук, члена-кореспондента НАПН України, Народного вчителя України, директора школи Петра Ва-

сильовича Лосюка, який очолював цей заклад рівно півстоліття – з 1963 до 2013 року (Додаток У). Зауважимо, що Яворів – одне з найбільших сільських поселень на Гуцульщині, яке простягнулося на 12 км уздовж річки Рибниці. Окремі гірські хребти тут сягають висоти 1311 м. Село має 28 присілків із загальною кількістю населення близько 2,4 тис. осіб [129, с. 44]. Яворів – батьківщина основоположників гуцульської художньої різьби по дереву – родинних династій Шкрібляків і Корпанюків. Крім того, зараз Яворів вважається столицею гуцульського ліжникарства.

Петро Лосюк народився 4 березня 1936 року в селі Яворів у небагатій гуцульській родині. Після закінчення Косівської середньої школи у 1957 р., він став студентом фізико-математичного факультету Станіславського педагогічного інституту. Про свій професійний вибір П. Лосюк розповідав у книзі «Гуцульська школа»: «Обираючи фах учителя, я не знав, чи є в мене обдарування і покликання до цієї професії, бо вчителів у нашому роду не було. Але мені не давало спокою запитання: «Чому ніхто з жителів Яворова, крім Окуневських¹, упродовж ста років (друга половина XIX ст. і перша половина XX ст.) не здобув середньої освіти?... І я вирішив зробити все можливе і неможливе, щоб якнайбільше наших яворівців стали освіченими» [262, с. 31].

Після закінчення в 1962 р. педагогічного інституту П. Лосюк почав трудову діяльність учителем математики і фізики у школі свого рідного села Яворова. У 1963 р. його призначено директором Яворівської восьмирічної школи. Ще не маючи достатнього педагогічного досвіду, П. Лосюк не побоявся відповідальності, оскільки надзвичайно любив рідне село і школу. Зауважимо, що в 1960-х роках лише окремі з педагогів, уродженців Гуцульщини, як і Західної України загалом, удостоювалися посад керівників закладів освіти.

Маючи на меті створити, подібно до В. Сухомлинського, «школу радості», молодий директор у першу чергу звернув увагу на роботу з батьками, передовсім шляхом переконання їх у талановитості власних дітей. З допомогою батьків вдалося зміцнити матеріальну базу школи, за короткий час побудувати приміщення для трьох класних кімнат і майстерні, будинок для вчителів. З його ініціативи запроваджено вивчення художньої різьби по дереву, ліжникарства, тракторної справи, організовано гуртки художньої самодіяльності та туристично-краєзнавчі гуртки. Багато зусиль П. Лосюк доклав для реформування Яворівської восьмирічної школи в десятирічну (1967 р.), яка невдовзі стала базовим закладом для здобуття

¹ Окуневські - старовинний український рід, який був яскравим прикладом національної гідності та патріотичної свідомості. Теофіл Окуневський (1858-1937) – юрист, адвокат, дипломат, громадський і політичний діяч та Ольга Окуневська (1875-1960) – відома піаністка були уродженцями села Яворова.

обов'язкової середньої освіти учнями з навколишніх сіл – Соколівки, Города, Снідавки, Бабина.

Оцінюючи початковий період педагогічної діяльності П. Лосюка, науковець І. Пелипейко підкреслює: «Молодий учитель поставив перед собою амбітну мету: піднести в селі престиж освіти, дати гуцульським дітям можливість вільно обирати свій життєвий шлях згідно з покликанням, а не бути заздалегідь приреченим до праці на колгоспній фермі чи в бутині [тобто, рубанні лісу – Т. П.] або на сезонних роботах у далеких краях» [315, с. 33].

У другій половині 1970-х років П. Лосюк почав втілювати план побудови типового приміщення для школи. Здолавши чимало бюрократичних перешкод, він зумів організувати будівництво триповерхової школи-десятирічки, спорудження якої завершилося в 1982 р. Нова середня школа в Яворові стала однією з найкращих на Івано-Франківщині. За спогадами П. Лосюка, «у першу чергу подбали, щоб школа мала своє гуцульське обличчя, бо, як кажуть, і стіни виховують. Вхід і вестибюль школи з різьбою по дереву, а на фасаді мозаїчний рельєф..., який оздобив випускник школи В. Корпанюк. Навчальні кабінети, зали, майстерні обладнали за тодішніми найновішими досягненнями педагогічної науки і практики» [262, с. 34]. У школі було створено 16 навчальних кабінетів, збудовано гірськолижну базу із 300-метровим витягом в урочищі «Жолоб», плавальний басейн. Прикметно, що Яворівська СШ була на той час єдиною в Україні, яка мала, крім спортивної зали і шкільного стадіону, свою гірськолижну базу (Додаток Ф).

Відзначаючи досягнення очолюваного ним закладу середньої освіти напередодні української незалежності, П. Лосюк підкреслював, що школа сформувала власний імідж; на її базі проводилися численні конференції, семінари, зустрічі, зокрема, у 1989 р. тут відбувся всесоюзний семінар з питань естетичного виховання школярів за участю освітян і педагогів-науковців з України, прибалтійських і середньоазіатських республік.

Уже на початку 1990-х років П. Лосюк почав працювати над створенням на базі Яворівської СШ «Гуцульського комплексу регіональної української національної школи» як осередку багатого духовного життя гірського села [282, с. 3]. Гуцульська школа-комплекс (ГШК), на думку педагога, мала стати новим типом закладу освіти відповідно до вимог Закону України «Про освіту» 1991 р., Концепції української школи Прикарпаття 1990 р., концептуальних положень «Основ національного виховання» 1993 р. При цьому метою ГШК визначалось поєднання загальної освіти з різноманітними формами естетичного, трудового і фізичного виховання на основі об'єднання профільної середньої школи і Центру дитячої творчості в єдиний навчально-виховний заклад. Позаурочні заняття в Центрі дитячої творчості ставали органічним продовженням навчання у профільних класах і групах.

Учні 1-3 класів Яворівської ГШК навчалися за програмами, що створювали передумови для розвитку природних задатків, на основі диференціації та індивідуалізації. До таких програм було введено предмет «Народознавство», комп'ютерні ігри; учні поглиблено вивчали музику або образотворче мистецтво (3 уроки на тиждень), займалися ритмікою, грою на сопілці та інших народних інструментах. Учні 4-7 класів займалися у Центрі дитячої творчості в різноманітних гуртках (музичних, хореографії, образотворчого мистецтва, театральних) або одним із видів ДПМ за вибором (різьба по дереву, випалювання, вишивка, писанкарство, ткацтво та інші), що забезпечувало органічне поєднання мистецтва і праці. Учні 8-11 класів навчалися за програмами обов'язкового загальноосвітнього (базового) рівня, що займає 70-75% навчального часу. Решта 25-30% навчальних планів і програм становив «гуцульський шкільний компонент». Це – історія Гуцульщини, народознавство, народна медицина, лісівництво тощо. Крім того у цих класах запроваджувалося профільне навчання (гуманітарно-художнє, фізико-математичне з основами інформатики, агробіологічне і спортивне).

Найскладнішою проблемою на початку функціонування ГШК П. Лосюк вважав підготовку науково-обґрунтованих, практично вивірених програм і відповідних додатків до чинних підручників. Полемізуючи із скептиками «гуцульської школи», педагог зауважує, що вона не є чимось відокремленим, що «реанімує старовину». Мовиться про створення гуцульської регіональної школи, яка «відповідає концепції української національної школи і забезпечує навчання школярів на рівні світових вимог. Безперечно, що зміст і форми роботи пронизані колоритом, трудовими і духовними традиціями, побутом батьків і дідів» [282, с. 3].

У 1990-1994 рр. у Яворівській школі вперше на Гуцульщині започатковано експериментальний проєкт «Гуцульщинознавство в системі навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи». Тут були апробовані навчальні програми курсів «Гуцульщина в літературі», «Орієнтовна програма гуцулознавства», «Гуцульщина. Орієнтовна програма краєзнавчо-народознавчого курсу», підготовлені І. Пелипейком. Їхня реалізація була спрямована на залучення школярів до практичних видів діяльності: збір експонатів з історії народних художніх ремесел для шкільного музею, запис та вивчення фольклору, укладання літопису сім'ї, створення словників своєї місцевості, рукописних фольклорних збірників, топонімічних карт та ін. Уже в 1992 р. на першому Всеукраїнському дитячо-юнацькому фестивалі традиційного народного мистецтва і художніх промислів три учні школи зайняли перші місця за гуцульські різьблені вироби і ліжники, а два учні – друге місце за ліжники і вишиті рушники. Таким чином, школа в Яворові стала пілотною у процесі впровадження гуцульщинознавства в освітній простір краю (Додаток Ф).

Одним із інноваційних проєктів було створення у школі в 1991 році музею Лесі Українки. Організаторська та пошукова робота із його заснування включала поїздки педагогів і учнів на Волинь, налагодження контактів з музеями Лесі Українки в Києві та Колодяжному. Юні літературо-краєзнавці пройшли стежками Гуцульщини, де в 1901 році побувала поетеса, їдучи з Вижниці до Буркута. Саме тоді вона відвідала село Яворів, коли зупинялася в родині громадських діячів Окуневських [274, с. 4]. У 2004 р. в школі було відкрито також музей народного мистецтва Гуцульщини.

З 1993 р. учні ліцейного класу почали готувати творчі (атестаційні) роботи з історії рідного краю. Завдяки пошуковій роботі вони протягом року записали спогади старожилів Яворова і сусідніх сіл про подвиги січових стрільців та воїнів УПА, еміграцію і депортацію гуцулів, оформили експозицію «Борці за волю України». Аналізуючи проведену роботу, керівник школи підкреслював: «Ми переконалися, що вивчення історії не лише з підручника, але й безпосередньо з життя є важливим засобом формування національної свідомості» [262, с. 58].

Одним із найголовніших досягнень науково-педагогічної діяльності П. Лосюка вважаємо створення нової моделі навчально-виховного комплексу сільської гуцульської школи – авторської «Школи здібностей» (Додаток У.6). З цією метою у 1997-2002 рр. на базі Яворівської ЗОШ I–III ступенів та Яворівського центру дитячої творчості проведено експериментальне дослідження «Розвиток здібностей особистості школяра в умовах навчально-виховного комплексу гуцульської школи». Його організаторами виступили управління освіти Івано-Франківської ОДА та відділ освіти Косівської РДА [298]. Наукове керівництво проєктом здійснювали науковці Р. Скульський, Л. Орбан, наукове консультування проводили С. Кириленко, В. Москалець, Б. Скоморовський [180].

Обґрунтовуючи актуальність даного дослідження, П. Лосюк акцентував на потребі підготовки у процесі розбудови Української держави нової генерації високоосвічених фахівців, спроможних забезпечити високий інтелектуальний потенціал не лише міських, а й сільських жителів. На переконання П. Лосюка, «сьогодні немає потреби нікого переконувати в тому, що село живе і розвивається до того часу, доки в ньому живе багатим духовним життям школа» [538, с. 189].

Авторська програма експерименту передбачала реалізацію таких завдань:

- науково обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність моделі НВК гуцульської школи як регіонального українського національного середнього закладу освіти, що забезпечує гармонійний розвиток здібностей кожного школяра;

- визначити основні педагогічні умови і шляхи підвищення ефек-

тивності розвитку здібностей особистості школяра в діяльності НВК гуцульської школи;

- упровадити в практику роботи ефективну систему пошуку, розвитку і підтримки здібностей учнів, розробити доступну для кожного вчителя методику психодіагностики та психокорекції;

- організувати науково-методичне забезпечення педагогічного процесу НВК гуцульської школи та ін. [538, с. 190].

Основою методології запропонованого П. Лосюком дослідження став соціально-психологічний експеримент, у процесі якого чинні параметри діяльності школи переходили від традиційної інформаційно-екстенсивної моделі до інтенсивно-розвивальної.

Авторська програма цілком слушно, на наше переконання, акцентувала на самобутніх особливостях Гуцульщини, відмінних від інших регіонів, що зумовлювало необхідність максимального врахування гуцульського етнокультурного феномена в освітньому процесі. Крім здобуття освіти не нижче від державних стандартів, у «Школі здібностей» було передбачено оволодіння як мінімум однією з місцевих професій – різьбляра, ткалі, вишивальниці, теслі, бондаря, тракториста, вівчара, лісівника; знання народного фольклору та обрядовості (пісень, танців, народних обрядів, ігор, казок тощо); набуття вмінь грати на народних інструментах; прилучення до одного з видів спорту, поширених у гірській місцевості. Важливою була новизна досвіду «Школи здібностей», яку П. Лосюк трактував як «створення альтернативної сільської школи, тобто такої моделі навчально-виховного комплексу, що забезпечує всебічний розвиток здібностей особистості школяра» [538, с. 194-195].

Алгоритм і динаміку цього дослідження його автор розглядав у такій послідовності: 1) виявлення здібностей школярів; 2) залучення учнів до відповідного виду занять; 3) утвердження в них віри у свої можливості на основі досягнутих успіхів у вибраному виді занять. П. Лосюк умовно виокремив у Яворівській ЗОШ такі координаційні центри роботи, що сформувалися у процесі експерименту: науково-дослідницький, естетичний, психологічний, комп'ютерний, трудовий, спортивний, виставковий, інформаційно-видавничий.

Результати дослідження підтверджують, що мета експериментально-дослідної роботи загалом була досягнута, основні завдання вдалось виконати. Це дало змогу ґрунтовно діагностувати нахили і здібності учнів до вивчення навчальних предметів та інших видів діяльності, здійснювати особистісно-орієнтований підхід у процесі навчання і виховання учнівської молоді, а також організовувати спільно з батьками заняття в різноманітних гуртках, секціях, клубах, об'єднаннях. Знання і вміння учням у той час передавали 27 вчителів із вищою освітою. Серед них: один заслужений учитель України, 4 учителі-методисти, 4 старші вчителі, 11 вчителів

вищої категорії, 5 учителів першої категорії, 3 вчителі другої категорії, 8 молодих спеціалістів.

Для розвитку умінь і навичок науково-дослідницької праці, тобто оволодіння культурою наукової роботи, у Яворівській школі було створено Гуцульське учнівське наукове товариство з відділеннями: гуманітарне, фізико-математичне з інформатикою, природниче та мистецтва. Його учасники обов'язково мали оволодіти роботою на сучасних комп'ютерах.

Перспективний досвід вивчення гуцульщинознавства у Яворівській школі в процесі засвоєння різних навчальних предметів накопичили вчителі В. Корпанюк, М. Лосяк, О. Лосяк, Н. Петрич, М. Рибчук та ін. Зокрема, М. Лосяк розробила систему уроків з літератури рідного краю за темами «Гнат Хоткевич і Гуцульщина», «Творчість Романа Яримовича і Марії Колцуняк», «Степан Пушик. Поезії про Гуцульщину», вона залучала дітей до пошуково-дослідницької роботи про невідомих і маловідомих письменників Косівщини, у тому числі з діаспори.

Учителька О. Лосяк звертає увагу на важливість збирання учнями фольклору рідного села, упорядкування альбомів «Обрядові пісні села Яворів», «Говірки села Яворів», рукописних збірників «Перлини великого намиста», словника місцевих діалектів. Учителька розробила методику проведення навчальних екскурсій на уроках літературного краєзнавства. На основі зібраних літературно-краєзнавчих матеріалів виготовляються карти літературної географії Гуцульського краю, які сприяють розширенню уявлень учнів про митців слова.

Досвід формування всебічно розвиненої творчої особистості засобами гуцульщинознавства, уміння зацікавити кожну дитину своїм предметом продемонструвала вчителька математики і трудового навчання М. Рибчук. Під її керівництвом учні підготували творчі проєкти «Ліжницькарство на Гуцульщині: з історії розвитку, сучасний стан і перспективи», «Гуцульські страви» та ін.

Вчителька початкових класів Н. Петрич нагромадила досвід розвитку інтересу учнів до навчання шляхом використання гуцульських загадок, прислів'їв, приказок, ігрових форм навчання. З метою популяризації гуцульщинознавства вона практикує проведення уроків спільно з батьками. Зокрема, під час вивчення теми «Опришківська слава живе поміж гір» у класі було створено декілька груп, до яких увійшли учні та їхні батьки. Результатом плідної праці стало знайомство з повідомленнями, легендами, співанками, яких діти ще не знали і не зустрічали в уже знайомій їм літературі.

Учителька початкових класів В. Корпанюк накопичила досвід використання місцевого матеріалу під час роботи з дитячою книгою. Зокрема, учні знайомляться із творами гуцульських поетів М. Близнюка, Б. Радиша, І. Малковича, В. Шкургана, І. Андрусика, І. Бойчука та ін. Педагог опублі-

кувала конспекти уроків із позакласного читання з використанням елементів гуцульщинознавства на такі теми: «Над бистроплинною Рибницею», «Поети Прикарпаття про рідний край», «Колискові пісні», «На шлях вона вийшла ранньою весною (Леся Українка на Гуцульщині)», «Писанка – символ Гуцульщини», «То наш Довбуш, наша слава» (інтегрований урок музики, образотворчого мистецтва, позакласного читання) [538].

Педагоги Яворівської ЗОШ долучились до видання «Бібліотеки гуцульської школи», підготовки журналу «Гуцульська школа», публікацій у районній та обласній педагогічній пресі. Досвід авторської гуцульської школи був висвітлений у 2002 р. в газеті «Освіта України» в рубриці «Видатні педагоги сучасності» [310].

Важливим напрямом впровадження гуцульщинознавства стало формування екологічної культури та залучення дітей до природоохоронної діяльності. Школярі брали участь у загонах «Екологічна варта», «Зелені патрулі», «Голубі патрулі», акції «Врятуймо річку Рибницю». Учні школи проклали екологічні стежки: «Школа – гора Стоянів», «Школа – будинок О. Окуневської», «Рибниця – Сокільський», «Школа – Вороничів». Під час екскурсій цими стежками діти знайомилися з тваринним і рослинним світом рідного краю, пам'ятками культури, історії, з майстрами художніх ремесел Яворова та сусідніх сіл, записували спогади старожилів, легенди і перекази.

Щороку в травні відбувалися творчі звіти учнів перед батьками і громадськістю села. Вони включали учнівські конференції, виставки творчих робіт із образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва, виступи учнівської художньої самодіяльності, відзначення переможців олімпіад, конкурсів МАН, зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини, виставок. Ґрунтового розвитку набула декоративна творчість школярів Яворівської ЗОШ. Результати занять із художньої різьби по дереву, вишивки, писанкарства, ткацтва (ліжникарства) були високо оцінені на всеукраїнському та обласному рівнях. Важливим засобом трудового виховання учнів стала художня майстерня, обладнана учителем художньої праці та образотворчого мистецтва І. Петричем, де учні мали можливість працювати в позаурочний час. У шкільній залі мистецтв систематично проводились виставки учнівських робіт, персональні виставки робіт найбільш обдарованих дітей, які «давали змогу побачити й відчути загадковий світ очима юних авторів» [538, с. 25]. Погоджуємося з думкою П. Лосюка про те, що «на уроках трудового навчання та заняттях гуртків, які працюють в школі, учні мають можливість не тільки оволодіти ремеслами рідного краю, а й глибоко усвідомити, що ці ремесла є немеркнучим мистецтвом, могутнім пластом культури українського народу» [538, с. 23].

Високого розвитку досягла художня самодіяльність школи – фольклорний колектив «Яворівські візерунки» під керівництвом П. Хім'яка,

який був неодноразовим лауреатом МГФ, оркестр народних інструментів, фольклорний колектив «Молода гуцулія». У закладі працював також фольклорно-хореографічний гурток, де діти опановували гуцульські танці «Аркан», «Решето», «Танець лісорубів».

У 2004 р. за редакцією П. Лосюка було видано друкований збірник «Школа здібностей», у якому ґрунтовно висвітлено досвід Яворівської ЗОШ з розвитку здібностей сільських школярів за авторською програмою її директора [538].

Цінним у розумінні суті дослідно-експериментальної діяльності з розбудови гуцульської школи є доробок П. Лосюка, який розкриває методику опанування декоративно-прикладного мистецтва в Яворівській школі. Цій темі він присвятив статтю «Ростимо народних умільців» [279], де наголошував на тому, що різноманітне прилучення учнів до художньої творчості – важливе завдання закладів освіти. П. Лосюк слушно звернув увагу на те, що у шкільних програмах із художніх ремесел першочергова увага зосереджена на оволодінні учнями переважно практичними навичками виготовлення художніх виробів (ткацтво, вишивка, різьба по дереву та ін.). Це свідчить, на його думку, про те, що навчання має в основному «ремісничий характер». Ми погоджуємося із твердженням П. Лосюка, яке ґрунтується на досвіді Яворівської та багатьох інших шкіл Косівщини, що цим роль занять художніми ремеслами не повинна обмежуватись. Вони повинні мати розвивальну і виховну спрямованість та бути ефективним засобом формування в учнів художньо-естетичних смаків, творчих здібностей.

Практично значущим став досвід Яворівської ЗОШ із вивчення основ гуцульської художньої різьби по дереву та інкрустації. На перших уроках здобувачі освіти знайомляться з історією гуцульського художнього різьблення та творчістю видатних народних майстрів, серед яких Ю. Шкрібляк та його сини, В. Девдюк, М. Мегединюк, брати Юрій та Семен Корпанюки. Щоб викликати в учнів інтерес до предмету, прагнення до творчості, перші заняття педагоги проводять з дітьми в етнографічних та мистецьких музеях, на підприємствах художніх промислів, у майстернях народних умільців, де учні знайомляться із зразками гуцульського ДПМ. Це сприяє вихованню любові до рідного краю та шанобливого ставлення до автентичного мистецтва і його творців.

Відповідно до програми курсу, укладеної вчителями Косівського району [418], різьбленням по дереву займаються хлопчики на уроках трудового навчання, починаючи з п'ятого класу. У 5-9 класах учні засвоюють технічні уміння і навички, прийоми роботи з деревообробними інструментами (яких існує близько 50), деякими питаннями електротехніки. У 10-11 класах головною стає творча робота, виготовлення більш складних за декоративною композицією виробів, передбачених вимогами підсумкового екзамену (атестації), школярі освоюють заняття інкрустацією.

Перед початком практичної частини курсу учителі показують вихованцям найкращі зразки виробів гуцульського різьблення. Після цього вивчаються основи творення художніх виробів, зв'язок художньої форми зі способами обробки, можливостями і властивостями матеріалу і т. п. Наступні кроки – вивчення елементів різьблення узорів та знайомство з основними видами орнаментальних мотивів.

Після засвоєння основних мотивів різьби учні під керівництвом вчителя починають вивчати композиції орнаментів, які повинні відповідати призначенню виробу, гармоніювати з його формою і текстурою матеріалу. «Адже саме в орнаментуванні повинні проявитися чуття міри, естетичний смак учня; саме на цьому етапі роботи перед ним виникає надзвичайно складне завдання: спираючись на традиційні елементи й мотиви, виготовити оригінальний твір, у якому б відчувалася єдність художньої форми й практичного призначення речі» [279, с. 105].

У 2012 р. на базі Яворівської школи була проведена Всеукраїнська науково-практична конференція «Феномен українського художнього деревообробництва», присвячена 190-річчю від дня народження класика українського гуцульського різьбярства Юрія Шкрібляка та 120-річчю від дня народження заслуженого майстра народної творчості України Юрія Корпанюка. Крім науковців НАН України та ПНУ ім. В. Стефаника до проведення цього заходу долучилися наукові співробітники Яворівського центру народного мистецтва «Гуцульська гражда», який став авторським проектом Петра Лосюка.

Цінним став педагогічний досвід Яворівської ЗОШ з вивчення такого виду гуцульського ДПМ, як художнє ткацтво (ліжникарство). Зауважимо, що більшість учениць основи знань із виготовлення традиційних гуцульських ліжників отримують вдома. А в шкільній майстерні старшокласниці, створюючи свої візерунки, прагнуть збагатити і примножити новими елементами традиційні узори. Досвідчена учителька ліжникарства М. Рибчук, незважаючи на традиційну технологію, при вивченні цього виду мистецтва дозволяє застосовувати нові підходи, надає простір для фантазії школярів. У досліджуваний період Яворівська школа досягла такого рівня у навчанні ліжникарства, що вироби учениць практично не поступалися ліжникам відомих народних майстринь. Це підтвердили й організовані на базі цього закладу освіти у 1998-2003 рр. міжнародні та всеукраїнські пленери художнього текстилю. Значною подією стало також проведення у школі Всеукраїнського семінару-практикуму з художнього ткацтва (2001 р.).

Інноваційним, на нашу думку, був досвід широкого використання в Яворівській ЗОШ ще у 1990-х роках комп'ютерної техніки у процесі опанування учнями 5-11 класів різних видів ДПМ. Найновіші на той час комп'ютерні комплекси використовувалися для створення орнаментальних мотивів і різноманітних візерунків ткацтва, вишивки, різьблення. Викорис-

тання нових інформаційних технологій у поєднанні з народними традиціями П. Лосюк вважав «новим поштовхом у розвитку декоративно-прикладного мистецтва» [279, с. 115].

У 2001 р. Яворівська школа взяла участь у Другій міжнародній виставці «Освіта, навчання та ділове управління» і нагороджена дипломом [469, с. 19-21]. У 2002 р. відбулась презентація Яворівської школи в Національному «Експоцентрі України» у Києві під час культурно-мистецької акції «Мистецтво одного села». Унікальною в рамках цього заходу стала експозиція «Гуцульська школа як регіональна українська національна», що не мала аналогів в Україні та фотовиставка «Село Яворів – колиска народного мистецтва» [271, с. 33]. У 2006 р. П. Лосюк отримав диплом I ступеня у фіналі Всеукраїнського фестивалю-конкурсу на кращу модель сучасної сільської загальноосвітньої школи України, під час якого він презентував модель Яворівської гуцульської школи.

Педагоги Яворівської школи долучилися до розробки програмно-методичного забезпечення вивчення гуцульщинознавства. Ними було підготовлено та впроваджено у практику роботи навчальні програми «Історія Гуцульщини» (М. Камінська) [416], «Гуцульщина в народних обрядах» (О. Кіщук) [422], «Гуцульщинознавство. 2-4 класи» (В. Корпанюк, Н. Петрич, М. Рибенчук) [415]. Справедливо вважаючи, що кожен випускник гуцульської школи повинен мати ґрунтовні знання про свій етнографічний регіон, директор Яворівської ЗОШ П. Лосюк розробив календарно-тематичне планування орієнтовного курсу «Гуцульщинознавство» для випускників основної та старшої школи розрахований на 35 годин (1 година на тиждень). У його змісті передбачено чотири основні розділи: «Фізико-географічне положення та природно-кліматичні умови Гуцульщини» (6 тем), «Гуцульщина в XIV-XIX ст.» (5 тем), «Участь гуцулів у визвольних змаганнях у першій половині XX ст.» (6 тем), «Соціально-економічне життя на Гуцульщині в XVI-XXI ст.» (16 тем) [332].

Важливим кроком у подальшій діяльності щодо розбудови гуцульської школи була розробка П. Лосюком основних напрямів розвитку Яворівської школи на 2007-2011 рр., які отримали назву «Гуцульська школа майбутнього» (Додаток У.7). У документі здійснено самоаналіз роботи школи-комплексу щодо здобуття школярами якісної освіти; розкрито її зміст на різних рівнях середньої освіти; окреслено здобутки у галузі виховання дітей і молоді [263].

Серед перспективних завдань «Гуцульської школи майбутнього» найбільш актуальними, на думку П. Лосюка, були такі:

- всебічне вивчення демографічних процесів у мікрорайоні школи;
- забезпечення рівного доступу дітей до якісної освіти;
- пошук творчого вчителя, комп'ютеризація освітнього процесу;
- наукова і видавнича діяльність;

- зростання привабливості школи для учнів і батьків;
- організація допрофільного і профільного навчання;
- національне виховання учнів на основі вивчення гуцульщинознавства;
- вивчення основ гуцульського господарювання, щоб допомогти випускникам стати добрими газдами (господарями);
- заняття декоративною творчістю (різьба по дереву, ліжникарство, вишивка, писанкарство);
- розвиток нахилів і здібностей школярів шляхом урізноманітнення курсів за вибором і факультативів;
- співпраця з ПНУ ім. В. Стефаника та Львівською академією мистецтв;
- продовження міжнародного співробітництва із школою № 3 м. Бая Марє в Румунії.

Обґрунтованою вважаємо пропозицію автора проекту «Гуцульська школа майбутнього» вивчити можливість перетворення Яворівської ЗОШ І–ІІІ ст. у школу-ліцей народних художніх промислів. Однак через ряд об'єктивних факторів П. Лосюку не вдалося реалізувати цю ідею.

Особливі умови, у яких перебувала сільська гуцульська школа на початку ХХІ ст. (малочисельність, недофінансованість, відсутність рівного доступу сільських учнів до якісної освіти, профілізація навчання, обмежена можливість для випускників знайти роботу в гірській місцевості) спонукала П. Лосюка виступити з ідеєю поєднання профільного навчання з професійною підготовкою старшокласників в однокомплектній сільській школі. Цю ідею підтримали науковці Інституту педагогіки НАПН України, який виступив організатором експерименту з даної проблематики, обравши майданчиком для дослідження Яворівську ЗОШ.

Актуальність такого дослідження, що проводилось у 2010-2014 рр., обґрунтовувалась П. Лосюком недоліками впровадження профільного навчання в системі загальної середньої освіти України. Суть проблеми полягала в тому, що частина випускників старшої школи, яка не знайшла можливості продовжити освіту у ЗВО, отримуючи атестат про середню освіту, не мала необхідних умінь і навичок продуктивної праці в гірській місцевості після закінчення школи. На думку П. Лосюка, загальноосвітня школа ІІІ ступеня повинна не лише спрямовувати учня до свідомого вибору професії, як передбачає Концепція профільного навчання, але й забезпечити йому необхідний обсяг практичних умінь і сформованих виробничих компетентностей, що відповідало б сучасним вимогам і викликам часу. Такий підхід вирішив би низку соціальних, демографічних, морально-етичних проблем, зокрема, притаманних депресивним селам.

Зважаючи на викладені міркування, П. Лосюк обґрунтував необхідність увести в навчальний процес однокомплектної школи поруч із су-

спільно-гуманітарним та природничо-математичним профілями професійну підготовку. Для цього базовий модуль програми з технологій пропонувався доповнити варіативною складовою, яка реалізується в таких шести технологічних модулях: 1) «Індивідуальне господарювання в гірських умовах»; 2) «Основи родинної економіки в ринкових умовах»; 3) «Деревообробництво»; 4) «Ліжникарство»; 5) «Лісівництво»; 6) «Туризм». Отже, в нових умовах розвитку приватного підприємництва, зміни форм власності та появи нових видів послуг, випускники гуцульської школи мають оволодіти основними навичками праці у традиційних для краю галузях господарювання, народних художніх ремесел і промислів.

У ході реалізації даного проєкту вчителі Яворівської школи О. Грималюк, І. Копильчук, М. Рибчук, І. Глухенький розробили програми перерахованих вище технологічних варіативних модулів [287, с. 84-86]. Апробація нової дидактичної системи дала змогу отримати дані про організаційно-педагогічні основи реформування сільської однокласної школи з метою розвитку особистості школяра, формування виробничо-професійних компетентностей старшокласників, що забезпечить їх підготовку до життя в умовах ринкових відносин. Однак перешкодою на шляху впровадження результатів цього експерименту у практику роботи усіх гуцульських шкіл стала відсутність відповідного фінансування профільних груп в однокласних школах зі сторони Міністерства освіти і науки та Міністерства фінансів України. «Освітня реальність перебуває в замкнутій системі, що є головним бар'єром на шляху розвитку шкільної освіти», – підкреслював П. Лосюк [315, с. 117].

Важливо наголосити, що у 2012 році науково-методична рада ІФОППО прийняла рішення про надання Яворівській ЗОШ І–ІІІ ст. статусу «Авторська школа», що стало визнанням вагомого внеску П. Лосюка в освітню практику і педагогічну науку [287, с. 6].

Унікальність очолюваної П. Лосюком Яворівської школи підкреслювали багато дослідників, науковців, колег-освітян. Зокрема, автори книги «Подвижник гуцульської школи» Н. Черкач і В. Черкач називають П. Лосюка справжнім менеджером освіти, який «притягує» до себе усіх школярів від малого до великого. «Для учнів його школи не є перепорою гірські стежини чи бурхливі потоки, вони не стогнуть, що живуть за багато кілометрів від школи і, спускаючись з гір, радісно спішать на урок почути нове, невідоме. Вони йдуть кожного дня до Яворівської школи, до своєї Альма-матері. Хто навчив дітей любити школу! Відповідь одна – директор школи разом з педагогічним колективом» [533, с. 24].

Оцінюючи значення проєкту «Гуцульська школа», дослідниця А. Григорук виокремлює три фактори його унікальності: по-перше, його втіленням опікувалися люди не стільки за своїми посадовими обов'язками, як за покликом душі; по-друге, проєкт об'єднав освітян Галицької, Буко-

винської, Закарпатської Гуцульщини, а це – вісім районів різного адміністративного підпорядкування; по-третє, координувала роботу гуцульської школи не державна структура, а громадський орган – Гуцульська освітянська рада, яку очолював її невтомний голова П. Лосюк, що може слугувати яскравим прикладом інтелектуальної цілеспрямованості та виняткової послідовності й напористості [287, с. 4] (Додаток Х).

Досвід Гуцульщини з наукового та методичного забезпечення освітнього процесу на регіонально-етнічній основі та, зокрема, Яворівської школи щодо впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній процес упродовж досліджуваного періоду популяризувався в інших етнографічних регіонах України. Його активно використовували освітні заклади Бойківщини, Покуття, Опілля, які знаходяться в межах Івано-Франківщини. Серед них – Петранківська ЗОШ, Липовицька ЗОШ (Рожнятівський р-н), Лолинська ЗОШ (Долинський р-н), Саджавська ЗОШ (Богородчанський р-н), Джурівська ЗОШ (Снятинський р-н), Підліська ЗОШ (Тисменицький р-н), Кутищенська ЗОШ, Нижнівська ЗОШ (Тлумачький р-н), Гвіздецька ЗОШ, Отинійська ЗОШ, Великокам'янська ЗОШ (Коломийський р-н), Григорівська ЗОШ, Нижньолипицька ЗОШ (Рогатинський р-н) та ін. Перспективний інноваційний досвід використання регіонального компонента в процесі експериментально-дослідницької діяльності та апробації нових моделей ЗНЗ став характерною особливістю таких закладів освіти, як Сахнівська «школа-толока» (Черкащина), Великокаленицька ЗОШ, Зіньківський НВК (Хмельниччина), Хотинський НВК (Чернівецьчина), Стрітівська школа кобзарського мистецтва (Київщина), Опішнянський колегіум мистецтв (Полтавщина), багатьох сільських шкіл Старосамбірського району Львівщини та ін. [201; 202].

Злободенними є думки П. Лосюка-академіка, висловлені нам в інтерв'ю у жовтні 2018 р. Відповідаючи на запитання «Які Ваші пропозиції і поради щодо подальшої розбудови гуцульської гірської школи на найближчу перспективу?» він, зокрема, сказав: «Я закликаю і уклінно прошу розгорнути роботу у вищих навчальних закладах, інститутах післядипломної педагогічної освіти, на кафедрах і факультетах з проблем надання практичної допомоги гірським школам, вивчення і узагальнення кращого досвіду. Сподіваюся, що все більше науковців будуть присвячувати свої дослідження проблемам і перспективам розбудови гірських закладів освіти Українських Карпат» [180].

Упродовж останнього десятиліття Яворівська школа зберегла досвід та традиції, закладені її багатолітнім керівником П. Лосюком. Цьому сприяло створення Яворівського освітнього округу, який був започаткований у процесі експериментального дослідження «Організаційно-педагогічні умови функціонування освітнього округу у сільській місцевості на 2012-2014 роки». Він об'єднав близько 15 суб'єктів, серед яких Яворів-

ська, Соколівська та Снідавська загальноосвітні школи, дошкільні і поза-шкільні навчальні заклади, культурно-мистецькі заклади цього гірського регіону, НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство», Яворівський центр народного мистецтва «Гуцульська гражда».

Зміст діяльності Яворівського освітнього округу був визначений такими актуальними і перспективними напрямками:

1) забезпечення рівного доступу дітей до здобуття якісної освіти в гірській місцевості;

2) оволодіння кожним учителем методикою результативного уроку;

3) досягнення результативності в роботі з обдарованими дітьми;

4) впровадження в практику роботи авторської дидактико-методичної системи П. Лосюка «Поєднання професійного навчання з допрофесійною підготовкою в старших класах сільської загальноосвітньої однокомплектної школи»;

5) художньо-естетичне і трудове виховання школярів у процесі занять художніми ремеслами;

6) забезпечення фізичного розвитку, організація здорового способу життя;

7) реалізація моделі гуцульської школи майбутнього.

У січні 2020 р. закладу присвоєно назву Яворівський ліцей «Гуцульщина». «Стратегія розвитку Яворівського ліцею «Гуцульщина» на 2021-2025 роки», розроблена дирекцією закладу на чолі з Вікторією Лосюк, підкреслює, що його колектив продовжує працювати над реалізацією науково-педагогічних ідей П. Лосюка щодо систематичного використання педагогічних можливостей гуцульщинознавства та поєднання в старших класах профільного навчання (суспільно-гуманітарного, природничо-математичного і технологічного профілю) з допрофесійною підготовкою здобувачів освіти.

У ліцеї впродовж останніх років традиційними стали виховні заходи День вишиванки, Свято Миколая, Розколяда, літературні вечори, родинні свята, творчі звіти закладу перед батьками та громадськістю села «Мій рідний край, я тобою на світі живу!», зустрічі з місцевими письменниками, майстрами ДПМ, працівниками НПП «Гуцульщина» та ін., які проводяться з гуцульським колоритом.

З початком російської агресії проти України в системі виховної роботи дедалі більша увага зосереджується на національно-патріотичному вихованні. З метою формування патріотичної свідомості проводяться поїздки дітей в реабілітаційний центр для бійців АТО/ООС у селі Розтоки. Тут кращі виконавці ліцею виконують патріотичні пісні, знайомлять захисників країни з художніми ремеслами Яворова, проводять для них цікаві майстер-класи. Впродовж 2013-2020 рр. десять учителів ліцею стали переможцями районного професійного конкурсу «Учитель року» [556].

Таким чином, дослідно-експериментальна діяльність з упровадження гуцульщинознавства в Яворівському ЗНЗ довела ефективність моделі гуцульської школи як регіонального українського національного закладу освіти, що забезпечує формування компетентного, національно свідомого випускника-патріота України. У результаті багаторічної педагогічної діяльності колективу на чолі з П. Лосюком була створена авторська гуцульська школа, досвід якої популяризувався не лише на Гуцульщині, але й в інших етнографічних регіонах України.

Висновки до другого розділу

У розділі висвітлено освітній потенціал Гуцульського регіону наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст., зокрема, мережу закладів загальної середньої та вищої освіти, контингент учнів та педагогічних працівників гуцульських шкіл. З'ясовано, що впродовж досліджуваного періоду істотних змін в освітній мережі Гуцульщини не відбулося, незважаючи на певне скорочення кількості здобувачів освіти. Це доводить, що зусилля освітян усіх гуцульських районів, спрямовані на збереження потенціалу в умовах економічної кризи, скорочення видатків на освіту та політичної нестабільності не були даремними.

Обґрунтовано періодизацію розвитку сучасного гуцульщинознавства (1985-2020 рр.) в системі національної освіти і виховання дітей та молоді від зародження народознавчого руху на Гуцульщині та піднесення гуцульщинознавчих досліджень у західній діаспорі до завершення формування різноваріантних моделей навчально-виховних систем гуцульських шкіл, удосконалення й оновлення навчального програмного забезпечення вивчення гуцульщинознавства відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти.

У процесі дослідження нами було виокремлено нормативно-концептуальні, організаційно-управлінські та дидактичні засади розбудови гуцульської школи як регіональної української національної наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. Провідна роль у розвитку і популяризації гуцульщинознавства, розробці нормативних документів, створенні програмного та навчально-методичного забезпечення належала громадському науково-методичному об'єднанню Гуцульська освітянська рада, науково-дослідній лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка та гуцульщинознавство» Відділення теорії та історії педагогіки НАПН України, Філії «Гуцульщина» НДІУ МОН України.

В освітньому просторі Галицької, Буковинської і Закарпатської Гуцульщини сформувалися різноманітні моделі навчально-виховних систем гуцульських шкіл. В основі своєї діяльності вони мають спільні кон-

цептуальні ідеї і підходи, які передбачають широке використання регіонального етнографічного компонента в освітньому процесі. Однак, кожна з них мала свої особливості, педагогічні технології, характерні засоби педагогічної взаємодії. Про це свідчать аналітичні матеріали відділів та управлінь освіти, районних методичних кабінетів (центрів), гуцульських районів, картотеки педагогічного досвіду ІШПО, документи державних архівів, публікації в наукових часописах та пресі.

У результаті багаторічної науково-педагогічної діяльності Народного вчителя України Петра Лосюка та очолюваного ним педагогічного колективу Яворівського ЗНЗ Косівського району Івано-Франківщини була створена авторська гуцульська «Школа здібностей», досвід якої популяризувався не лише на Гуцульщині, але й в інших етнографічних регіонах України. У цьому освітньому закладі успішно реалізовано розроблені П. Лосюком концептуальні підходи, зміст, форми і методи вивчення гуцульщинознавства у поєднанні з різноманітною допрофільною підготовкою школярів у процесі засвоєння ДПМ як важливої складової регіонального компонента освітньо-виховного процесу.

Аналіз перспективного педагогічного досвіду усіх районів Гуцульщини дозволив нам узагальнити різноманітні форми вивчення і популяризації гуцульщинознавства, зокрема, у вигляді окремого систематичного курсу, у процесі вивчення базових предметів, курсів за вибором, під час факультативних і гурткових занять, у процесі залучення учнів до наукових товариств, українознавчих експедицій, зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини, під час захисту випускних робіт (матур), у системі виховної роботи.

РОЗДІЛ 3. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ІДЕЙ ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА У СУЧАСНИЙ ОСВІТНІЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ

3.1. Значення науково-педагогічних ідей П. Лосюка для розвитку сучасного гуцульщинознавства

Значний інтерес для нашого дослідження має ознайомлення з науковою діяльністю Петра Лосюка та обґрунтування значення його науково-педагогічних ідей для розвитку сучасного гуцульщинознавства. Він одним із перших в Україні почав вивчати вплив народного декоративно-прикладного мистецтва на виховання школярів, зокрема формування їхніх трудових і естетичних умінь і навичок, довів можливість ефективного поєднання мистецтва та праці в школі. У результаті в 1974 році педагог захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Моральне виховання старшокласників у процесі оволодіння декоративно-прикладним мистецтвом», у 1979 році він видав методичний посібник «Декоративно-прикладне мистецтво в школі». Великий вплив на становлення наукових поглядів П. Лосюка мала його плідна співпраця з відомими українськими науковцями кінця ХХ – початку ХХІ ст. О. Сухомлинською, М. Стельмаховичем, Б. Ступариком, Р. Скульським, І. Пелипейком.

П. Лосюк є автором майже 70 наукових праць та близько півсотні статей у періодичній пресі (Додатки У.3; У.4). І. Пелипейко, оцінюючи науковий доробок вченого, зазначив, що його статті, виступи відзначаються практицизмом, гостротою, аргументованістю, науковим підходом до питань [315, с. 34]. Тож закономірно, що у 1994 р. П. Лосюк, один із перших сільських педагогів в незалежній Україні, став членом-кореспондентом Відділення загальної педагогіки та філософії освіти АПН України. Не можна не погодитись із твердженням О. Сухомлинської про те, що «того року академія поповнилася педагогами-практиками, які мали загальновідомі й визнані педагогічною громадськістю інноваційні здобутки у галузі освіти та поєднували їх з теоретичними розвідками. Одним з них був і Петро Васильович Лосюк, йому тоді було 58 років – вік творчих устремлінь і професійної зрілості» [138]. Одночасно він очолив науково-дослідну лабораторію «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство», яка функціонувала у взаємодії з АПН України.

Про активну наукову діяльність П. Лосюка як члена-кореспондента НАПН України у сфері розвитку гуцульщинознавства, вдосконалення трудового навчання і виховання учнів сільських шкіл засвідчують його виступи на Загальних зборах НАПН України. Вони висвітлювали результати дослідно-експериментальної роботи у віддаленому гірському куточку України щодо впровадження гуцульщинознавства як регіонального етно-

графічного компонента в освітній простір Гуцульщини, досвід підготовки необхідного навчально-методичного забезпечення, яке було видане без жодної копійки з державного бюджету, рекомендації із вдосконалення профільного навчання школярів у старших класах сільських однокласних шкіл [155, с. 43, 55; 280]. 50-річну науково-педагогічну працю та стратегічні напрями майбутньої роботи до певної міри окреслив виступ П. Лосюка на Загальних зборах НАПН України у березні 2011 р. Його провідною ідеєю стала теза: «Врятуємо сільську школу – врятуємо село» [275, с. 248] (Додаток У.5).

Систематизація науково-педагогічної спадщини П. Лосюка дала змогу виокремити такі тематичні блоки його творчого доробку:

а) теоретико-методологічні аспекти гуцульщинознавства, концептуальні основи гуцульської школи та організаційно-педагогічні засади її розбудови;

б) особливості природи, історичного минулого, матеріальної і духовної культури Гуцульського регіону України;

в) історія шкільництва й освітянського руху на Гуцульщині; подвиги розбудови гуцульської школи;

г) вивчення декоративно-прикладного мистецтва в сучасній гуцульській школі, організація профільного навчання здобувачів освіти;

г) національно-патріотичне та екологічне виховання в закладах освіти Гуцульщини;

д) особливості гуцульського родинного виховання.

На основі аналізу творчого доробку П. Лосюка нами узагальнено його науково-педагогічні ідеї, які стали вагомим підґрунтям для розвитку сучасного гуцульщинознавства. Серед них головними вважаємо такі:

- обґрунтування гуцульщинознавства як розділу науки українознавства та навчального предмета, дієвого чинника формування народознавчої компетентності учнів, ідентичності українця, громадянина-патріота України;

- необхідність використання педагогічного потенціалу гуцульської етнокультурної спадщини, гуцульського культурного феномена в освітній діяльності педагогів;

- позитивний вплив природного гірського та соціокультурного середовища Карпатського регіону на формування особистості учнів гуцульської школи;

- психолого-педагогічні особливості засвоєння гуцульщинознавства у дошкільному, молодшому шкільному, підлітковому та юнацькому віці;

- використання виховних можливостей гуцульського декоративно-прикладного мистецтва у формуванні здорових естетичних смаків, позитивного ставлення і любові до праці, професійного самовизначення здобувачів освіти;

- розвиток здібностей учнів гуцульської школи та підвищення інтересу до поглибленого вивчення базових предметів шляхом залучення їх до

пошуково-дослідницької роботи в рамках МАН України, участі в зльотах обдарованої учнівської молоді Гуцульщини;

- поєднання профільного навчання учнів старших класів з професійною підготовкою в однокомплектній сільській школі як нова дидактична система;

- інформатизація освіти, використання ІКТ при вивченні навчальних предметів – важливий чинник особистісно-орієнтованого навчання у гуцульській школі;

- інтегроване використання народної педагогіки, етнопедагогіки та педагогічної науки в освітньому процесі гуцульських шкіл;

- формування в освітніх закладах системного підходу до планування й організації національно-патріотичного виховання дітей та молоді в сучасних умовах відстоювання української незалежності;

- професійне становлення педагога гуцульської школи, систематичне підвищення його майстерності – важлива умова пошуку і впровадження інноваційних технологій з метою активізації в учнів інтересу до знань (Додаток Ц.2).

Зупинимось на висвітленні науково-педагогічних ідей, які, на нашу думку, найбільш суттєво характеризують значення гуцульщинознавства в системі національного виховання дітей та молоді для розвитку освітнього простору Карпатського регіону.

Важливим кроком в обґрунтуванні регіонального етнографічного компонента в освітянському просторі Гуцульщини стало дослідження П. Лосюка «Гуцульщинознавство в українській національній школі» (2001) [266]. Автор підкреслював, що у процесі становлення української державності з'явилася необхідність наукового обґрунтування пошуку шляхів розбудови системи освіти на основі ідеї національного відродження з використанням філософських, науково-педагогічних теорій, підходів, ідей видатних українських педагогів, психологів, філософів, культурно-історичних традицій українського народу, народної педагогіки з урахуванням регіональних етнографічних та природних особливостей.

П. Лосюк вважав, що «прародителькою» й одним із першоджерел педагогіки гуцульської школи має стати народна навчально-виховна мудрість гуцулів, як і українського народу загалом. Вироблені віками й застосовувані гуцулами традиційні знання, засоби і досвід виховання та привчання до суворих умов життя в гірському краю – «це і є гуцульська народна педагогіка... Гуцульська школа повинна мати етнопедагогічну основу» [266, с. 20].

У передмові до книги «Моя Гуцульщина. Уроки гуцульщинознавства в початковій школі» Народний вчитель України зазначив: «Щоб не розмити, не втратити національного, а зберегти українське «я» у глобалізаційних процесах..., на Гуцульщині без вивчення гуцульщинознавства не обійтись. Якими б досконалыми не були підручники з навчальних пред-

метів, у них не можливо висвітлити багаті особливості навіть таких найбільш відомих етнографічних регіонів, як Бойківщина, Гуцульщина, Волинь, Наддніпрянщина, Поділля, Полісся, Слобожанщина, Таврія та ін., які разом складають прекрасний букет – Україну» [312, с. 4-5].

У центрі уваги П. Лосюка-науковця – обґрунтування гуцульщинознавства як розділу науки та навчального предмету, експериментальна перевірка його педагогічної мети, завдань і функцій, розробка оптимального варіанту змісту цього предмета й найдоцільніших шляхів, форм та методів його вивчення.

За твердженням П. Лосюка, гуцульщинознавство як розділ науки існує вже понад два століття з часу появи чотиритомної праці Б. Гакета «Найновіші природознавчі подорожі в роках 1787, 1792, 1794 по Дакії та Сарматії, або Північних Карпатах», виданої у Нюрнберзі в 1790-1794 рр. Започатковане цим французьким ученим дослідження Гуцульщини було продовжене багатьма українськими та зарубіжними науковцями. Їхні праці П. Лосюк вважав «неоціненним скарбом у розвитку і становленні гуцульщинознавства як розділу науки» [315, с. 74].

Аналізуючи власний багаторічний досвід, П. Лосюк наголошував, що українознавство посідає чільне місце у школі, якщо воно пронизує увесь освітній процес. На його думку, українознавство, народознавство та гуцульщинознавство схематично можна окреслити трьома концентричними колами, причому найбільший круг становить українознавство, менший – народознавство, а найменший – гуцульщинознавство. Між ними немає протиріччя, тому не варто вести баталії з цього приводу [270, с. 53]. Загалом, ми погоджуємося з думкою П. Лосюка про те, що завдяки працям М. Стельмаховича і Р. Скульського підбито підсумок дискусії про співвідношення між українознавством, народознавством та їх регіональним різновидом – гуцульщинознавством, а також про їхнє місце та педагогічне призначення в освітньому процесі школи [277, с. 37-39].

Проблему місця гуцульщинознавства в системі національного виховання учнів і методики його вивчення у школах та позашкільних закладах П. Лосюк обґрунтував у виступах на обласній науково-практичній конференції «Система національного виховання як фактор цілісного розвитку особистості. Актуальні проблеми та історичний досвід» (Івано-Франківськ, 1995) [265] і Міжнародному теоретико-методологічному та методичному семінарі «Гуцульщинознавство як розділ науки та навчальний предмет» (Косів, 1996) [296].

За визначенням П. Лосюка, гуцульщинознавство як навчальний предмет – це певний обсяг знань про поетичний і пісенний фольклор, історію, природу, господарство, народне мистецтво, одяг, архітектуру Гуцульщини, говірку, традиції і звичаї її мешканців. Це, по суті, краєзнавство в ширшому розумінні цього слова. Воно відповідає загальнодидактичним принци-

пам «від знаного до незнаного», «від вузького до ширшого», «від ближчого до дальшого», «від конкретного до абстрактного» [281, с. 240].

Визначальну роль в утвердженні гуцульщинознавства в освітньому просторі, за переконанням П. Лосюка, відіграли Концепція гуцульської школи як регіональної української національної та Регіональна програма «Освіта Гуцульського краю». П. Лосюк вважав, що в школах Гуцульщини система виховних впливів повинна відповідати укладу життя і характеру гуцулів, гуцульської вдачі. Він підкреслював, що необхідно відроджувати й утверджувати «... такі риси батьків і дідів, як щедрість, доброта, готовність допомогти один одному в будь-якій ситуації і, водночас, нетерпимість до підступності, лицемірства» [265, с. 36]. З цією метою слід цілеспрямовано впроваджувати у практику роботи програму гуцульщинознавства та створювати свої програми в кожному районі Гуцульщини. Науковець зауважує, що такі заходи не повинні розглядатися як приклад регіонального відокремлення, адже йдеться про використання гуцульщинознавства в контексті українського національного виховання. Головною його педагогічною функцією він вважав формування національної свідомості школярів, прищеплення їм реального, а не абстрактного патріотизму. «Адже поняття «Батьківщина» дитина осягне лише на основі понять «рідний край», «край, де народився і живеш», а цим краєм для нас і є Гуцульщина. Неприродно розповідати дітям про Ніл чи Амазонку, перш ніж вони пізнають Прут, Черемош чи Тису. Який навчальний предмет ми б не взяли, можемо й мусимо знайти точки зіткнення з тим, що оточує дітей» [462, с. 53].

Науковець обґрунтував умови трансформації гуцульщинознавства як розділу науки у шкільний навчальний предмет. Це необхідно було зробити з метою ефективного використання даного навчального курсу в школі, забезпечення відповідності цілям навчання і виховання учнів. На переконання П. Лосюка, «шкільне гуцульщинознавство не одержується шляхом скорочення об'єму гуцульщинознавства як розділу науки. Його обсяг узгоджується із знаннями, уміннями і навичками, які учні повинні засвоїти з інших предметів» [315, с. 75].

Велику цінність мають висновки П. Лосюка щодо наукового обґрунтування методики вивчення гуцульщинознавства, зокрема визначення мети і завдань, оптимального змісту, місця в навчально-виховному процесі школи, форм організації його вивчення. Він підкреслював, що у процесі впровадження гуцульщинознавства, особливо в позакласній і позашкільній роботі, вчителі і керівники гуртків мають керуватися такими педагогічними принципами, як добровільність, громадська спрямованість, розвиток самодіяльності та ініціативи, романтика, ініціативність та винахідливість, врахування індивідуальних особливостей, взаємодія і наступність всіх виховних ланок [266, с. 74].

Значну увагу П. Лосюк приділяв проблемі вибору оптимального варіанту вивчення гуцульщинознавства в школі. На його думку, він залежав від дотримання таких педагогічних умов, як реальні можливості школи щодо науково-методичного забезпечення предмету, рівень підготовки вчителів до його викладання, зацікавленість учнів у його вивченні, наявність необхідної навчально-матеріальної бази. Виходячи з власного досвіду, П. Лосюк радить розглядати гуцульщинознавство не відособлено від інших предметів, а в контексті змісту шкільної освіти. Звідси випливає його прагнення використовувати гуцульщинознавство на уроках різних предметів і в позаурочний час на рівні забезпечення міжпредметних зв'язків.

Враховуючи можливості шкільного навчального плану, П. Лосюк пропонував такі форми вивчення гуцульщинознавства: у початкових класах – у процесі вивчення навчальних предметів та в позаурочний час на заняттях, які проводять класоводи і керівники гуртків; у 5-11 класах – у процесі вивчення навчальних предметів, на факультативних заняттях, на позаурочних заняттях, які проводять класні керівники та керівники гуртків.

Відповідно до змісту шкільного гуцульщинознавства як навчального предмета було розроблено декілька варіантів програм за вибором учителів. Кожен педагог мав змогу обрати таку програму, яка найбільше відповідала його кваліфікації, навчально-методичному забезпеченню гуцульської школи, особливостям своєї місцевості. Принагідно П. Лосюк зауважував, що вчитель може змінювати програму і навіть укладати та використовувати свою власну. Педагог наголошував на важливості одержання учнями цілісної системи знань з гуцульщинознавства, хоча не виключав епізодичного використання цього предмету, якщо його елементи можна органічно застосувати на інших уроках. Оскільки школярів більше приваблює практичний аспект навчання, то, на думку П. Лосюка, оптимальним варіантом вивчення гуцульщинознавства є поєднання словесних методів із їхньою практичною діяльністю, дослідницькою та творчою роботою.

Заслуговує на увагу підхід П. Лосюка до використання елементів гуцульщинознавства в роботі з дітьми різного віку. Зокрема, у дошкільному віці, коли домінує конкретно-образне мислення, доцільно планувати систему виховної роботи за річним народно-обрядовим календарем. Він передбачає ознайомлення вихованців з гуцульськими казками, легендами, притчами, гаївками, веснянками, колядками, щедрівками, колісанками, небилицями, скоромовками, сміховинками, лічилками, жмуринками. Діти залучаються також до проведення гуцульських ігор та народно-релігійних свят.

За П. Лосюком, охоче сприймають гуцульські казки, дитячі оповідання, активно включаються в дитячі ігри та дійства і молодші школярі. Учителі початкових класів можуть використовувати також цікаві й доступні матеріали про окремі історичні факти і постаті Гуцульщини, наприклад про народного месника-опришка Олексу Довбуша, захисника селян Лук'яна Кобилицю, учасників визвольних змагань українського на-

роду (пісні, казки, вірші, оповідання, художні картини) тощо.

У 5-9 класах учні здатні до понятійно-абстрактного мислення. Це, на думку науковця, дає можливість значно розширити та ускладнити зміст матеріалу з гуцульщинознавства, що й передбачено в орієнтовній програмі цього курсу. «Поступово пізнавальні інтереси підлітків стають цілеспрямованішими і стійкішими, що дозволяє здійснювати диференціацію у вивченні певних курсів гуцульщинознавства, наприклад, факультативно і організувати різні види позаурочної діяльності школярів» [266, с. 42].

Учні старших класів, перебуваючи на порозі професійного самовизначення, прагнуть проявити свої нахили і здібності, тому їх доцільно залучати до вивчення різних курсів гуцульщинознавства (за вибором), факультативів, до пошуково-дослідницької роботи і виконання випускних творчих робіт з гуцульської тематики. Стимулом такої діяльності є участь старших учнів у Всеукраїнських олімпіадах, конкурсах науково-дослідних робіт МАН України, традиційних щорічних зльотах обдарованої учнівської молоді Гуцульщини.

Ключовою працею П. Лосюка з проблем розвитку гуцульщинознавства стала монографія «Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону)», видана у 2007 році. У ній розглядаються теоретичні засади і досвід вивчення регіонального етнографічного компонента у закладах освіти Гуцульщини. Науковець підкреслює, що впродовж віків на території України сформувалися етнографічні області (регіони). Їхні особливості відображені в історичному розвитку, природі, господарській діяльності, народному мистецтві, фольклорі, звичаях, говірці, традиціях. Автор одним із завдань свого дослідження ставить за мету розвіяти сумніви про те, що «виокремлення» етнографічних регіонів роз'єднує країну. Він зауважує з цього приводу, що «по-перше, вони об'єктивно існують, по-друге, навпаки, виявлення національних коренів в етнографічних регіонах дає можливість зафіксувати національні домінанти, які визначають національне обличчя нації. Все це утворює соборність України» [277, с. 3].

Аналізуючи особливості історичного розвитку Гуцульського краю, П. Лосюк наголошує, що «хоч Гуцульщина перебувала під чужоземною владою впродовж шести віків..., горяни зберегли свої звичаї і традиції, говірку, прагнення до волі, гордий характер» [277, с. 26]. При цьому в питанні освіти у минулому Гуцульщина була найвідсталішою порівняно з іншими регіонами України. «Якщо мова йде про відродження національної системи освіти, то на Гуцульщині відроджувати нічого. Тут необхідно створювати гуцульську школу як регіональну українську національну. Неприпустимо щоб гуцули, як і всі їх брати-українці, не досягли європейського інтелектуального і культурного рівня, адже вони живуть у центрі Європи» [277, с. 26-27].

У монографії П. Лосюка зроблена спроба теоретичного обґрунтування використання регіонального етнографічного компонента у школі. Він повинен відповідати цілям і завданням освітнього закладу. Науковець звертає увагу на особливості різних варіантів навчальних програм з гуцульщинознавства та заохочував учителів обирати ту програму, яка найбільше відповідала його підготовці, наявному навчально-методичному забезпеченню, особливостям своєї місцевості.

Вагоме місце у працях П. Лосюка посідає дослідження виховних можливостей та особливостей використання декоративно-прикладного мистецтва Гуцульщини у шкільній практиці. Цій темі присвячений його перший методичний посібник «Декоративно-прикладне мистецтво в школі» (1979), книги «Люблю тебе, Гуцульщино!», «Школа здібностей», «Гуцульська школа», а також статті «Ростимо народних умільців», «Модель розвитку сучасної гуцульської школи» та ін. Педагог звертає увагу на те, що прилучення учнів до художньої творчості є важливим завданням школи, яке вона вирішує разом із сім'єю та громадськістю. Особливо актуальною є ця проблема для віддалених гірських шкіл Гуцульщини, які розташовані на значній відстані від сучасних культурно-освітніх центрів, музеїв, виставок і разом з тим мають багаті мистецькі традиції місцевого населення. Гірські школи, які знаходяться в місцевостях із розвиненими народними промислами, мають практичні можливості організації на науковій основі всіх видів занять декоративно-прикладним мистецтвом. Вивчення декоративно-прикладного мистецтва в школі, на його думку, є важливим засобом «привнесення естетичних засад у проведення уроків праці, що реалізується в декоративній творчості школярів. Знайомлячись із народним мистецтвом, учні переконуються, що народ – творець матеріальних і духовних цінностей, а мистецтво своїми коренями виростає саме з народної творчості» [275, с. 93].

П. Лосюк ґрунтовно характеризує основні художні промисли Гуцульщини, за профілями яких навчалися учні місцевих шкіл ще до проголошення незалежності України: художнє ткацтво, килимарство, вишивка, художня кераміка, різьблення по дереву, декоративний розпис, виготовлення сувенірів. Уже за періоду незалежності з'явилась можливість навчати учнів писанкарству, оскільки в умовах радянської дійсності цей вид ДПМ не практикувався у школах з ідеологічних причин. Дослідник підкреслює, що художнє різьблення по дереву здавна займало провідне місце в народній творчості мешканців Карпатського краю. Народні майстри вважали дерево найкращим матеріалом для спорудження хат, вітряків, виготовлення побутових речей, які щедро прикрашались мереживом різьблення. «Багата природа Карпат наділила їхніх жителів особливим відчуттям краси, прагненням прикрашати свій побут яскравими творіннями народних майстрів» [267, с. 9].

Науковець вказує на важливість засвоєння учнями основних принципів декоративного мистецтва: єдність художньої форми і практичного призначення виробів; побудова речей відповідно до властивостей і можливостей матеріалу; зв'язок художньої форми з технологічними способами її обробки. Він звертає увагу на те, що багато побутових речей гуцульських майстрів, які в свій час мали певне практичне призначення, в подальшому поступово втрачали його і стали суто художніми творами (дерев'яні тарілки та інший посуд, топірці, іграшки, писанки і т. п.). Дослідник слушно вважав, що робота над художніми виробами «дає змогу розвинути в учнів здатність до просторово-композиційної діяльності і художньо-образного мислення» [267, с. 14].

П. Лосюк наголошував, що у процесі вивчення основ ДПМ велике значення має засвоєння його теоретичних основ. Це сприятиме засвоєнню виражальних засобів народного мистецтва – форм, ліній, ритмів, пропорцій, контрасту світла і тіні, гармонійного поєднання кольорів у виробках. Погоджуємося з думкою П. Лосюка, про те, що лише творчий характер занять ДПМ, які вимагають інтелектуальних і емоційних зусиль, дає школярам насолоду від процесу праці. Позитивні емоції при цьому стають додатковим стимулом, поштовхом до більш інтенсивної діяльності. А зустрічі з народними майстрами, екскурсії в музеї, на підприємства, виставки, майстер-класи викликають у вихованців захоплення, оптимізм, приплив енергії. Науковець підкреслював на основі аналізу багаторічного досвіду шкіл Гуцульщини, що заняття ДПМ, якщо вони стали органічною частиною освітнього процесу, сприяють вихованню в учнів працьовитості, формуванню художньо-естетичного смаку, забезпечують підготовку школярів до свідомого вибору професій.

Цінними, на наш погляд, виявилися пропозиції П. Лосюка у виступі на Загальних зборах НАПН України (2014 р.). З метою відродження, збереження і розвитку українського народного декоративного мистецтва науковець порушив питання про створення у найвідоміших його осередках навчально-виховних комплексів «Загальноосвітня школа I–III ст. – колегіум народних художніх промислів». До таких осередків він відносив Опішню на Полтавщині (гончарство), Петриківку на Дніпропетровщині (декоративний розпис), Клембівку на Вінниччині (народна вишивка, ткацтво, килимарство), Яворів на Івано-Франківщині (художня різьба по дереву, ліжникарство) [275, с. 89-92].

У низці праць П. Лосюк наголошував на важливості національно-патріотичного виховання дітей і молоді як основи формування національної свідомості, любові до рідного краю, свого народу, готовності захищати Україну [272; 273; 275; 276; 278; 281; 282; 287; 438].

Значний інтерес для нашого дослідження мають напрацювання педагога щодо реформування виховної роботи в закладах освіти Гуцульщини,

зокрема «Поради до планування і організації системи національного виховання школярів», опубліковані в журналі «Гуцульська школа» в 1994 р. Автор звертав увагу на те, що у багатьох школах задовольняються проведенням певної кількості заходів народознавчого, патріотичного чи іншого змісту без належного аналізу, як здійснюється формування особистості учнів. Допомогти педагогам подолати безсистемність і епізодичність у виховній роботі, органічно поєднати її з навчанням, за твердженням П. Лосюка, мають законодавчо-нормативні освітні документи молодшої Української держави, зокрема, Державна національна програма «Освіта», Концепція гуцульської школи як регіональної української національної, програма гуцульщинознавства для 1-11 класів [276].

Досліджуючи виховні можливості гуцульської школи щодо реалізації національної ідеї, П. Лосюк виділяє такі основні її завдання: розвиток культури розумової праці і пізнавальної діяльності; утвердження на національному ґрунті принципів християнської і загальнолюдської моралі; формування правосвідомості; формування працьовитості; формування екологічної культури; художньо-естетичне виховання, прилучення дітей до одного з видів гуцульського ДПМ; фізичний розвиток. «Мова йде не про виховання лише гуцула, а передусім – українця, європейця, що живе в центрі Європи» [275, с. 36].

Перші напрацювання П. Лосюка у сфері національного виховання в гуцульській школі здійснювались в умовах складної соціально-економічної ситуації початку 1990-х років, неоднозначності в оцінках підходів до планування й організації виховної роботи в школі. Усвідомлюючи це, науковець висловив упевненість в тому, що у творчих пошуках педагоги забезпечать національне виховання школярів: «Важливо лише нам усім усвідомити: нинішні труднощі є перехідними, а ми формуємо людину ХХІ століття, тож мусимо стати вище буденних злигоднів. До цього нас зобов'язує високе звання – учитель» [276, с. 8].

Після Революції Гідності та з початком російсько-української війни в 2014 р. П. Лосюк як справжній патріот України підкреслював, що його покликанням є національно-патріотичне виховання дітей і молоді. У березні 2015 р. він спільно з А. Григоруком підготував і видав за власні кошти збірник методичних матеріалів для закладів освіти Гуцульщини «Ростимо юних патріотами України» [438]. Книга містить актуальні матеріали науковців і педагогів-практиків на допомогу закладам освіти щодо виховання національної свідомості і гордості молодого покоління в умовах російської агресії проти України.

З ініціативи П. Лосюка науковці НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» спільно з Івано-Франківським ОПППО підготували і провели в жовтні-листопаді 2015 р. всеукраїнську інтернет-конференцію «Національно-патріотичне виховання дітей і молоді у сучасному освітньо-

му просторі України на засадах етнопедагогіки». Актуальність і важливість такої конференції П. Лосюк пояснював на прикладі Донбасу. Більшість населення цього регіону проголосувала за незалежність України у 1991 р. «Якщо б за роки незалежності цілеспрямовано формувалась ідентичність українця-слобожанця, громадянина-патріота України, то вдалося б якщо не уникнути нинішнього жаху, то хоча б зменшити його» [275, с. 189]. Нові акценти у системі поглядів на національне виховання школярів Гуцульщини Народний вчитель України розставив у статтях «Національно-патріотичному вихованню дітей та учнівської молоді – систему» (2015), «Регіональний етнографічний компонент як засіб формування ідентичності українця, громадянина-патріота України (на прикладі вивчення гуцульщинознавства)» (2016), «Гуцульщинознавство в змісті, формах і методах навчально-виховного процесу» (2016). У цих працях автор підкреслює, що сучасні умови висунули на передній план національно-патріотичне виховання дітей та молоді, адже такого вибуху патріотизму не було за всі роки незалежності країни. «Сьогодні ми бачимо, як справжні патріоти України, натхненні подвигами героїв Небесної Сотні стали добровольцями в лавах АТО, волонтерському русі, мужньо відстоюють кожний метр української землі» [275, с. 191]. При висвітленні методів, засобів і форм національно-патріотичного виховання П. Лосюк узгоджує свою позицію із «Програмою українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді» (І. Бех, К. Чорна), адаптуючи її до умов гуцульської школи. Він підкреслює, що виховання справжнього патріота України починається від рідного порога, а відтак – у процесі вивчення рідного краю – історії Гуцульщини та історії України [275, с. 199].

Цінним для педагогічної теорії та освітньої практики вважаємо дослідження П. Лосюка щодо ролі сім'ї та родинного виховання в розбудові гуцульської школи. Його погляди співзвучні з висновками В. Сухомлинського про те, що «на моральному здоров'ї сім'ї будується педагогічна мудрість школи» [488, с. 22] та М. Стельмаховича про те, що «гуцульське родинне виховання – то одна з гілок українського національного виховання» [472, с. 55]. П. Лосюк розкриває фактори гуцульського родинного виховання, які позитивно впливають на процес становлення особистості, щоб використати їх в оновленій системі виховання. У гуцульській сім'ї здавна дітям приділяли особливу увагу. Педагог звертає увагу в першу чергу на міцну єдність поколінь, глибоку пошану і ввічливість до старших членів сім'ї, братів і сестер, родичів і свояків. «Гуцули впродовж віків зберегли прекрасні традиції пошанного ставлення до батьків. Серед гуцульських говірок немає слів, які б ображали батька чи матір» [266, с. 113]. Дітей змалку привчали шанувати Божі заповіді. Суворі гірські умови проживання і праці гуцулів зумовили ранню підготовку дітей до трудового

життя, обов'язкове залучення їх до посиленої праці в домашньому господарстві, прилучення до художніх народних ремесел та ін.

Однак П. Лосюк звертає увагу і на негативні зміни у родинному вихованні, які спостерігалися в останні десятиліття. Вони пов'язані із тривалими і далекими відлученнями частини батьків на заробітки, що спричинило послаблення виховного впливу їх на дітей. У зв'язку з цим посилюється виховна функція гуцульської школи, зростає необхідність єдності родинного і шкільного виховання, педагогічної освіти батьків. Зазначимо, що подружжя педагогів Лосюків (Петро Васильович та його дружина Марія Сергіївна) збудували і відкрили в 2016 р. на родинному обійсті приватну книгозбірню для громади свого села, яка стала цікавим і гідним доповненням до двох сільських і однієї шкільної бібліотек самотнього Яворова [313, с. 9].

Погоджуємося із твердженням П. Лосюка про те, що досвід використання закладами освіти Гуцульщини своїх регіональних особливостей вартий поширення і в інших етнографічних регіонах України, адже життя вимагає нових моделей управління освітою, менш централізованих, які б враховували тенденцію до зростання регіональних особливостей. Він переконував, що необхідно розробляти такі навчальні плани і програми та їх навчально-методичне забезпечення, які б відповідали державним стандартам, але містили регіональний компонент [92; 264, с. 73].

Про значення науково-педагогічних ідей П. Лосюка та досвіду упровадження гуцульщинознавства для формування сучасного освітнього простору свідчить початок реалізації інноваційного регіонального пілотного проекту «Розбудова нової української школи в гірській місцевості Українських Карпат». Він був розроблений у 2018 р. Гуцульською освітянською радою і відділом освіти Косівської РДА та підтриманий обласними державними адміністраціями Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької, Закарпатської областей, Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти. Проєкт став дорожньою картою в реалізації Закону України «Про освіту» не лише в Гуцульському регіоні, але й в усій гірській місцевості Українських Карпат. Він був запропонований з метою вирішення численних проблем близько 600 шкіл, розташованих у 27 гірських районах Закарпатської, Івано-Франківської, Чернівецької та Львівської областей і розрахований на 2018-2027 рр. [110, с. 12].

Метою проєкту визначено створення матеріально-технічної та навчально-методичної бази Карпатського освітнього простору, кадрове забезпечення закладів освіти у гірській місцевості для переходу від авторитарної школи до педагогіки партнерства, від школи знань до школи компетентностей, і на цій основі поєднувати якісну освіту учнів з трудовою підготовкою до праці, до життя в гірській місцевості. Серед першочергових проблем у проєкті виокремлені такі: необхідність підготовки типових

для гірських шкіл навчальних планів і змін до програм для оновлення змісту освіти на перехідний період до 2027 року в рамках діючого державного стандарту освіти, забезпечуючи рівний доступ учнів у гірській місцевості до якісної освіти; створення навчально-методичного супроводу для оновлення програм та ін. [110, с. 16].

Ініціатори проєкту подбали про його навчально-методичне забезпечення, заснувавши нову книжкову серію для педагогів, здобувачів освіти, батьків «Бібліотека гірської школи». Вона стала логічним продовженням «Бібліотеки гуцульської школи» і розрахована на використання в освітньому просторі всього Карпатського регіону України. Першим посібником цієї серії стало видання «Вчені-горяни – гірській школі» (Косів: Писаний Камінь, 2018) [93]. До його підготовки передовсім залучили вчених-горян, тобто вихідців з гірської місцевості, незалежно від того, де вони проживають і працюють. Важливо, що в дитячі роки для них були рідними і близькими мешканці гір, працьовиті, гостинні, сміливі, волелюбні, талановиті. Безсумнівно, що й духовний світ, християнські чесноти, вірування запали в душу юних горян, тому вони найкраще усе зможуть передати дітям і молоді.

Науково-методичний посібник «Вчені-горяни – гірській школі» складається з трьох розділів. Перший розділ «Розбудова Нової української школи (компетентнісний підхід)» містить матеріали про оновлення змісту освіти в гірській школі на компетентнісній основі. У другому розділі посібника «Надбання гуцульської школи – вагомий підмурівок розбудови Нової української школи в гірській місцевості» висвітлено досвід використання регіонального етнографічного компонента – гуцульщинознавства. Матеріали третього розділу «Підготовка школярів до праці, до життя в гірській місцевості Українських Карпат» підготовлені для використання в процесі організації профільного навчання у старших класах. Тут подається, зокрема, проєкт кандидата біологічних наук В. Гуменюка «Основи гірської господарки в передгірних і гірських районах Українських Карпат» [93, с. 199] та проєкт науковців Ю. Дебринюка і В. Лосюка «Теоретико-практичні основи гірського лісівництва (для Українських Карпат)» [93, с. 249].

Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. П. Лосюк зробив вагомий внесок у розвиток науково-теоретичних та організаційно-педагогічних засад гуцульської школи. Він всебічно обґрунтував гуцульщинознавство як розділ науки українознавства та навчальний предмет, з'ясував співвідношення між українознавством, народознавством і гуцульщинознавством. Науковець теоретично обґрунтував використання регіонального етнографічного компонента в закладах освіти Гуцульщини. Узагальнюючи теоретичні та практичні напрацювання з даної проблеми, дослідник підкреслював, що гуцульщинознавство як навчальний предмет повинно відпові-

дати цілям і завданням школи. В умовах розбудови національної школи воно має посісти чільне місце в освітньому просторі Гуцульщини.

П. Лосюк наголошував на необхідності використання виховних можливостей гуцульського ДПМ у формуванні художньо-творчих здібностей і професійного самовизначення сучасних здобувачів освіти, становленні етнокультурної ідентичності молоді. Науковець популяризував інтегроване використання народної педагогіки, етнопедагогіки та педагогічної науки в освітньому процесі гуцульських шкіл. Він вважав важливою умовою пошуку і впровадження інноваційних технологій в освітньому просторі краю систематичне підвищення педагогічної майстерності освітян Гуцульщини.

Імплементація науково-педагогічних ідей П. Лосюка у сучасний освітній простір України сприятиме реалізації мети і головних компонентів Нової української школи, підготовці навчально-методичного супроводу з використанням регіональних етнографічних особливостей, забезпеченню дитиноцентризму, педагогіки партнерства, оволодінню педагогами методикою формування в учнів ключових компетентностей.

3.2. Міжнародний науково-дослідний проєкт «Гірська школа Українських Карпат»: проблеми і перспективи

Проблеми взаємовідносин людини й гірського середовища Карпат, впливу гір на розвиток і виховання молодого покоління, формування його світогляду, збереження етнокультурної ідентичності людей, котрі проживають у гірській місцевості Карпат вже тривалий час привертають увагу науковців та освітян. Адже, як наголошується у Карпатській конвенції семи країн цього регіону (2003 р.), охорона і сталий розвиток Карпат необхідні для «поліпшення якості життя, зміцнення місцевих економік та громад, збереження природних цінностей та культурної спадщини» [411]. У зв'язку з цим, виникла необхідність всебічного вивчення специфіки навчання, виховання і формування особистості здобувачів освіти, функціонування навчальних закладів як першооснови сталого розвитку Карпатського регіону та, зокрема, Гуцульщини. З цією метою у ПНУ ім. В. Стефаника в 2006 році започатковано міжнародний науково-дослідний проєкт «Гірська школа. Стан. Проблеми. Перспективи розвитку» (згодом – «Гірська школа Українських Карпат») (далі – Міжнародний проєкт «ГШУК»).

У травні 2005 р. в Бергені (Норвегія) Україна поставила свій підпис під Болонською декларацією. Ця подія сприяла проведенню активної діяльності ПНУ ім. В. Стефаника, зорієнтованої на входження до європейського освітнього простору. У першу чергу поглибився діалог і співробітництво з освітніми й науковими інституціями країн Карпатського євро-регіону – Польщі, Румунії, Словаччини, Угорщини.

Міжнародний проєкт «ГШУК» виділяється своєю актуальністю і практичною спрямованістю серед десятків цікавих та суспільно необхідних проєктів, які реалізуються в ПНУ ім. В. Стефаника. Його автором і першим керівником став кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та методики початкового навчання Василь Хрущ (1935-2018). Він був автором близько 180 наукових праць, багато з яких присвячені проблемам гірської школи. У них дослідник трактував гірський регіон як особливе макросередовище навчання, виховання й розвитку учнів, пояснював етнопсихологічні особливості характеру горян і вплив гірського природного й соціального середовища на спосіб господарювання та культуру місцевих жителів. В. Хрущ слушно наголошував на тому, що розвиток освіти в Карпатському регіоні є запорукою його академічної безпеки та сталого розвитку: «Без нового погляду на можливість розвитку Карпатського регіону, без кардинальних змін в соціально-економічній, освітній структурах краю він ще довго буде втрачати те, що ... дала природа» [484, с. 80]. У 2008 р. В. Хрущ був визнаний Міжнародною асоціацією дослідників гір (MRI, Берн) експертом з глобалізаційних змін у гірських регіонах. До розробки проєкту і його реалізації на початковому етапі долучилися також науковці Ф. Гамор, Б. Грицуляк, І. Калуцький, Ю. Москаленко, С. Москалюк, В. Парпан, О. Рега.

Передісторія виникнення Міжнародного проєкту «ГШУК» сягає 2002 року, який Генеральна Асамблея ООН проголосила Міжнародним Роком Гір. З метою його відзначення в Україні було створено організаційний Комітет на чолі з директором Карпатського біосферного заповідника, доктором біологічних наук, професором ПНУ ім. В. Стефаника Ф. Гамором. У 2004 році Комітет Міжнародного Року Гір було реорганізовано на Український національний комітет гір. Аналогічні комітети гір працюють у понад 80 країнах світу. Однак серед перспективних завдань Українського національного комітету гір не було жодного, яке б стосувалося розвитку освітньої галузі, вивчення впливу гірського ландшафту й інших природних чинників на виховання та розвиток школярів. Тому колектив кафедри теорії та методики початкової освіти ПНУ ім. В. Стефаника на чолі з В. Хрущем вирішив заповнити цю прогалину. Зусиллями науковців кафедри упродовж 2005-2006 рр. було розроблено науково-дослідний проєкт, який спочатку мав назву «Гірська школа. Стан. Проблеми. Перспективи розвитку» та представлено його в Міністерство освіти і науки України як колективне регіональне наукове дослідження [423] (Додаток II). Головна ідея проєкту полягала в тому, що «розвивати Карпатський регіон необхідно через школу, освіту і науку. В гори має прийти висока сучасна наука, наукомісткі технології, а не потужна промисловість, яка неминуче порушить суспільний і природно-екологічний баланс» [423, с. 26].

Зауважимо, що на час розробки проекту у 27 районах Івано-Франківської, Закарпатської, Львівської та Чернівецької областей у населених пунктах зі статусом гірських було 648 загальноосвітніх шкіл, де навчалось понад 126,3 тисячі учнів [519, с. 8]. Незважаючи на те, що розвиток шкільної освіти в Карпатському регіоні та, зокрема, на Гуцульщині відбувається в особливих, не завжди сприятливих умовах, освітній процес у гірських регіонах має, на думку науковців, і ряд суттєвих переваг:

- близькість до унікальної гірської природи створює особливе духовно-екологічне середовище для розвитку дітей;
- реальні можливості ознайомлення учнів з природними ландшафтами передгірської і гірської частин Карпатського краю, їх вивченням та дослідженням;
- можливість наочної демонстрації тих змін у природі, які відбуваються під впливом технічного прогресу і споживацького ставлення людини до природних багатств;
- збереження автентичної народної культури корінних жителів Карпат (гуцулів, бойків, лемків), їх своєрідного побуту, звичаїв, традицій, обрядів, вірувань, особливого говору;
- широкий розвиток оригінальних художніх ремесел і промислів, народного декоративно-прикладного мистецтва;
- особливе світосприймання і світорозуміння горян, їхні життєві цінності, душевне здоров'я, оптимізм, власна система життєзабезпечення у складних природно-географічних умовах;
- великі можливості поєднання навчання з працею, оволодіння професійною освітою, участі в громадських проектах [355, с. 279-280].

Дослідники підкреслюють, що в сучасних умовах життя спільноти в Українських Карпатах відзначається більше високою духовністю, ніж розвиненими технологіями. Як слушно наголошував В. Хрущ, «багаті своєрідні виховні традиції необхідно поєднати сьогодні з інноваційним змістом, новими формами і методами розвитку особистості» [516, с. 36]. Вважаємо, що основні завдання Міжнародного проекту «ГШУК», сформульовані на початку його реалізації, продовжують і тепер залишатися актуальними. Серед них:

- дослідження специфіки навчання, виховання і розвитку учнів в умовах гір;
- наукове обґрунтування принципів, змісту, форм і методів роботи гірської школи;
- вивчення геопсихічних і геоетнологічних особливостей гірських жителів, традицій, звичаїв та обрядів горян і їх впливу на навчання, виховання та розвиток учнів в умовах гір;
- використання нових інформаційно-комунікаційних технологій, дистанційного навчання для покращення роботи гірських шкіл, у тому числі створення системи надання науково-методичної допомоги вчителям;

- вдосконалення профорієнтаційної роботи з молоддю, допрофесійної освіти школярів, залучення їх до традиційних видів діяльності з народно-прикладних видів мистецтва і праці;

- оновлення змісту, форм і методів підготовки вчителів, вихователів дошкільних закладів, практичних психологів, соціальних педагогів у закладах вищої освіти для роботи в гірських освітньо-виховних установах;

- підготовка пропозицій для державних органів управління освітою, органів місцевого самоврядування, керівників освітніх закладів щодо підвищення ефективності роботи гірських шкіл;

- проведення порівняльного аналізу наукових концепцій, підходів, розробок та практичного досвіду з проблем функціонування гірських шкіл України з іншими країнами Європи і світу;

- об'єднання зусиль українських і зарубіжних учених з метою дослідження проблем освіти у гірських регіонах, за якого ПНУ ім. Василя Стефаника стане об'єднуючим науковим центром [423, с. 24].

Для розв'язання завдань Міжнародного проєкту «ГШУК» була розроблена «Орієнтовна тематика дослідження проблем навчання, виховання і розвитку учнів гірських шкіл», яка включає дев'ять основних напрямів: екологічний та природоохоронний; розумове виховання та розвиток учнів гірських шкіл; морально-духовне виховання учнів гірських шкіл; використання ландшафтно-естетичного потенціалу Карпатських гір; психологічні аспекти розвитку особистості учнів гірських шкіл; виховні та розвивальні можливості трудової діяльності учнів гірських шкіл; фізичне виховання та безпека життєдіяльності дітей у горах; особливості роботи учителів у гірських школах; школознавчі проблеми [331].

Міжнародний проєкт «ГШУК» передбачав, серед іншого, науково-педагогічне обґрунтування створення в гірських регіонах профільних шкіл нового типу: природничо-наукових; шкіл із поглибленим вивченням іноземних мов; загальноосвітніх навчально-оздоровчих; розвивально-мистецьких; спортивно-оздоровчих та ін. Науково-методична допомога вчителям гірських шкіл мала на меті видання посібників, довідників, проведення семінарів, круглих столів, організацію роботи проблемних творчих груп педагогів і т. п. [423, с. 26].

У рамках проєкту науковці ПНУ ім. В. Стефаника розробили практичні рекомендації «Про врахування впливу гірського природного і соціального середовища на розвиток, навчання і виховання учнів» (2007). Вони, зокрема, рекомендували відділам освіти РДА, директорам шкіл, організовуючи профільне навчання в гірських районах, окрім офіційно визначених профілів, практикувати ще й такі: екологічний та природоохоронний; етнологічно-географічний; природничо-науковий з поглибленим вивченням інформатики; вивчення іноземних мов; туристично-краєзнавчий; спортивно-оздоровчий; мистецько-розвивальний. У процесі розробки

варіативної частини навчального плану (шкільного компонента) гірських шкіл науковці радили включити в нього такі курси (предмети), що дозволяють поглибити знання дітей про рідний край: «Людина і гори», «Звичаї, традиції та особливості життя і господарювання горян», «Флора та фауна Карпат і їх збереження», «Природоохоронна діяльність людини», «Духовність горян і її вплив на виховання дітей», «Соціально-економічний і науковий прогрес в умовах гір», «Ландшафтно-естетичний потенціал Карпатських гір», «Рекреаційні й оздоровчі можливості Карпат» та ін. У період зростання ролі місцевого самоврядування пропонувалось у гірських районах організувати громадські об'єднання (асоціації, ради, творчі групи) з числа представників влади, вчителів, фахівців інших сфер з метою «подальшого вивчення і комплексного розв'язання проблем, які пов'язані з вихованням, навчанням та розвитком дітей в умовах тих природних і соціальних процесів, які відбуваються сьогодні в Карпатах – регіоні особливої уваги і піклування» [434, с. 18].

Зауважимо, що автори проекту виступили з ідеєю створення «Міжнародної асоціації гірських шкіл» із залученням освітян країн Карпатського, Альпійського, Балканського та інших гірських регіонів Європи і світу. На думку розробників проекту, дослідження означеної проблеми «допоможе зрозуміти, що втрачають підрастаючі покоління, які національні, етнічні, життєві цінності губляться на дорозі надто швидкого поступу до масової культури і не завжди виправданого та нерозумно організованого прагнення до високих стандартів споживання» [423, с. 26].

Актуальність проблем сталого розвитку гірських територій для багатьох країн світу стала поштовхом до діалогу науковців ПНУ ім. В. Стефаника з ученими і вчителями-практиками країн-партнерів: США, Польщі, Словаччини, Австрії, Румунії, Угорщини, Франції, Аргентини, Болгарії, Швейцарії та ін. Слід підкреслити, що у процесі роботи над проектом встановлено ділові відносини з університетами й науковими центрами, у яких аспекти гірської проблематики є предметом наукового дослідження. Міжнародний проєкт «ГШУК» було представлено в Дальтонському державному університеті (штат Джорджія, США), гуманітарному університеті «Береа-коледж» та в Центрі дослідження Аппалач (штат Кентуккі, США), в університеті Маршалла (штат Західна Вірджинія, США), університеті Східного Теннессі (штат Теннессі, США), Австрійсько-Українському інституті у справах науки і технологій (Відень), Міжнародній організації гір (м. Берн, Швейцарія). У цьому контексті керівник проєкту В. Хрущ пояснював: «В якій країні не були б розміщені гори, вони по-особливому впливають на життя, спосіб господарювання, розвиток особистості... Тому проблема вивчення життя і розвитку особистості в умовах гір за своєю суттю є інтернаціональною і потребує об'єднання зусиль учених різних країн світу... Зрілі і повноцінні висновки можна зробити лише на основі порівняльних даних, отриманих науковцями інших країн Європи і світу» [516, с. 35].

Інтеграція спільних наукових досягнень, об'єднання зусиль дослідників у вирішенні проблем розвитку гірських регіонів стали підґрунтям для проведення спільних симпозіумів, конференцій, виставок на міжнародному рівні. Зокрема, у 2008 р. науковці ПНУ ім. В. Стефаника вперше долучилися до 31-их Аппалачських читань, які проходили в Університеті Маршалла (США) – тут працювала секція «Карпати – Аппалачі».

У 2011 р. в рамках реалізації проєкту в Івано-Франківському обласному краєзнавчому музеї проведено міжнародну порівняльну фотовиставку «Життя в горах: Україна – США» за підтримки американської програми наукових обмінів імені Фулбрайта. У роботах українських і американських фотомитців, що презентувались на виставці, відвідувачі побачили красу й велич гірської природи, побут та щоденне життя людей, що живуть і працюють в нелегких умовах подібних гірських екосистем Американських Аппалач та Українських Карпат. У 2016 р. науковці ПНУ ім. В. Стефаника презентували Міжнародний проєкт «ГШУК» на 39-ій Міжнародній конференції «Голоси з туманних гір: різноманітність і єдність. Нові Аппалачі» у м. Шефердстаун (США). Зокрема, йшлося про перспективи розвитку туристичної індустрії в Українських Карпатах [74, с. 15].

У рамках проєкту на базі ПНУ ім. В. Стефаника проведено три міжнародні науково-практичні конференції: «Розвиток освітньо-виховного простору в Карпатах в умовах глобалізації: стан, проблеми, перспективи» (2008); «Карпати-Аппалачі: формування особистості в контексті сталого розвитку гірських регіонів» (2013); «Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону» (2017). Під час роботи цих конференцій обговорювалися результати багаторічних досліджень науковців України та зарубіжжя з актуальних проблем розвитку освіти і культури гірських регіонів. Адже своєчасне вирішення цих проблем допомагає запобігти негативним впливам, які нівелюють етнічну самобутність горян, сприяє збереженню їхньої традиційної культури і господарства. Особлива увага була зосереджена до питання використання в Україні досвіду розвитку освіти в гірських регіонах інших країн світу [295; 297; 299].

У процесі реалізації проєкту в ПНУ ім. В. Стефаника з 2010 року проводилася науково-дослідницька робота на базі новоствореного регіонального експериментального майданчика «Розвиток особистості молодшого школяра в умовах гірського середовища». Він охопив початкові класи загальноосвітніх шкіл Яремчанської міської ради Івано-Франківської області – Полянницької ЗОШ І–ІІ ст., Яблуницької ЗОШ І–ІІІ ст., Татарівської ЗОШ І–ІІ ст., Микуличинської ЗОШ І–ІІІ ст. Метою даного дослідження стало поглиблене вивчення впливу природного і соціокультурного середовища гірського регіону на розвиток особистості молодшого школяра в умовах гірського середовища. Вибір шкіл був зумовлений тим, що саме в цьому регіоні відбуваються найбільш активні зміни соціально-культурного

спрямування, посилений вплив значної частини вихідців із інших регіонів країни, нових забудовників і туристів (спортивно-туристичний комплекс «Буковель») на традиційну культуру, традиції, уклад життя й діяльності місцевого населення.

За результатами здійсненого експерименту розроблено модель діагностики учнів гірських шкіл «Соціально-педагогічний паспорт гірської школи», методики скринінг-контролю «Розвиток особистості молодшого школяра в умовах гірського середовища», «Навчальні досягнення учнів гірської школи» та «Діагностика рівня вихованості учнів початкової школи, яка працює в умовах гірського середовища». Розроблено наукові рекомендації щодо запровадження інноваційних педагогічних технологій, найбільш ефективних в умовах гірського середовища. Реалізація завдань діяльності експериментального майданчика дозволила зібрати достатній фактичний матеріал для проведення порівняльного аналізу наукових концепцій, підходів, розробок і практичного досвіду роботи гірських шкіл в Україні та інших країнах Європи і світу [433].

Упродовж досліджуваного періоду науковців університету і педагогів-практиків було залучено до творчих інноваційних проєктів «Трудова традиція у гірській школі (дослідження, застосування етнопедагогічних джерел трудового навчання у початкових класах), «Гори і психологія горян» (дослідження особливостей впливу гірського середовища на формування психології горян) та «Освітній і соціальний простір гірської школи». Вченими ПНУ ім. В. Стефаніка видано ряд навчально-методичних посібників та монографій з проблем розвитку особистості школяра в умовах гірського середовища, використання регіонального етнографічного компонента в освітньому процесі, етнопедагогіки [68; 111; 137; 146-148; 205; 208а; 212; 250; 255; 284; 291; 426; 437; 490; 525; 531].

Слід відзначити важливу роль у реалізації проєкту створеної на базі ПНУ ім. В. Стефаніка в 2014 р. творчої навчально-наукової лабораторії «Гірська школа Українських Карпат» (керівник – І. Червінська). Місія лабораторії звучить символічно: «З гірської школи – у широкий всесвіт». Метою її діяльності є: надання психолого-педагогічної та науково-методичної допомоги у розв'язанні актуальних проблем освітніх закладів, які функціонують у віддалених важкодоступних гірських регіонах; забезпечення науково-методичної складової та практико-зорієнтованого підходу до організації освітнього процесу; створення інноваційних продуктів діяльності та педагогічного інструментарію; участь у міжнародній співпраці; координація наукової роботи викладачів, педагогів, студентів. На базі лабораторії створено методичний репозитарій перспективного педагогічного досвіду вчителів Гуцульщини, банк даних обдарованих дітей цього регіону. Видається щорічний електронний збірник науково-методичних праць викладачів, педагогів, студентів.

На базі лабораторії проводяться презентації творчих науково-дослідницьких проєктів студентів педагогічного факультету, присвячених народним промислам і ремеслам Гуцульщини. Така форма роботи підвищує інтерес студентів до поглибленого вивчення історії рідного краю, народного декоративно-прикладного мистецтва, сприяє професійному становленню та самовизначенню молодих людей [184].

Серед вагомих досягнень Міжнародного проєкту «ГШУК» – заснування єдиного українського науково-методичного часопису, присвяченого проблемам гірської школи – «Гірська школа Українських Карпат» (2006). На сторінках журналу систематично висвітлюються актуальні психолого-педагогічні та соціокультурні аспекти розвитку освіти в Карпатському регіоні, зусилля науковців та освітян-практиків з обґрунтування принципів, змісту, форм і методів роботи гірської школи, творчий досвід педагогів Гуцульщини з використання регіональних етнографічних особливостей у вихованні дітей та молоді. Зокрема, досвід впровадження гуцульщинознавства в закладах освіти, інноваційні моделі освітніх закладів Гуцульщини, особливості управлінської діяльності в гірських школах були проаналізовані на сторінках часопису у дослідженнях таких науковців, методистів та освітян-практиків, як: О. Бельмега [59], Л. Геник [104], М. Геник [105], Т. Гой [114], В. Гуцуляк [134], О. Джус [139], Н. Додяк [141], Л. Калуська [195], Г. Кіщук [207], В. Лаппо [249], П. Лосюк [263], Т. Мінченко [304], Т. Мочан [311], Л. Никифоряк [323], Я. Никорак [114], М. Оліяр [326], Т. Паска [139], О. Пекарюк [366], Л. Прокопів [425], С. Сметанюк [326], П. Федорук [114], В. Химинець [507], С. Чепига [527], І. Червінська [532] та ін.

Упродовж досліджуваного періоду тематика публікацій журналу «Гірська школа Українських Карпат» була досить різноманітною, вона охоплювала такі проблеми:

- формування природоохоронної свідомості, автентичного ставлення до природних багатств Карпат як морально-екологічної цінності, використання потенціалу державних природних заповідників з метою екологічного виховання, учнівські природоохоронні проєкти гуцульських шкіл;
- актуальні проблеми використання педагогічного потенціалу гуцульської етнокультурної спадщини в освітньому процесі, розвиток творчих здібностей учнів засобами гуцульського ДПМ;
- педагогічні аспекти використання гуцульського фольклору, народних ігор у розвитку творчої активності учнів, формування їхнього літературного мовлення в умовах діалектних говірок Гуцульщини;
- формування в учнів ціннісних орієнтацій на здоровий спосіб життя в гірському регіоні;
- використання культурно-історичних пам'яток Гуцульщини, розвиток пізнавального туризму та музейної педагогіки в освітньому процесі гірських шкіл;

- родинні традиції у духовно-моральному вихованні, співпраця гуцульської школи і сім'ї;
- шляхи формування етнекономічної компетенції учнів, впровадження трудових традицій гуцулів в освітній процес, виховні можливості традиційних видів праці горян;
- актуальні проблеми підготовки майбутніх учителів до роботи в умовах гірської школи, плернерної практики в Карпатах як важливого чинника професійної підготовки вчителів мистецьких дисциплін;
- теоретичні засади формування народознавчої компетентності учнів в умовах гірської школи, особливості її освітнього та соціокультурного простору;
- історія освітянського руху на Гуцульщині, біографічні дослідження життєвого і творчого шляху відомих педагогів краю.

Слід підкреслити, що за результатами діяльності Міжнародний проєкт «ГШУК» експонувався на міжнародних виставках «Сучасна освіта в Україні» (2008, 2009, 2013 рр.), де був відзначений срібною медаллю МОН України та Президії НАПН України й дипломами як кращий інноваційний проєкт у галузі освіти, чим викликав увагу низки країн світу, на території яких є гірські масиви. Серед інноваційних проєктів університету, які були реалізовані упродовж досліджуваного періоду та до яких залучалися майбутні вчителі гірської школи – Міжнародна Карпатська мовна школа, Психологічний кіноклуб, Школа педагога-організатора, «Університет для всіх», фестиваль освітніх інновацій «Освітній хайп», «Фестиваль науки» та ін.

Науковці ПНУ ім. В. Стефаника розробили і впроваджують у практику чимало інших інноваційних моделей використання етнокультурного потенціалу Карпатського регіону, які сприяють професійному становленню і самовизначенню студентської молоді та є важливою складовою STEAM-освіти майбутніх педагогів. Серед них – ділові ігри, аукціони народознавчих ідей, тренінг-навчання, конкурси-імпровізації, кейс-метод, методи «Ток-шоу», «Коло ідей», дискусії з етнокультурної тематики, етнографічні екскурсії та експедиції і т. п. З цією метою інноваційною складовою збагачено також навчальні спецкурси для студентів педагогічних спеціальностей.

Таким чином, Міжнародний проєкт «Гірська школа Українських Карпат» став потужною платформою для науковців багатьох країн, які досліджують проблеми шкільної освіти в гірських умовах. Це перший і єдиний в Україні комплексний проєкт, спрямований на вивчення впливу гірського середовища на розвиток, навчання і виховання дітей. За період його реалізації зроблено вагомий внесок у підготовку кваліфікованих педагогічних працівників для шкіл Карпатського регіону, надання науково-методичної допомоги вчителям гірських шкіл, в організацію роботи з обда-

рованими дітьми, розвиток теорії й практики гуцульщинознавства. Не можна не погодитись із твердженням керівника Міжнародного проєкту «ГШУК», професора І. Цепенди про те, що «в умовах глобалізації цей та подібні проєкти сприяють розв'язанню конкретних проблем, що постають перед місцевими громадами, допомагають запобігти негативним впливам, які нівелюють національну та етнічну самобутність населення гірських регіонів» [524, с. 5]. Проблеми, притаманні закладам загальної середньої освіти Карпатського регіону, є характерними для багатьох сільських шкіл України. Тому акцентування на дослідженні проблем гірської школи, яким займаються учасники Міжнародного проєкту «ГШУК», надзвичайно актуальні й необхідні для розвитку та оновлення освітнього простору України.

3.3. Перспективні напрями розвитку гуцульщинознавства та формування інноваційного освітнього середовища в Гуцульському регіоні

Сьогодні у системі освіти України все більшої актуальності набирає тенденція до посилення інноваційності. Зазначимо, що сучасне українське суспільство потребує підготовки і формування активних суб'єктів інноваційних змін в освіті – наукових і методичних служб, центрів професійного розвитку, громадських інститутів, закладів освіти, педагогів-практиків. Вони мають відрізнятись здатністю до генерування та імплементації перспективних ідей і змін не лише на державному рівні, а й на рівні конкретного навчального закладу та його зовнішнього оточення – мікрорайону, створення нових відкритих і нестандартних моделей освітніх систем.

Інноваційний розвиток у сфері освіти структурно та функційно пов'язаний із формуванням активного покоління національно свідомих громадян України, здатних до захисту своєї країни, всебічним розвитком учнівської і студентської молоді, формуванням ключових компетентностей здобувачів освіти. Такий розвиток супроводжується формуванням нових управлінсько-педагогічних та інформаційно-комунікаційних зв'язків, нагромадженням інформації, активізацією процесів самоорганізації в освітньому середовищі.

На наше переконання, цілеспрямований інноваційний розвиток закладів освіти Гуцульщини має розвиватися через імплементацію нових концепцій, теорій, планів, проєктів, інформаційних технологій, мобільних сервісів. Такий підхід потребує, безумовно, активізації діяльності суб'єктів і здобувачів освіти в різних видах освітньо-педагогічної діяльності задля забезпечення якісної освіти та рівного доступу до неї. Підкреслимо, що освітні заклади Гуцульщини, завдяки накопиченим традиціям, мають широкі можливості залучення батьків та активної прогресивно налаш-

тованої громади регіону до формування молодого покоління гуцулів на загальнолюдських і європейських цінностях, ідеях особистої відповідальності та свободи. Розглянемо перспективні напрями розвитку сучасного гуцульщинознавства та формування інноваційного освітнього середовища в Гуцульському регіоні.

На сучасному етапі удосконалення національної системи освіти і виховання дітей та молоді доцільно творчо використовувати не лише теоретичні здобутки, а й практичний доробок науковців та педагогів Гуцульщини досліджуваного періоду в царині розбудови гуцульської школи, впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній процес. З цією метою пропонуємо комплекс ідей, пропозицій, інноваційних проєктів та розробок для реалізації у сучасному освітньому просторі Гуцульщини.

У рамках дослідження нами виокремлено такі перспективні напрями розвитку сучасного гуцульщинознавства в інноваційному освітньому середовищі Гуцульського регіону: науково-дослідницький, експериментально-дидактичний, інформаційно-комунікаційний, організаційно-педагогічний та міжнародно-інтеграційний. Розкриємо наше бачення кожного із названих напрямів.

1. *Науково-дослідницький напрям* – передбачає комплексні наукові дослідження та популяризацію перспективного досвіду впровадження гуцульщинознавства.

Насамперед вважаємо, що науковцям та методистам варто: активізувати наукові дослідження результатів впровадження регіонального етнографічного компонента у практику роботи закладів освіти усіх трьох частин Гуцульщини – Галицької, Буковинської, Закарпатської; використати досвід вивчення гуцульщинознавства як складової українознавства та народознавства у дослідженнях українознавчих проблем в інших регіонах України, а також місцях проживання етнографічних груп українців, національних меншин та української діаспори; підготувати і видати колективну монографію «Освіта Гуцульщини: минуле і сучасність», у якій буде висвітлено розвиток освіти в історичній ретроспективі на території усіх трьох частин Гуцульщини;

Необхідно активніше залучати науковців ПНУ ім. В. Стефаника, ЧНУ ім. Ю. Федьковича, УжНУ, Косівського ПДМ ЛНАМ, Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Мукачівського державного університету, обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти до проведення регіональних та всеукраїнських науково-практичних конференцій з актуальних проблем розвитку Гуцульського краю.

Слід відновити випуск регіонального науково-педагогічного і літературно-краєзнавчого журналу «Гуцульська школа» – видання ГОР та НДЛ «Гуцульська етнопедагогіка та гуцульщинознавство» – з метою популяризації кращого досвіду роботи закладів освіти регіону та розробити концепцію його інтерактивної версії. Доцільно організувати також щорічне

видання окремих рецензованих збірників дослідницьких робіт старшокласників – учасників районних і регіональних зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини та МАН України, створити їхні електронні версії та рекомендувати до використання у ЗЗСО та ЗПО регіону.

З метою гуманізації та персоналізації курсу «гуцульщинознавство» вважаємо за доцільне підготувати навчально-довідкове видання для педагогів та здобувачів освіти «Гуцульщина в іменах». Матеріал посібника може містити такі розділи: «Герої національно-визвольних змагань», «Дослідники та популяризатори Гуцульщини», «Гуцульські письменники та літературознавці», «Відомі вчені – уродженці Гуцульщини», «Відомі освітяни Гуцульщини», «Подвижники народного мистецтва Гуцульського краю», «Релігійні діячі Гуцульщини», «Артисти театру та кіно – вихідці з Гуцульщини», «Гуцульщина в образотворчому мистецтві», «Гуцульщина в музиці і танцювальному мистецтві», «Громадсько-культурні діячі Гуцульщини». Таким чином, вивчення життєвого, творчого шляху та досягнень відомих вихідців з Гуцульщини сприятиме формуванню у дітей та молоді почуття національної гордості, патріотизму, формуванню ціннісного ставлення до рідного краю.

Для виявлення та популяризації творчого потенціалу освітян Гуцульського регіону, забезпечення трибуни для вільного обміну думками, обговорення сучасних інноваційних технологій в Карпатському освітньому просторі доцільно модернізувати проведення традиційних Гуцульських педагогічних читань, започаткованих ГОР у 1997 р. Для цього пропонуємо активніше залучати до них науково-педагогічних працівників ЗВО України, науково-дослідних установ, представників військово-патріотичних організацій та волонтерського руху, зарубіжних науковців Карпатського євро-регіону, використовуючи сучасні ІКТ, зокрема, онлайн-платформи Zoom, Cisco Webex Meetings, Google Meet, Microsoft Teams та ін.

2. *Експериментально-дидактичний напрям* – передбачає залучення науковців, методичних служб, освітян-практиків до розробки нового та оновлення вже існуючого навчально-методичного забезпечення гуцульщинознавства.

Необхідно продовжити роботу над удосконаленням і оновленням навчальних програм із гуцульщинознавства для ЗЗСО та ЗПО, зокрема «Програми з гуцульщинознавства для загальноосвітніх навчальних закладів», «Гуцульщинознавство в процесі вивчення інших предметів», «Гуцульщинознавство. Орієнтовний курс для випускних класів», «Історія Гуцульщини», «Гуцульщина в літературі», «Гуцульщина в народних обрядах» та домагатися їх схвалення Науково-методичною комісією МОН України.

Корисно було б доповнити і перевидати з урахуванням реалій сьогодення навчальні посібники для гуцульських шкіл «Плай. Книга для читань»

ня про Гуцульщину», «Флояра. Хрестоматія з гуцульського фольклору», «Хрестоматія з гуцульщинознавства», «Гуцульщина літературна», «Гуцульщина. Короткий довідник», які були видані в серії «Бібліотека гуцульської школи», зробити їхні електронні версії та провести онлайн-презентації для педагогів і здобувачів освіти.

Методистам та освітянам-практикам з метою кращого засвоєння учнями знань про свій етнографічний регіон рекомендується розробити і видати навчальні посібники з описом нестандартних навчальних занять для здобувачів освіти, наприклад «Ігри на уроках гуцульщинознавства», «Інтелектуальні конкурси з гуцульщинознавства», «Уроки-мандрівки Гуцульщиною», «Майстер-класи гуцульської народної творчості», «Словничок гуцульських термінів» та ін. Варто розпочати роботу над виготовленням сучасного картографічного матеріалу для вивчення гуцульщинознавства – історичних, географічних, літературних, етнографічних та діалектологічних атласів, топографічних і контурних карт, навчально-туристичних путівників та ін.

Сучасний освітній процес буде неповноцінним без розширення можливостей музейної педагогіки. На території Гуцульщини за роки незалежності створено багато державних, відомчих, шкільних і приватних музеїв, які висвітлюють історію, природу, етнографію, господарство, духовний світ мешканців краю. Тому доцільною була б розробка науково-методичних рекомендацій і посібників науковцями ЗВО та ППО з питань практичного використання потенціалу музеїв Галицької, Буковинської, Закарпатської Гуцульщини у процесі навчання і виховання підростаючого покоління.

Для збагачення загального кругозору освітян гуцульських шкіл та популяризації перспективного педагогічного досвіду Гуцульського регіону варто розробити навчально-методичну екскурсію «Педагогічними шляхами Гуцульського краю», яка буде включати відвідування музеїв Ігоря Пелипейка (Косівський ліцей ім. І. Пелипейка), Марійки Підгірянки (с. Білі Ослави Надвірнянського району), Антіна Онищука (с. Черник Надвірнянського району), Лесі Українки (с. Яворів Косівського району), Івана Франка (с. Криворівня Верховинського району), Михайла Грушевського (с. Криворівня Верховинського району), Івана Дощівника (с. Банилів Вижницького району), Івана Бажанського (с. Вашківці Вижницького району), Дмитра Загула (с. Мілієве Вижницького району), Народного музею Гуцульського театру Гната Хоткевича (с. Красноїлля Верховинського району) та науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство» (Яворівський ліцей «Гуцульщина» Косівського району).

З метою формування національної самосвідомості учнівської і студентської молоді, поживлення патріотичного виховання в умовах російсько-української війни варто розробити тематичну екскурсію та її віртуальну версію для здобувачів освіти ЗЗСО і ЗВО на тему «Національно-

визвольний рух на Гуцульщині». Вона може включати відвідування: музею визвольної боротьби імені Степана Бандери (м. Івано-Франківськ), музею визвольних змагань Прикарпатського краю (м. Косів), музею-криївки Української повстанської армії (сmt. Верховина), музею історії Надвірнянщини (м. Надвірна), музею історії міста Коломиї (м. Коломия), регіонального історико-краєзнавчого музею Гуцульщини (сmt. Верховина), музеїв Олекси Довбуша (сmt. Печеніжин Коломийського району, с. Космач Косівського району), музею екології та етнографії Карпатського краю (м. Яремче), музею Михайла Грушевського (с. Криворівня Верховинського району), музею підпільної Української греко-католицької церкви (с. Фитьків Надвірнянського району) та ін.

Вважаємо, що в умовах військового стану бажано практикувати для дітей віртуальні навчальні екскурсії під час уроків та гурткових і факультативних занять музеями Гуцульщини та України, використовуючи сучасні інформаційно-комунікаційні технології. З метою більш повного використання виховного потенціалу музеїв та забезпечення системності в цій роботі доцільно розробити для кожного класу дорожню карту «Музеями рідної Гуцульщини», де передбачити щорічне відвідування здобувачами освіти двох-трьох музеїв, а також архітектурних і ландшафтно-паркових пам'яток свого населеного пункту, району, області. У процесі дослідження нами розроблено рекомендований перелік архітектурних і ландшафтно-паркових пам'яток Гуцульщини для ознайомлення (відвідування) в процесі вивчення гуцульщинознавства (Додаток Ц.4).

Рекомендуємо широко впроваджувати інноваційні методи проєктної роботи з учнями, за допомогою яких діти будуть розв'язувати пошукові завдання, використовуючи матеріали власних досліджень. Приклади можливих проєктів: «Історичне гуцульщинознавство», «Географічне гуцульщинознавство», «Літературне гуцульщинознавство», «Фольклорно-етнографічне гуцульщинознавство», «Декоративно-прикладне мистецтво і Гуцульщина», «Музеї Гуцульщини», «Гуцульська діаспора», «Видатні люди Гуцульщини», «Національно-визвольний рух на Гуцульщині», «Наші земляки – героїчні захисники України». З цією метою варто створити у кожному ЗЗСО Гуцульського регіону краєзнавчий веб-портал «Феномен Гуцульщини», який дасть змогу в режимі онлайн здійснювати моніторинг проєктної діяльності.

З метою формування інноваційних моделей сучасних закладів освіти обласним інститутам післядипломної педагогічної освіти та регіональним центрам професійного розвитку педагогічних працівників Гуцульського регіону доцільно рекомендувати методичну проблему «Українознавство / гуцульщинознавство як основа структурування знань та виховного процесу в системі національної освіти і виховання» для дослідження і узагальнення в ЗЗСО і ЗПО.

Серед перспективних напрямів формування сучасного освітнього середовища в Гуцульському регіоні особливе місце посідає використання інноваційних методів у сфері підготовки педагогічних кадрів. Українська освіта потребує нової генерації фахівців, котрі здатні швидко засвоювати і якісно використовувати останні досягнення науки і техніки, вміють вирішувати нестандартні проблеми, що виникають під час їхньої професійної діяльності та вдосконалювати свої професійні якості. Враховуючи ці фактори, ПНУ ім. В. Стефаника спрямовує свої зусилля на підготовку вчительських кадрів до роботи в особливих, не завжди сприятливих умовах гірської та високогірної місцевості Українських Карпат. Використання широкої палітри інноваційних методик, засобів і прийомів в освітньому процесі з майбутніми вчителями дасть змогу забезпечити якісний рівень фахової, методичної та психолого-педагогічної підготовки студентської молоді, формування «інноваційного фахівця» закладу загальної середньої освіти Карпатського регіону. З цією метою доцільно підготувати і видати комплексний навчально-методичний посібник для студентів ЗВО та вчителів ЗЗСО «Методика викладання гуцульщинознавства в системі національної освіти і виховання», який узагальнить сучасні інноваційні підходи щодо впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній процес в умовах глобалізації освіти.

3. Інформаційно-комунікаційний напрям – передбачає широке впровадження можливостей інтернет-ресурсів, соціальних мереж, мобільних додатків у практику роботи гірських закладів освіти.

Цінним у покращенні взаємодії педагогів, дітей і їхніх батьків у високогірному Гуцульському регіоні є спілкування у соціальних мережах, на блогах, сайтах. За допомогою інтернет-ресурсів педагоги можуть впливати на засвоєння дитиною правильних цінностей, ідеалів, норм гуцульської етноспільноти, прививати любов до прекрасного, формувати навички екологічної культури і здорового способу життя, залучати до різних видів суспільно-корисної діяльності, до занять гуцульським декоративно-прикладним мистецтвом. Щодо батьків, то спільне використання мобільних ресурсів разом з дітьми сприятиме збагаченню інтелектуального потенціалу дітей, залученню їх до вивчення родинних традицій, звичаїв, обрядів, зокрема свого рідного краю – Гуцульщини. Крім того, така форма інтернет-комунікації дасть змогу долучитися до ознайомлення з феноменом Гуцульщини широкій аудиторії українських і закордонних туристів, краєзнавців, дослідників.

У процесі дослідження нами розроблено і запропоновано до використання під час вивчення гуцульщинознавства концепцію мобільного додатка «Hutsul 24» як інноваційної форми взаємодії і спілкування педагогів, дітей та їхніх батьків (Додаток Ц.5). Вона передбачає створення безкоштовного мобільного інтернет-дodatка «Hutsul 24», який може працювати на

базі Android та iOS та завантажуватися в Play Market і App Store. Висвітлено головні ідеї цієї практичної розробки та рекомендації щодо створення і забезпечення ефективного функціонування цього інтернет-ресурсу.

Мета інтернет-сервісу «Hutsul 24»:

- створення за допомогою сучасних ІКТ зручного повсякденного інструмента, який можна буде ефективно використовувати як додатковий ресурс на уроках гуцульщинознавства, в позаурочний час та у період канікул;

- оперативне ознайомлення дітей та їхніх батьків з новинами у Гуцульському регіоні, освітянськими проблемами, корисними порадами і рекомендаціями;

- формування у дітей та дорослих цілісних уявлень про гуцульські традиції, звичаї та обряди;

- розширення знань широкого кола користувачів про український, польський, австрійський слід в історії Гуцульщини та відомих дослідників матеріальної і духовної культури гуцулів;

- створення власної спільноти колег та однодумців, небайдужих до Гуцульського краю та гуцульщинознавства, зацікавлених у ефективній роботі сервісу «Hutsul 24».

Аудиторія сервісу «Hutsul 24» може охоплювати не лише педагогів гуцульських шкіл, дітей та їхніх батьків, але й представників інших етнографічних регіонів, українських та зарубіжних туристів і дослідників, громадських організацій, культурних та освітніх установ, волонтерів, релігійних діячів та ін. Цей додаток може бути корисний не лише для туристів, але й для місцевих жителів, адже він є універсальним способом дізнатися про історію, культуру та пам'ятні місця Гуцульського краю.

Принципи, які зумовлюють діяльність сервісу «Hutsul 24» та сприятимуть його популяризації:

1. Безкоштовність: сервіс доступний для всіх.

2. Комфортність: потребує мінімум зусиль та заощаджує час.

3. Сучасність: ресурс функціонує з допомогою сучасних інформаційних технологій.

4. Інформативність: користувачі отримують та передають інформацію у зручний для себе спосіб і час.

Головний слоган сервісу «Hutsul 24» «З нами – у світ Гуцульщини! Файний. Автентичний. Сучасний». «Hutsul 24» – це віртуальне місце пізнання гуцульської культури, яке відкрите для всіх протягом 24-х годин на добу, де цілодобово запрошують: «Відкрий серце для Гуцульщини!». «Hutsul 24» – зручний повсякденний інструмент взаємодії школи з дітьми, комфортного спілкування на педагогічні та культурологічні теми, спілкування дослідників Гуцульщини.

Розглянемо можливості сервісу «Hutsul 24». Для користувачів даного сервісу рекомендовано створити два основних розділи: «Вивчай» (теоре-

тична частина) та «Досліджуй» (практична частина), які складаються з окремих рубрик. Так, працюючи з розділом «Вивчай», користувачі матимуть можливість поглибити власні знання у рубриках «Історія», «Культурна спадщина», «Традиції, звичаї, обряди», «Відомі дослідники», «Музеї», «Природні об'єкти», «Навчальні матеріали», «Для туристів». Рубрика «Навчальні матеріали» адресована в основному для вчителів та учнів і слугує для вивчення предмета гуцульщинознавство. Тут знаходяться різноманітні додаткові матеріали, які необхідні для ефективного проведення уроків. Крім того, в цьому розділі можна ознайомитися з наочним фото-, відео-, аудіоматеріалом та 3D моделями найвизначніших історичних та культурних об'єктів Гуцульщини.

У розділі «Досліджуй» знаходяться такі рубрики:

а) «Подорожі» – пропонується віртуальний та поєднаний з реальністю гід Гуцульщиною з детальною інформацією про ключові об'єкти і місця. Цікавими є туристичні маршрути, які проводять цифрові (віртуальні) персонажі-гіди. Кожен персонаж – це уособлення окремих відомих дослідників Гуцульщини. За допомогою цієї рубрики можна не тільки подорожувати Гуцульським краєм, але й одночасно вивчати історію та важливі моменти у житті і дослідницькій діяльності конкретних постатей. Наприклад, частина персонажів може показати класичну та історичну Гуцульщину (Володимир Шухевич, Микола Домашевський, Володимир Гнатюк, Юзеф Шнайдер, Оскар Кольберг), інші персонажі покажуть своє рідне село або місто (Слобода – Станіслав Вінценз; Яворів – Петро Лосюк; Косів – Ігор Пелипейко; Печеніжин – Володимир Грабовецький; Кобаки – Марко Черемшина), окремі проведуть високими горами і покажуть, де бере свій початок річка Прут (Іван Сеньків, Петро Шкрібляк, Генрик Гонсьоровський, Гжегож Ронковський) та інші. Кожен персонаж-гід має свої інтереси, цікаві місця та таємниці. Кожен слухач має змогу обрати персонажа відповідно до власних інтересів та вподобань. Також користувач може окремо відкрити мапу та піти культурними, туристичними, кулінарними або магічними місцями, які рекомендують гуцули. Кожен відвідувач може створити свій перелік з обраних місць, плануючи подорож до Гуцульщини.

б) «Квести і завдання» – у цій рубриці знаходяться різноманітні онлайн-квести, загадки, тести, вікторини, приповідки і цікаві завдання про особливості Гуцульського краю, дослідників Гуцульщини, гуцульщинознавство і все, що пов'язано з цим регіоном. Також буде можливість у реальному часі виконувати оригінальні квести Гуцульщиною, підключивши геолокацію.

в) «Декоративно-прикладне мистецтво» – тут запропоновано загальну інформацію та техніку виготовлення зразків найбільш поширених видів гуцульського декоративно-прикладного мистецтва: косівської кераміки,

художньої вишивки, писанкарства, ліжникарства, художньої різьби по дереву і т. д. Також подано інформацію про відомих майстрів декоративно-прикладного мистецтва і місця, куди можна прийти та особисто навчитися виготовити або купити автентичний виріб гуцульського мистецтва. Крім того, в цій рубриці буде міні-гра з майстер-класом, який віртуально допоможе спробувати виготовити той чи інший виріб декоративно-прикладного мистецтва.

г) «Діалекти і говірка» – за допомогою цієї рубрики кожен охочий може навчитися місцевого гуцульського діалекту. Тут подано детальну інформацію про більшість діалектних слів, вимову, способи вживання, історію походження слів та ін. Також можна засвоїти на практиці місцеву говірку, порозмовлявши через додаток з гуцулом-ботом. За бажанням можна скористатися електронним перекладачем на гуцульській діалект.

д) «Гуцульська традиційна кулінарія» – в даній рубриці знаходяться рецепти традиційних гуцульських страв, перекусок та напоїв, а також оповідання і перекази про виникнення різних страв гуцульської кухні. Це допоможе дізнатися про традиційну кухню різних історичних періодів Гуцульщини, про те, як вона змінювалася та якою є зараз.

Зауважимо, що названі рубрики інтернет-сервісу «Hutsul 24» в майбутньому можуть розширюватися та доповнюватися, що дасть змогу цілком охопити матеріальну і духовну культуру гуцулів. У додатку є можливість коментувати свої враження про історичні, культурні та ландшафтно-паркові пам'ятки Гуцульського краю, туристичні маршрути та ін. Також користувачі додатка матимуть можливість спілкуватися з однодумцями за допомогою опції «Форум» з різноманітних тем на гуцульську тематику. Вважаємо, що усі відвідувачі сервісу знайдуть щось цікаве для себе. У додатку для кожного зареєстрованого користувача передбачено персональну «Карту гуцула». З її допомогою відвідувачі музеїв, культурних місць та інших об'єктів можуть збирати бонуси, які згодом буде можливість обміняти на гуцульські сувеніри.

Таким чином, сучасний віртуальний інтернет-сервіс «Hutsul 24» завдяки інформаційно-комунікаційним технологіям може бути зручною платформою не тільки для ефективної взаємодії педагогів навчальних закладів, дітей та їхніх батьків, але й для українських та закордонних туристів, дослідників і кожного охочого, хто цікавиться культурою Гуцульського краю, а також тих, хто не має можливості приїхати на Гуцульщину.

4. *Організаційно-педагогічний напрям* – передбачає організацію управлінсько-методичної діяльності ГОР, відділів, управлінь та департаментів освіти з метою впровадження інноваційних технологій та проєктів в освітньому середовищі Гуцульщини.

Необхідно активізувати і вдосконалити співпрацю відділів та управлінь освіти Гуцульського краю із ЗВО Карпатського регіону у сфері роботи

з обдарованою учнівською молоддю. Для цього знайти можливість регулярної участі науковців університетів у роботі журі щорічних Зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини. Це дасть змогу підвищити фаховий рівень оцінювання учнівських науково-дослідницьких робіт та одночасно проводити профорієнтаційну роботу серед випускників ЗЗСО Гуцульського регіону як потенційних студентів ЗВО.

Закладам вищої освіти Карпатського регіону доцільно заснувати іменну стипендію, присвячену вшануванню фундатора сучасного гуцульщинознавства, науковця, педагога, громадського діяча Петра Васильовича Лосюка. Її матимуть змогу отримувати студенти галузі знань «01 Освіта / Педагогіка» за вагомі успіхи у навчанні, дослідницькій праці та активну громадську роботу. З метою відзначення вагомих здобутків та значних заслуг у педагогічній діяльності освітян Гуцульщини рекомендуємо заснувати щорічну педагогічну премію імені Петра Лосюка, переможців якої буде визначати Гуцульська освітянська рада спільно з обласними та районними управліннями освіти.

Знаковою подією в освітньому просторі Гуцульщини могло б стати відкриття у Яворівському ліцеї «Гуцульщина» Косівської міської ради Педагогічного музею Народного вчителя України Петра Лосюка та присвоєння його імені цьому закладу освіти.

5. *Міжнародно-інтеграційний напрям* – передбачає оновлення форм і методів співпраці науковців, методистів, освітян, студентів та учнів Гуцульщини в рамках міжнародних проєктів з країнами Карпатського євро-регіону.

Великі можливості для реалізації інноваційних проєктів вивчення Гуцульщини вбачаємо у розширенні комунікації науковців та освітян-практиків в рамках міжнародного проєкту ПНУ ім. В. Стефаніка «Гірська школа Українських Карпат». З цією метою слід продовжувати та вдосконалювати двосторонню співпрацю із закладами освіти гуцульських регіонів Румунії – Марамурешського і Сучавського повітів. У сучасних умовах ефективними формами такої співпраці можуть стати: віртуальні педагогічні мости, круглі столи, вебінари для освітян; віртуальні екскурсії музеями та пам'ятними місцями Гуцульщини для дітей та молоді гуцульських регіонів України і Румунії; обмін навчально-методичною літературою та інноваційними проєктами між освітніми установами двох країн.

Вважаємо необхідним активізувати українсько-польську співпрацю у дослідженні Гуцульщини та розвитку гуцульщинознавства. Потрібно розробити рекомендації щодо доповнення змісту навчальних посібників з гуцульщинознавства матеріалами про внесок польських дослідників ХІХ – ХХІ століть у вивчення матеріальної і духовної культури Гуцульщини. На базі новоствореного Міжнародного центру зустрічей студентської молоді України та Польщі в селі Микуличин Яремчанської міської ради та Міжна-

родного наукового центру «Обсерваторія» на горі Піп Іван можна ініціювати спільні дослідницькі проекти з вивчення впливу гірського середовища на формування особистості підростаючого покоління та пошуково-краєзнавчі, природознавчі, фольклорно-етнографічні, літературно-діалектологічні експедиції Гуцульським регіоном. Їхні результати доцільно висвітлювати на вебсайтах відповідних ЗВО та відкритих інтернет-платформах, під час організації віртуальних дискусійних клубів та круглих столів з гуцульщинознавчої тематики, у яких могли б брати участь з допомогою ІКТ педагоги та здобувачі освіти гуцульських шкіл. Посиленню результативності засвоєння гуцульщинознавства могла б сприяти організація серед української та польської молоді олімпіад, конкурсів, квестів на тему «Україна, Польща і Гуцульщина: минуле, сучасне і майбутнє».

Таким чином, реалізація вказаних напрямів забезпечить модернізацію наукових, матеріальних, духовних та емоційно-психологічних умов і факторів, від яких залежить ефективність функціонування освітнього простору Гуцульщини на регіональному і локальному рівнях.

Висновки до третього розділу

Для розвитку сучасного гуцульщинознавства вагоме значення мають науково-педагогічні ідеї П. Лосюка. Вони отримали схвальну оцінку освітянської громадськості України, опинилися в центрі уваги педагогічної спільноти Гуцульщини. Науковець став одним з ідейних натхненників та розробників концепції організаційно-педагогічних основ гуцульської школи як регіональної української національної.

П. Лосюк теоретично обґрунтував використання регіонального етнографічного компонента в закладах освіти Гуцульщини, всебічно розкрив умови трансформації гуцульщинознавства як розділу науки у шкільний навчальний предмет, визначив його оптимальний зміст та зробив вагомий внесок у навчально-методичне забезпечення курсу. Дослідник довів спільність основи, функцій, перспектив розвитку й практичного застосування українознавства, народознавства та гуцульщинознавства. Він наголошував, що умовою їх успішної реалізації виступають народна педагогіка та сучасні досягнення педагогічної науки.

П. Лосюк як науковець уперше розробив теоретичні засади виховних можливостей учнів декоративною творчістю, експериментально підтвердив необхідність і педагогічну доцільність поєднання мистецтва і праці в місцевостях, де розвинуті народні художні промисли. Актуальними залишаються його ідеї про необхідність використання педагогічного потенціалу гуцульського культурного феномена в освітній діяльності педагогів, впровадження вивчення ДПМ в освітньому процесі гуцульських шкіл,

поєднання профільного навчання учнів старших класів з їхньою професійною підготовкою, особливості родинного виховання та екологічної культури, умови формування системного підходу до національно-патріотичного виховання в сучасних умовах відстоювання української незалежності.

Необхідність всебічного вивчення впливу гір на розвиток і виховання молодого покоління, специфіки функціонування навчальних закладів як першооснови сталого розвитку Карпатського регіону та, зокрема, Гуцульщини, зумовили розробку міжнародного науково-дослідного проекту «Гірська школа Українських Карпат». Науковці ПНУ ім. В. Стефаника спільно із зарубіжними дослідниками працюють над вивченням геопсихічних і геоетнологічних особливостей гірських жителів, традицій, звичаїв та обрядів горян і їх впливу на виховання учнів, науковим обґрунтуванням принципів, змісту, форм і методів роботи гірської школи, оновленням змісту, форм і методів підготовки вчителів у ЗВО для роботи в гірських освітньо-виховних установах. Інтеграція спільних наукових досягнень, об'єднання зусиль дослідників у вирішенні проблем розвитку гірських регіонів стали підґрунтям для проведення спільних симпозіумів, конференцій, виставок на міжнародному рівні.

Вченими ПНУ ім. В. Стефаника видано ряд навчально-методичних посібників та монографій з проблем розвитку особистості школяра в умовах гірського середовища, використання регіонального етнографічного компонента в освітньому процесі, етнопедagogіки. Серед вагомих досягнень проекту – заснування єдиного українського науково-методичного часопису, присвяченого проблемам гірської школи – «Гірська школа Українських Карпат» та створення на базі ПНУ ім. В. Стефаника навчально-наукової лабораторії «Гірська школа Українських Карпат».

Цілеспрямований інноваційний розвиток закладів освіти Гуцульщини має розвиватися через імплементацію нових концепцій, теорій, планів, проектів, інформаційних технологій, мобільних сервісів. При цьому доцільно творчо використовувати не лише теоретичні здобутки, а й практичний доробок науковців та педагогів Гуцульщини досліджуваного періоду в царині розбудови гуцульської школи, впровадження регіонального етнографічного компонента в освітній процес. У рамках дослідження нами окреслено та розкрито такі перспективні напрями розвитку сучасного гуцульщинознавства в інноваційному освітньому середовищі Гуцульського регіону: науково-дослідницький, експериментально-дидактичний, інформаційно-комунікаційний, організаційно-педагогічний та міжнародно-інтеграційний.

ВИСНОВКИ

У монографії проаналізовано й узагальнено розвиток гуцульщинознавства як регіонального етнографічного компонента в системі національної освіти і виховання дітей та молоді наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. (1985-2020 рр.). Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі загальні висновки.

1. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. українські науковці обґрунтували теоретико-методологічні та концептуальні основи гуцульщинознавства – нового наукового напрямку та навчального предмета. Нами з'ясовано, що гуцульщинознавство як один із розділів українознавства та народознавства містить систему знань про український етнографічний регіон Гуцульщину: історію, географію, природу, екологію, соціально-економічне та демографічне становище краю, фольклор, літературу, народне мистецтво, діалекти гуцулів, їхні звичаї, традиції, обряди, релігію, родинні і громадські відносини, матеріальну і духовну культуру. Доведено, що розвиток гуцульщинознавства у досліджуваний період значною мірою забезпечив демонтаж пережитків радянської системи освіти, малоросійства, дерусифікацію регіону, сприяв утвердженню національної системи виховання, етнопедagogічних цінностей, появи великої когорти педагогів-патріотів, які стали рушійною силою становлення якісно нової системи освіти.

Джерельна база дослідження процесів розвитку гуцульщинознавства представлена як важливими нормативними документами, так і узагальнюючими працями, монографіями, науковими розвідками, довідково-енциклопедичною літературою, серією навчально-методичної літератури «Бібліотека гуцульської школи». Важливими джерелами стали матеріали науково-практичних конференцій, семінарів, Гуцульських педагогічних читань, наукових і громадсько-культурних часописів, передовсім «Гуцульська школа» та «Гірська школа Українських Карпат»; матеріали Надвірнянського і Верховинського державних районних архівів; картотеки перспективного педагогічного досвіду районних методичних кабінетів відділів освіти та обласних інститутів післядипломної педагогічної освіти; окремі інтернет-ресурси. Систематизовано та з'ясовано сутність основних напрямів сучасних наукових досліджень про Гуцульщину, результати яких використовуються в навчально-виховній роботі закладів освіти регіону: педагогічного, історико-краєзнавчого, природничо-географічного, літературного, фольклорно-етнографічного, культурно-мистецького. Нами рекомендовано до практичного використання авторську розробку «Дослідники основних напрямів гуцульщинознавства (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)»

Водночас з'ясовано, що в науковій літературі досить фрагментарно висвітлена проблема комплексного використання регіонального етнографічного компонента в практиці роботи різних типів закладів освіти, немає ґрунтовних досліджень діяльності Гуцульської освітянської ради та

науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка та гуцульщинознавство», їхніх ролі та значення у розбудові гуцульської школи; фрагментарно розкрито освітньо-наукову та громадсько-культурну діяльність фундаторів сучасного гуцульщинознавства в Галичині, Закарпатті та на Буковині. Недостатньо узагальнений досвід використання в освітній практиці регіональних програм із гуцульщинознавства.

2. Обґрунтовано, що формування етнічної самоусвідомленості особистості, національно-патріотичних і художньо-естетичних цінностей у закладах освіти регіону здійснюється через засвоєння базових компонентів гуцульської етнокультурної спадщини. Серед них: гуцульська народна педагогіка; рідна мова та її гуцульські діалекти; історична спадщина; усна народна творчість; народні свята, традиції, звичаї та обряди; декоративно-прикладне мистецтво; музичне і танцювальне мистецтво; родинно-побутова культура; архітектурні пам'ятки; музейна педагогіка; туристсько-краєзнавчі маршрути; етнофестивальний рух; ландшафтно-паркові пам'ятки. За результатами дослідження нами укладено авторські розробки «Використання виховних можливостей та педагогічного потенціалу гуцульської етнокультурної спадщини в процесі вивчення гуцульщинознавства», «Рекомендований перелік архітектурних і ландшафтно-паркових пам'яток Гуцульщини для ознайомлення (відвідування) в процесі вивчення гуцульщинознавства», «Головні види та осередки народного мистецтва Гуцульщини», адресовані педагогам та здобувачам освіти.

3. У процесі дослідження виокремлено нормативно-концептуальні, організаційно-управлінські та дидактичні засади розбудови гуцульської школи як регіональної української національної. У роботі обґрунтовано, що наприкінці ХХ ст. гуцульська школа перейшла від розробки її концептуальних засад до конкретного втілення у багатьох освітніх закладах Галицької, Буковинської, Закарпатської Гуцульщини. Тридцятирічний досвід упровадження гуцульщинознавства засвідчив, що його успішність була зумовлена: продуманістю організаційних засад; створенням чіткої системи освітньої, позаурочної і позашкільної роботи з учнями на рівні закладу освіти, населеного пункту, району; чіткою зорієнтованістю і компетентністю усіх організаторів освіти. Нами доведено, що провідну роль у розбудові гуцульської школи відіграли громадське науково-методичне об'єднання Гуцульська освітянська рада, науково-дослідна лабораторія «Гуцульська етнопедагогіка та гуцульщинознавство» Відділення теорії та історії педагогіки АПН України, Філія «Гуцульщина» НДІУ МОН України.

На підставі аналізу експериментальної та пілотної діяльності закладів освіти Гуцульщини встановлено, що в регіоні вдалося сформувати перспективні моделі освітньо-виховних систем гуцульських шкіл як закладів педагогічної гармонії, творчості, патріотизму, унікальних гуцульських традицій, специфіку яких розкриває авторська розробка «Моделі навчально-виховних систем гуцульських шкіл наприкінці ХХ – на початку

XXI ст.». Вони сформувалися завдяки творчій плеяді ентузіастів розбудови гуцульської школи – науковців, методистів, управлінців, талановитих педагогів усіх трьох частин Гуцульщини. Усі моделі в основі своєї діяльності мають спільні концептуальні ідеї і підходи, які передбачають широке використання регіонального етнографічного компонента в освітньому процесі. Однак, кожна з них має свої особливості, педагогічні технології, характерні засоби педагогічної взаємодії. Серед них – авторська гуцульська «Школа здібностей», школа-родина, школа життєтворчості, школа поглибленого вивчення народних ремесел, школа успіху та формування ціннісного ставлення до народного мистецтва, гуцульська «Школа майбутнього» і т. п.

Досвід використання гуцульщинознавства як регіонального етнографічного компонента упродовж досліджуваного періоду вивчався та впроваджувався в освітньому просторі інших етнографічних регіонів, зокрема Карпатського регіону (Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Закарпатська області), а також у практику роботи окремих закладів освіти Хмельницької, Київської, Черкаської, Полтавської, Дніпропетровської, Луганської областей.

На основі аналізу джерельної бази та з врахуванням головних тенденцій і досвіду впровадження регіонального етнографічного компонента, нами обґрунтовано періодизацію розвитку сучасного гуцульщинознавства в системі національної освіти і виховання дітей та молоді (1985-2020 рр.), розроблено авторські матеріали: «Програмно-методичне забезпечення вивчення гуцульщинознавства», логіко-функціональна модель діяльності Гуцульської освітянської ради з упродовження гуцульщинознавства в освітньому просторі регіону, структурно-логічна схема «Форми вивчення і популяризації гуцульщинознавства у закладах освіти Гуцульського регіону».

4. Фундатором сучасного гуцульщинознавства справедливо вважається член-кореспондент НАПН України, Народний вчитель України, голова ГОР, директор Яворівського ЗНЗ Петро Лосюк, який теоретично обґрунтував використання регіонального етнографічного компонента в закладах освіти Гуцульщини; розкрив умови та можливості трансформації гуцульщинознавства як розділу науки у шкільний навчальний предмет; визначив його оптимальний зміст і зробив вагомий внесок у навчально-методичне забезпечення курсу. Науковець довів спільність основи, функцій, перспектив розвитку й практичного застосування українознавства, народознавства та гуцульщинознавства. Він наголошував, що умовою їх успішної реалізації виступають народна педагогіка та сучасні досягнення педагогічної науки.

Цілеспрямованість науково-педагогічних пошуків П. Лосюка на всьому відрізку його творчого життєвого шляху, нестандартність мислення, наполегливість у реалізації нових ідей уможливило створення авторської гуцульської «Школи здібностей» в селі Яворові Косівського району

Івано-Франківської області та широке впровадження гуцульщинознавства в освітньому просторі Карпатського регіону. Педагогічний феномен Яворівської школи, концепція якої базувалася на перетині ідей мистецтвознавства й педагогіки, полягав у наданні пріоритетного значення естетично-трудовому навчанню дітей. Під час її створення розроблено теоретичні засади виховних можливостей занять учнів декоративно-прикладним мистецтвом, експериментально підтверджено доцільність поєднання мистецтва і праці в організації освітнього процесу.

Зміст науково-педагогічної та громадсько-культурної діяльності й новизну досвіду П. Лосюка як творця альтернативної сільської школи, що формує компетентного випускника в умовах етновиховного освітнього простору, розкривають розроблені нами авторські науково-методичні матеріали: «Хронологія життєвого шляху та громадсько-педагогічної діяльності Петра Васильовича Лосюка», «Науково-педагогічні ідеї Петра Лосюка», «Хронологічний показник праць фундатора гуцульщинознавства П. Лосюка (1970-2019)», структурно-логічна схема «Зміст громадської культурно-освітньої діяльності П. Лосюка у 1989-2020 рр.», періодизація практичної діяльності П. Лосюка у сфері розвитку гуцульщинознавства та розбудови гуцульської школи.

5. У дослідженні визначено і розкрито перспективні напрями розвитку гуцульщинознавства та формування інноваційного освітнього середовища в Гуцульському регіоні: науково-дослідницький, експериментально-дидактичний, інформаційно-комунікаційний, організаційно-педагогічний та міжнародно-інтеграційний.

Перехід на нові освітні стандарти, інтеграція у світовий освітній простір актуалізували проблему формування інноваційного освітнього середовища в Гуцульському регіоні. Нами визначено і розкрито п'ять перспективних напрямів розвитку гуцульщинознавства, які стануть ефективними чинниками активізації інноваційних процесів у в закладах освіти Гуцульщини. Вони мають розвиватися через імплементацію нових концепцій, теорій, планів, проєктів, інформаційних технологій, мобільних сервісів у сучасний освітній простір.

Науково-дослідницький напрям забезпечить комплексні наукові дослідження нагромадженого досвіду впровадження регіонального етнографічного компонента у практику роботи закладів освіти усіх трьох частин Гуцульщини. Він сприятиме широкому залученню науковців ЗВО Карпатського регіону до наукових та науково-методичних заходів, які проводить ГОР, зокрема в рамках щорічних Міжнародних гуцульських фестивалів. Реалізація даного напрямку дозволить використовувати досвід вивчення гуцульщинознавства в інших етнографічних регіонах України.

Експериментально-дидактичний напрям сприятиме залученню науковців, методичних служб, освітян-практиків до розробки нових навчальних програм з гуцульщинознавства та оновлення вже існуючих. Він

дасть можливість більш активно використовувати потенціал музейної педагогіки у системі виховної роботи. Важливе значення матиме оновлення навчально-методичного забезпечення курсу гуцульщинознавства – перевидання з урахуванням реалій сьогодення частини навчальних видань «Бібліотеки гуцульської школи», підготовка нових посібників і картографічного матеріалу для закладів освіти та розробка їхніх електронних версій. Необхідно широко впроваджувати методи проєктної роботи зі здобувачами освіти з використанням сучасних ІКТ. Особливе місце посідає використання інноваційних форм і методів у процесі навчання педагогічних кадрів, які дадуть змогу підготувати вчителів до роботи в особливих умовах гірської та високогірної місцевості Гуцульщини. З цією метою нами розроблено і запропоновано для вивчення дві навчальні програми (силабуси) курсів «Етнопсихологічна культура сучасного логопеда» та «Місцеві говірки Прикарпаття як джерело розвитку мовлення дітей». Вони адресовані студентам освітнього рівня «бакалавр» спеціальності 016 «Спеціальна освіта (логопедія)», що навчаються в Інституті післядипломної освіти та довузівської підготовки ПНУ ім. В. Стефаника.

Інформаційно-комунікаційний напрям передбачає широке впровадження можливостей інтернет-ресурсів, соціальних мереж, мобільних додатків у практику роботи закладів освіти з метою засвоєння учнями цінностей, ідеалів, норм гуцульської етноспільноти. Інноваційною формою взаємодії і спілкування педагогів, дітей та їхніх батьків може стати мобільний додаток «Hutsul 24», концепцію якого розроблено нами в процесі дослідження та отримано авторське свідоцтво від ДП «Інститут інтелектуальної власності» (Укрпатент).

Організаційно-педагогічний напрям тісно пов'язаний з управлінською діяльністю відділів та департаментів освіти, ГОР інноваційними процесами в освітньому середовищі, яка проводитиметься засобами планування, технологічного проєктування, керівництва та контролю. Його реалізація забезпечить сприятливі умови для нарощування освітнього потенціалу, планування освітніх змін, розвитку кадрового потенціалу і, як наслідок, отримання якісно нових результатів освіти в Гуцульському регіоні. Це уможливить творче використання теоретичних і практичних надбань у сфері гуцульщинознавства в інших етнографічних регіонах України.

Міжнародно-інтеграційний напрям передбачає оновлення форм і методів співпраці науковців, методистів, освітян, студентів та учнів Гуцульщини в рамках міжнародних проєктів з країнами Карпатського єврорегіону, зокрема Румунії та Польщі.

Зміст і результати здійсненого дослідження не претендують на вичерпне розв'язання аналізованої проблеми. Однак вони дають змогу визначити низку наукових і організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання гуцульщинознавства в освітньому просторі регіону.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Державний архів Івано-Франківської області Архівний відділ Надвірнянської районної державної адміністрації

1. Ф. 88 Відділ освіти Надвірнянської районної державної адміністрації. Оп. 1: Документи відділу освіти Надвірнянської районної державної адміністрації (1996-2007). Спр. 1723: Накази начальника №1-64 відділу освіти з основної діяльності. 10.01.1996-13.05.1996, 138 арк.
2. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1724: Накази начальника №65-139 відділу освіти з основної діяльності. 13.05.1996-30.12.1996, 138 арк.
3. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1725: План роботи відділу освіти на 1996-1997 навчальний рік. 25.06.1996, 21 арк.
4. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1727: Накази начальника №1-91 відділу освіти з основної діяльності. 09.01.1997-25.08.1997, 165 арк.
5. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1728: Накази начальника №92-177 відділу освіти з основної діяльності. 26.08.1997-30.12.1997, 160 арк.
6. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1729: План роботи відділу освіти на 1997-1998 навчальний рік. 27.06.1997, 17 арк.
7. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1730: Накази начальника №1-105 відділу освіти з основної діяльності. 12.01.1998-27.08.1998, 179 арк.
8. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1731: Накази начальника №106-182 відділу освіти з основної діяльності. 28.08.1998-29.12.1998, 210 арк.
9. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1733: Накази начальника №1-94 відділу освіти з основної діяльності. 04.01.1999-21.08.1999, 257 арк.
10. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1734: Накази начальника №95-202 відділу освіти з основної діяльності. 22.08.1999-29.12.1999, 193 арк.
11. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1736: Накази начальника №1-96 відділу освіти з основної діяльності. 12.01.2000-27.08.2000, 279 арк.
12. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1737: Накази начальника №97-205 відділу освіти з основної діяльності. 28.08.2000-29.12.2000, 279 арк.
13. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1739: Накази начальника №1-105 відділу освіти з основної діяльності. 04.01.2001-17.08.2001, 259 арк.
14. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1740: Накази начальника №106-199 відділу освіти з основної діяльності. 20.08.2001-26.12.2001, 225 арк.
15. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1741: Накази начальника №1-53 відділу освіти з основної діяльності. 04.01.2002-29.03.2002, 198 арк.
16. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1742: Накази начальника №54-152 відділу освіти з основної діяльності. 29.03.2002-30.09.2002, 160 арк.
17. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1743: Накази начальника №153-219 відділу освіти з основної діяльності. 01.10.2002-29.12.2002, 173 арк.
18. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1744: Накази начальника №1-73 відділу освіти з основної діяльності. 02.01.2003-18.04.2003, 182 арк.
19. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1745: Накази начальника №74-159 відділу освіти з основної діяльності. 18.04.2003-19.09.2003, 213 арк.
20. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1746: Накази начальника №160-241 відділу освіти з основної діяльності. 22.09.2003-30.12.2003, 171 арк.
21. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1747: Накази начальника №1-70 відділу освіти з основної діяльності. 09.01.2004-27.04.2004, 187 арк.

22. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1748: Накази начальника №71-140 відділу освіти з основної діяльності. 27.04.2004-15.09.2004, 159 арк.
23. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1749: Накази начальника №141-206 відділу освіти з основної діяльності. 16.09.2004-31.12.2004, 177 арк.
24. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1751: Накази начальника №1-87 відділу освіти з основної діяльності. 12.01.2005-31.05.2005, 190 арк.
25. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1752: Накази начальника №88-156 відділу освіти з основної діяльності. 31.05.2005-27.09.2005, 179 арк.
26. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1753: Накази начальника №157-245 відділу освіти з основної діяльності. 29.09.2005-30.12.2005, 207 арк.
27. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1754: План роботи відділу освіти на 2005 рік. 04.01.2005, 6 арк.
28. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1755: Накази начальника №1-79 відділу освіти з основної діяльності. 11.01.2006-17.04.2006, 186 арк.
29. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1756: Накази начальника №80-166 відділу освіти з основної діяльності. 17.04.2006-31.08.2006, 187 арк.
30. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1757: Накази начальника №167-274 відділу освіти з основної діяльності. 31.08.2006-29.12.2006, 213 арк.
31. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1758: План роботи відділу освіти на 2006 рік. 03.01.2006, 11 арк.
32. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1759: Накази начальника №1-114 відділу освіти з основної діяльності. 09.01.2007-04.05.2007, 225 арк.
33. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1760: Накази начальника №115-224 відділу освіти з основної діяльності. 07.05.2007-13.09.2007, 246 арк.
34. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1761: Накази начальника № 225-342 відділу освіти з основної діяльності. 13.09.2007-29.12.2007, 226 арк.
35. Ф. 88. Оп. 1. Спр. 1762: План роботи відділу освіти на 2007 рік. 04.01.2007, 11 арк.

Архівний відділ Верховинської районної державної адміністрації

36. Ф. 46. Оп. 1 Спр. 387: Накази завідувача відділу освіти з основної діяльності. 03.01.1991 – 30.12.1991, 158 арк.
37. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 390: Накази завідувача відділу освіти з основної діяльності. 04.01.1992 – 29.12.1992, 153 арк.
38. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 391: План роботи відділу освіти на 1991-1992 навчальний рік, 15 арк.
39. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 395: Накази завідувача відділу освіти з основної діяльності. 03.01.1993 – 30.12.1993, 163 арк.
40. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 399: План роботи відділу освіти на 1993-1994 навчальний рік, 5 арк.
41. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 404: План роботи відділу освіти на 1994-1995 навчальний рік, 19 арк.
42. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 425: Накази начальника відділу освіти з основної діяльності. 04.01.2000 – 23.10.2000, 138 арк.
43. Ф. 46. Оп. 1. Спр. 427: Накази начальника відділу освіти з основної діяльності. 25.10.2000 – 31.12.2000, 142 арк.

Загальна література

44. Альманах Станиславівської землі : збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / за ред. М. Климишина. Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто : Вид. Центрального Комітету Станиславівщини, 1985. Т. 2. 900 с.
45. Андріюк П., Приймак Й. Гуцульська різьба та інкрустація. Косів : Писаний Камінь, 1998. 48 с.
46. Антонєць М. Національне виховання за П. Лосюком. *Директор школи*. 2009. № 7–8. С. 26–31.
47. Антонєць М. Школи Василя Сухомлинського і Петра Лосюка : національно-патріотичний зміст навчально-виховного процесу. *Народний учитель України Петро Лосюк* : статті, дослідження, документи. Снятин : ПрутПринт, 2011. С. 16–23.
48. Ануфрієв О. Етнокультура в системі національної культури. *Українознавство*. 2002. № 2. С. 241–242.
49. Арсенич П. «Гуцульський театр Гната Хоткевича». *Гуцульський календар*. 2000. С. 49–51.
50. Арсенич П. Діячі Гуцульщини. Енциклопедичний словник про вчителів. *Поліття*. 1993. № 36. С. 4.
51. Арсенич П. Засновник музею Володимир Кобринський. *Гуцульський календар*. 2003. С. 35–37.
52. Барабаш О. Інноваційний простір сільської школи. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, Г. Пониполяк. Снятин : ПрутПринт, 2003. Вип. 1. С. 16–20.
53. Басова А. Виховання під смереками. *Пані вчителька*. 2007. № 4. С. 37–41.
54. Бауер М. «... вільна національна школа для виховання вільної, свідомої, душою нації!». *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 4–5.
55. Бауер М. Основні аспекти розвитку освіти в умовах Гуцульщини. *Гуцульщина*. 2002. № 59. С. 12.
56. Баяновська М. Краєзнавство як джерело формування духовності особистості. *Освіта Закарпаття*. 2017. № 25–26. С. 23–29.
57. Бевза Н. Посвята у кобзаря. *Гуцульська школа*. 1995. № 1. С. 53–54.
58. Бельмега О. Виховуємо мистецтвом. *Зміст та особливості національного виховання у сучасному освітньому закладі* : наук.-метод. зб. / упор. Л. Келембет та ін. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. С. 253–260.
59. Бельмега О. Освітньо-виховне середовище Красноільської ЗОШ I–III ступенів. *Гірська школа Українських Карпат*. 2011. № 6–7. С. 91–94.
60. Березюк О. Формування науково-педагогічних поглядів на роль регіонального етнографічного компонента в сучасному освітньому просторі України. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 11 (13). С. 391–404.
61. Березюк О., Стинська В. Особливості формування сучасного етнокультурного освітнього середовища (на прикладі Поліського та Гуцульського етнографічних регіонів). *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 12 (17). С. 33–45.
62. Бігусяк М. Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01. Івано-Франківськ, 1997. 208 с.
63. Білавич Г. Література рідного краю в системі виховання духовних цінностей молодшого школяра. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 17. С. 58–62.
64. Біленкова С. Декоративне оздоблення архітектурних будівель Буковини першої третини ХХ століття. *Вісник Центру Буковинознавства* : зб. наук. праць. Чернівці : Технодрук, 2017. Т. 1. С. 61–70.

65. Близнюк Т. Підготовка майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи зі старшокласниками у гірській школі. *Гірська школа Українських Карпат*. 2009. № 4–5. С. 135–137.
66. Бринзей О. Плекаймо рідне слово. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 39–40.
67. Будзак І. Окремі питання розвитку сільської школи Прикарпаття. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, С. Клімковська, О. Нижник. Івано-Франківськ : ОІППО, 2007. Вип. 2–3. С. 7–10.
68. Будник О. Етноекonomічна компетенція школяра : монографія. Київ – Івано-Франківськ, 2008. 200 с.
69. Будник О. Інноваційна парадигма формування етновиховного середовища початкової школи. *Освітній простір України*. 2014. № 2. С. 90–100.
70. Будник О. Моделювання етновиховного середовища в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. *Обрії*. 2011. № 1. С. 67–71.
71. Будник О. Підготовка майбутніх учителів до педагогічної діяльності в соціокультурному середовищі гірської початкової школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 37–40.
72. Будник О. Теоретичні засади формування народознавчої компетентності учнів в умовах гірської школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2007. № 2–3. С. 187–189.
73. Будник О., Кондур О., Михайлишин Г., Рідей Н. Діагностика управлінсько-квалітологічної компетентності здобувачів освіти у закладах вищої освіти. *Цифрова освіта* : зб. наук. праць / за ред. І. Цепенди та О. Будник. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. С. 232–243.
74. Будник У. Перспективи розвитку туристичної індустрії в Українських Карпатах. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 15. С. 15–18.
75. Буковинська Мала академія наук учнівської молоді. Особистості. URL: <http://chernivtsi.man.gov.ua/personal/> (дата звернення : 05.07.2019).
76. Бурдуланюк В. Історія Прикарпаття в хронології : основні події, факти, дати. Івано-Франківськ : Нова зоря, 2001. 65 с.
77. Василь Шкрібляк – славетний різьбяр. *Гуцульський календар*. 2001. С. 45.
78. Васильчук М. Гуцульський текст в системі нового українського письменства : причини появи і вектори розвитку (на підступах до вивчення художнього дискурсу Гуцульщини в українській літературі XIX – поч. XX ст.). *Українознавчі студії*. 2018. № 19. С. 163–175.
79. Ватаманюк Д. Гуцульський музей повинен відродитися. *Гуцульський календар*. 2001. С. 81–82.
80. Ватаманюк Д. Карпати – рідний дім. *Гуцульський календар*. 2003. С. 76–79.
81. Ватаманюк Д. Походження назви ГУЦУЛІ. *Гуцульський календар*. 2001. С. 59.
82. Ватаманюк К. Музейні скарби. *Гуцульський календар*. 2000. С. 96.
83. Ващенко Г. Виховний ідеал : підручник для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава : Полтавський вісник, 1994. Том 1. 191 с.
84. Вережак Г. Великодний тиждень у школі. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 37–38.
85. Верховинщина за 20 років незалежної України : істор.-дов. видання. Верховина : Гуцульщина, 2011. 336 с.
86. Верховинщина. Загальні описи та історичні нариси про населені пункти району / упор. І. Зеленчук. Верховина : Гуцульщина, 2004. 331 с.

87. Вишневецький О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : посіб. для студентів вищих навч. закл. Дрогобич : Коло, 2006. 326 с.
88. Вінтоняк О. Функціонування прислівників у говірці с. Баня-Березів Косівського району, що на Івано-Франківщині. *Українознавчі студії*. 2019. № 20. С. 190–197.
89. Вовк М. Етнопедагогічні аспекти розвитку музичної творчості на Прикарпатті. *Освітній простір України*. 2014. № 4. С. 7–12.
90. Волошин Г. Угамуй спрагу з народного джерела. *Гуцульська школа*. 1996. № 1. С. 25–27.
91. Воронюк Д. Школа творчості. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, С. Клімковська, О. Нижник. Івано-Франківськ : ОШПО, 2007. Вип. 2–3. С. 36–41.
92. Врятуємо гірську школу – врятуємо Карпати (Лосюк П.). *Гуцульський край*. 2019. № 45. С. 2.
93. Вчені-горяни – гірській школі / за заг. ред. П. Лосюка. Косів : Писаний Камінь, 2018. 336 с.
94. Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини : етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2009. 564 с.
95. Габорак М. Назви гір і полонин Івано-Франківщини : етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. 604 с.
96. Габорак М. Назви населених пунктів Івано-Франківщини : етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2014. 404 с.
97. Габорак М. Топонімія Галицької Гуцульщини : етимологічний словник-довідник. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2011. 656 с.
98. Гавалешко О. Її захоплення – поезія. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 43–44.
99. Гавриленко Л. Виховую за допомогою краєзнавства. *Гуцульська школа*. 1994. № 1. С. 22–24.
100. Гаврилів Б. Пам'ятники та визначні місця Олекси Довбуша на Прикарпатті. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2005. № 6. С. 23–25.
101. Гакман Г. Наша школа – наш другий дім. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 37.
102. Галичук Є. Діяльність Рожнівського колегіуму «Гуцульщина» Національного університету «Києво-Могилянська академія» з розвитку народних ремесел Гуцульщини. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, Г. Понилопаяк. Снятин : ПрутПринт, 2003. Вип. 1. С. 104–107.
103. Галичук Є. Робота з обдарованими учнями. *Гуцульська школа*. 1996. № 1. С. 28–30.
104. Генік Л. Середньоберезівська середня школа – центр виховної роботи з формування особистості учня у гірській місцевості. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12–13. С. 114–122.
105. Генік М. Формування духовних цінностей сучасного молодшого школяра гірської школи засобами народознавства. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 260–262.
106. Гілецький Й. Географічне українознавство в школі (науково-конструктивні основи структури і змісту навчальних курсів). Львів : ВНТЛ, 1998. 104 с.
107. Гілецький Й. Географія Івано-Франківської області : посіб. для 8-9 класу загальноосвітньої школи. Львів : ВНТЛ, 2000. 64 с.
108. Гілецький Й. Географія рідного краю. Івано-Франківська область : підр. для 5 класу загальноосвітньої школи. Львів : ВНТЛ, 1999. 64 с.

109. Гілецький Й., Богович М. Географія Івано-Франківської області. Населення і економіка : навч. матеріали. Івано-Франківськ : ІУВ, 1992. 31 с.
110. Гірська школа перехідного періоду : для вчителів і керівників гірських закладів освіти та відділів освіти / упор. В. Козьменчук, В. Лаврук, П. Лосюк. Косів : Писаний Камінь, 2018. 36 с.
111. Гірська школа: сучасні виклики і перспективи розвитку: монографія / за ред. М. Оліяр. Івано-Франківськ : НАІР, 2017. 260 с.
112. Глушко М. Історико-етнографічне районування Галичини : сучасний стан. *Карпати : людина, етнос, цивілізація*. 2009. № 1. С. 8–18.
113. Гнатюк М. Різьбяр Микола Грепіняк і народне мистецтво Гуцульщини. *Українознавчі студії*. 2018. № 19. С. 247–259.
114. Гой Т., Федорук П., Никорак Я. Інноваційні моделі впровадження дистанційного навчання в освітніх закладах гірського регіону. *Гірська школа Українських Карпат*. 2009. № 4–5. С. 119–122.
115. Головне управління статистики в Закарпатській області. Демографічна та соціальна статистика. Освіта. Заклади загальної середньої освіти. 1995-2020. URL: <http://www.uz.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 15.07.2021).
116. Горай Л., Дронюк М. Природоохоронне виховання молодших школярів. *Гуцульська школа*. 1999. № 1. С. 67–69.
117. Горбенко Н. Педагогічний досвід Петра Васильовича Лосюка : національні традиції та педагогічна інноватика : рекомендаційний бібліографічний список. URL: http://dnrb.gov.ua/?download=1&kcccount=http://dnrb.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/index_9_1.doc (дата звернення : 12.11.2021).
118. Городенко М. «Чарівний край Черемоша й Прута». *Гуцульський календар*. 2000. С. 77–79.
119. Гребенщикова Н. Система екологічного виховання в Путильській гімназії. *Гуцульська школа*. 1999. № 1. С. 66–67.
120. Григорук А. Етнологія Гуцульщини : фольклор і обрядовість : навч.-метод. посіб. Львів : Растр-7, 2020. 252 с.
121. Григорук А. На відстані слова : статті, розвідки, портрети. Косів: Писаний Камінь. 2008. 336 с.
122. Грушевський М. Наша школа. *Наша школа*, 1909. I–II. С. 1-5.
123. Гуйванюк М. Становлення січового руху на Буковині. *Вісник Центру Буковинознавства* : зб. наук. праць. Чернівці : Технодрук, 2017. Т. 1. С. 57–60.
124. Гуменюк Г. Народні художні промисли Гуцульщини як важливий чинник економічного розвитку. *Карпатський край*. 2014. № 4. С. 205–214.
125. Гунько Є. З досвіду краєзнавчого вивчення Українських Карпат. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 31–34.
126. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові : словник / відп. ред. В. Ірещук. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2019. Т. 1. 584 с.
127. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові : словник / відп. ред. В. Ірещук. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2020. Т. 2. 468 с.
128. Гуцульщина – слов'янська Атлантида : історія, етнокультура, персоналії, туризм : зб. матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ – Космач, 22 лист. 2019 р.) / відп. ред. П. Сіреджук. Краків – Івано-Франківськ – Космач : Wierchy, 2019. 616 с.
129. Гуцульщина : короткий довідник / за ред. П. Лосюка. Снятин : ПрутПринт, 2002. 124 с.

130. Гуцульщина : перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні : матеріали наук. конф. (м. Івано-Франківськ, 17-18 серп. 1993 р.). Івано-Франківськ – Коломия, 1994. 174 с.
131. Гуцульщина літературна : уроки та позакласні заходи з літератури рідного краю / упор. О. Ткачук. Снятин : ПрутПринт, 2006. Ч. 2. 348 с.
132. Гуцульщина у світобаченні Станіслава Вінченца : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (сmt. Верховина, 30 лист. 2018 р.) / ред. Г. Горбань. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2018. 88 с.
133. Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження / відп. ред. Ю. Гошко. Київ : Наукова думка, 1987. 472 с.
134. Гуцуляк В. Освіта Верховинщини : реалії та проблеми. *Гірська школа Українських Карпат*. 2011. № 6–7. С. 74–84.
135. Грещук В. Головні аспекти досліджень у галузі українознавства. Українознавство. *Українознавство у педагогічному процесі освітніх установ* : зб. статей / за ред. Р. Скульського та В. Костіва. Івано-Франківськ : ПУ ім. В. Стефаніка, 1997. С. 18–24.
136. Грещук В. Мовна картина світу гуцулів крізь призму художнього тексту. *Гора. Українознавчі студії*. 2018. № 19. С. 5–16.
137. Грещук В., Грещук В. Діалектне слово в тексті та словнику : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2015. 372 с.
138. Джус О. Освітнянський корифей з Гуцульщини. *Освіта і суспільство*. 2020. № 2–3. URL: https://naps.gov.ua/ua/press/about_us/1998/ (дата звернення: 12.04.2021).
139. Джус О., Паска Т. Гуцульський освітнянський корифей Петро Васильович Лосюк. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 193–196.
140. До читачів : Управа Гуцульської освітнянської ради. *Гуцульська школа*. 1994. № 1. С. 4.
141. Додяк Н. Освіта Вижниччини на межі тисячоліть. *Гірська школа Українських Карпат*. 2006. № 1. С. 163–165.
142. Домбровський С., Скульський Р., Стельмахович М., Ступарик Б., Хрущ В. Українознавство в національній школі : посіб. для вчителів / за ред. М. Стельмаховича. Івано-Франківськ, 1995. 138 с.
143. Дослідники та краєзнавці Гуцульщини : довідник / упор. П. Арсенич, І. Пелипейко. Косів : Писаний Камінь, 2002. 280 с.
144. Духовні скарби Ігоря Пелипейка / за ред. А. Григорука. Косів : Писаний Камінь. 2010. 160 с.
145. Енциклопедія Коломийщини (1996–2007). 14 зшитків / за ред. М. Васильчук, М. Савчук. Коломия : Вік, 1996–2007.
146. Етновиховний простір сучасного загального навчального закладу : теорія і практика : монографія / за ред. Н. Лисенко. Київ – Івано-Франківськ, 2012. 376 с.
147. Етнопедагогічна складова процесу формування компетентності молодших школярів : навч.-метод. посіб. / за ред. О. Будник. Київ – Івано-Франківськ, 2009. 448 с.
148. Етнопедагогічний контекст професійної підготовки студентів у вишах Прикарпатського регіону : навч.-метод. посіб. / за ред. Н. Лисенко. Київ – Івано-Франківськ, 2009. 344 с.
149. Євтух М. Формування педагогічної майстерності в системі професійної підготовки майбутнього учителя (історико-педагогічний аспект). *Освітні обрії*. 2019. № 2 (49). С. 64–68.
150. Євтух М., Червінська І. Професійна мобільність учителів гірських шкіл у сучасному освітньому просторі : проблеми та перспективи розвитку. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 14. С. 126–132.

151. Жидан Н., Дудінчук О. Психотерапія писанкою. *Джерела*. 2010. № 1–2. С. 119–125.
152. З бабусиної скрині : збірка гуцульського фольклору. Ваia Mare : Editura Ethnologica, 2012. 109 с.
153. Закревська Я. Вічно живе джерело. *Хрестоматія з гуцульщинознавства* : для загальноосвіт. шкіл, гімназій, ліцеїв та вищ. навч. закл. / упор. П. Лосюк. Косів : Писаний Камінь; Снятин : ПрутПринт, 2001. С. 14–20.
154. Закревська Я. Плекаймо рідну мову. *Хрестоматія з гуцульщинознавства* : для загальноосвіт. шкіл, гімназій, ліцеїв та вищ. навч. закл. / упор. П. Лосюк. Косів : Писаний Камінь; Снятин : ПрутПринт, 2001. С. 20–24.
155. Звіт про діяльність Національної академії педагогічних наук України в 2016 р. та в період 2012-2016 рр. / за заг. ред. В. Кременя. Київ : Педагогічна думка, 2017. 544 с.
156. Зеленчук В. Карпатська одісея дочки Прометея. До 100-річчя перебування Лесі Українки на Гуцульщині. *Гуцульський календар*. 2001. С. 38–40.
157. Зеленчук І. Атестатні творчі проекти (матури) з українознавства в загальноосвітніх навчальних закладах Гуцульщини. *Українознавство*. 2004. № 3–4. С. 179–180.
158. Зеленчук І. Виконання і захист випускних робіт (матур) в умовах шкіл Гуцульщини. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, Г. Понилопаяк. Снятин : ПрутПринт, 2003. Вип. 1. С. 120–125.
159. Зеленчук І. Модель «Народної школи мистецтв». *Гуцульська школа*. 1998. № 1. С. 64–65.
160. Зеленчук І. Нові свята на Гуцульщині. *Гуцульський календар*. 2000. С. 75–76.
161. Зеленчук І. Пізнати себе самого. *Верховинщина за 20 років незалежної України* : істор.-дов. видання. Верховина : Гуцульщина, 2011. С. 94–107.
162. Зеленчук І. Результативність впровадження в практику роботи загальноосвітніх шкіл Верховинського району методики підготовки і захисту випускних творчих робіт (матур). *Українознавство*. 2005. № 1. С. 123–124.
163. Зеленчук І. Слідами українського художнього кіно-фільму «Тіні забутих предків». *Українознавство*. 2014. № 1. С. 241–250.
164. Зеленчук І. Українознавчі експедиції в умовах Гуцульського регіону України. *Українознавство*. 2008. № 2. С. 176–178.
165. Зеленчук І. Українська нива життя. Шкрібляк Петро Васильович. *Українознавство*. 2003. № 1. С. 281–283.
166. Зеленчук І., Зеленчук Я. Жива історія Гуцульщини у спогадах столітніх гуцулів. *Українознавство*. 2010. № 1. С. 218–222.
167. Зеленчук І., Зеленчук Я. Історія Державної високогірної рільничої школи на Гуцульщині. *Українознавство*. 2013. № 1. С. 222–226.
168. Зеленчук І., Зеленчук Я. Організація і методика проведення учнівських українознавчих експедицій загальноосвітніми навчальними закладами Гуцульського регіону України. *Українознавство*. 2009. № 4. С. 302–305.
169. Зеленчук І., Зеленчук Я. Творці «Тіней забутих предків». *Гуцульський календар*. 2004. С. 42–44.
170. Зеленчук І., Зеленчук Я. Українознавча реконструкція біографії видатної гуцульської співачки Марії Кречунек (Чукутихи). *Українознавство*. 2012. № 3. С. 200–212.
171. Зеленчук Я. Будівництво астрономо-метеорологічної обсерваторії на горі Піп Іван Чорногірський. *Українознавство*. 2010. № 3. С. 247–254.

172. Зеленчук Я. Гуцульщина в роки Першої світової війни. *Українознавство*. 2014. № 1. С. 250–259.
173. Зеленчук Я. Українознавча основа формування джерельної бази дослідження етносоціальної системи Гуцульщини. *Українознавство*. 2007. № 2. С. 48–52.
174. Зеленчук Я., Григорчук П. З історії музею Гуцульщини в Жаб'є-Ільцях. *Українознавство*. 2009. № 2. С. 255–259.
175. Зінчук М. Гуцульщина в піснях, легендах, піснях та оповіданнях. *Гуцульський календар*. 2005. С. 64–65.
176. Зінчук М. Казки Гуцульщини. Львів, Тернопіль, Київ, Снятин, Чернівці, 2003-2009. Т. 1-8.
177. Зуб'як Р. Розвиток ключових компетентностей керівників сільської школи. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, С. Клімковська, О. Нижник. Івано-Франківськ : ОППО, 2007. Вип. 2–3. С. 11–16.
178. Інтерв'ю з Дутчаком Володимиром Богдановичем, 1974 р. нар. Запис 29.03.2019 р., смт. Верховина, Івано-Франківська обл., інтерв'юер Паска Т. В. Особистий архів Т. Паски. 4 арк.
179. Інтерв'ю з Кутащук Галиною Дмитрівною, 1988 р. нар. Запис 29.03.2019 р., смт. Верховина, Івано-Франківська обл., інтерв'юер Паска Т. В. Особистий архів Т. Паски. 4 арк.
180. Інтерв'ю з Лосюком Петром Васильовичем, 1936 р. нар. Запис 12.10.2018 р., с. Яворів, Косівський р-н, Івано-Франківська обл., інтерв'юер Паска Т. В. Особистий архів Т. Паски. 9 арк.
181. Інтерв'ю з Никифоряк Любов'ю Миколаївною, 1955 р. нар. Запис 28.03.2019 р., смт. Верховина, Івано-Франківська обл., інтерв'юер Паска Т. В. Особистий архів Т. Паски. 5 арк.
182. Інтерв'ю з Сеняк Василюю Миколаївною, 1957 р. нар. Запис 16.03.2020 р., м. Косів, Івано-Франківська обл., інтерв'юер Паска Т. В. Особистий архів Т. Паски. 5 арк.
183. Інтерв'ю з Ткачук Оксаною Михайлівною, 1955 р. нар. Запис 16.03.2020 р., м. Косів, Івано-Франківська обл., інтерв'юер Паска Т. В. Особистий архів Т. Паски. 5 арк.
184. Інтерв'ю з Червінською Інною Богданівною, 1968 р. нар. Запис 16.12.2021 р., м. Івано-Франківськ, інтерв'юер Паска Т. В. Особистий архів Т. Паски. 6 арк.
185. Інтерв'ю із Зеленчуком Іваном Михайловичем, 1952 р. нар. Запис 28.03.2019 р., смт. Верховина, Івано-Франківська обл., інтерв'юер Паска Т. В. Особистий архів Т. Паски. 7 арк.
186. Інформаційний анотований каталог передового педагогічного досвіду Івано-Франківщини / укл. Г. Слободян. Івано-Франківськ : ОППО, 2003. 74 с.
187. Історія Гуцульщини / гол. ред. М. Домашевський. Львів : Логос, 1999. Т. IV. 576 с.
188. Історія Гуцульщини / гол. ред. М. Домашевський. Львів : Логос, 2001. Т. VI. 676 с.
189. Історія Гуцульщини / гол. ред. М. Домашевський. Львів : Логос, 2000. Т. V. 623 с.
190. Йосипенко М. З досвіду створення навчально-матеріальної бази для розвитку здібностей дітей. *Гуцульська школа*. 1998. № 1. С. 52–53.
191. Кавацюк М. Роль і місце гуцульщинознавства в створенні й реалізації моделі сільської школи майбутнього. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб.

- матер. / упор. Л. Келембет, П. Лосюк. Івано-Франківськ : ОПППО; Снятин : ПрутПринт, 2009. Вип 5. С. 56–58.
192. Калакура Я. Українська культура : цивілізаційний вимір. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2015. 496 с.
193. Калинюк В. Гуцульські наспіви. Ужгород : Поличка Карпатського краю, 1995. 115 с.
194. Калініченко В., Бабій О. Особливості передшлюбного циклу весільного обряду на Путильщині (кнф. XIX – середина XX ст.). *Вісник Центру Буковинознавства* : зб. наук. праць. Чернівці : Технодрук, 2018. Т. 2. С. 108–113.
195. Калуська Л. Використання гуцульщинознавства в навчально-виховному процесі комплексу «загальноосвітня школа – садок». *Гірська школа Українських Карпат*. 2007. № 2–3. С. 217–222.
196. Карась Г. Музичне краєзнавство Прикарпаття як спеціальний навчальний курс : до постановки проблеми. *Карпатський край*. 2012. № 2. С. 142–148.
197. Карп'як І. Шляхами народної вчительки Марійки Підгірянки. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2012. № 20. С. 67–69.
198. Качкан В. Постаті : студії, есеї, силуети, рефлексії : у 2-х т. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2012. Ч. 1. 571 с.; 2013. Ч. 2. 735 с.
199. Качкан В. Українське народознавство в іменах : навч. посіб. Київ : Либідь, 1994. Ч. 1. 334 с.; 1995. Ч. 2. 288 с.
200. Келембет Л. Модель розвитку сільської школи : від теорії до практики. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, С. Клімковська, О. Нижник. Івано-Франківськ : ОПППО, 2007. Вип. 2–3. С. 21–27.
201. Келембет Л. Науково-методичне забезпечення управління сільськими освітніми закладами. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, Г. Пониполяк. Снятин : ПрутПринт, 2003. Вип. 1. С. 7–15.
202. Келембет Л. Теоретико-методичні засади моделювання виховних систем освітніх закладів. *Зміст та особливості національного виховання у сучасному освітньому закладі* : наук.-метод. зб. / упор. Л. Келембет та ін. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. С. 15–24.
203. Келембет Л., Фляк О., Риндич О. Моделювання системи національно-патріотичного виховання. *Джерела*. 2016. № 1–2. С. 51–55.
204. Кіліченко О. Шляхи формування професійно-педагогічної культури майбутніх учителів початкових класів шкіл гірського регіону. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 71–73.
205. Кіндратюк Б. Дзвонарська культура України : монографічне дослідження. 2-ге, випр. і доп. вид. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, 2015. 912 с.
206. Кіращук Д. Гуцули з Космача здивували світ. *Гуцульський календар*. 2001. С. 65–67.
207. Кіщук Г. Виховна система Полянницької ЗОШ І–ІІ ступенів. *Гірська школа Українських Карпат*. 2011. № 6–7. С. 274–279.
208. Кіщук Г. Гуцульська школа – школа майбутнього (з елементами моделювання). *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, П. Лосюк. Івано-Франківськ : ОПППО; Снятин : ПрутПринт, 2009. Вип. 5. С. 90–93.
- 208а. Клапчук В. Гуцульщина та гуцули : економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.). Львів – Івано-Франківськ : Фоліант, 2009. 508 с.

209. Клим Л. Автор «Гуцульської спадщини». *Гуцульський календар*. 2003. С. 41–42.
210. Клімковська С. Обласний конкурс «Директор сільської школи». *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, С. Клімковська, О. Нижник. Івано-Франківськ : ОІППО, 2007. Вип. 2–3. С. 17–20.
211. Ковальчук М., Сергієнко Н. Діалектне мовне середовище як передумова виникнення комунікативних девіацій у спілкуванні молодших школярів. *Освітній простір України*. 2016. № 8. С. 158–162.
212. Ковбас Б., Костів В. Родинна педагогіка. Основи родинного виховання : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаніка, 2006. Т. 2. 288 с.
213. Кожолянко Г. Духовна культура українців Буковини. Чернівці : Прут, 2007. 404 с.
214. Кожолянко Г. Етнографія Буковини. Чернівці : Золоті Литаври, 1999. Т. 1. 384 с.; 2001, Т. 2. 424 с.; 2004. Т. 3. 392 с.
215. Кожолянко Г. Історико-етнологічні дослідження гуцулів Раймундом Кайндлем. *Карпати : людина, етнос, цивілізація*. 2010. № 2. С. 136–144.
216. Кожолянко Г. Народознавство Буковини : навч. посіб. Чернівці : Рута, 2001. 114 с.
217. Козьменчук В. Розбудова регіональної системи освіти Косівського району в умовах реалізації Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року. *Освітнянський вісник*. 2013. № 6. С. 4–7.
218. Колежук Г., Ямницький М. Розкриття феномену Гуцульщини у науково-пошукових, науково-дослідницьких роботах учнів Путильської гімназії Чернівецької області. *Український феномен Гуцульщини : національний та європейський контексти* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Коломия, 11 серп. 2017 р.). Коломия, 2017. С. 48–52.
219. Конвенція про охорону нематеріальної культурної спадщини : постійне представництво України при ЮНЕСКО. URL: <https://unesco.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo/elementi-ukrayinskoji-kulturi-u-reprezentativnom-spisku-nematerialnoyi-kulturnoyi-spadshchini-lyudstva> (дата звернення : 15.11.2021).
220. Кононенко В. Гуцульські мовні елементи в художньому тексті. Гуцульщина : перспективи її економічного і духовного розвитку в незалежній Україні / гол. ред. В. Кононенко. Івано-Франківськ, 1994. С.105–108.
221. Кононенко В. Етнічно-регіональний мовленнєвий етикет галичан. *Українознавчі студії*. 2000. № 2. С. 152–158.
222. Кононенко П. Концепція національної системи освіти. *Українознавство*, 2008. № 2. С. 131–136.
223. Кононенко П. Українознавство – історична категорія у контексті світового значення. *Українознавство*. 2010. № 3. С. 44–50.
224. Кононенко П. Українознавство: підручник для вищих навчальних закладів. Київ, 2005. 679 с.
225. Концепція державного стандарту загальної середньої освіти України : дод. 1 до рішення колегії Міністерства освіти України від 22.05.1996 р. № 8/3–6. *Освіта України*. 1996. № 3. С. 4–5.
226. Концепція навчальної дисципліни «Українознавство». *Розбудова держави*, 1994. № 2. С. 18–30.
227. Концепція національного виховання. *Початкова школа*, 1995. № 2. С. 48–52.
228. Корчук Г. Роль традиційної української родини у розвитку здібностей дітей. *Гуцульська школа*. 1998. № 1. С. 62–63.

229. Косило Л. Гуцульська спадщина – складова рекреаційних ресурсів Карпатського національного природного парку. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2009. № 13. С. 32–34.
230. Косило Л. Методика проведення краєзнавчо-літературної екскурсії. *Обрії*. 2002. № 2. С. 94–97.
231. Косило М. Дитячо-юнацький туризм і краєзнавство в Україні та формування гармонійно розвиненої творчої особистості. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2009. № 13. С. 66–68.
232. Косило М. Історія поступу Івано-Франківського обласного державного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді : до 80-річчя заснування. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2020. 376 с.
233. Косило М. Учнівський туризм і краєзнавство на Прикарпатті. *Джерела*. 1999. № 3. С. 3–7.
234. Косівщина. Випуск 3. Освіта / за заг. ред. П. Лосюка. Косів : Писаний Камінь, 2017. 164 с.
235. Костів М., Микула Н., Скиба Я., Шумей В. Література рідного краю. Хрестоматія 5–11 клас : письменники Івано-Франківщини. Івано-Франківськ, 2005.
236. Крет Н. Гуцульщина літературна : метод. посіб. Косів : Писаний Камінь, 2002. 412 с.
237. Крет Н. Ініціатор оновлення освіти. *Народний учитель України Петро Лосюк* : статті, дослідження, документи. Снятин : ПрутПринт, 2011. С. 87–93.
238. Крет Н. Ось ці самотутні Підзахаричі. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 25–28.
239. Кречуняк Ю. Знати і любити свій край. *Гуцульський календар*. 2000. С. 80–81.
240. Кугутяк М. Скельні святилища Покутсько-Буковинських Карпат. *Карпати : людина, етнос, цивілізація*. 2009. № 1. С. 134–150.
241. Кузенко П., Кузенко О. Місце етнопедагогічної культури сучасного вчителя в умовах цивілізаційної глобалізації. *Освітній простір України*. 2014. № 2. С. 17–20.
242. Культурно-освітній процес на Закарпатті : краєзнавчі матеріали на допомогу вчителю / укл. Л. Ходанич. Ужгород : ЗППО, 2019. 64 с.
243. Курищук В. Освіта Галицької Гуцульщини. *Історія Гуцульщини* / гол. ред. М. Домашевський. Львів : Логос, 2001. Т. VI. С. 226–235.
244. Курищук В. Причинки до історії освіти на Косівщині. Косів : Писаний Камінь, 2019. 232 с.
245. Лабій Ю., Новицька Т. Валеологічні особливості Карпатського регіону на уроках природничих дисциплін. *Джерела*. 1995. № 5. С. 40–46.
246. Лаврук М. Гуцули Українських Карпат (етнографічне дослідження) : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2005. 288 с.
247. Лаппо В. Елементи гуцульської етнокультури у виховному процесі дошкільного навчального закладу Карпатського регіону. *Обрії*. 2009. № 1. С. 97–101.
248. Лаппо В. Педагогічний імператив гуцульської етнокультури. *Обрії*. 2004. № 1. С. 54–60.
249. Лаппо В. Теоретичні засади використання гуцульської етнокультури в процесі морально-духовного виховання. *Гірська школа Українських Карпат*. 2011. № 6–7. С. 183–185.
250. Лаппо В., Поясик О., Русакова О., Чепіль М. Підготовка майбутніх вчителів до інтеграції гуцульської етнокультури в освітній процес початкової школи : монографія / за літ. ред. Г. Волощук. Івано-Франківськ: НАІР, 2021. 316 с.

251. Левицький В. Леся Верховинка – письменниця з гір. *Гуцульський календар*. 2003. С. 38.
252. Лесюк Л. Ліцеїсти – в звичайній школі. *Гуцульська школа*. 1995. № 1. С. 19–21.
253. Лесюк М. Гуцульський діалект як складова сучасної української національної мови. *Гуцульська школа*. 1994. № 1. С. 35–36.
254. Лесюк М. Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району). Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2008. 328 с.
255. Лисенко Н. Етнопедагогіка дитинства : навч.-метод. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2011. 720 с.
256. Лисенко Н. Підготовка майбутніх вихователів до роботи за новими стандартами: краєзнавство в педагогічному процесі ДНЗ гірських регіонів України. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 240–248.
257. Лисенко Н. Підготовка майбутніх педагогів до використання етнопедагогіки в сучасному інтеркультурному просторі. *Освітній простір України*. 2014. № 2. С. 49–57.
258. Лисенко Н., Лаппо В. Етнопедагогіка. Івано-Франківськ : Плай, 2003. 85 с.
259. Лисенко О. Етнопедагогічна підготовка майбутнього педагога : стан і проблеми. *Освітній простір України*. 2014. № 1. С. 57–65.
260. Лідери шкільної освіти Івано-Франківщини на шляху до школи майбутнього : інформаційний довідник / укл. Л. Скальська, О. Нижник, С. Клімковська, А. Дутчак. Івано-Франківськ : ОППО, 2008. 180 с.
261. Лосюк В. Яворів ювілейний. *Освітнянський вісник*. 2014. № 8. С. 9–10.
262. Лосюк П. Гуцульська школа : до 150-річчя Яворівської середньої школи. Косів : Писаний Камінь, 1997. 122 с.
263. Лосюк П. Гуцульська школа майбутнього (основні напрями розвитку Яворівської загальноосвітньої школи-комплексу I–III ступенів на 2007-2011 роки). *Гірська школа Українських Карпат*. 2009. № 4–5. С. 64–66.
264. Лосюк П. Гуцульська школа, до якої йшов усе життя. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, Г. Пониполяк. Снятин : ПрутПринт, 2003. Вип. 1. С. 60–74.
265. Лосюк П. Гуцульщинознавство в системі національного виховання учнів. *Система національного виховання як фактор цілісного розвитку особистості. Актуальні проблеми та історичний досвід* : матеріали обласної наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 10 лист. 1995 р.). Івано-Франківськ, 1995. С. 33–37.
266. Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів : Писаний Камінь, 2001. 165 с.
267. Лосюк П. Декоративно-прикладне мистецтво в школі. Київ : Радянська школа, 1979. 56 с.
268. Лосюк П. Екологічна освіта і виховання в навчальних закладах Гуцульщини. *Джерела*. 2001. № 1–2. С. 105–108.
269. Лосюк П. Концепція гуцульської школи як регіональної української національної школи. *Гуцульська школа*. 1994. № 1. С. 5–6.
270. Лосюк П. Корекція навчальних програм і розробка тематичного планування з гуцульщинознавства. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 53–54.
271. Лосюк П. Мистецтво села Яворова. *Гуцульщина*. 2002. № 59. С. 32–33.
272. Лосюк П. Модель розвитку сучасної гуцульської школи як регіональної української національної. *Морально-патріотичне виховання дітей та молоді : етнографічні засади* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Косів – Вижниця, 26-28 жовт. 2006 р.). Снятин, 2006. С. 37–55.

273. Лосюк П. Моїм покликанням є національно-патріотичне виховання дітей і молоді. *Гуцульський край*. 2015. № 44. С. 5.
274. Лосюк П. Музей Лесі Українки у Яворові. *Поліття*. 1991. № 5. С. 4.
275. Лосюк П. На вістрі часу : освітньо-краєзнавчі статті. Косів : Писаний Камінь, 2016. 276 с.
276. Лосюк П. Поради до планування і організації системи національного виховання школярів. *Гуцульська школа*. 1994. № 2. С. 5–10.
277. Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону) : монографія. Снятин : ПрутПринт, 2007. 156 с.
278. Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент як засіб формування ідентичності українця, громадянина-патріота України (на прикладі вивчення гуцульщинознавства). *Вчені-горяни – гірській школі / за заг. ред. П. Лосюка*. Косів : Писаний Камінь, 2018. С. 132–137.
279. Лосюк П. Ростимо народних умільців. *На вістрі часу : освітньо-краєзнавчі статті*. Косів : Писаний Камінь, 2016. С. 93–117.
280. Лосюк П. Сільська школа : шляхи виживання і розвитку. *Гуцульська школа*. 1999. № 1. С. 3–6.
281. Лосюк П. Українознавство у навчально-виховному процесі гуцульської школи. Українознавство у педагогічному процесі освітніх установ : збірник статей / за ред. Р. Скульського, В. Костіва. Івано-Франківськ, 1997. С. 240–242.
282. Лосюк П. Школа на Гуцульщині: вчора, сьогодні, завтра. *Поліття*. 1992. № 28. С. 3.
283. Лосюк П. Як ми йшли до гуцульської школи. *Освітнянський вісник*. 2011. № 9. С. 2.
284. Луцан Н. Декоративно-прикладне мистецтво та основи дизайну : навч. посіб. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2010. 172 с.
285. Луцан Н. Підготовка вчителів початкових класів до професійної мобільності в умовах гірського регіону. *Гірська школа Українських Карпат*. 2015. № 12–13. С. 193–195.
286. Любар О., Стельмахович М., Федоренко Д. Історія української школи і педагогіки : навч. посіб. Київ : Знання, 2003. 450 с.
287. Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів: Писаний Камінь, 2012. 396 с.
288. Магун М. Косівська гімназія. *Гуцульська школа*. 1995. № 1. С. 16–18.
289. Максим'юк М. Безцінні скарби нашого краю : пам'ятки архітектури та містобудування. Надвірна : Надвірнянська друкарня, 2006. 71 с.
290. Маланюк Т. Використання культурно-історичних пам'яток Прикарпаття як ресурсу пізнавального туризму в навчально-виховному процесі гірських шкіл. *Гірська школа Українських Карпат*. 2009. № 4–5. с. 279–281.
291. Маланюк Т. Туризм і краєзнавство в школі : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : Видавець Кушнір Г. М., 2009. 92 с.
292. Марія Влад – майстер Золотого пера. *Гуцульський календар*. 2005. С. 36.
293. Мартиненко С. Формування діагностичної культури вчителя початкової школи гірського регіону. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 90–92.
294. Марусинець М. Етнопсихологічні аспекти освіти Закарпатського краю. *Педагогічний дискурс*. 2012. № 13. С. 210–215.
295. Матеріали II Міжнародної спільної українсько-американської науково-практичної конференції «Карпати-Аппалачі: формування особистості в контексті ста-

лого розвитку гірських регіонів» (м. Івано-Франківськ, 24-26 вересня 2013 р.). *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 10. С. 15–18.

296. Матеріали міжнародного теоретико-методологічного та методичного семінару «Гуцульщинознавство як розділ науки та навчальний предмет». *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 49–65.

297. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Розвиток освітньо-виховного простору в Карпатах в умовах глобалізації: стан, проблеми, перспективи». *Гірська школа Українських Карпат*. 2008–2009. № 4–5. С. 15–26.

298. Матеріали обласної картотеки передового педагогічного досвіду ІФОШПО. Лабораторія передового педагогічного досвіду. Лабораторія управління та організації освіти. URL: <https://www.ipro.if.ua/> (дата звернення: 23.02.2022).

299. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону» (м. Івано-Франківськ, 20-22 вересня 2017 року). *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 17. С. 13–16.

300. Мацієвський І. Музичні інструменти гуцулів. Вінниця : Нова книга, 2012. 464 с.

301. Мелешко В. Проблеми розвитку гірської школи за умов реформування шкільної освіти. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 17. С. 41–44.

302. Микитюк Г. Гуцульський компонент в українській системі розвитку здібностей особистості в умовах сільської школи гірської місцевості. *Обрії*. 2008. № 2. С. 27–29.

303. Михайло Ломацький – педагог, письменник, співець Гуцульщини. *Гуцульський календар*. 2001. С. 45.

304. Мінченко Т. Духовне відродження та збереження культурної спадщини гуцулів через україно-гуцульщинознавство у навчально-виховному процесі шкіл Чернівецької області. *Гірська школа Українських Карпат*. 2009. № 4–5. С. 282–284.

305. Мінченко Т. Колядницькі традиції на Буковині (наукові статті, уроки, позакласні заходи зимових традицій на Буковині). Чернівці : Технодрук, 2011. 315 с.

306. Мінченко Т. Шкільний музей як історична пам'ять і зв'язок поколінь : навч.-метод. посіб. Чернівці : Технодрук, 2009. 56 с.

307. Моклович А. Художні техніки в школі : методичні рекомендації. Івано-Франківськ : ОШПО, 1998. 92 с.

308. Монолатій І. Західноукраїнський регіон як мультиетнічний ландшафт (спроба висновків десятирічних досліджень). *Карпатський край*. 2012. № 1. С. 20–35.

309. Москаленко Ю. Моделювання розвитку освітніх закладів депресивних (гірських) регіонів Українських Карпат. *Гірська школа Українських Карпат*. 2012. № 9. С. 72–76.

310. Мостова Т. Яворівська висота. *Народний учитель України Петро Лосюк* : статті, дослідження, документи. Снятин : ПрутПринт, 2011. С. 24–28.

311. Мочан Т. Виховний потенціал позашкільних закладів освіти Закарпаття в естетичному розвитку школярів. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 10. С. 156–159.

312. Моя Гуцульщина. Уроки гуцульщинознавства в початковій школі : навч.-метод. посіб. / упор. А. Григоруку. Снятин : ПрутПринт. 2010. 352 с.

313. Мудрицька А. Приватна книгозбірня для громади. *Галичина*. 2017. № 63. С. 9.

314. Нагачевська З. Становлення і розвиток системи професійної підготовки та підвищення кваліфікації учителів у Східній Галичині. *Обрії*. 2016. № 1. С. 21–26.

315. Народний учитель України Петро Лосюк / за ред. А. Григоруку. Снятин : ПрутПринт, 2011. 152 с.

316. Науково-методична діяльність Рахівського РМК. URL: <https://rakhiv-osvita.gov.ua/навчально-методична-робота-2/> (дата звернення : 04.02.2020).
317. Науково-методична робота ЗІППО. URL: <http://zakinppo.org.ua/institut/naukovometodichna-robota> (дата звернення : 15.08.2019).
318. Науково-методичний центр «Українська етнопедагогіка і народознавство» НАПН України і Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. URL: <https://naps.gov.ua/ua/structure/institutions/ethnography/> (дата звернення : 17.12.2020).
319. Національне виховання учнів засобами українського народознавства: посіб. для вчителів / за ред. Р. Скульського. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 1995. 178 с.
320. Національний перелік елементів нематеріальної культурної спадщини України. URL: <https://uccs.org.ua/natsionalnyj-reiestr-objektiv/> (дата звернення : 18.10.2021).
321. Наш край : методичні рекомендації / За ред. Я. Треф'яка, Г. Бабійчук. Івано-Франківськ, 1994. 38 с.
322. Негрич М. Скарби гуцульського говору. Березови. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2008. 224 с.
323. Никифоряк Л. Кейс-проект управлінської діяльності гірської школи Українських Карпат. *Гірська школа Українських Карпат*. 2011. № 6–7. С. 85–90.
324. Никифоряк Л. Освітній округ Верховини : з досвіду роботи. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. Вип. 8. С. 133–136.
325. Огородничук Я. Впровадження українознавства в навчально-виховний процес школи (управлінський аспект). *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, Г. Пониполяк. Снятин : ПрутПринт, 2003. Вип. 1. С. 81–84.
326. Оліяр М., Сметанюк С. Головне завдання – розвиток потенціалу нації (з досвіду роботи шкіл Рахівського району Закарпатської області). *Гірська школа Українських Карпат*. 2007. № 2–3. С. 227–231.
327. Орбан Л. Етнопсихологічні особливості учнів української школи та їх врахування в процесі виховання. Національне виховання учнів засобами українського народознавства: посіб. для вчителів / за ред. Р. Скульського. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 1995. С. 39–57.
328. Орбан Л., Хрущ В. Етнічна психологія : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : ПУ ім. В. Стефаника, 1994. 83 с.
329. Орієнтовна програма гуцулознавства для 1-11 класів (авт. Пелипейко І.). *Поліття*. 1993. № 22–23. С. 3–5.
330. Орієнтовна програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів (авт. Пелипейко І.). *Хрестоматія з гуцульщинознавства* : для загальноосвіт. шкіл, гімназій, ліцеїв та вищ. навч. закл. / упор. П. Лосюк. Косів : Писаний Камінь; Снятин : ПрутПринт, 2001. С. 603–623.
331. Орієнтовна тематика дослідження проблем навчання, виховання і розвитку учнів гірських шкіл. *Гірська школа Українських Карпат*. 2006. № 1. С. 67–70.
332. Орієнтовний курс для випускних класів «Гуцульщинознавство» (авт. Лосюк П.). *Люблю тебе, Гуцульчино!* : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2012. С. 387–388.
333. Освіта в Івано-Франківській області на початок 1993/94 навчального року : статистичний бюлетень. Івано-Франківськ : Обласне управління статистики, 1993. 38 с.

334. Освіта Прикарпаття – 2012 : довідкове видання головного управління освіти і науки Івано-Франківської обласної державної адміністрації. Івано-Франківськ : ОШПО, 2012. Вип. 1. 64 с.
335. Освіта Прикарпаття – 2013 : довідкове видання головного управління освіти і науки Івано-Франківської обласної державної адміністрації. Івано-Франківськ : ОШПО, 2013. Вип. 3. 68 с.
336. Освітні інновації та передовий педагогічний досвід в закладах освіти Івано-Франківської області : інформ. довідник / за заг. ред. З. Болюк, О. Мариновської, Р. Зуб'яка. Івано-Франківськ : ОШПО, 2007. 218 с.
337. Основи національного виховання : концептуальні положення / за заг. ред. В. Кузя, Ю. Руденка, З. Сергійчук. Київ : ІВЦ «Київ», 1993. 152 с.
338. Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх навчальних закладів України. *Зміст та особливості національного виховання у сучасному освітньому закладі* : наук.-метод. зб. / упор. Л. Келембет та ін. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. 320 с.
339. Остап'юк І. Роль української народної вишивки у формуванні художньо-творчих здібностей школярів. *Гуцульська школа*. 1998. № 1. С. 63–64.
340. Остафійчук І. Великий Чорногірський шлях і Гуцульщина. *Гуцульський календар*. 2003. С. 83–86.
341. Островський В. Історія Прикарпаття : посіб. для загальноосвітніх навч. закладів. Івано-Франківськ : Лілея НВ, 2008. 352 с.
342. Падалка О., Нісімчук А., Смолюк І., Шпак О. Педагогічні технології: навч. посібник для вузів. Київ: «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1995. 256 с.
343. Паламарчук В. Інноваційні процеси в педагогіці. Педагогічні інновації у сучасній школі. Київ : Освіта, 1994. 88 с.
344. Пам'ятки природи Косівщини : довідник / упор. І. Пелипейко. Косів : Писаний Камінь, 1997. 128 с.
345. Паска Б., Паска Т. Формування національно-культурної ідентичності дітей та молоді Надвірнянщини засобами музейної педагогіки. *Галичина*. 2018. № 31. С. 185–193.
- 345а. Паска М. Культура рідного слова. Народний мовний етикет. Надвірна : ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. 84 с.
346. Паска Т. Гуцульська вишивка і формування етнокультурної ідентичності сучасної молоді. *Україно моя вишивана: етнокультурний та освітньо-виховний потенціал української вишиванки* : зб. тез Всеукр. наук.-практ. онлайн-конф., (21 травня 2020 р.). Київ: Педагогічна думка, 2020. С. 103–106.
347. Паска Т. Регіональний пілотний проект «Розбудова Нової української школи в гірській місцевості Українських Карпат» : проблеми і перспективи. *Доступність і неперервність освіти впродовж життя : зарубіжний досвід та національна практика* : зб. матер. наук.-практ. інтернет-конф. з міжнар. участю (м. Івано-Франківськ, 17 травня 2022 р.). Івано-Франківськ, 2022. С. 45–50.
348. Паска Т. Вивчення декоративно-прикладного мистецтва Гуцульщини як засіб формування художньо-творчих здібностей і професійного самовизначення здобувачів освіти. *Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій: український і зарубіжний досвід* : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. С. 210–240.
349. Паска Т. Вплив сучасного інформаційного середовища на формування особистості дітей трудових мігрантів гірських шкіл Прикарпаття. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 17. С. 108–112.

350. Паска Т. Гуманізація навчально-виховного процесу засобами етнопедагогіки в освітньому просторі Прикарпаття. *Психолого-педагогічні аспекти навчання дорослих в системі неперервної освіти* : матеріали III міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Біла Церква, 30 листопада 2017 р.). Біла Церква, 2017. С. 234–238.
351. Паска Т. Етнопедагогічний потенціал музеїв Гуцульщини. *Логос* : зб. наук. праць за матеріалами II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Болонья, 12 листопада 2021 р.). Болонья-Вінниця, 2021. Т. 2. С. 96–99.
352. Паска Т. Етнопедагогічний потенціал музеїв Надвірнянщини як ефективний засіб популяризації гуцульщинознавства серед молоді. *Освітня інноватика*. 2019. Вип. 1. С. 163–169.
353. Паска Т. Збережемо пам'ять про фундатора гуцульської школи та гуцульщинознавства. *Гуцульський край*. 2021. № 12. С. 5.
354. Паска Т. Інноваційні методи навчання майбутніх вчителів в умовах гірської школи Українських Карпат. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету. Спецвипуск «Нові педагогічні підходи в STEAM освіті»*. 2019. С. 231–240.
355. Паска Т. Інноваційні методи навчання майбутніх вчителів в умовах гірської школи Українських Карпат. *Цифрова освіта* : зб. наук. праць / за ред. І. Цепенди та О. Будник. Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2021. С. 274–286.
356. Паска Т. Микола Домашевський – науковець і громадський діяч української гуцульської діаспори. *Роль освіти у сталому розвитку гірського регіону* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 20-22 вересня 2017 р.). Івано-Франківськ, 2017. С. 58–59.
357. Паска Т. Міжнародний науково-дослідний проект «Гірська школа Українських Карпат» як ефективний чинник поєднання науки і практики в умовах глобалізації. *Педагогічна компаративістика і міжнародна освіта – 2019 : інтернаціоналізація та інтеграція в освіті в умовах глобалізації* : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 травня 2019 р.). Київ, 2019. С. 143–145.
358. Паска Т. Місце і роль гуцульщинознавства в сучасній українській національній школі (персоналістичний контекст). *Обрії*. 2018. № 1 (46). С. 122–126.
359. Паска Т. Освітня корифей Гуцульщини. До 85-річчя від дня народження науковця, педагога, громадського діяча Петра Лосюка. *Галичина*. URL: <https://galychyna.if.ua/analytic/osvityanskiy-korifey-gutsulshhini-do-85-richchya-vid-dnya-narodzhennya-naukovtsya-pedagoga-gromadskogo-diyacha-petra-losyuka/> (дата звернення : 30.03.2021).
360. Паска Т. Педагогічний потенціал гуцульської етнокультурної спадщини. *Матеріали звітної наукової вебконференції викладачів, докторантів, аспірантів університету за 2019 рік ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»* (м. Івано-Франківськ, 6-8 квітня 2020 р.). Івано-Франківськ : ПНУ ім. В. Стефаника, 2020. С. 192–194.
361. Паска Т. Писанкове мистецтво Гуцульщини і формування християнських цінностей та етнокультурної ідентичності сучасної молоді. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*, 2019. № 1. С. 163–171.
- 361a. Паска Т. Паска Т. Розвиток гуцульщинознавства в системі національної освіти і виховання дітей та молоді (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) : дис. ... д-ра філос. : 011 – Освітні, педагогічні науки. Івано-Франківськ, 2023. 613 с.
362. Паска Т. Роль музейної педагогіки у збереженні, дослідженні і популяризації гуцульщинознавства на теренах Надвірнянщини. *Гуцульщина – ХХІ сторіччя* :

проблеми та перспективи збереження гірської природи та етнічної культури в гуцульському регіоні Українських Карпат в умовах глобалізації : матеріали наук.-практ. конф. (м. Яремче, 27 липня 2018 р.). Яремче, 2018. С. 91–94.

363. Паска Т. Формування інноваційного освітнього простору в Гуцульському етнографічному регіоні України. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 7 (9). С. 85–100. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/1947/1946> (дата звернення : 13.07.2022).

364. Паушак К. Берег талановитого дитинства. *Гуцульська школа*. 1995. № 1. С. 48–50.

365. Педагогіка народознавства : концепція. *Радянська освіта*. 1990. № 60. С. 1–3.

366. Пекарюк О. Система виховної роботи гірської Рахівської ЗОШ І–ІІІ ступенів № 3. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 294–297.

367. Пелипейко І. Гуцули – діячі літератури і мистецтва. *Історія Гуцульщини / гол. ред. М. Домашевський*. Львів : Логос, 2000. Т. V. С. 507–526.

368. Пелипейко І. Гуцульщинознавство. Основні відомості з географії нашого краю. *Гуцульський календар*. 1999. С. 43–45.

369. Пелипейко І. Історико-культурна та духовна спадщина Косівщини. *Засади сталого розвитку Косівщини* : монографія. Чернівці : Прут, 2005. С. 161–177.

370. Пелипейко І. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини. Косів : Писаний Камінь, 1998. 112 с.

371. Пелипейко І. Населені пункти Косівщини : довідник. Косів : Писаний Камінь, 1995. 122 с.

372. Пелипейко І. Національній школі – регіональні посібники. *Обрії*. 1998. № 1. С. 89–90.

373. Пелипейко І. Педагог, краєзнавець, громадський діяч, письменник. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2006. № 8. С. 44–50.

374. Пелипейко І. Плай. Книга для читання про Гуцульщину. Яворів : Редакція журналу «Гуцульська школа», 1996. 416 с.

375. Пелипейко І. Розвиток соціальної, культурної та духовної сфери. *Засади сталого розвитку Косівщини* : монографія. Чернівці : Прут, 2005. С. 178–189.

376. Пелипейко І. Співець Верховини. *Гуцульський календар*. 2002. С. 37.

377. Пелипейко І. Фльоєра. Хрестоматія з гуцульського фольклору. Косів : Писаний Камінь, 1999. 226 с.

378. Пелипейко І. Школа і громада. *Джерела*. 2003. № 4. С. 85–89.

379. Пелипейко І. Школи Гуцульщини в незалежній Україні. *Історія Гуцульщини / гол. ред. М. Домашевський*. Львів : Логос, 2001. Т. VI. С. 249–252.

380. Пелипейко І. Як нам порятувати гуцулів? *Гірська школа Українських Карпат*. 2007. № 2–3. С. 164–169.

381. Передовий педагогічний досвід ІППОЧО. URL: http://iprobuk.cv.ua/?page_id=291 (дата звернення : 25.10.2018).

382. План роботи РМК відділу освіти, молоді та спорту Путильської РДА на 2014/2015 н. р. URL: <https://putrmk.jimdofree.com/%D0%BF%D0%BB%D0%B0%D0%BD-%D1%80%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%82%D0%B8/> (дата звернення: 12.11.2019).

383. Пожоджук Д. Писанка – символ України. *Гуцульський календар*. 2002. С. 52–53.

384. Пожоджук Д. Специфіка фактору гуцульського етноетикету. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2003. № 1. С. 24–26.

385. Полек В. Відомі педагоги Прикарпаття (до 1939 року) : біографічний довідник. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. Т. 1. 202 с.; 1999. Т. 2. 284 с.
386. Пониполяк Г. Особливості організації навчально-виховного процесу в сільській малокомплектній школі. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, Г. Пониполяк. Снятин : ПрутПринт, 2003. Вип. 1. С. 21–24.
387. Попович Н. Яблуницький навчально-виховний комплекс (садок-школа I ступеня). *Освітнянське слово*. 2007. № 5. С. 2.
388. Презлята Г., Слободян Г. Інноваційний пошук в освітньому просторі Івано-Франківщини. *Джерела*. 2001. № 3–4. С. 123–126.
389. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення : 25.06.2020).
390. Про вищу освіту : Закон України від 17.01.2002 р. № 2984-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2984-14#Text> (дата звернення : 15.08.2020).
391. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення : 15.04.2020).
392. Про загальну середню освіту : Закон України від 13.05.1999 р. № 651-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14#Text> (дата звернення : 20.03.2020).
393. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 05.02.2015 р. № 156-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text> (дата звернення : 25.10.2021).
394. Про затвердження Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.10.2019 р. № 880. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/880-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення : 20.12.2021).
395. Про затвердження комплексного плану заходів щодо розвитку загальної середньої освіти в 1999-2012 роках : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.03.1999 р. № 348. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/348-99-%D0%BF#Text> (дата звернення: 12.04.2021).
396. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді : наказ Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text> (дата звернення : 05.12.2021).
397. Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання молоді : наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства оборони України, Міністерства культури і туризму від 27.10.2009 р. № 3754/981/538/49. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v3754643-09#Text> (дата звернення : 15.11.2021).
398. Про затвердження Програми розвитку краєзнавства на період до 2010 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.06.2002 р. № 789. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/789-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення : 19.05.2020).
399. Про заходи щодо відродження традиційного народного мистецтва та народних художніх промислів в Україні : Указ Президента України від 06.06.2006 р. № 481/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/2006#Text> (дата звернення : 06.12.2021).
400. Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні : Указ Президента України від 23.01.2001 р. № 35/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/35/2001#Text> (дата звернення : 15.04.2020).

401. Про збереження та популяризацію гуцульської культури : Указ Президента України від 02.09.2009 р. № 703/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703/2009#Text> (дата звернення : 15.11.2021).

402. Про концепцію профільного навчання в старшій школі : лист Міністерства освіти і науки України від 30.05.2003 р. № 1/9-273. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_273290-03#Text (дата звернення : 21.09.2021).

403. Про народні художні промисли : Закон України від 21.06.2001 р. № 2547-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2547-14#Text> (дата звернення : 20.12.2021).

404. Про Національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17.04.2002 р. № 347/2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002#Text> (дата звернення : 15.04.2020).

405. Про Національну програму виховання дітей та учнівської молоді в Україні : Постанова Президії академії педагогічних наук України від 01.07.2004 р. № 1-7/6-98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-98601-04#Text> (дата звернення : 21.09.2021).

406. Про обласну програму «Етнокультурні процеси в Карпатському регіоні (Івано-Франківська область)» на 2008-2011 роки. URL: <http://dev.orada.if.ua/fileadmin/documents/Programi/515-20.pdf> (дата звернення : 09.03.2020).

407. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення : 20.03.2020).

408. Про освіту : Закон України від 23.05.1991 р. № 1060-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1060-12#Text> (дата звернення : 25.06.2020).

409. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20#Text> (дата звернення : 15.08.2020).

410. Про Програму розвитку освіти Закарпаття на 2003-2012 роки : Рішення четвертої сесії IV скликання Закарпатської обласної ради від 23.01.2003 р. № 128. URL: https://zakarpat-rada.gov.ua/docs/rishennya/4/4_sesion_III_/rish_128.doc (дата звернення : 04.03.2020).

411. Про ратифікацію Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат : Закон України від 07.04.2004 р. № 1672-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1672-15#Text> (дата звернення : 21.09.2021).

412. Про розвиток сільської загальноосвітньої школи : Постанова Кабінету Міністрів України від 20.07.1999 р. № 1305. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1305-99-%D0%BF#Text> (дата звернення : 19.05.2020).

413. Про статус гірських населених пунктів в Україні : Закон України від 15.02.1995 р. № 56/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення : 20.12.2021).

414. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.12.2016 р. № 988-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npras/249613934> (дата звернення : 05.12.2021).

415. Програма для 2-4 класів початкової школи «Гуцульщинознавство» (авт. Григорук А. та ін.). *Люблю тебе, Гуцульщино!* : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2012. С. 103–189.

416. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів «Історія Гуцульщини» (авт. Камінська М.). *Люблю тебе, Гуцульщино!* : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2012. С. 283–307.

417. Програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх навчальних закладів (авт. Пелипейко І., Ткачук О.). URL: http://kosiv-rmk.edukit.if.ua/storinka_metodista/tkachuk_oksana_mihajlivna/guculjschinoznavstvo/ (дата звернення: 11.05.2021).
418. Програма з художньої різьби по дереву (авт. Довбенчук В., Бурлаченко П., Вудвуд С.). *Хрестоматія з гуцульщинознавства* : для загальноосвіт. шкіл, гімназій, ліцеїв та вищ. навч. закл. / упор. П. Лосюк. Косів : Писаний Камінь; Снятин : ПрутПринт, 2001. С. 381–391.
419. Програма розвитку освіти Івано-Франківщини на 2005-2015 роки : Рішення Івано-Франківської обласної ради від 19.04.2005 р. № 571-16/2005. URL: <https://orada.if.ua/> (дата звернення: 17.12.2020).
420. Програма розвитку освіти Івано-Франківщини на 2008-2015 роки. URL: <http://dev.orada.if.ua/fileadmin/documents/Programi/516-20.pdf> (дата звернення : 10.03.2020).
421. Програма соціально-економічного, науково-технічного та національно-культурного розвитку Чернівецької області на 1999-2010 роки. URL: <http://oblrada.cv.ua/> (дата звернення: 23.02.2022).
422. Програма спецкурсу «Гуцульщина в народних обрядах» (авт. Кішук О.). *Люблю тебе, Гуцульщино!* : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2012. С. 372–383.
423. Проект наукового дослідження «Гірська школа. Стан. Проблеми. Перспективи розвитку». *Гірська школа Українських Карпат*. 2006. № 1. С. 23–74.
424. Прокопів Л. Використання методів і форм організації навчання в малокомплектній школі (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.). *Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій : український і зарубіжний досвід* : монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. С. 142–149.
425. Прокопів Л. Динаміка розвитку сільських малочисельних шкіл гірського регіону Івано-Франківщини (2000-2016 рр.). *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 16. С. 160–165.
426. Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій : український і зарубіжний досвід: монографія. Івано-Франківськ : НАІР, 2019. 340 с.
427. Проц М. Теорія і практика розвитку авторської школи в Україні (друга половина ХХ–початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Івано-Франківськ, 2015. 363 с.
428. Радиш О. Модель сільської школи майбутнього в Гуцульському регіоні. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, П. Лосюк. Івано-Франківськ : ОШПО; Снятин : ПрутПринт, 2009. Вип 5. С. 66–78.
429. Радиш О. Програмно-цільовий підхід в управлінні розвитком життєтворчої особистості у Рожнівському навчально-виховному комплексі «Гуцульщина» ім. Ф. Погребенника НаУКМА. *Обрії*. 2013. № 1. С. 35–39.
430. Радиш О. Школа життєтворчості. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, С. Клімковська, О. Нижник. Івано-Франківськ : ОШПО, 2007. Вип. 2–3. С. 114–125.
431. Регіональна програма «Освіта Гуцульського краю». *Гуцульська школа*. 1995. № 1. С. 4–7.
432. Регіональна програма «Освіта Прикарпаття». *Поліття*. 1994. № 39. С. 2–3.
433. Регіональний експериментальний майданчик «Розвиток особистості молодшого школяра в умовах гірського середовища» на базі початкових класів Полянницької ЗОШ І–ІІ ст., Яблуницької ЗОШ І–ІІІ ст., Татарівської ЗОШ І–ІІ ст., Мику-

личинської ЗОШ І–ІІІ ст. Яремчанської міської ради, Івано-Франківської обл. Проект. *Гірська школа Українських Карпат*. 2010–2011. № 6–7. С. 38–45.

434. Рекомендації науковців ПНУ ім. В. Стефаника «Про врахування впливу гірського природного і соціального середовища на розвиток, навчання і виховання учнів». *Гірська школа Українських Карпат*. 2007. № 2–3. С. 16–18.

435. Рибарук І. Колядування на Гуцульщині. *Гуцульський календар*. 2002. С. 48–50.

436. Рибарук О. Хата-музей кінофільму «Тіні забутих предків». *Українознавство*. 2010. № 3. С. 244–247.

437. Розвиток мовлення дітей засобами народних ігор : монографія / Н. Луцан. Одеса : СВД М. П. Черкасов, 2007. 255 с.

438. Ростимо юних патріотами України : навч.-метод. зб. / упор. П. Лосюк, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2015. 238 с.

439. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання. Київ : Вид. ім. О. Теліги, 2003. 328 с.

440. Руденко Ю., Губко О. Українська козацька педагогіка : витоки, духовні цінності, сучасність. Київ : Академія, 2007. 342 с.

441. Русин Г. Формування духовних цінностей дітей засобами народних культур етнографічних груп Прикарпаття. *Джерела*. 2002. № 3–4. С. 107–111.

442. Руснак Г. З досвіду роботи екологічного гуртка «Пошук». *Гуцульська школа*. 1999. № 1. С. 101.

443. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання. *Світло*. 1912. № 4. С. 15–26.

444. Савченко О. Розвивальний потенціал змісту освіти у 12-річній школі. *Педагогіка і психологія*. 2008. № 2. С. 26–40.

445. Савчук М. Історія Великого Ключева для школярів. Коломия : Світ, 1992. 112 с.

446. Савчук М. Хатами й архівами за давниною. Спогади краєзнавця й фольклориста. Івано-Франківськ : Фоліант, 2019. 128 с.

447. Савчук М., Васильчук М. Феномен коломийського краєзнавства. Коломия : Вік, 2010. 112 с.

448. Салига Н. Невтомний сподвижник народної освіти. *Краєзнавець Прикарпаття*. 2003. № 2. С. 7–9.

449. Семенишин О. Перші кроки до порятунку Гуцульських Карпат зробили молоді науковці. *Гуцульський календар*. 2002. С. 78–80.

450. Семенюк О. Гуцульські діалектні риси в мові роману Р. Іваничука «Вогненні стовпи». *Українознавчі студії*. 2018. № 19. С. 82–92.

451. Сеньків І. Гуцульська спадщина. Праці з життя і творчості гуцулів. Чернівці : Друк Арт; Верховина : Гуцульщина, 2014. 528 с.

452. Сеняк В. Вивчаємо і розвиваємо звичаї й традиції горян. Вчені-горяни – гірській школі / за заг. ред. П. Лосюка. Косів : Писаний Камінь, 2018. С. 84–95.

453. Сивохоп Я., Тимко М. Люби і знай свій рідний край : навч.-метод. посіб. з краєзнавства. Ужгород : ЗППО, 2007. 64 с.

454. Сівач українознавства. *Гуцульський календар*. 2011. Вип. 16. С. 41.

455. Сіреджук П. Фортифікації Галицької Гуцульщини. *Карпати : людина, етнос, цивілізація*. 2010. № 2. С. 197–204.

456. Сіренчук М. Педагоги і батьки : взаємодія у розвитку особистості. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, Г. Пониполяк. Снятин : ПрутПринт, 2003. Вип. 1. С. 126–131.

457. Скобель Ю. Збереження танцювального мистецтва Гуцульщини в процесі вивчення українського народно-сценічного танцю. URL: <http://194.44.152.155/elib/local/3342.pdf> (дата звернення: 16.10.2021).
458. Скоморовський Б., Вільшук М. Проблеми використання українознавства в закладах освіти. *Обрії*. 1998. № 1. С. 3–5.
459. Скульський Р. Актуальні проблеми педагогіки українознавства. *Українознавство у педагогічному процесі освітніх установ* : зб. статей / за ред. Р. Скульського та В. Костіва. Івано-Франківськ : ПУ ім. В. Стефаника, 1997. С. 92–99.
460. Скульський Р. Диференціація навчально-виховного процесу в школах Прикарпаття. *Поліття*. 1993. № 34. С. 2.
461. Скульський Р. Концепція української школи Прикарпаття. *Радянська освіта*. 1990. № 92. С. 2–3.
462. Скульський Р. Місце та педагогічне призначення українознавства, народознавства, гуцульщинознавства у навчально-виховному процесі школи. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 51–53.
463. Скульський Р. Теоретичні та практичні аспекти української етнопедагогіки. *Обрії*. 2004. № 1. С. 3–7.
464. Скульський Р., Косик І., Іваночко А. Концепція трудової підготовки учнів загальноосвітніх шкіл Прикарпаття. *Поліття*. 1993. № 33. С. 3.
465. Скульський Р., Стельмахович М. Концепція українського національного виховання учнів загальноосвітньої школи в умовах Прикарпаття. *Зміст та особливості національного виховання у сучасному освітньому закладі* : наук.-метод. зб. / упор. Л. Келембет та ін. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2013. С. 302–314.
466. Скульський Р., Стельмахович М. Методика викладання народознавства в школі : посіб. для вчителів, вихователів, студентів і викладачів пед. інститутів та університетів. Івано-Франківськ : ПУ ім. В. Стефаника, 1995. 156 с.
467. Скульський Р., Ступарик Б. Як вивчати народознавство в школі. Івано-Франківськ : ОІУВ, 1991. 234 с.
468. Слідуючим школам на Гуцульщині доставлено «Історію Гуцульщини». *Гуцулія*. 1993–1994. Ч. 2–3–4 (105–107). С. 14.
469. Слободян Г. Інноваційний пошук в освітньому просторі Івано-Франківщини. *Обрії*. 2001. № 1. С. 19–21.
470. Сніжко В. Минуле й сучасне: дослідження психоетнічної екології для українознавства. *Українознавство*. 2002. № 3. С. 70–79.
471. Старожитності Гуцульщини. Джерела з етнічної історії населення Українських Карпат : каталог пам'яток історії та культури : у 2 т. Івано-Франківськ : Манускрипт-Львів, 2011. Т. 1. 447 с.; Т. 2. 267 с.
472. Стельмахович М. Гуцульська родина : батьки і діти. *Гуцульська школа*. 1995. № 1. С. 55–60.
473. Стельмахович М. Народне дитинознавство. Київ: Знання України, 1991. 48 с.
474. Стельмахович М. Теорія і практика українського національного виховання. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996. 180 с.
475. Стельмахович М. Традиції українського національного виховання і сучасність. *Обрії*. 1995. № 2. С. 20–23.
476. Стельмахович М. Українознавство, народознавство і гуцульщинознавство. Співвідношення між ними. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 49–51.
477. Стельмахович М. Українська народна педагогіка. Київ : ІЗМН, 1997. 232 с.

478. Стефюк О. Абетка маленького гуцулятка. URL: https://www.ipro.if.ua/images/stories/food/abetka_malen-goc.doc (дата звернення : 21.09.2021).
479. Стратій П. Вижницька гімназія – її минуле і сучасність. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 19–21.
480. Стрільчук К. Знайомтесь : творчі пошуки лукавецьких учителів. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 21–25.
481. Струк А. Лінгводидактична та народознавча складова підготовки майбутнього вчителя початкових класів в умовах гірської школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 15. С. 203–206.
482. Струманський В. Українська народна педагогіка : навч. посіб. Кам'янець-Подільський: Абетка, 1994. 269 с.
483. Ступарик Б. Національна школа : витоки, становлення : навч.-метод. посіб. Київ : ІЗМН, 1998. 336 с.
484. Ступарик Б. Шкільництво Галичини (1772-1939). Івано-Франківськ : ПУ ім. В. Стефаника, 1994. 144 с.
485. Ступарик Б. Школі – національне виховання молоді : вибрані статті. Івано-Франківськ : Плай, 2005. 304 с.
486. Ступарик Б., Моцюк В. Ідея національної школи та національного виховання в педагогічній думці Галичини (1772-1939 рр.). Коломия : Вік, 1995. 176 с.
487. Сухомлинська О. Історико-педагогічний процес : нові підходи до загальних проблем. Київ : АПН, 2003. 68 с.
488. Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. Київ : Радянська школа, 1978. 263 с.
489. Сухомлинський В. Як виховати справжню людину. Вибрані твори : у 5 т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2. 530 с.
490. Сучасна школа України : етнопедагогічна проекція теорії й практики : монографія / за ред. Н. Лисенко. Київ : Видавничий Дім «Слово», 2013. 336 с.
491. Там, де гори з небом обнялись. Ясіня : легенди й сьогоднішня / за ред. Е. Зелінського. Київ : ТОВ «СТ - Друк», 2012. 151 с.
492. Творчість юних : збірник творчих робіт обдарованої молоді Гуцульщини / за ред. П. Лосюка. Снятин : ПрутПринт, 2006. 212 с.
493. Тимофій О. Особливості сакральної архітектури українців Гуцульщини. *Карпатський край*. 2014. № 4. С. 152–158.
494. Ткач М. Гуцульська школа в центрі Європи : проблеми, перспективи. *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, П. Лосюк. Івано-Франківськ : ОППО; Снятин : ПрутПринт, 2009. Вип. 5. С. 46–51.
495. Томенчук Б., Постолянук Р. Гуцульщинознавство – важливий чинник відродження і розвитку культури регіону. *Проблеми відродження і розвитку матеріальної та духовної культури гуцулів у перші роки ХХІ століття* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. (смт. Верховина, 7 вер. 2001 р.). Верховина, 2001. С. 51.
496. Томюк Ф. Опис моделі інноваційного розвитку Підзахаричівського навчально-виховного комплексу «Перлина Гуцульщини». *Сільська школа : реалії та перспективи* : зб. матер. / упор. Л. Келембет, П. Лосюк. Івано-Франківськ : ОППО; Снятин : ПрутПринт, 2009. Вип. 5. С. 79–89.
497. Треш'як Я. Методика краєзнавчої роботи в національній школі. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2002. 110 с.
498. Треш'як Я., Арсенич П., Бабій В. Історико-краєзнавчий довідник Прикарпаття. Івано-Франківськ : ОППО, 2008. 208 с.

499. Тришак С. Надвірнянський фізико-математичний ліцей. *Гуцульська школа*. 1995. № 1. С. 18–19.
500. Українознавство : документи, матеріали, раритети / упор. В. Грещук, Р. Піхманець. Івано-Франківськ : Плай, 1999. 478 с.
501. Українські січові стрільці. *Гуцульський календар*. 2000. С. 57–61.
502. Уроки українознавства : 5-11 класи : навч.-метод. посіб. / упор. Т. Мінченко. Чернівці : Технодрук, 2004. 348 с.
503. Фіщич О. Освіта Путильщини в роки незалежності. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 9–10.
504. Флагмани освіти і науки України / упор. Г. Захарченко, Р. Захарченко. Київ : Галактика, 2010. 344 с.
505. Фольклорно-літературне краєзнавство в школі / за ред. Л. Кіліченко. Івано-Франківськ : ОІУВ, 1991. Вип. 1. 32 с.
506. Химинець В. Науково-методичні аспекти створення інноваційного середовища в освітніх закладах Закарпаття. *Освіта Закарпаття*. 2012. № 15. С. 3–11.
507. Химинець В. Науково-методичні засади створення інноваційного середовища в освітньому просторі Карпатського регіону. *Гірська школа Українських Карпат*. 2013. № 8–9. С. 326–330.
508. Химинець В., Стрічик П., Качур Б., Талапканич М. Освіта Закарпаття : монографія. Ужгород : Карпати, 2009. 464 с.
509. Хобзей Н. Гуцульська міфологія : етнолінгвістичний словник. Львів, 2002. 216 с.
510. Ходанич Л. Виховний потенціал дитячої літератури Закарпаття. Ужгород : ЗППО, 2010. 208 с.
511. Ходанич П. Література рідного краю в контексті літературної освіти : інноваційні підходи. *Освіта Закарпаття*. 2014. № 20. С. 102–105.
512. Хореограф Ярослав Чуперчук. *Гуцульський календар*. 2001. С. 44.
513. Хрестоматія з гуцульщинознавства : для загальноосвіт. шкіл, гімназій, ліцеїв та вищ. навч. закл. / упор. П. Лосюк. Косів : Писаний Камінь; Снятин : ПрутПринт, 2001. 655 с.
514. Христан Г. Великодне чудо : казки та легенди Гуцульщини. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. 64 с.
515. Хрущ В. Гірський регіон як особливе макросередовище навчання, виховання і розвитку учнів. *Гірська школа Українських Карпат*. 2006. № 1. С. 76–82.
516. Хрущ В. Комплексне міжнародне вивчення проблем розвитку особистості в гірських умовах. *Гірська школа Українських Карпат*. 2008–2009. № 4–5. С. 35–40.
517. Хрущ В. Педагогічні проблеми формування в учнів національних духовних цінностей. Українська система виховання : проблеми, перспективи. Івано-Франківськ, 1999. С. 316–320.
518. Хрущ В. Першоджерела української народної педагогіки та їх використання у виховній роботі. *Проблеми української народної педагогіки. Теорія і практика* : зб. наук. праць. Івано-Франківськ : Плай, 2005. С. 122–132.
519. Хрущ В. Проект «Гірська школа» – відповідь на виклики часу. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 17. С. 6–10.
520. Хрущ В. Регіональний проект «Гірська школа» і проблеми формування освітнього середовища в гірських селах». *Обрії*. 2008. № 2. С. 18–22.

521. Хрущ В. Розвиток освіти в Карпатському регіоні – запорука його академічної безпеки та сталого розвитку. *Гірська школа Українських Карпат*. 2007. № 2–3. С. 76–80.
522. Хрущ О. Характерологічні особливості жителів високогірних сіл як важливий чинник навчально-виховного середовища. *Обрії*. 2008. № 2. С. 22–23.
523. Хрущ О., Копчак Ю., Копчак Л. Сталий розвиток Карпат розпочинається із загальноосвітньої школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2011. № 6–7. С. 165–169.
524. Цепенда І. Регіональні проекти як ефективна форма поєднання науки і практики в умовах глобалізації. *Гірська школа Українських Карпат*. 2017. № 17. С. 5.
525. Цифрова освіта : зб. наук. праць / за ред. І. Цепенди та О. Будник. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2021. 296 с.
526. Цюняк О. Професійна підготовка майбутніх педагогів у контексті етнокультурної парадигми. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 15. С. 84–86.
527. Чепига С. Школа вікнами в майбутнє. *Гірська школа Українських Карпат*. 2006. № 1. С. 166.
528. Чепіль О. Наперекір кризовим явищам. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 5–6.
529. Червінська І. Проблеми та перспективи розвитку етновиховного середовища гірської школи. *Освітній простір України*. 2014. № 2. С. 27–32.
530. Червінська І. Синергетичний підхід до розвитку соціокультурного простору гірської школи регіону Українських Карпат. *Освітні обрії*. 2020. № 1. С. 41–46.
531. Червінська І. Соціокультурний простір гірської школи регіону Українських Карпат: монографія. Івано-Франківськ : Симфонія Форте, 2020. 380 с.
532. Червінська І. Соціокультурний простір гірської школи як історичне, етносоціальне, освітньо-культурне явище та предмет наукових студій. *Гірська школа Українських Карпат*. 2020. № 23. С. 148–153.
- 532а. Червінська І., Червінський А. Регіональні особливості соціокультурного простору гірської школи. *Гірська школа Українських Карпат*. 2019. № 20. С. 83–88.
533. Черкач Н., Черкач В. Подвижник гуцульської школи. Вижниця : Черемош, 2013. 60 с.
534. Чига Ю. Народні співанки про Лук'яна Кобилицю. *Гуцульський календар*. 2000. С. 47–48.
535. Чирков О. Пізнаємо свій рід – формуємо етнічну самосвідомість. *Українознавство*. 2015. № 4. С. 238–244.
536. Шимон Ю. Історичне краєзнавство як засіб розвитку пізнавальної діяльності учнів. *Освіта Закарпаття*. 2013. № 17. С. 93–98.
537. Шимон Ю., Щерба І. Актуальні проблеми викладання історичного краєзнавства в загальноосвітніх навчальних закладах : навч.-метод. посіб. Ужгород : ЗІППО, 2015. 86 с.
538. Школа здібностей. З досвіду розвитку здібностей школярів у Яворівській загальноосвітній школі I–III ступенів / за ред. П. Лосюка. Снятин : ПрутПринт, 2004. 200 с.
539. Шкрібляк М. Екологічна стежка – результат праці гуртківців. *Гуцульська школа*. 1999. № 1. С. 65.
540. Шкрібляк П. «Гуцульщина» : добротна основа для розвитку краю. *Галичина*. 2015. № 132. С. 5.
541. Шкрібляк П. 15-річчя наукової установи на Гуцульщині : основні аспекти роботи. *Українознавство*. 2008. № 4. С. 290–293.

542. Шкрібляк П. Відділення «Філія Гуцульщина». Результати роботи філії за 18 років (з 1993 по 2010 рр.). *Українознавство*. 2011. № 4. С. 119–122.
543. Шкрібляк П. Гуцульська столиця. Верховина : Гуцульщина, 2006. 70 с.
544. Шкрібляк П. Наукова установа в Гуцульській столиці. Верховина : Гуцульщина, 2007. 56 с.
545. Шкрібляк П. Регіональна самобутність Гуцульщини в загальноукраїнському контексті : історія, сучасний стан, перспективи і проблеми. *Українознавство*. 2005. № 1. С. 229–241.
546. Шкрібляк П. Роль наукових експедицій у системі досліджень проблем українознавства. *Українознавство*. 2011. № 3. С. 190–192.
547. Шкрібляк П. Специфічні проблеми організації праці і життя людей в гірських умовах Карпат, їх взаємозв'язки з соціально-економічними, етнокультурними та державотворчими процесами у регіоні. *Українознавство*. 2006. № 1. С. 289–294.
548. Шкрібляк П. Стан, проблеми і напрями впровадження вивчення українознавства в школах Гуцульського регіону. *Вісник Київського університету ім. Т. Шевченка «Українознавство»*. Київ, 1997. Вип. 11. С. 80–86.
549. Шкрібляк П. Українознавчий інститут. *Гуцульський календар*. 2002. С. 44–45.
550. Шкрібляк П. Філія «Гуцульщина» за два роки. *Гуцульщина*. 1995. № 4. С. 14–16.
551. Шкрібляк П. Школа-інтернат – важливий загальноосвітній навчальний заклад. *Верховинщина за 20 років незалежної України : істор.-дов. видання*. Верховина : Гуцульщина, 2011. С. 123–134.
552. Шкрібляк П., Зеленчук І. Десятиріччя філії «Гуцульщина». *Українознавство*. 2003. № 4. С. 423–434.
553. Шкрібляк П., Зеленчук І., Зеленчук Я. Верховинщина як центральний район Гуцульщини. *Українознавство*. 2006. № 1. С. 205–212.
554. Шкрібляк П., Зеленчук І., Зеленчук Я. Визначні місця Верховинщини. *Українознавство*. 2006. № 2. С. 201–206.
555. Шкуро О. Географія Рахівщини в запитаннях і відповідях. *Гуцульська школа*. 1995. № 1. С. 42–44.
556. Яворівська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів : вебсайт. URL: <http://yavorivska-zosh.if.sch.in.ua/> (дата звернення : 18.02.2019).
557. Яворівські співанки / упор. С. Шкрібляк. Косів : Писаний Камінь, 2011. 236 с.
558. Янко І. Сільська школа – центр культурноосвітнього життя села. *Сільська школа : реалії та перспективи : зб. матер. / упор. Л. Келембет, С. Клімковська, О. Нижник*. Івано-Франківськ : ОППО, 2007. Вип. 2–3. С. 137–141.
559. Яремко Б. Трембіта як феномен давньої гуцульської традиційної культури. *Гуцульський календар*. 2005. С. 58–59.
560. Яців С. Фахова компетентність педагога як один з напрямів освітньо-виховного простору в Карпатському регіоні. *Гірська школа Українських Карпат*. 2009. № 4–5. С. 295–297.
561. Brzezina M. Stylizacja huculska. Kraków : Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych «Universitas», 1992. 285 s.
562. Choroszy J. A. Huculsczyzna w literaturze polskiej. Wrocław : Wydawca Jan A. Choroszy, 1991. 372 s.
563. Choroszy J. A., Kolbuszewski J., Świat Vincenza : Studia o życiu i twórczości Stanisława Vincenza (1888-1971). Wrocław, 1992. 282 s.

564. Cząstka-Kłapyta J. Huculi, Bojkowie, Łemkowie – tradycja i współczesność. Kraków : Wierchy, 2008. 192 s.
565. Cząstka-Kłapyta J. Huculszczyzna, jej kultura i badacze. Kraków : COTG PTTK, 2008. 152 s.
566. Cząstka-Kłapyta J. Kolędowanie na Huculszczyźnie : <https://pismofolkowe.pl/artukul/koledowanie-na-huculszczyznie-4595> (data звернення : 11.05.2021).
567. Cząstka-Kłapyta J. Kultura współczesnej Huculszczyzny. Kraków : COTG PTTK, 2010. 142 s.
568. Gudowski J. Ukraińskie Beskidy Wschodnie. Warszawa : Wydawnictwo Akademickie Dialog, 1997. T. 1. 200 s.
569. Gudowski J. Ukraińskie Beskidy Wschodnie. Warszawa : Wydawnictwo Akademickie Dialog, 1998. T. 2. 162 s.
570. Haratyk A. Huculszczyzna : kultura i edukacja. Toruń : Wydawnictwo Adam Marszałek, 2009. 218 s.
571. Hawrot A. Huculszczyzna jako miejsce harmonijnego współistnienia kultur na podstawie tetralogii Stanisława Vincenza “Na wysokiej połoninie”. URL: https://ruj.uj.edu.pl/xmlui/bitstream/handle/item/38758/hawrot_huculszczyzna_jako_miejsce_harmonijnego_wspolistnienia_kultur.pdf?sequence=1&isAllowed=y (data звернення: 11.05.2021).
572. Janicka-Krzywda U. Huculi. Kraków : Oficyna wydawnicza «Ostoja». 1991, 51 s.
573. Madyda A., W poszukiwaniu jedności człowieka i świata: Folklor w twórczości Stanisława Vincenza. Toruń, 1992. 159 s.
574. Paska T. Rozwój huculszczynoznawstwa w instytucjach edukacyjnych regionu karpackiego Ukrainy (koniec XX – początek XXI w.). *KELM*, 2021. nr 7 (43). vol. 2. S. 3–9.
575. Paska T. Huculski folklor i tradycje na stronach polskich czasopism etnograficznych na przełomie XIX i XX wieku. *Twórczość Ludowa. Kwartalnik Stowarzyszenia Twórców Ludowych*. 2020. nr 3–4. S. 16–22.
576. Paska T. Materiały do nauczania folkloru i literatury Huculszczyzny. *Literatura Ludowa*, 2020. nr 6. S. 67–73.
577. Paska T. Polscy badacze kultury Huculszczyzny XIX i pierwszej połowy XX wieku. *Twórczość Ludowa. Kwartalnik Stowarzyszenia Twórców Ludowych*. 2021. nr 1–2. S. 35–40.
578. Paska T. Wkład polskich badaczy XVIII-XXI wieku w rozwój huculszczynoznawstwa : praca naukowa napisana w ramach Programu Stypendialnego Rządu RP dla Młodych Naukowców pod kierunkiem dr hab. prof. UMCS Katarzyny Smyk. Lublin : UMCS, 2021. 106 s.
579. Rieger J. A lexical atlas of the Hutsul dialects of the Ukrainian language. Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Semper, 1996. 400 s.
580. Vincenz S. Na wysokiej połoninie. Barwinkowy wianek. Warszawa : Instytut Wydawniczy PAX, 1983. 582 s.
581. Zagórzański T. Słownik gwary huculskiej. Kraków : Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Tatrzańskiego, 1994. T. 3. 163 s.

ДОДАТКИ

Додаток А

КАРТА ГУЦУЛЬЩИНИ

Джерело: Пугівник «Гуцульщина». Видання третє, доповнене. Андрій Василів, Ігор Губіліт, Вікторія Ковальчук.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ «ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЮ ГУЦУЛЬСЬКОЇ КУЛЬТУРИ» (2009) [401]

**У К А З
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ
Про збереження та популяризацію
гуцульської культури**

З метою збереження і популяризації самобутніх культурно-історичних традицій, духовної та матеріальної гуцульської культури **п о с т а н о в л я ю:**

1. Кабінету Міністрів України:

1) розробити з урахуванням пропозицій Закарпатської, Івано-Франківської та Чернівецької обласних державних адміністрацій і затвердити в тримісячний строк план заходів із збереження духовної та матеріальної гуцульської культури, передбачивши, зокрема:

дальший розвиток позашкільної освіти за художньо-естетичними напрямками, створення шкіл мистецтв для вивчення молодим поколінням досвіду майстрів народного гуцульського мистецтва;

розширення мережі музеїв народного мистецтва й побуту Гуцульщини, в тому числі музеїв-садиб;

упорядкування територій об'єктів природно-заповідного фонду та проведення ремонтно-реставраційних робіт пам'яток культурної спадщини Гуцульщини;

організацію роботи з підготовки та видання каталогів, буклетів, наукових праць з питань духовної і матеріальної гуцульської культури;

створення і трансляцію теле-, відео- та аудіовізуальної продукції про традиції та народні художні промисли Гуцульщини;

2) забезпечити фінансування в установленому порядку зазначеного плану заходів.

2. Закарпатській, Івано-Франківській, Чернівецькій обласним державним адміністраціям разом із Міністерством культури і туризму України:

організувати в музеях та бібліотеках тематичні виставки, присвячені традиціям і народним художнім промислам Гуцульщини;

забезпечити проведення етнографічних експедицій та впорядкувати туристичні маршрути, пов'язані з популяризацією культурно-історичних традицій Гуцульщини;

забезпечити проведення щорічного ярмарку традиційного народного гуцульського мистецтва.

Президент України

В.ЮЩЕНКО

м. Київ, 2 вересня 2009 року
N 703/2009

ФУНДАТОРИ ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА

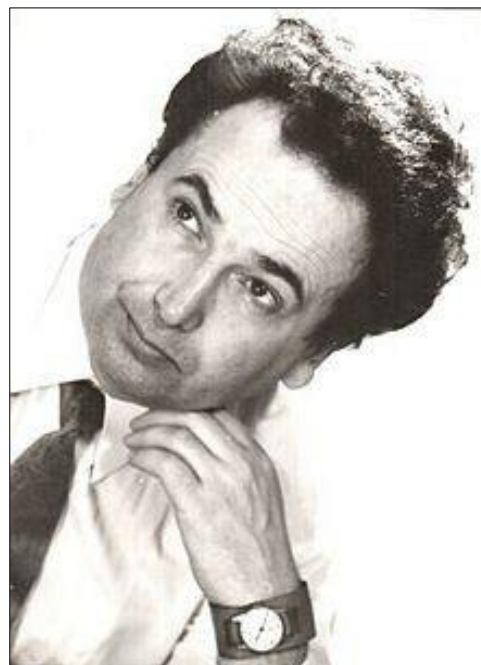
Лосюк Петро Васильович
(1936–2020)

Пелипейко Ігор Аполлонович
(1928–2006)

Ступарик Богдан Михайлович
(1940–2002)

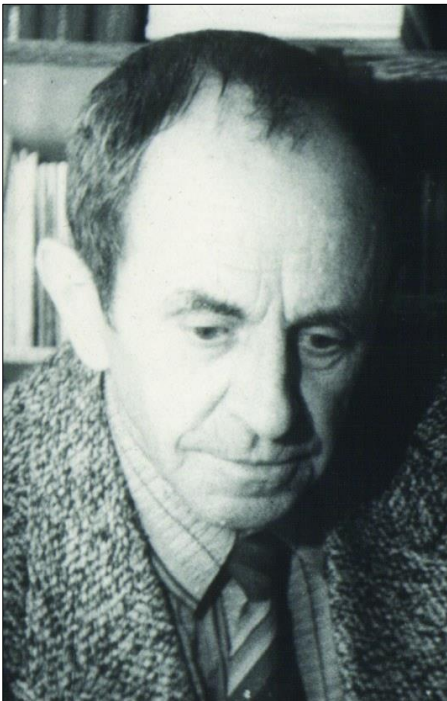
Стельмахович Мирослав Гнатович
(1934–1998)

Скульський Роман Павлович
(1935–2004)

Шкрібляк Петро Васильович
(1933–2016)

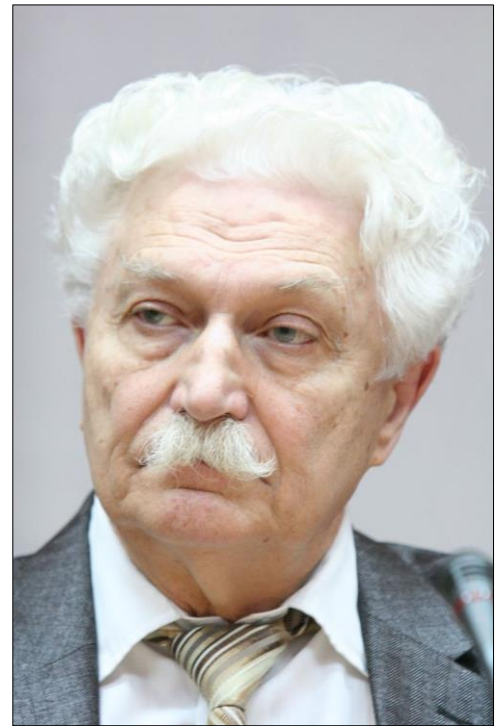
Крет Никанор Матвійович
(1933–2009)

Арсенич Петро Іванович
(1934–2017)

Хрущ Василь Дем'янович
(1935–2018)

Кононенко Петро Петрович
(нар. 1931 р.)

Зеленчук Іван Михайлович
(нар. 1952 р.)

Курищук Василь Юрійович
(нар. 1940 р.)

Козьменчук Володимир Ярославович
(нар. 1968 р.)

Григоруk Аделя Григорівна
(нар. 1952 р.)

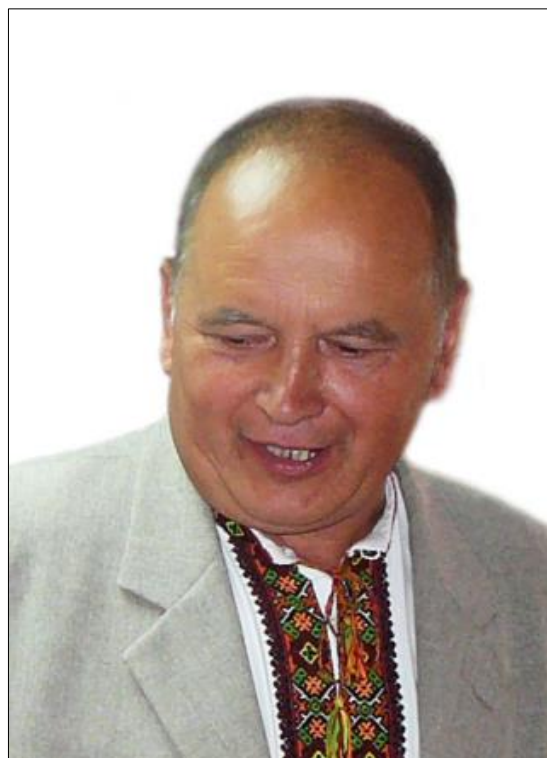
Ткачук Оксана Михайлівна
(нар. 1955 р.)

Мінченко Тамара Антонівна
(нар. 1949 р.)

Сеняк Василина Миколаївна
(нар. 1957 р.)

Никифоряк Дмитро Михайлович
(нар. 1951 р.)

Беркела Юрій Миколайович
(нар. 1947 р.)

Сіреджук Петро Степанович
(нар. 1949 р.)

ПРОГРАМИ З ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА

Додаток Г.1

«Гуцульщина». Орієнтовна програма краєзнавчо-народознавчого курсу.

Автор – Пелипейко І. А.

Ігор ПЕЛИПЕЙКО

Проект

“ГУЦУЛЬЩИНА”

Орієнтовна програма

краєзнавчо-народознавчого курсу

1. Вступ

Соборність України як держави і багатство її етнографічних територій (Слобожанщина, Сіверщина, Полісся, Волинь, Поділля, Опілля, Бойківщина, Лемківщина, Покуття, Гуцульщина та ін.). Відмінність між адміністративною та етнографічною територіями. Пов'язаність етнографічної території з природно-географічними умовами. Негативний, нівелюючий вплив тоталітарного режиму на етнографічні території України.

Межі Гуцульщини. Погляди з цього приводу Я. Головацького, В. Шухевича, В. Гнатюка, В. Кубійовича.

ЛІТЕРАТУРА:

ГОЛОВАЦЬКИЙ Я. Народніє песни Галицкой и Угорской Руси. Том. 1 — Москва, 1878 (передмова).
ШУХЕВИЧ В. Гуцульщина, ч. 1. — Львів, 1899.
КУБІЙОВИЧ В., ред. Енциклопедія Українознавства. — Париж-Нью-Йорк, 1955-57, т. 2.
Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. — Наукова думка, К., 1987, с. 24-27.
КОВАЛІВС., Гуцули. “Народна творчість та етнографія”, 1959, №4.

2. Географічні та природні умови Гуцульщини

Головні гірські гряди і хребти: Горгани, Покутські Карпати, Гринявські гори, Чивчинські гори, Свидовець, Чорногора. Найбільші ріки Гуцульщини: Прут, Черемош (Чорний і Білий), Тиса (Чорна і Біла). Багатство рослинного і тваринного світу. Рослини і тварини, занесені до Червоної книги.

Лікарські рослини. Проблеми охорони навколишнього середовища. Перспективи розвитку Гуцульщини як рекреаційного регіону.

ЛІТЕРАТУРА:

Украинские Карпаты. Природа. — К. “Наукова думка”, 1988.
Природа Івано-Франківської області. Л. “Вища школа”, 1973.
ТЕРЛЕЦЬКИЙ В.К. та ін. Ботанічні скарбінці Карпат. Ужгород. “Карпати”, 1985.
Карпатський заповідник. Ужгород. “Карпати”, 1982.
Редкие и исчезающие растения и животные Украины. Справочник. К., “Наукова думка”, 1988.
Гуцульщина... с. 27-30.

3. Основні віхи історії Гуцульщини

Найдавніші часи. Період Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Під іноземним пануванням. Опришківський рух. О. Довбуш. Участь гуцулів у національно-визвольному русі 1914-1920 років. Гуцульське повстання 1920 р. Гуцульська республіка на Закарпатті в 1919 році. Гуцульщина під фашистським та більшовицьким режимом. Збройний опір. Боротьба УПА.

ЛІТЕРАТУРА:

ГРАБОВЕЦЬКИЙ В. Гуцульщина XIII-XIX століть. Історичний нарис. Львів. “Вища школа”, 1982.
ДОМАШЕВСЬКИЙ М. Історія Гуцульщини, томи II-III. Чикаго, 1985-1986.

ГРАБОВЕЦЬКИЙ В. Антифеодална боротьба карпатського опришківства XVI-XIX ст., Львів, 1966.
Українські Січові Стрільці 1914-1920. Респресійне відтворення. Львів. “Слово”, 1991, с. 84-87.
ДЕМ’ЯНЮК П. Сторіж УПА “Мороз”. — Дмитро Петрин. Газета “Агро” за 14 листопада 1991 р.

4. Населення Гуцульщини

Історія населення краю. Хронологія виникнення населених пунктів. Динаміка зростання населення. Астрологічний тип гуцулів як частини українців. Походження назви “гуцул”. Походження назв населених пунктів.

ЛІТЕРАТУРА:

Гуцульщина... с. 30-51.
ГРАБОВЕЦЬКИЙ В. Гуцульщина XIII-XIX століть, с. 24-40.
ДОМАШЕВСЬКИЙ М. Історія Гуцульщини, т. II-III. Чикаго.
КОБИЛЯНСЬКИЙ В. Діалект і літературна мова. К., РШ, 1960, с. 114-121, с. 141-150, с. 194-211.
СТРЕДЖУК П.С. З історії населення Галицької Гуцульщини. “Народна творчість та етнографія”, 1982, № 5, с. 61-63.
Кугуutzь Микола. Галичина: сторінки історії. Івано-Франківськ, 1993.

5. Гуцульський говір

Фонетичні, лексичні та граматичні особливості говору. Використання гуцульського говору в художній літературі (Г. Хоткевич, О. Манчук).

ЛІТЕРАТУРА:

Гуцульщина... с. 51-56.
КОБИЛЯНСЬКИЙ В. Діалект і літературна мова. К., “Радянська школа”, 1960.
ЖИЛКО Ф. Говори української мови. К., РШ., 1958, с. 92-100.

6. Полонинське господарство

Полонинське господарство як особливість Гуцульщини.

Найвідоміші полонини: Кринта, Різеска, Попада, Альбін, Середня, Шумнеска, Яровиця та ін. Традиційна організація праці на полонині. Побут полонинників. Звичай та обряди, пов'язані з полонинським життям. Полонина у фольклорі.

ЛІТЕРАТУРА:

МАНДИБУРА М.Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини XIX — 30-х років XX ст. К., “Наукова думка”, 1978. Гуцульщина, с. 97-108.
СЛЕЗІНСЬКИЙ В. Гуцульська оатра. “Прикарпатська правда”, 5 грудня 1984 р.

7. Заготівля і сплав лісу

Лісові багатства Гуцульщини, їх хижацьке винищення в XX ст. Особливості прийомів і способів заготівлі лісу в горах. Сплав лісу гірськими ріками. Лісосплавні споруди. Дараби. Звичай та обряди, пов'язані з працею лісорубів та плотарів. Фольклорні твори про лісорубів і плотарів. Відображення романтики лісосплаву в літературі (І. Франко. “Терен у носі”; Г. Хоткевич, “Дарабов”; Ю. Фелькович, “До керманича”, “Черемська царниця”, “Сокільська княгиня” та ін.) та образотворчому мистецтві (Й. Бокшай, “Бокораші”; Ф. Манайло, “Спуск лісу” та ін.).

ЛІТЕРАТУРА:

Гуцульщина, с. 119-135
ФЕДІНА Р.В. Традиційні славяніди на Черемшні "Народна творчість та етнографія", 1983, №3, с. 69-72.

8. Гуцульське село. Архітектура Гуцульщини

Особливості гуцульських сіл, зумовлені гірською специфікою. Гуцульський осадок. Гражда. Гуцульська хата. Інтер'єр хати. Господарські будівлі. Гуцульська церква.

ЛІТЕРАТУРА:

Гуцульщина, с. 163-187.
ДАНИЛЮК А.Г. Українська хата. К.: "Наукова думка", 1991, с. 38-40.
ЛОІВЦІНІ Українське Карпати. М.: "Искусство", 1973, с. 37

9. Гуцульський побут

Домашнє господарство. Гуцульський одяг. Гуцульські страви. Родинні свята, звичаї та обряди: родини, хрестини, весілля, похорон. Храм. Різдво, Великдень, Юрія. Народна медицина.

ЛІТЕРАТУРА:

Гуцульщина, с. 189-223, с. 272-286, 286-318
Українська мистецтва "Либінь", Київ — 1993
ВЛАДИМ Стрілець. К. 1992

10. Декоративно-прикладне мистецтво Гуцульщини

Соціально-економічні чинники, що сприяли розвитку мистецтва у горян.

Ткацтво, ліжникарство і вишивка. Творчість Г.Ю. Герасимович, Г.В. Василячук. Роль спілки "Гуцульське мистецтво" в 20-30-х рр. у розвитку декоративно-прикладного мистецтва на Гуцульщині.

Гуцульська кераміка. О. Бахметюк, П. Кошак, П. Цвлик.

Писанкарство. Космацькі писанки.

Різьба по дереву. Династії Шкрібляків, Корпанюків, М. Мегединюк, В. Девдюк, М. Грешняк.

Випалювання по дереву. І. Грималюк, О. Хованець.

Мосяжництво.

Фігурки з сирю.

Музеї на Гуцульщині: Коломийський, філіал у Косові.

Домашні приватні музеї: В. Корпанюка (Яворів), М. Корнелюка, І. Павлика (Косів), М. Юсипчука (Космач).

Роль Косівського та Вишницького училищ прикладного і декоративного мистецтва та їх музеїв.

Підприємства на базі народних художніх промислів: фабрика "Гуцульщина", художньо-виробничий комбінат у Косові.

ЛІТЕРАТУРА:

ГОБЕРМАН Д. Гуцульщина — край искусства. М.-Л. "Искусство", 1966.

ГОБЕРМАН Д.И. Искусство гуцулов. М., "Советский художник", 1980

СОЛОМЧЕНКО О.Г. Народні таланти Прикарпаття. К., "Мистецтво", 1969
Гуцульщина, с. 364-351.

ОСТРОВСЬКИЙ І. Манієрні роботи ткацької спроби (Бахметюка). Ж. "Життєві", 1986, №35-6.

ОСТРОВСЬКИЙ І. ГРИГОРІЙ. Родина Шкрібляків. Ж. "Життєві", 1988, № 8, 10, 12.

ЗАХАРЧУК-ЧУГАЙ Р.В. Родина Шкрібляків. Альбом "Мистецтво". -К., 1979.

КАЧКА П.В. Ганца Васильчук. — К., 1985.

11. Фольклор Гуцульщини

Найпоширеніший жанр уснопоетичної творчості — коломийки. Їх тематика.

Співанки-хроніки як гуцульський епос. Їх тематика. Легенди й перекази про опришків. Музичний і хореографічний фольклор. Гуцульські музичні інструменти.

Гуцульські талці.

ЛІТЕРАТУРА:

Коломийки. Упорядкування, переклад і примітки. Н.С. Шумали. — К., "Наукова думка", 1969 р.

Співанки-хроніки Повини. Упор. О.І. Ден, С.Й. Грива. К., "Наукова думка", 1972 р.

Ходили опришки. Збірник переказів, казок, пісень. Упор. І.М. Селько. Ужгород. "Карпати", 1983 р.

ГНАТЮК В. Перше слово до збірника "Коломийки". В кн.: В.М. Гнатюк. Вибрані статті про народну творчість. К., "Наукова думка", 1956.

Гуцульщина, с. 319-364

12. З історії освіти на Гуцульщині

Гуцульська етнопедагогіка. Перші школи на Гуцульщині (кінець 18 ст.). Низький стан освіти за часів Австро-Угорщини та Польщі. "Рідна школа". Діяльність українських педагогів: Ю. Федькович, М. Колдуняк, Л. Гарматій, М. Ломацький, М. Лейнерт-Домбровська, М. Базник, І. Боднарчук та ін. Школа як ідеологічний інструмент за часів тоталітарного режиму.

Національне відродження і школа. Концепція Гуцульської школи та спроби її реалізації в Яворівській середній школі.

Літературу див. у журналі "Гуцульська школа", 1994, №1.

13. Гуцульщина і література

Українські письменники про Гуцульщину. Ю. Федькович, "Гуцули", "Довбуш", І. Франко, "Ік Юра Шикманюк брів Черемш", "Гуцульський король", Г. Хоткевич, "Камінна душа", "Довбуш", "Гуцульські акварелі", "Гуцульські образки". Гуцульський театр. М. Коцюбинський, "Тіні забутих предків", О. Кобилянська, "Битва", А. Крушельницький, "Рубають ліс", С. Воробкевич, поезії В. Стефаник, "Лист", О. Олесь, "Ніч на полонині", У. Самчук, "Гори говорять", Б.І. Антонич, "Довбуш", М. Рильський, "Карпатські октави", В. Гжицький, "Опришки", Р. Федорів, "Жбан вина", Б. Загорюлько "Чорногора", С. Пушик, поезії, "Карпатське літо".

Письменники інших народів про Гуцульщину. Ю. Коженювський, "Верховинці", Е. Француз, "За правду", С. Вінценз, "На високій полонині", Г. Холлопов, "Іванів день", І. Ольбрахт, "Микола Шугай, розбійник".

Письменники — вихідці з Гуцульщини. М. Павлик, Марко Черемшина, Марійка Підгірянка, В. Атаманюк, М. Матвій-Мельник, М. Божук, Д. Харов'як, Р. Іваничук, Д. Павличко, М. Влад, Б. Радич, В. Герасим'юк, І. Малкович, Т. Мельничук, Я. Яновський.

Інші письменники, що бували на Гуцульщині та писали про неї: Р. Андрияшук, Б. Антоненко-Лавинюк, А. Баумгартен, Й. Бург, В. Вишиваний, І. Вільде, Я. Галан, О. Гончар, В. Гренджа-Донський, М. Грушевський, О. Дучимінська, Н. Кобринська, Г. Колісник, Б. Лепкий, О. Луцький, М. Марфісевич, М. Стельмах, О. Стрілець, Леся Українка.

Письменники діаспори — вихідці з Гуцульщини: М. Ломацький, К. Бобикевич-Сора, І. Боднарчук, В. Вовк, М. Матвій-Мельник, М. Остромира, Р. Яримович.

ЛІТЕРАТУРА:

- Гуцульщина, с. 451-455
Українська літературна енциклопедія, т. 1-11. К., 1988, 1990.
Письменники Радянської України 1917-1987. Від. Бібліографічний довідник К., РІЕ, 1988
Історія української літератури у восьми томах. К., "Наукова думка", 1971.
КУРИШУК ВАСИЛЬ. На терновому вітку. (про В. Атаманюка). Альманах "Гуцульщина", 1992, №8-9.
ПЕЛИПЕЙКО ІГОР. До початків вільної України (Про І. Боднарчука). Газета "Галичина", 10 квітня 1992 року.
ПОЛСЬК ВОЛОДИМИР. Палежить Польщі і Україні (Про С. Вітєсна). Журнал "Лавін", 1991 рік, №11
ВОВК ВІРА. Бразилія дуже подібна до України. Газета "Західний кур'єр" 1 серпня 1991 року.
АРСЕНІЧ ПЕТРО. Михайло Грушевський і Гуцульщина. Газета "Галичина", 28 вересня 1991 року.
Спогади про Коцюбинського. Видання друге, доповнене К., 1989.
ПОЛСЬК ВОЛОДИМИР. Бродячі Ленки на Прикарпатті. Газета "Комсомольський прапор", 1990 р., №88-89.
КАЧКА П ВОЛОДИМИР. Михайло Домашкин — дослідник Гуцульщини. Газета "Новий час", 1992, №9
САЛІК СТЕПАН. Михайло Домашкин — останній сповісник Гуцульщини. Альманах "Гуцульщина", 1991, №7
КУРИШУК ВАСИЛЬ. Нове життя народили падежить (Про М. Житиня-Мельника). Альманах "Гуцульщина", 1991, №8.
КАЧКА П В. Михайло Павлик. К., 1988.
ГУНИК С. Карпатське літо (Про перебування І. Українки на Гуцульщині). Журнал "Жовтень", 1992 р. №№6-7.
БІДНИКЕВИЧ ІВАН. Гуцульщина мачиза нової ірри Франка. Журнал "Жовтень", 1986, №8.
ЮСІП ДМИТРО. Прощає Гирса Мельничука. Газета "Галичина", 15 лютого 1992

14. Гуцульщина в образотворчому мистецтві, музиці, кіно та театрі

Романтична пізнаність картини на гуцульську тему. М. Устиянович: "Гуцулка біля джерела", "Гуцул". Видатний внесок І. Труша в мистецьку гуцулану: "Трембітарі", "Гагілки", "Дві гуцулки", "Гуцульський хлопчик", Вибраження краси Карпат і гуцульського побуту в творах Ю. Панькевича: "Коло Косова", "Камінь Довбуша", Ілюстрації до праці В. Гнатюка "Похоронні голосіння", Пейзажні полотна О. Новаківського: "Гірський красив", "Космацький пейзаж", "Повінь", "Гора Грегит" та ін. Портрет Довбуша і Дзвінки. Портрети гуцулів Я. Пестрака.

Живописні та графічні твори О. Кульчицької: "Ярмарок у Косові", "Діти на лєваді", ілюстрації до "Тіней забутих предків". Опришківська тема в творчості Г. Смольського: "Опришки в горах", "Довбуша вітають на Гуцульщині".

Образи верховинської природи та верховинців у творах закарпатців І. Бокшея ("Зустріч на полонині", "Бокораші"), А. Коцки ("Гуцулка"), Ф. Минайла ("Спуск лісу", "Черета на полонині"), А. Кашшя ("Зима в Карпатах", "На прєських пасовищах").

Визначні досягнення графіків С. Гебус-Баранецької, С. Караффи-Корбут, Г. Якутовича.

Збирацька діяльність у галузі гуцульського фольклору Ф. Колесни. Сюїта для струнного оркестру "В горах" М. Колесни.

"Прикарпатська симфонія" та опери "Довбуш" С. Людкевича. Гуцульські твори М. Гайворонського: "Гуцульська рапсодія", Тріо "Коломийки", рапсодія "Довбуш". Твори гуцульської тематики М. Скорика: "Гуцульський триптих", "Карпатський концерт", Балет А. Коє-Анатольського "Хустка Довбуша".

Композитори-піснярі: М. Гринишин, В. Іваєюк, М. Машкін, С. Сабазаш, популярність їх пісень

("Вівці, мої, вівці"), "Водограй", "Верховино. мати моя", "Марічка", "Пісня з полонини" та ін.).

Діяльність гуцульського театру Г. Хоткевича (1910-1914), Інсценізації в Івано-Франківському театрі імені І. Франка "Опришків" В. Гжицького та "Тіней забутих предків" М. Коцюбинського.

Фільми "Тіні забутих предків", "Довбуш", "Камінна душа", "Гори димлять".

ЛІТЕРАТУРА.

Гуцульщина, с. 455-458.
Історія українського мистецтва. В шести томах

15. Гуцульська діаспора

Причини еміграції гуцулів. Три хвили еміграції: кінець XIX — поч. XX ст.; 30 роки; 40 роки. Гуцульські товариства за кордоном: "Гуцульщина" (Торонто), "Чорногора" (Чикаго), ім. О. Довбуша (Бюффало), "Прут" (Гамільтон), ім. М. Черемшини (Торонто), "Черемош" (Філадельфія) та ін. Діяльність Українського світового об'єднання гуцулів (УСОГ). Гуцульські закордонні періодичні видання: "Гуцулія" (Чикаго), "Гуцульщина" (Торонто), Гуцульський дослідний інститут у Чикаго, "Історія Гуцульщини" М. Домашевського.

Творчість І. Боднарчука, М. Лемацького, В.Вояк, Р. Ярмівича, М. Лози, М. Лози-Маковської та інші.

Гуцульські фестивалі. Перша Міжнародна науково-практична конференція "Проблеми Гуцульщини" (Косів, травень 1993 р.). Перший Весівтний конгрес гуцулів (Івано-Франківськ, серпень 1993 р.).

16. Дослідники Гуцульщини

Бальтазар Гакет (1739-1816), "Найновіші природничо-політичні подорожі в роках 1782, 1792, 1794, по Дакії та Сарматії, або Північних Карпатах".

Казімеж Вуйціцький (1807-1879), "Довбуш", "Гуцули", (1840).

Август Бельовський (1806-1876), "Покуття" (1857).

Вінценти Паль (1807-1872), "Погляд на Північні схили Карпат", "Деклька рис до опису гуцулів на Буковині", (1851).

Раймунд Кайндль (1866-1930), "Гуцули", (1894), "Календар свят у русинів і гуцулів" (1896).

Павел Шафарик (1795-1861), "Гуцули: горяни татранські" (1834).

Яків Головацький (1814-1888), "Мандрівка по галицькій та угорській Русі" (журнал "Жовтень", 1976, №6); "Великая Хорватия или

Галицько-Карпатська Русь" (1841), "Карпатская Русь" (1878, у книзі "Народные песни Галицкой и Угорской Руси").

Іван Вагилевич (1811-1866), "Гуцули, мешканці східного Прикарпаття" (1857).

Володимир Гнатюк (1871-1926), "Коломийки" (1905-1907); "Народні оповідання про опришків" (1910); "Знадоби до української демонології" (1912), "Гуцули" (1923-1924).

Володимир Шухевич (1850-1915), "Гуцульщина" (1899-1908).

Станіслав Вінценз (1888-1971), "На високій полонині" (1936), "Залишки архаїчної культури у гуцулів" (1935).

ЛІТЕРАТУРА.

Гуцульщина, с. 10-12.

Джерело: Орієнтовна програма краєзнавчо-народознавчого курсу «Гуцульщина» (авт. Пелипейко І.). *Гуцульська школа*. 1994. № 1. С. 7-9.

**Програма з гуцульщинознавства
для загальноосвітніх навчальних закладів
(5-11 класи) [417]**

**Автори Пелипейко І. А.
Ткачук О. М.**

Пояснювальна записка

Гуцульщина – один із етнографічних регіонів України, який має багатовікову історію, яку досліджували всесвітньовідомі вчені. Після здобуття Україною незалежності виникла нагальна потреба вивчати рідний край, його славу давнину, традиції, звичаї, обряди, культуру та мистецтво в освітніх закладах усіх рівнів, починаючи із загальноосвітньої школи.

Дидактичний принцип зв'язку викладання з життям вимагає комплексного ознайомлення школярів зі своїм краєм. І в цьому допоможуть численні наукові та науково-популярні праці про наш край, які у своїй сукупності й становлять гуцульщинознавство як галузь науки.

Термін «гуцульщинознавство» означає сукупність знань про Гуцульщину. Гуцульщинознавство – один із розділів українознавства та народознавства, хоча сам термін виник близько 20-ти років тому. Саме гуцульщинознавство має понад двовікову історію, починаючи від науково-дослідницьких подорожей професора Львівського університету Бальтазара Гаке, які він здійснив у 1787, 1792 та 1794 роках і описав у чотиритомній праці, виданій німецькою мовою в Нюрнбергу в 1790-1794 роках. У XIX столітті найбільший внесок у вивчення Гуцульщини зробили Яків Головацький, Софрон Витвицький та Володимир Шухевич. Останній – автор п'ятитомника «Гуцульщина» (1899-1908).

На зламі двох минулих століть глибоку увагу до історії, фольклору, етнографії Гуцульщини виявляли Іван Франко,

Володимир Гнатюк, Гнат Хоткевич, Федір Вовк, Антін Онищук, Юліян Целевич. Видатний географ Володимир Кубійович займався проблемами цього краю в роки між двома світовими війнами та в 50-ті роки XX століття. Підсумком усебічного вивчення Гуцульщини у радянський період стала велика колективна монографія вчених академічних інституцій Києва, Львова та Івано-Франківська «Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження» (1987). Незважаючи на обов'язкову для того часу заідеологізованість, монографія не втратила наукової вартості. За останні роки з'явилися також наукові дослідження В. Грабовецького, М. Мандибури, П. Арсенича, П. Сіреджука та інших. Комплексний характер має праця Івана Сеньківа «Гуцульська спадщина» (1995). Як і п'ятитомник «Історія Гуцульщини» Миколи Домашевського, вона створена в еміграції. Багато зробили для вивчення Гуцульщини поляки Вінценти Поль, Володимир Дідушицький, Оскар Кольберг, Ян Фальковський, Станіслав Вінценз, Ян Хороши. Важливе значення мають наукові праці про наш край австрійського вченого Раймунда Кайндля, чеського дослідника Франтішека Ржегоржа, швейцарця Ганса Цбіндена, подорожні записи шотландки Мені М'юріел Дові та інші.

Цей далекий від вичерпності перелік свідчить, що в різних галузях науки – географії, геології, біології, історії, етнографії, мистецтвознавстві та інших – нагромаджено великий обсяг фактів та їх узагальнень, що стосуються однієї з найоригінальніших в усіх відношеннях місцевостей України – Гуцульщини.

У нових суспільно-політичних обставинах, у ході розбудови України як незалежної держави вивчення історії, господарства та культури Гуцульщини стає важливим фактором національно-патріотичного виховання, формування рис громадян України в підростаючого покоління.

Однак у загальноосвітній школі наукові праці безпосередньо не вивчаються. До обсягу знань, які повинні засвоїти учні, вводяться лише ті факти, узагальнення та висновки, що входять до обсягу середньої освіти і відповідають віковим особливостям учнів. Тому термін «гуцульщинознавство» має й друге значення: шкільний навчальний предмет, побудований згідно з вимогами дидактики на основі наукової дисципліни однойменної назви¹.

Мета. Розширити знання учнів про рідний край. його героїчну історію, славу давнину, традиції, звичаї, обряди, культуру та мистецтво Гуцульщини.

Завдання. У нових суспільно-політичних обставинах, у ході розбудови України як незалежної держави вивчення історії, господарства та культури Гуцульщини стає важливим фактором національно-патріотичного виховання, формування рис громадян України в підростаючого покоління.

Особливості організації навчання

Способи реалізації предмета гуцульщинознавства можуть бути різними:

- Викладання як окремого курсу на спеціальних уроках за рахунок шкільного компоненту.
- Викладання як факультативу.
- Введення, вклинення тем з гуцульщинознавства до відповідних розділів інших предметів (географії, біології, історії, народознавства тощо) як додаткового краєзнавчого матеріалу.
- Позаурочні (гурткові) заняття.

Реалізація змісту навчального матеріалу програми

Програма курсу гуцульщинознавства призначена для старших класів середньої школи, для середніх спеціальних навчальних закладів, а також може бути використана у вищих навчальних закладах, які готують кадри для гуцульського регіону. Найбільш адекватними методами вивчення гуцульщинознавства є поєднання теоретичних та практичних занять. За завданням учителя учні ведуть спостереження, проводять експедиції, походи, екскурсії, анкетування, зустрічаються з компетентними людьми – носіями фольклору, бувалими людьми, здійснюють пошук, облік і опис певних об'єктів, пам'яток природи, історії та культури, оформляють рукописні альбоми, збірники, журнали, бюлетені, готують доповіді, реферати, масові заходи тощо.

Важлива роль відводиться опрацюванню літератури. Вона вказується до тем програми. Потрібні йому матеріали вчитель завжди знайде, звертаючись до періодичних видань «Зелені Карпати», «Гуцульська школа», «Гуцульщина», «Писанка», «Освітнянський вісник», довідників і посібників, виданих у регіоні. Та найціннішим посібником і для вчителя, і для учнів є все, що їх оточує, – від природного довкілля до духовної атмосфери Гуцульщини. Хоч-не-хоч – учитель зобов'язаний проводити пошуково-дослідницьку, збирацьку роботу.

Поняття про етнографічну територію Гуцульщини Україна – соборна держава, що складається з етнічних (історико-географічних) та етнографічних земель (країв, територій). Етнічні землі: Запоріжжя, Слобідська Україна, Галичина, Поділля, Буковина, Волинь та інші. Етнографічні землі (території, краї): Гуцульщина, Бойківщина, Лемківщина. Різниця між етнічними (історико-географічними) та етнографічними землями (краями, територіями): перші були в певні періоди історії або й тепер є адміністративними чи навіть державними утвореннями, другі відрізняються лише етнографічними особливостями населення. Пов'язаність етнографічної території з природно-географічними умовами. Негативні, нівелюючі впливи на етнографічні території в останнє століття, зокрема внаслідок політики тоталітарного режиму (боротьба проти «місцевого патріотизму», переслідування народних традицій, звичаїв, обрядів, масові переселення тощо). Межі Гуцульщини, їх нечіткість, наявність перехідної смуги.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
Учень розуміє і пояснює сутність понять «соборна держава», «етнічні землі»	Учень аргументує думку про соборність Української держави; висловлює власні судження про переслідування народних традицій, звичаїв, обрядів, масові переселення тощо

Література

Витвицький Софрон. Історичний нарис про гуцулів. – Коломия, 1993, с. 17-20.

Народные песни Галицкой и Угорской Руси. Том 1. – Москва, 1878 передмова).

Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 24-27. *Домашевський Микола.* Історія Гуцульщини. Том 1.

Друге доповнене видання. Чикаго-Львів, 1995, с. 14-16.

Енциклопедія українознавства. Том 2. – Львів, 1993, с. 466-470,

Заставний Ф. Д. Географія України, – Львів, 1994, с. 320-349.

Пелипейко Ігор. Етнографічні території. Межі Гуцульщини //

Освітнянський вісник, 1996, 9 березня.

Пелипейко Ігор. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини. – Косів, 1998. Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – 1996.

Сеньків Іван. Гуцульська спадщина. – Київ, 1995, с. 7-53.

Шухевич В. Гуцульщина. Репринтне видання. – Верховина, 1997, с. 80-81.

2. Географічні та природні умови Гуцульщини

Стислі відомості з геологічної історії краю. Корисні копалини. Головні гірські хребти. Ріки та озера. Багатство тваринного і рослинного світу. Тварини і рослини, що підлягають охороні. Заповідні території та об'єкти. Погіршення екологічного стану довкілля. Рекреаційний потенціал Гуцульщини.

Практичні роботи: опис урочищ, гір, водотоків своєї місцевості, виявлення та охорона пам'яток природи, участь в різноманітних природоохоронних заходах, екскурсії та походи по Гуцульщині. Збирання матеріалів про природу свого краю, а також експонатів для природничого музею (куточка).

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
Учень знає відомості з геологічної історії краю, заповідні території та об'єкти.	Учень описує свою місцевість, охороняє пам'ятники природи, збирає експонати для шкільного музею

Література

Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 27-30.

Заставецька О.В. та ін. Географія Закарпатської області. – Тернопіль, 1996.

Карпатський заповідник. – Ужгород, 1982.

Комендар В.і. та ін. Зелені перлини Карпат. – Ужгород, 1985.
 Пелипейко І. Основні відомості з географії Гуцульщини // Освітнянський вісник, 1996, 27 березня.
 Пелипейко І. Кам'яні дива Гуцульщини // Освітнянський вісник, 1996, 4 жовтня.
 Пелипейко І. Рослинний і тваринний світ Гуцульщини // Освітнянський вісник, 1996, 4 грудня,
 Пелипейко І. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини. – Косів, 1998.
 Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – 1996.
 Полець Анджеї. На далекій полонині. Гуцульщина сьогодні (альбом). – Варшава, 1997
 Природа Івано-Франківської області. – Львів, 1973.
 Сеньків Іван. Гуцульська спадщина. – Київ, 1995, с. 144-152.
 Стайко С.М. Карпатам зеленіти вічно. – Ужгород, 1977.
 Терлецький В. К. та ін. Ботанічні скарбниці Карпат. – Ужгород, 1982.
 Украинские Карпаты. Природа. – Київ, 1988. Шухевич Володимир. Гуцульщина. Репринтне видання. –
 Верховина, 1997, с. 27-50.

3. Головні події в історії Гуцульщини

Наш край в доісторичні часи. Людські поселення епохи кам'яного віку (Космач, Шешори). Період Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Буковинська, Галицька та Закарпатська Гуцульщина під іноземним пануванням. Опришківський рух. О.Довбуш. Повстання під проводом Лук'яна Кобилиці.

Участь гуцулів у національно-визвольному русі в ХХ столітті. Гуцули в УСС та УГА. Гуцульський курінь під командуванням Гриця Голинського, Гуцульська Республіка на Рахівщині (1918-1919). Гуцульське повстання 1920 р. в Головах. Карпатська Україна (1938-1939). Гуцульщина під фашистським та комуністичним режимами.

Збройний опір УПА. Воз'єднання більшості заселених гуцулами територій в Українській державі. Підсумки референдуму 1 грудня 1991 року. Запис спогадів, переказів та співанок історичного змісту. Виявлення, опис і охорона пам'яток історії (могили, пам'ятники, пам'ятні знаки, меморіальні таблиці, місця визначних подій). Збір друкованих матеріалів з історії свого краю та експонатів до шкільного музею. Відвідання музею О. Довбуша в Івано-Франківську.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
Учень знає наш край в доісторичні часи, людські поселення епохи кам'яного віку, володіє фактами про участь гуцулів у національно-визвольному русі в ХХ столітті, в УСС та УГА, про збройний опір УПА	Учень записує спогади, перекази та співанки історичного змісту, збирає матеріалів з історії свого краю та експонати для шкільного музею

Література

Арсенич Петро. Участь гуцулів у національно-визвольних змаганнях ХХ ст. У кн.: Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. Івано-Франківськ –1994, с. 3-6.
 Витвицький Софрон. Історичний нарис про гуцулів, – Коломия, 1993.
 Грабовецький Володимир. Гуцульщина XIII–XIX століть. Історичний нарис. – Львів. 1982.
 Грабовецький Володимир. Олекса Довбуш. – Львів, 1994.
 Грабовецький Володимир. Карпатське опришківство до початку XVIII ст. // Гуцульська школа, 1994, №2, с. 31-35.
 Грабовецький Володимир. Гуцульщина в період народно-визвольної війни 1648-1654 рр. // Гуцульська школа, 1995, №1, с. 31-34.
 Грабовецький Володимир. Народний герой Гуцульщини Олекса Довбуш і його наступники // Гуцульська школа, 1995, №1, с. 26-31.
 Гуцули Буковинського краю. – Вижниця, 1994. Гуцульщина.
 Історико-етнографічне дослідження. - Київ, 1987, с. 56-72.
 Домашевський Микола. Історія Гуцульщини. У 3-х томах. – Чикаго-Львів, 1985-1995.
 Іванишин Юрій, Черкач Н. Книга для читання з історії Буковини. – Вижниця, 1991.
 Кондряк М.Ю. Путильщина: її минуле й сучасне. – 1995.
 Крип'якевич Іван. З історії Гуцульщини.. – Львів, 1929.
 Мушинка М. Лицар волі. – Ужгород, 1995.
 Пелипейко Ігор. Основні віхи політичної історії Гуцульщини // Освітнянський вісник, 1997, 25 квітня.
 Пелипейко Ігор. До історії Буковинської Гуцульщини // Гуцульська школа, 1994, №2; с. 15-16.
 Пелипейко Ігор. Карпатська Україна // Гуцульська школа, 1998, №1, с. 7-8.
 Піпаш Василь. Гуцульська Республіка // Гуцульська школа, 1998, №1, с. 6-7.
 Пелипейко Ігор. Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – 1996.
 Мацюк О, Сіреджук П. Старожитності Косівщини. – Івано-Франківськ, 1997
 Сіреджук Петро. З історії заселення Гуцульщини // Гуцульська школа, 1994, №2 с. 35-38.
 Ткач Микола. З історії Закарпатської Гуцульщини // Гуцульська школа, 1995, №1, с. 37-40.
 Деркач Наталія. Народний обранець – Лук'ян Кобилиця // Гуцульська школа, 1995, №1, с. 34-37.

4. Населення Гуцульщини

Історія заселення краю. Хронологія виникнення населених пунктів. Національний склад населення в минулому і тепер. Антропологічний тип гуцулів як частини українського етносу. Походження назви «гуцул». Найбільші населені пункти краю.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Учень знає історію заселення краю, виникнення населених пунктів, найбільші населені пункти краю.

Учень записує спогади, перекази про рідний край, збирає матеріали про назви присілків та місцевостей; оформляє топоніміку села, міста

Література

Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 30-51.
Домашевський Микола. Історія Гуцульщини. Том 1. – Чикаго-Львів, 1985-995, с. 16-18,2223,32-34.
Пелипейко Ігор Населення Гуцульщини // Освітнянський вісник, 1997, 24серпня.
Пелипейко Ігор. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини. – Косів, 1998.
Пелипейко Ігор. Населені пункти Косівщини. – Косів, 1995.
Сеньків Іван. Гуцульська спадщина. – Київ, 1995, с. 64-90.
Сіреджук Петро. З історії заселення Гуцульщини // Гуцульська школа, 1994, №2, с. 35-39.
Українские Карпати. Культура, – Київ, 1989, с. 21-30.
Шухевич Володимир. Гуцульщина. Репринтне видання. Верховина, 1997, с.51-52.

5. Гуцульський говір

Літературна мова і територіальні діалекти та говори (говірки). Фонетичні, лексичні та граматичні особливості гуцульського говору. Використання його в художній літературі (Марко Черемшина, М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, Д. Харов'юк, Ю. Федькович, Р. Яримович, М. Влад та ін.). Запис фольклорних творів із збереженням діалектних особливостей.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Учень знає територіальні діалекти та говори (говірки); володіє фонетичними, лексичними та граматичними особливостями гуцульського говору.

Учень складає словничок говірки свого населеного пункту; записує фольклорні твори із збереженням діалектних особливостей.

Література

Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 51-56.
Домашевський М. Історія Гуцульщини. Том 1.–Чикаго-Львів, 1995, с.33-39.
Жилко Ф. Говори української мови. – Київ, 1958, с. 92-100.
Закревська Я. Вічно живе джерело//Гуцульська школа, 1994, №1, с.30-32.
Кобиланський В. Діалект і літературна мова. – Київ, 1960.
Лесюк Микола. Гуцульський діалект як складова української національної мови //Гуцульська школа, 1994, №1, с. 33-36.
Плаї. Книга для читання про Гуцульщину. – 1996.
Сеньків Іван. Гуцульська спадщина. – Київ, 1995, с. 91-105.
Шухевич В. Гуцульщина. Репринтне видання.–Верховина, 997,с.52-56.

6. Сільське господарство на Гуцульщині

Полювання, рибальство, збиральництво – найдавніші заняття гуцулів. Садівництво, городництво. Тваринництво – основна галузь сільського господарства в минулому і тепер. Сінокоси. Полонинське господарство. Найбільші полонини: Альбін, Братківська, Драгобрат, Кринта, Попада, Редеска, Середня, Шумнеска, Яровиця та ін. Традиційна організація праці, побут полонинників. Звичаї, обряди, фольклор, пов'язані з полонинами. Твори художньої літератури про полонинське життя (М. Коцюбинський, Г. Хоткевич, В. Гжицький, Р. Яримович).

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Учень знає про найдавніші заняття гуцулів, найбільші полонини Гуцульщини.

Учень записує фольклорні твори із збереженням діалектних особливостей, пов'язані з полонинськими звичаями та обрядами.

Література

Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 97-119.
Домашевський Микола. Історія Гуцульщини. Том 1. –Чикаго-Львів, 1995, с.331-377.
Заставецька О. В. та ін. Географія Закарпатської області. –Тернопіль, 1996, с.68-72.
Мандибура М. Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини XIX – 30-хроків XX ст. – Київ, 1978.
Пелипейко І. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини. – Косів, 1998. 17

Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – Косів, 1996.
Сеньків Іван. Гуцульська спадщина. – Київ, 1995, с. 115-143.
Сіреджук П. Історія Гуцульщини (рукопис).
 Украинские Карпаты. Культура. – Київ, 1989, с. 31-42. *Шухевич Володимир*. Гуцульщина. Репринтне видання. – Верховина, 1997, с.212-267.

7. Заготівля, сплавлення та переробка лісу

Лісові багатства Гуцульщини, їх хижацьке винищування в XIX–XX століттях. Способи заготівлі лісу в горах. Сплавлення лісу гірськими річками. Лісосплавні споруди. Фольклорні твори про лісорубів і плотогонів. Відображення праці лісорубів і плотогонів у літературі та образотворчому мистецтві (І. Франко, Г. Хоткевич, Д. Хоров'юк, А. Крушельницький, Й. Бокшай, Ф. Манайло та ін.). Екскурсія на деревообробне підприємство.

Державні вимоги

до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Учень знає про лісові багатства Гуцульщини, способи заготівлі лісу в горах; має загальне уявлення про сплавлення лісу гірськими річками та про лісосплавні споруди.

Учень записує фольклорні твори про лісорубів і плотогонів із збереженням діалектних особливостей; висловлює власні враження про відображення праці лісорубів і плотогонів у літературі та образотворчому мистецтві.

Література

Библюк Н. Лісосплав на Черемоші в XIX – на початку XX ст. У кн.: Буковина – невід'ємна частина України. – Вижниця, 1997, с. 176-181.
Библюк Н. Становлення і розвиток промислового лісосплаву на Гуцульщині // Гуцульська школа, 1998, №1, с. 15-19.
 Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 119-125.
Пелипейко І. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини. – Косів, 1998.
 Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – 1996.
 Украинские Карпаты. Культура. – Київ, 1989, с. 42-45.
Федина Р. Традиції сплаву лісу на Черемоші // Народна творчість та етнографія, 1983, № 3, с. 69-72.
Шухевич В. Гуцульщина. Репринтне видання. – Верховина, 1997, с.201-211.

8. Гуцульське село.

Архітектура гуцулів

Особливості гуцульських сіл, зумовлені гірською місцевістю. Оседок, гражда. Гуцульська хата, її інтер'єр. Господарські будівлі. Церковна архітектура на Гуцульщині (церкви, каплиці, дзвіниці, пам'ятні хрести, фігури). Виявлення, опис та збереження пам'яток народної архітектури.

Державні вимоги

до рівня загальноосвітньої підготовки учнів

Учень знає особливості гуцульських сіл, церковну архітектуру на Гуцульщині; має загальне уявлення про господарські будівлі.

Учень записує історію церков, каплиць, дзвіниць, пам'ятних хрестів, фігур;

Література

Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 163-189.
Данилюк А. Скарби Гуцульщини (про гуцульську хату) // Гуцульщина (альм.). – 1991, № 12, с. 9-10.
Данилюк А. Українська хата. – Київ, 1991, с. 38-40.
Домашевський М. Історія Гуцульщини. Том 1. – Чикаго-Львів, 1995, с.291-307.
Логвин Г. Украинские Карпаты. – Москва, 1973 (церковна архітектура).
 Пелипейко І. Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – 1996.
Сеньків І. Гуцульська спадщина. - Київ, 1995, 162-188, 189-191, 197-206. Украинские Карпаты. Культура. – Київ, 1989, с. 62-83.
Шухевич В. Гуцульщина. Репринтне видання. – Верховина, 1997, с.97-145.

9. Гуцульський побут

Домашнє господарство. Домашні промисли: бондарство, столярство, кушнірство, ткацтво, ложкарство та ін.

Гуцульський одяг. Гуцульські страви.

Родинні свята і пов'язані з ними звичаї та обряди: родини, хрестини, весілля, похорон. Найбільші релігійні свята: Різдво, Водохреща, Великдень, Юрія, Івана, Петра і Павла, Миколая. Храмові свята.

Дні поминання померлих – задушні суботи: на м'ясиці перед Великим постом, перед Зеленими святами, перед днем Дмитрія, перед Провідною Неділею. Провідна Неділя а також Святий Вечір.

**Державні вимоги
до рівня загальноосвітньої підготовки учнів**

Учень знає особливості ведення домашнього господарства; особливості гуцульського одягу та гуцульських страв; родинні, найбільші релігійні та храмові свята і пов'язані з ними звичаї та обряди.

Учень збирає і записує фольклорні твори про родини, хрестини, весілля, похорон, описує звичаї і традиції найбільших релігійних свят із збереженням діалектних особливостей

Література

Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 189-223, 272-286, 286-318.
 Влад Марія. Стрітенне. – Київ, 1992.
 Домашевський Микола. Історія Гуцульщини. Том 1 - Чикаго-Львів, 1995, с.105-213.
 Голец Анджей. На далекій полонині. Гуцульщина сьогодні альбом).– Варшава, 1997.
 Сеньків Іван. Гуцульська спадщина. – Київ, 1995, с. 207-245.
 Українська минувшина. – Київ, 1993. Украинские Карпаты. Культура: - Київ, 1989, с. 45-54, 94-100, 128-135.
 Шухевич В. Гуцульщина. Репринтне видання. – Верховина, 1997, с. 146-166, 275-285.

10. Торгівля на Гуцульщині

Основні торговельні шляхи на Гуцульщині в давні часи. Торги і ярмарки. Предмети торгівлі. Значення наявності соляних джерел для розвитку торгівлі (Косів, Кути, Пістинь, Уторопи, Текуча, Делятин та ін.).

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
Учень знає основні торговельні шляхи на Гуцульщині в давні часи, особливості торгів і ярмарок, основні соляні джерела Гуцульщини	Учень розуміє значення соляних джерел в житті і побуті

Література

Сіреджук Петро. Торговля на Галицькій Гуцульщині // Гуцульська школа, 1996, № I, с.21-23.
 Шухевич В. Гуцульщина. Репринтне видання. – Верховина, 1997, с. 146-166, 275-285.
 Домашевський М. Історія Гуцульщини. Том 1. – Чикаго-Львів, 1995, с.309-347.

11. З гуцульської космології та демонології

Уявлення про створення світу. Персоніфікації сонця, місяця, зірок, явищ природи. Культ сонця, води. Культ громовержця Іллі, Юрія, Миколая. Погляд на вогонь – ватру як божественне явище. «Жива ватра». Щезник, нявки, чугай-стер, упирі, відьми, вовкулаки (вовкуни). «Непрості» – знахарі, примівники, градівники, віщуні, сточники, чинатарі тощо. Рахмани.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
Учень має уявлення про створення світу, аргументує думку про знахарів, примівників, градівників, віщунів, сточників, чинатарів тощо.	Учень розуміє культ громовержців Іллі, Юрія, Миколая; записує традиції, пов'язані з цими релігійними святами

Література

Вінценз Станіслав. На високій полонині. – Львів, 1997.
 Влад Марія. Стрітенне. – Київ, 1992.
 Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 243-260. Пелипейко Ігор. Плай. Книга для читання про Гуцульщину, – 1996.
 Чекерик-Доників П. Рік полудь звичеїв і віровань гуцулів // Гуцульська школа, 1995, № 2, с. 61-68.

12. Народна магія і медицина гуцулів

Мольфарі. Знахарі. Лікарські рослини, способи їх застосування. Використання з лікувальною метою людей, тварин і продуктів тваринництва. Мінеральні засоби лікування. Магічні засоби. Зустрічі зі знавцями лікарських рослин, народними цілителями.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
Учень має уявлення про діяльність мольфарів, знахарів; знає знавців лікарських рослин та цілителей свого краю, час заготівлі лікарської сировини.	Учень уміє використовувати найбільш відомі лікарські рослини в лікувальних цілях.

Література

Гуцульщина, історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 272-286 286. Украинские Карпаты. Культура. – Київ, 1989, с. 139-142.

13. Освіта на Гуцульщині

Гуцульська народна педагогіка, що має багатовікову історію. Перші школи на Гуцульщині (XVIII ст.). Низький рівень освіти за часів Австро-Угорщини та Польщі. Вижницька гімназія – перша українська середня школа на Гуцульщині (1908 р.).

Діяльність українських педагогів Ю. Федьковича, М. Колцуняка, Л. Гарматія, М. Ломацького, М. Ленерт-Домбровської, І. Кузича, І. Боднарчуката інших. Роль «Народної школи» у вихованні підростаючого покоління. Школа як ідеологічний інструмент у часи тоталітаризму.

Національне відродження і школа. Концепція Гуцульської школи. Журнал «Гуцульська школа», газета «Освітнянський вісник», тематичні сторінки в районних газетах. Видання посібників для шкіл Гуцульщини. Зльоти творчої шкільної молоді. Збір матеріалів для написання історії своєї школи. Піклування про вчителів-пенсіонерів. Догляд за могилами померлих педагогів.

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
<i>Учень</i> знає особливості гуцульської народної педагогіки, перші школи та діяльність українських педагогів на Гуцульщині; Знає Концепцію Гуцульської школи та видання науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство».	<i>Учень</i> бере участь у зльотах обдарованої учнівської молоді Гуцульщини; збирає матеріали для написання історії своєї школи; підкується про вчителів-пенсіонерів; доглядає за могилами померлих педагогів.

Література

Арсенич П. Етнографічна діяльність на Гуцульщині народних учителів Гуцульська школа, 1995, №2, с. 13-15.

Домашевський М. Історія Гуцульщини. Томи 2-3.

Качкан В. Михайло Ломацький – учитель і дослідник Гуцульщини // Гуцульська шко-ла.-1996, № 1, с. 64-66.

Кондряк М. Ю. З історії розвитку освіти на Путильщині // Путильщина: її минуле і сучасне.– Путила, 1995, с. 67-97.

Курищук В. Яблуневий цвіт. До 200-річчя Яблунівської школи. – Косів, 1995.

Ломацький М. Українське вчителство на Гуцульщині. -Торонто-Онтаріо, 1958.

Лосюк П. Гуцульська школа. До 150-річчя школи. – Косів, 1997.

Никифоряк Д. Освіта Вижниччини: історія і сучасні проблеми //Гуцульська школа. - 1997, № 1, с. 7-9.

Освіта на Гуцульщині (колект. праця, рукопис).

Полек Б., Дзвінчук Д., Відомі педагоги Прикарпаття. Біографічний довідник.

Том I. – Івано-Франківськ, 1997.

Сіреджук П. Освіта Галицької Гуцульщини у XVIII–XIXст. // Гуцульська школа - 1996 №1 ст. 61- 63.

Стратій П. З історії Вижницької гімназії // Буковина - невід'ємна частина України – Вижниця,1997, с. 68-74.

*Угорчак Ю.*З історії освіти на наших землях // Освітнянський вісник – 1995, 30 червня

14. Народне мистецтво гуцулів

Природні та соціально-економічні чинники, що сприяли розвитку мистецьких промислів у горян (наявність сировини – дерева, вовни, шкіри, глини; достаток вільного часу; необхідність додаткового заробітку через низьку прибутковість сільського господарства; вроджене замилювання красою).

Декоративне ткацтво, вишивка. Творчість Ганни Герасимович, Ганни Василяшук, Ксені Колотило, Дмитра Походжука. Роль спілки «Гуцульське мистецтво» Михайла Куриленка (20–30-х рр.) у розвитку народного мистецтва Гуцульщини.

Гуцульська кераміка. Творчість Олекси Бахматюка, Петра Кошака, Петра Баранюка, Павліни Цвілик. Косівський, Кутський та Пістинський осередки кераміки.

Писанкарство. Космацькі писанки.

Різьблення по дереву. Династії Шкрібляків, Корпанюків. Творчість Марка Мегединюка, Василя Девдюка, Миколи Грепиняка.

Випалювання по дереву. Іван Грималюк (Річка), Олександр Хованець (Косів).

Мосяжництво. Вироби з сиру. Гуцульські гердани.

Мистецькі навчальні заклади в Косові та Вижниці, їх роль у підготовці майстрів декоративно-ужиткового мистецтва.

Музеї: Коломийський музей народного мистецтва Гуцульщини та Покуття ім. Й. Кобринського, філія в Косові. Домашні музеї Василя Корпанюка (Яворів), Миколи Корнелюка, Івана Павлика (Косів), Михайла Юсипчука (Космач), Параски Борук (Рожнів).

Відвідування народних майстрів своєї місцевості, оформлення нарисів, альбомів про їх творчість. Практичне вивчення одного з видів декоративно-ужиткового мистецтва. Екскурсії до музеїв народного мистецтва Гуцульщини.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
Учень знає розвиток мистецьких промислів у горян з дерева, вовни, шкіри, глини; творчість місцевих майстрів	Учень відвідує музеї народного мистецтва Гуцульщини, збирає матеріали для написання історії одного з виду народних промислів; бере участь у зустрічах з народними умільцями.

Література

- Гоберман Д. Гуцульщина – край искусства. – Москва-Ленинград, 1966.
 Гоберман Д. Искусство гуцулов. - Москва, 1980.
 Гуцульщина. Историко-этнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 364-450.
 Домашевський М. Історія Гуцульщини. Том 1. – Чикаго-Львів, 1995, с.245-290, 308-330.
 Захарчук-Чугай Р.В. Родина Шкрібляків. Альбом. – Київ, 1979.
 Качкан В. Ганна Василяшук. – Київ, 1985.
 Козубовський Д.О. Вижницький коледж прикладного мистецтва ім. В. Шкрібляка. - Чернівці, 1997.
 Лащук Юрій. Косівська кераміка, – Київ, 1966. *Островський Г.* Майстер від роботи гончарної (про О. Бахметюка) // Жовтень, 1986, №№ 5-6. *Островський Г.* Родина Шкрібляків // Жовтень, 1988, № 8, 10, Писанка на Путильщині. – Путильщина, 1994. Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – 1996.
 Соломченко О.Г. Народні таланти Прикарпаття. – Київ, 1969.
 Соломченко О. Молодість давнього мистецтва (випалювання) // Гуцульська школа, 1994, № 2, с. 22-27.

15. Фольклор Гуцульщини

Гуцульщина – регіон, де дуже добре зберігся й побутує фольклор – словесний, пісенний, музичний. Найпоширеніший жанр уснопоетичної творчості – коломийки, їх тематичне багатство. Співанки-хроніки як гуцульський епос, їх тематика.

Легенди й перекази про опришків. Музичний та хореографічний фольклор. Музичні інструменти.

Зустрічі з коломийкарями, знавцями казок, легенд, переказів. Запис фольклору, складання рукописних збірників. Участь у фольклорних колективах.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
Учень знає словесний, пісенний, музичний фольклор Гуцульщини; знає музичний та хореографічний фольклор, музичні інструменти.	Учень записує фольклор, складає рукописні збірники коломийок. Бере участь у зустрічах з фольклорними колективами.

Література

- Гуцульщина. історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 319-360.
 Коломийки. – Київ, «Наукова думка», 1969.
 Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – 1996.
 Співанки – хроніки. Новини. – Київ, 1972.
 Ходили опришки. Збірник переказів, казок, пісень. – Ужгород, 1983.
 Гнатюк В.М. Вибрані статті про народну творчість. – Київ, 1956, с. 151-172
 Домашевський М. Історія Гуцульщини. Том 1–Чикаго-Львів, 1995, с.219-244.
 Сеньків Іван. Гуцульська спадщина. – Київ, 1995, с. 259-274.
 Франко І. Твори у 50 томах. Том 37, с. 147-149 (про коломийки).

16. Гуцульщина і література

Українські письменники про Гуцульщину. Іван Франко: поезії, оповідання «Як Юра Шикманюк брів Черемош», поема «Терен у нозі», нарис «Гуцульський король». Гнат Хоткевич: повісті «Камінна душа», «Довбуш», оповідання «Гуцульські акварелі», «Гуцульські образки».

Михайло Коцюбинський: повість «Тіні забутих предків». Ольга Кобилянська: новели «Битва», «Природа», повість «У неділю рано зілля копала». Антін Крушельницький: повість «Рубають ліс». Сидір Воробкевич: поезії. Олександр Олесь: цикл поезій «На зелених горах», драматична поема «Ніч на полонині». Улас Самчук: повість «Гори говорять». Богдан-Ігор Антонич: драматична поема «Довбуш». Максим Рильський: поема «Карпатські октави». Володимир Гжицький: роман «Опришки». Роман Федорів: роман «Жбан вина». Борис Загорулько: роман «Чорногора». Степан Пушик: поезії, есеї «Перо золотого птаха», «Карпатське літо», поема «Олекса Довбуш». Василь Гренджа-Донський: поезії. Богдан Лепкий: поезії. Остап Луцький: поезії. Роман Андріяшик: романи «Сторонець», «Додому нема вороття». Богдан Бойко: повість «Останній ватажок», «По голови... По голови...».

Письменники – вихідці з Гуцульщини: Юрій Федько-вич, Михайло Павлик, Марко Черемшина, Данило Харов'юк, Петро Шекерик-Доників, Василь Костинюк, Юра Шкруме-ляк, Марійка Підгірянка, Василь Атаманюк, Дмитро Загул, Микола Марфієвич, Микола Матіїв-Мельник, Микола Бо-жук, Роман Іваничук, Дмитро Павличко, Марія Влад, Марія Матіос, Богдан Радиш, Василь Герасим'юк, Іван Малкович, Тарас Мельничук, Володимир Вознюк, Іван Андрусак, Микола Яновський, Василь Кухта.

Письменники гуцульської діаспори: Михайло Ломацький, Клавдія Бобикевич-Сора, Іван Боднарчук, Віра Вовк, Марія Остромира, Роман Яримович.

Письменники інших народів, що писали про Гуцульщину: Йосиф Бург, Юзеф Коженювський, Карл Еміль Француз, Мені Мюріел Дові, Станіслав Вінценз, Іван Оль-брахт та ін.

Збирання бібліотеки художніх творів про Гуцульщину. Зустрічі з письменниками. Відвідання музею І. Франка у Криворівні. Влаштування тематичних літературних ранків. Обговорення книжок з гуцульської тематики. Виготовлення карти «Літературна Гуцульщина».

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
<i>Учень</i> знає творчий доробок українських письменників, письменників – вихідців з Гуцульщини, письменників гуцульської діаспори, письменників інших народів, що писали про Гуцульщину	<i>Учень</i> збирає бібліотеку художніх творів про Гуцульщину, бере участь у зустрічах з письменниками рідного краю; відвідує літературні музеї, тематичні літературні ранки.

Література

Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с.451-455. *Домашевський М.* Історія Гуцульщини. Том 1. – Чикаго-Львів, 1995, с.476-483 (про М. Ломацького).

Курищук Г. Встати! Суд іде! – Косів, 1998 (про Т. Мельничука)

Пелітейко І. Гуцульщина в літературі. – Косів, 1997.

Пелітейко І. Ще про М. Дові // Освітнянський вісник, 1997, 30.06.Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – 1996.

Сеньків І. Гуцульська спадщина. – Київ, 1995, с. 312-371, 424-473.

Сорока П. Іван Боднарчук. Літературний портрет.– Тернопіль, 1998. Повніший перелік літератури стосовно кожного письменника (див.у довіднику «Гуцульщина в літературі»).

17. Гуцульщина в образотворчому мистецтві, музиці, театрі, кіно

Романтичний характер живописних полотен на гуцульську тему.

Микола Устиянович: «Гуцулка біля джерела», «Гуцул». Видатний внесок Івана Труша в мистецьку гуцуліану: «Трембітарі», «Гагілки», «Дві гуцулки», «Гуцульський хлопчик». Відображення краси Карпат і гуцульського побуту у творах Юліана Панькевича «Коло Косова», «Камінь Довбуша», ілюстраціях до праці В. Гнатюка «Похоронні голосіння». Пейзажні полотна Олекси Новаківського, портрети Довбуша і Дзвінки. Школа О. Новаківського, її перебування в Космачі, найвидатніші митці, що вийшли з неї: Стефанія Гебус-Баранецька, Святослав Гординський, Едвард Козак, Степан Луцик, Михайло Мороз, Григорій Смольський. Гуцульська тематика в їхній творчості.

Портрети гуцулів Ярослава Пестрака.

Живописні та графічні твори Олени Кульчицької: «Ярмарок у Косові», «Діти на леваді», ілюстрації до «Тіней забутих предків», «Камінної душі»; «Трембіта» (В. Кушніра).

Образи верховинської природи та верховинців у творах закарпатців Йосифа Бокшая («Зустріч на полонині», «Бокораші»), Андрія Коцки («Гуцулка»), Федора Манайла («Спуск лісу», «Черета на полонині»), Антона Кашшая («Зима в Карпатах», «На гірських пасовиськах»).

Визначні досягнення графіків Софії Караффи-Корбут, Георгія Якутовича.

Збирацька діяльність Філарета Колесси в галузі гуцульського музичного фольклору. Сюїта для струнного оркестру Миколи Колесси «В горах».

Твори гуцульської тематики: Станіслав Людкевич: «Прикарпатська симфонія» та опера «Довбуш». Михайло Гайворонський: «Гуцульська рапсодія», тріо «Коломийки», рапсодія «Довбуш». Мирослав Скорик: «Гуцульський триптих», «Карпатський концерт». Анатолій Кос-Анатольський: балет «Хустка Довбуша».

Композитори-піснярі, їх найпопулярніші твори на гуцульську тему: Михайло Гринишин («Вівці мої, вівці»), «Гей, Карпати», «Ой зелена полонина»), Володимир Івасюк («Водограй»), Михайло Машкін («Верховино, мати моя»);

Степан Сабадаш («Марічка», «Пісня з полонини», «Гуцулочка»), Олександр Білаш («Треба йти до осені»), Остап Гавриш («На Україну повернусь», «А липи цвітуть»).

Діяльність Гуцульського театру Г. Хоткевича (1910-1914). Інсценізація в Івано-Франківському муз-драмтеатрі ім. І. Франка «Опришків» В. Гжицького та «Тіней забутих предків» М. Коцюбинського.

Фільми «Тіні забутих предків», «Довбуш», «Камінна душа», «Гори димлять», «Білий птах з чорною ознакою», «Час збирати каміння» (телевізійний серіал).

Збір літератури, репродукцій образотворчих творів про Гуцульщину, музичних записів. Відвідання музею Г. Хоткевича у Краснолілі, Коломийського та Івано-Франківського музеїв.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
<p>Учень має загальне уявлення про:</p> <ul style="list-style-type: none"> - прославлення Гуцульщини в образотворчому мистецтві, музиці, театрі, кіно; - відображення краси Карпат і гуцульського побуту в різних видах мистецтва. - Знає діяльність Гуцульського театру Г. Хоткевича. - Ознайомлений з творчістю місцевих письменників. 	<p>Учень бере участь у:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зустрічах з письменниками, поетами-піснярами рідного краю; - тематичних літературних ранках та вечорах; - обговорює на літературних читаннях книжки з гуцульської тематики; - відвідує музеї Гуцульщини

Література

Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. – Київ, 1987, с. 455-458.

Митці України. Енциклопедичний довідник. – Київ, 1992.

Нариси з історії українського мистецтва. – Київ, 1966.

Пелипейко І. «Школа Новаківського» і Гуцульщина // Освітнянський вісник, 1996, 31 грудня.

Сеньків І. Гуцульська спадщина. – Київ, 1995, с. 372- 415.

Стеф'юк В. Гуцульське диво (про Гуцульський театр) // Освітнянський вісник, 1995, 1 жовтня.

18. Гуцульська діаспора

Причини еміграції гуцулів – соціально-економічні та політичні. Масові вивезення гуцулів у Сибір у 1940-х роках, примусове переселення до східних областей. Західна діаспора (США, Канада, Великобританія та інші країни). Громадська активність емігрантів-гуцулів.

Гуцульські товариства за кордоном: «Гуцульщина» (Торонто), «Чорногора» (Чикаго), ім. О. Довбуша (Боффало), «Прут» (Гамільтон), ім. Марка Черемшини (Торонто), «Черемош» (Філадельфія) та ін. Періодичні видання Туцулія» (Чикаго) та «Гуцульщина» (Торонто). Гуцульський дослідний інститут у Чикаго, видання ним «Історії Гуцульщини» Миколи Домашевського.

Визначні письменники та дослідники Гуцульщини за кордоном: Віра Вовк (Бразилія), Михайло Ломацький, Іван Сеньків (Німеччина), Іван Боднарчук (Канада), Михайло Лоза, Марія Остромира, Ігор Чмола, Роман Яримович, Іван Кузич-Березовський (США). Переслідування за зв'язки з діаспорою за часів комуністичного режиму.

Зустрічі, листування з діячами гуцульської діаспори – вихідцями зі своєї місцевості. Збирання матеріалів (літератури, спогадів, фотографій) про гуцулів-емігрантів та депортованих.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
<p>Учень має загальне уявлення про:</p> <ul style="list-style-type: none"> - причини еміграції гуцулів; - масові вивезення гуцулів у Сибір у 1940-х роках, примусове переселення до східних областей; - гуцульські товариства за кордоном. <p>Володіє інформацією про визначних письменників та дослідників Гуцульщини за кордоном.</p>	<p>Учень бере участь у зустрічах з діячами гуцульської діаспори -вихідцями зі своєї місцевості та організовує листування з ними; - збирає матеріали (літературу, спогади, фотографії) про гуцулів-емігрантів та депортованих.</p>

Література

Домашевський М. Історія Гуцульщини. Том I - III. – Чикаго-Львів, 1995, (статті про видатних діячів гуцульської діаспори).

Пелипейко І. Плай. Книга для читання про Гуцульщину. – 1996, с. 386-390.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
<p>Учень знає Гуцульську церковну архітектуру. Володіє інформацією про:</p> <ul style="list-style-type: none"> - роль греко-католицької церкви (з кінця XVIII ст.) в національному і культурному розвитку краю; - переслідування релігії, церкви та віруючих за часів комуністичного режиму; - відродження УГКЦ та перехід численних релігійних громад від Російської церкви до Української Православної Церкви Київського Патріархату; - патріарха Володимира (Василя Романюка) – його страдницьке життя, події під час похорону. 	<p>Учень бере участь у:</p> <ul style="list-style-type: none"> - національному, духовному і культурному розвитку краю; - відбудові та описі зруйнованих храмів, каплиць, христів. Збирає для музею першого в історії найвищого церковного ієрарха - гуцула, патріарха Володимира (Василя Романюка) місцевий матеріал про подвижницьке і страдницьке його життя

19. Культурно-громадське життя Гуцульщини

Всеукраїнське Товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка та Всеукраїнське об'єднане товариство «Гуцульщина» – найвпливовіші культурно-громадські організації в нашому краї. Діяльність товариства «Гуцульщина», створеного 13 лютого 1990 р. у Верховині (голова Д. Ватаманюк). Щорічні, починаючи з 1993 р., науково-практичні конференції з актуальних проблем: екології, охорони здоров'я, розвитку економіки, народного мистецтва. Всесвітній з'їзд гуцулів (1993). Щорічні Гуцульські фестивалі, починаючи з 1991 р. Видання журналів «Гуцульщина» та «Писанка», «Гуцульських календарів», збірників, альбомів та альманахів («Страгора» в Надвірній, «Місто в географічному центрі Європи» в Рахові, «Гуцули Буковинського краю» у Вишніці та ін.). Перевидання «Гуцульщини» В. Шухевича (1997). Створення в Косові видавництва «Писаний Камінь» (гол.ред. В. Курищук).

Організація у Верховині філії Інституту українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка (директор В. Шкрібляк), науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство» в Косові (1994), Гуцульської освітянської ради (голова П. Лосюк). Регіональне об'єднання дослідників Гуцульщини (РО ДоГ) у Львові (голова Н. Библюк).

Тісні зв'язки з гуцульською діаспорою.

Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів	
<p>Учень знає найвпливовіші культурно-громадські організації в нашому краї: Всеукраїнське Товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка та Всеукраїнське об'єднане товариство «Гуцульщина». Володіє інформацією про:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Всесвітній з'їзд гуцулів; - щорічні Гуцульські фестивалі; - філії Інституту українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка; <p>➤ видання журналів «Гуцульщина» та «Писанка», «Гуцульських календарів», збірників, альбомів та альманахів.</p>	<p>Учень бере участь у:</p> <ul style="list-style-type: none"> - роботі Товариства «Гуцульщина»; - фестивалях, зльотах обдарованої учнівської молоді Гуцульщини; - зустрічі з культурно-громадськими діячами краю. <p>Робить дописування до періодичних видань краю; збирає матеріали про культурно-громадське життя Гуцульщини; підтримує тісні зв'язки з гуцульською діаспорою.</p>

20. Релігійне життя на Гуцульщині

Роль греко-католицької церкви (з кінця XVIII ст.) в національному і культурному розвитку краю. Гуцульська церковна архітектура. Священики – організатори читалень «Просвіти». Олекса Волянський, парох у Криворівні, його громадська діяльність. Пастирський лист Андрея Шептицького до гуцулів.

Родина священика Гнатківського з с. Смодного. Переслідування релігії, церкви та віруючих за часів комуністичного режиму. Заборона греко-католицької церкви. Руїнування храмів, каплиць, христів. Боротьба космачан за збереження старовинного храму.

Відродження УГКЦ.

Перехід численних релігійних громад від Російської церкви до Української Православної Церкви Київського Патріархату та Української Автокефальної Православної Церкви. Церковне будівництво на Гуцульщині.

Патріарх Володимир (Василь Романюк) – перший в історії найвищий церковний ієрарх – гуцул, його страдницьке життя, події під час похорону. Інші ієрархи, чиє життя пов'язане з Гуцульщиною: Патріарх Мстислав (Степан Скришник), Митрополит Іларіон (Іван Огієнко).

Література

Гаюк В. Вірування і церква на Гуцульщині // Гуцульщина. – 1997, № 2, с.35

Данилюк Ю. «Нас повинно об'єднати служіння народів» (Пам'яті Патріарха Володимира) // Літературна Україна. - 1995, 10 серпня Митрополит Андрей Шептицький і формування християнської думки серед гуцулів // Гуцульщина. – 1993, № 1, с. 5-7.
 Мороз В. Хроніка опору // Гуцульщина. – 1992, № 8-9, с. 6-8, № 10 (про події в Космачі).
 Сеньків І. Гуцульська спадщина. – Київ, 1995, с. 251-258.
 Степовик Д. Іван Огієнко // Літ. Україна. – 1992, 16 січня.
 Троян А. Подвижник (про Патріарха Мстислава) // Галичина. – 1998, 18 квітня.
 Шухевич В. Гуцульщина. – Верховина, 1997, с. 141-145

21. Деякі відомі дослідники Гуцульщини та їх головні праці

Бельовський Август (1806-1876),	«Покуття» (1857) (поль.).
Головацький Яків	«Мандрівка по Галицькій та Угорській Русі», «Великая Хорватія, или Галицко-Карпатская Русь» (1841), «Карпатская Русь» (1878).
Вагилевич Іван (1811-1866)	«Гуцули, мешканці східного Прикарпаття» (1857) (чеськ.).
Поль Вінценти (1807-1872)	«Погляд на Північні схили Карпат», «Декілька рис до опису гуцулів на Буковині» (1851) (поль.).
Ржегорж Франті-шек (1857-1899)	«Гайдамаки в Карпатах» (1885) (чеськ.).
Кайндль Раймунд (1866-1930)	«Гуцули» (1894), «Календар свят у русинів і гуцулів» (1896), «Етнографія гуцулів» (1897) (нім.).
Гнатюк Володимир (1871-1926)	«Коломийки» (1905-1907), «Народні оповідання про опришків» (1910), «Знадоби до української демонології» (1912), «Гуцули» (1923-1924).
Шухевич Володимир (1850-1915)	«Гуцульщина» у 5 томах (1899-1908).
Вовк Федір (1847-1918)	«Антропологічні досліди українського населення Галичини, Буковини, Угорщини і Гуцульщини» (1908).
Онищук Антін (1883-1937)	«Матеріали до гуцульської демонології» (1903).
Целевич Юліан (1843-1892),	«Опришки» (1897).
Кубійович Володимир (1900-1965)	«Пастуше життя у Східних Бескидах» (1926), «Пастушество Буковини» (1937), «Територія і людність українських земель» (1935), «Етнічні групи Південно-Західної України (Галичини)» (1953).
Вінценз Станіслав (1888-1971)	«На високій полонині» (1936), «Залишки архаїчної культури у гуцулів» (1935) (поль.).
Ломацький Михайло (1886-1968)	«Верховино, світку ти наш» (1956/1960), «Нариси з Гуцульщини» (1962), «Країна чарів і краси» (1959), «З Гуцульщини» (1956), «З гір Карпат» (1967) та ін.
Сеньків Іван (1913-1993)	«Гуцульська спадщина» (1995).
Численний загін сучасних дослідників Гуцульського краю (В. Грабіжницький, П. Арсенич, П. Сіреджук, М. Бандрівський, Р. Захарчук-Чугай, Ю. Лашук, М. Мандибура, О. Никорак, Р. Кирчів, Ф. Гамор, П. Трибун, В. Клапчук, Ю. Сеньковський та ін.).	

<i>Державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів</i>	
Учень знає відомих дослідників Гуцульщини та їх головні праці: дослідження, художні твори, поезію, нариси,	Учень проводить свої дослідження з питань історії, культурно-освітнього розвитку свого села, збереження звичаїв і традицій, описаних у творчості дослідників Гуцульського краю.

II. Тематичний план

35 годин на рік (1 година на тиждень) для кожного класу

Клас	Назва теми	Кількість годин		
		загальна	теоретичні	практичні
5-ий	1. Поняття про етнографічну територію Гуцульщини	6 год.	5 год.	1 год.
	2. Географічні та природні умови Гуцульщини	9 год.	4 год.	5 год.
	3. Головні події в історії Гуцульщини	20 год.	10 год.	10 год.

Усього годин		35	19	16
6-ий	4. Населення Гуцульщини	8 год.	4 год.	4 год.
	5. Гуцульський говір	13 год.	4 год.	9 год.
	6. Сільське господарство на Гуцульщині	9 год.	5 год.	4 год.
	7. Заготівля, сплавляння та переробка лісу	5 год.	2 год.	3 год.
Усього годин		35	15	20
7-ий	8. Гуцульське село. Архітектура гуцулів	14 год.	8 год.	6 год.
	9. Гуцульський побут	17 год.	9 год.	8 год.
	10. Торгівля на Гуцульщині	4 год.	2 год.	2 год.
Усього годин		35	19	16
8-ий	11. З гуцульської космології та демонології	11 год.	7 год.	4 год.
	12. Народна магія і медицина гуцулів	12 год.	6 год.	6 год.
	13. Освіта на Гуцульщині	12 год.	7 год.	5 год.
Усього годин		35	20	15
9-ий	14. Народне мистецтво гуцулів	20 год.	10 год.	10 год.
	15. Фольклор Гуцульщини	15 год.	7 год.	8 год.
Усього годин		35	17	18
10-ий	16. Гуцульщина і література	19 год.	13 год.	6 год.
	17. Гуцульщина в образотворчому мистецтві, музиці, театрі, кіно	16 год.	11 год.	5 год.
Усього годин		35	24	11
11 клас	18. Гуцульська діаспора	7 год.	5 год.	2 год.
	19. Культурно-громадське життя Гуцульщини	7 год.	5 год.	2 год.
	20. Релігійне життя на Гуцульщині	8 год.	4 год.	4 год.
	21. Дослідники Гуцульщини та їх головні праці	13 год.	10 год.	3 год.
Усього годин		35	24	11

Концепція гуцульської школи як регіональної української національної школи, 1994 р. [269]

КОНЦЕПЦІЯ Гуцульської школи як регіональної української національної школи

Про Гуцульщину — один із етнографічних регіонів України — чимало написано, знято кінофільмів. Але переважно бачимо чарівну природу, неповторне народне мистецтво, оригінальний фольклор.

Однак життя горян Галичини, Буковини і Закарпаття — це не тільки гра на сопілці чи трембіті, а важкі умови праці і життя. Тут склався своєрідний уклад життя, зумовлений розселенням на гірських хребтах, де є сінокіс, пасовище, джерельце води і можна розорати хоч невеликий клантик городу.

Хоч гуцули перебували під чужоземною владою впродовж віків, але зберегли свої звичаї і традиції, говірку, прагнення до волі, гордий характер. Неполітичного удару по укладу життя гуцулів завдав комуністичний тоталітарний режим, здійснивши примусову колективізацію, насильницьке зселення і переселення з гір. Це призвело до різкого зменшення населення в гірській місцевості.

В питанні освіти Гуцульщина була найвідсталішою в порівнянні з іншими регіонами України. Якщо Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття") ставить завдання відродження і розбудови національної системи освіти, то на Гуцульщині відроджувати нічого. Тому створення Гуцульської школи як регіональної української національної школи повинно стати основою формування інтелектуального і культурного потенціалу гуцулів як найвищої цінності нації.

Сучасній цивілізації притаманний динамізм, швидка зміна техніки і технологій, інтелектуалізація праці. Як вчигнє і працювати молодому поколінню, щоб не опинитися на задвірках світових досягнень людства? Тому є необхідною концепція реформування загальної середньої освіти на національних засадах з урахуванням регіональних особливостей і передового світового досвіду.

1. Головними завданнями Гуцульської школи є:

створення умов для здобуття випускниками середніх загальноосвітніх шкіл загальної освіти на рівні державних стандартів, якісного оволодіння базовими навчальними предметами (українська та іноземні мови, література, історія, математика та природничі науки);

виховання морально, фізично і психічно здоро-

вого покоління: формування в школярів національної свідомості, любові до рідного краю, свого народу, бажання працювати задля розквіту України, готовності її захищати;

органічне поєднання навчання з різноманітними формами естетичного, трудового і фізичного виховання в позаурочний час у школі і в позашкільних закладах як засобів всебічного розвитку індивідуальних здібностей і талантів кожної дитини, професійного самовизначення, забезпечення умов їх самореалізації.

2. Шляхи реалізації завдань:

здійснення диференціації навчання, підтримка юних талантів і обдарувань, створення з цією метою шкіл нового типу (гімназій, ліцеїв), окремих ліцейних класів, профільних груп і класів у віддалених гірських школах, де для цього є умови, очно-заочних шкіл в співпраці з вищими навчальними закладами;

одержання знань і навиків роботи з персональними комп'ютерами;

адаптація змісту освіти, її варіативного компоненту до умов Гуцульського регіону (впровадження в практику роботи кожного вчителя гуцулознавства: поетичний і пісенний фольклор, історія Гуцульщини, природа і господарка рідного краю, народне мистецтво, традиції, звичаї і ін.);

використання надбань народної педагогіки з метою забезпечення єдності шкільного і родинного виховання, засвоєння учнями норм загальнолюдської моралі, виховання поваги до батьків, жінки-матері;

вироблення в процесі трудового навчання і продуктивної праці трудових умінь і навиків, оволодіння як мінімум однією з таких місцевих професій, як столяра, бондаря, різьбяра, ткалі, вишивальниці, тракториста, вівчара, лісівника, набуття навиків вести домашнє господарство, одержання необхідного мінімуму економічних знань, навиків підприємництва;

створення умов для здобуття додаткової освіти дітьми за інтересами шляхом їх участі в гуртках, студіях, школах мистецтв, спортивних секціях, наукових, технічних, образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва, еколого-натуралістичних, туристсько-краєзнавчих, фізкультурно-оздоровчих, військово-патріотичних та інших), що працю-

ють за рахунок держави, спонсорів, батьків; набути вміння грати на народних інструментах, знати певну класику пісень, танців, народних обрядів, ігор, казок тощо; прилучення школярів до одного з видів спорту (легка атлетика, спортивні ігри, гімнастика, лижні гонки, перекладні спорт, плавання і ін.);

науково-педагогічне, методичне та інформаційне забезпечення педагогічних працівників, видання з цією метою газет, журналів, інформаційних збірників і бюлетенів, додатків до підручників, побудованих на гуцульському матеріалі, розробка комп'ютерних програм;

проведення науково-дослідної роботи щодо підготовки і впровадження в практику роботи шкіл програми гуцулознавства, використання гуцульської етнопедагогіки.

3. Організація навчально-виховного процесу

3.1. Кожна школа планує свою роботу самостійно. Основним документом, що регулює навчально-виховний процес, є навчальний план, який складається на основі розроблених Міністерством освіти базових навчальних планів із конкретизацією шкільного (гуцульського) компонента освіти та профілю навчання.

3.2. Учні I-VII класів навчаються за програмами, що створюють передумови для розвитку природних задатків, інтересів і нахилів учнів на основі гу-

манізації, диференціації і індивідуалізації навчально-виховного процесу.

До програми I-VII класів вводяться предмети народознавство, комп'ютерна графика, учні поглиблено вивчають музику або образотворче мистецтво, займаються ритмікою, грою на сопілці та інших народних інструментах.

3.3. Учні II-VII класів відвідують гуртки позашкільної установи (музичні, хореографічні, образотворчого мистецтва, драматичні), займаються в майстернях одним з видів декоративно-прикладного мистецтва за вибором (різьба по дереву, вишивка, ткацтво, писанкарство), що забезпечує органічне поєднання мистецтва і праці. Крім загальнообов'язкових занять з фізкультури, бажано відвідують одну із спортивних секцій.

3.4. Учні VIII-XI класів навчаються за програмами обов'язкового загальноосвітнього (базисного) рівня. У цих класах запроваджується профільне навчання, що має на меті забезпечити допрофесійну підготовку старшокласників у тій галузі знань, в якій у них проявились стійкі інтереси і здібності.

Виходячи з можливих засобів реалізації і наявної навчально-матеріальної бази реальними є такі профілі: гуманітарний, фізико-математичний, сільськогосподарський, художньо-естетичний, спортивний. В кожному районі бажано мати гімназію і ліцей.

Назва профілів	Засоби реалізації	Навчально-матеріальна база
Гуманітарний	Інтегровані курси, курси за вибором; профільне навчання, факультативи, гуртки, підготовка і поширення методики вивчення української мови з комп'ютерною підтримкою	Добре оснащені навчальні кабінети, музеї
Фізико-математичний	Інтегровані курси, курси за вибором, полтехнічна спрямованість і комп'ютеризація навчання, факультативи, гуртки, діяльність "Політехнічної школи" з використанням комп'ютерів типу IBM і сумісних з ними	Добре оснащені навчальні кабінети, кабінети інформатики і обчислювальної техніки
Сільськогосподарський або агробіологічний	Інтегровані курси, курси за вибором, практична діяльність у різних видах праці, в шкільному лісництві, суспільно корисна продуктивна праця	Навчально-дослідна ділянка, тваринницька ферма, майстерня з тракторної справи, колісні і гусеничні трактори, теплиця, квартал лісу
Художньо-естетичний	Навчання в школі мистецтва, участь у різноманітних гуртках художньої самодіяльності, фольклорних колективах, заняття декоративною творчістю	Добре оснащені кабінети музики і образотворчого мистецтва, зал мистецтва, цехи і майстерні різьби по дереву, бондарства, вишивки, ткацтва, писанкарства і ін.
Спортивний	Заняття в спортивних секціях, спеціалізація з певного виду спорту, фінали ДЮСШ, зокрема з гірськолижного спорту	Спортзал, стадіон, гірськолижна траса з штучним покриттям і підйомником, плавальний басейн, медичний пункт чи профілакторій, психологічна лабораторія

Можливі і інші профілі або комбінація профілів (гуманітарно-художній, природничо-спортивний і ін.).

3.5. Наповнюваність I-VII класів — 20 учнів, профільних і ліцейних — 10 учнів.

3.6. При комплектації груп різного профілю, при виборі видів трудової діяльності, позаурочних занять мистецтвом і спортом вчителі і батьки використовують матеріали профконсультації спеціалістів, матеріали психодіагностики здібностей, інтересів і нахилів учнів.

4. Управління Гуцульською школою

Управління Гуцульською школою здійснюється у відповідності з "Положенням про середній загальноосвітній навчально-виховний заклад".

РЕГІОНАЛЬНА ПРОГРАМА

"ОСВІТА ГУЦУЛЬСЬКОГО КРАЮ"

на виконання Державної національної програми "Освіта" ("Україна ХХІ століття")

Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття") передбачає реформування загальної середньої, професійної і післядипломної освіти з урахуванням регіональних особливостей. У програмі не дається тлумачення поняття "регіон", але зі змісту випливає, що під регіонами мається на увазі не лише адміністративні одиниці — області, а й території, що відзначаються певною специфікою. Своєрідну специфіку має й регіон Гуцульщини, що охоплює Верховинський, Косівський, Надвірнянський райони та місто Яремче Івано-Франківської, Вишнівецький і Путильський райони Чернівецької та Рахівський район Закарпатської областей.

Ця специфіка, що істотно позначається на всіх складниках освіти, зводиться до таких факторів:

1. Природничо-кліматичні умови: гірська місцевість, труднощі з транспортом, зв'язком, велика кількість опадів, що призводить до повеней у весняно-осінній період та снігових заносів узимку, а це в свою чергу значно утруднює відвідування учнями шкіл.
2. Особливість гірських населених пунктів, які, як правило, складаються з багатьох невеликих присілків, кутків, окремих осель, значно віддалених від центру та один від одного при відсутності здебільшого між ними транспортного сполучення.
3. Наявність великих площ лісів, гірських випасів (полонин), неужитків, чим зумовлюються основні напрямки господарства — тваринництво, лісове господарство, підсобні промисли.
4. Гуцульщина є регіоном широкого розвитку оригінальних художніх промислів — різьби, кераміки, килимарства і ліжникарства, вишивки та інших, а також неповторного фольклору (словесного, музичного, танцювального), одягу, архітектури.
5. Регіон відзначається своєрідністю побуту, звичаїв, обрядів, свят, вірувань гуцулів.
6. Багато своєрідності є і в історії краю (тривале

перебування під пануванням іноземних держав — Польщі, Австрії, Румунії, Угорщини, Чехословаччини, боротьба за національну незалежність — опришківство, січові стрільці, УПА).

7. Наявність особливого говору.

8. Регіон має свою історію розвитку освіти.

Ці фактори різко відрізняють Гуцульщину від інших місцевостей навіть однієї області. Звідси Концепція Гуцульської школи як регіональної української національної школи, що означає власне максимальне врахування регіональних особливостей Гуцульщини в реалізації Державної національної програми "Освіта".

Концепція передбачає:

по-перше, створення умов для здобуття учнівською молоддю загальної освіти на рівні державних стандартів, оволодіння базовими навчальними предметами;

по-друге, адаптація змісту освіти, зокрема її варіативного компоненту для навчання обдарованих дітей в умовах Гуцульського регіону;

по-третьє, запровадження і використання педагогічних можливостей гуцульщинознавства (поетичний і пісенний фольклор, історія Гуцульщини, природа, народне мистецтво, традиції, звичай краю);

по-четверте, формування в учнів українського патріотизму на основі виховання любові до рідного краю, його природи, історії, талановитого і працюючого, віданого Україні люду Гуцульського краю;

по-п'яте, оволодіння знаннями і практичними навичками господарської діяльності (господарства).

Звичайно, освітяни кожного району працюють над виконанням регіональної програми своєї області (Буковини, Закарпаття, Прикарпаття) з поєднанням особливостей Гуцульського краю. А в регіональній програмі "Освіта Гуцульського краю" якраз і подаються заходи, що враховують ці особливості.

ЗМІСТ ОСВІТИ

Для зручності в тексті використовуються скорочення: Гуцульська освітянська рада — ГОР, Прикарпатський державний університет ім. В. Стефаника — ПДУ, Чернівецький державний університет ім. Ю. Федьковича — ЧДУ, Ужгородський державний університет — УДУ, обласні інститути удосконалення учителів (інститут післядипломної освіти) — ІУВ (ІПО).

1. Розробити орієнтовні регіональні навчальні плани для всіх рівнів загальної освіти на основі типових навчальних планів на варіативній основі.

Обласні управління освіти, ІУВ (ІПО),
1994—1996 роки.

2. Розробити і запровадити програму гуцульщинознавства для I—II класів як регіонального компоненту змісту освіти, узгодивши її з програмою українознавства.

Івано-Франківський ІПО, ГОР, відділи освіти, керівники шкіл, 1994—1995 роки.

3. Розробити програму спецкурсу "Гуцульщинознавство" для університетів, педагогічних училищ, гімназій, ліцеїв трьох областей та ввести його з 1995—1996 навчального року.

ПДУ, 1994—1995 роки.

4. З метою науково-методичного забезпечення програми гуцульщинознавства:

4.1. продовжувати видання регіонального науково-педагогічного журналу "Гуцульська школа".

ГОР, П. В. Лосюк, завідувачі районними відділами освіти.

4.2. підготувати для шкіл регіону допоміжні навчальні і навчально-методичні посібники:

Гуцульська читанка "Плаїт", ГОР, І. А. Пелипейко, 1995 р.

Хрестоматія гуцульського фольклору "Флояра", ГОР, І. А. Пелипейко, 1996 р.

Словник гуцульських говірок, інститут українознавства НАН України, ГОР, Я. В. Закревська, 1995 р.

Мала історія Гуцульщини, Івано-Франківське обласне управління освіти, ПДУ, ГОР, В. В. Грабовецький, 1996 р.

Природа і господарство Гуцульщини, Чернівецьке управління освіти, ЧДУ, ГОР, В. В. Гуменюк, 1996 р.

Гуцульські художні ремесла в школі, Івано-Франківське обласне управління освіти, ГОР, П. В. Лосюк, 1996 р.

4.3. виготовляти дидактичні матеріали, унаочнення, видавати друковану методичну продукцію в кожному районі.

Відділи освіти, керівники шкіл, 1994—1999 роки.

5. Розробити програму педагогічної освіти батьків, видати посібник з родинної педагогіки.

ГОР, М. Г. Стельмахович, 1994—1999 роки.

СТРУКТУРА СИСТЕМИ ОСВІТИ

1. Провести реорганізацію мережі навчально-виховних закладів з дотриманням таких умов:

максимальне наближення шкіл I ступеня до місця проживання дітей;

приведення мережі загальноосвітніх шкіл III ступеня у відповідність з можливостями повноцінного здійснення навчально-виховного процесу;

запровадження поглибленого вивчення окремих предметів, створення профільних класів і груп, різних гуртків, виходячи з потреб обдарованих дітей, особливо у віддалених гірських школах;

відкриття гімназій, ліцеїв і ліцейних класів, виходячи з умов кожного району, створення очно-заочних шкіл для підготовки випускників віддалених гірських шкіл до вступу у вузи;

впровадження комп'ютерної підтримки вивчення навчальних предметів;

перепрофілювання діючих профтехучилищ з

метою забезпечення потреб регіонального народного господарства в кваліфікованій робочій силі.

Обласні управління освіти, районні відділи освіти, керівники шкіл, 1995—2000 роки.

2. Впорядкувати існуючу мережу позашкільних навчально-виховних закладів так, щоб охопити талановиту сільську молодь заняттями відповідно до її інтересів.

Районні відділи освіти, керівники шкіл,
1995—1998 роки.

3. Переглянути мережу дошкільних закладів відповідно до реальних потреб населення. Розвивати школи-садки на базі шкіл I та II ступеня, а на віддалених присілках, у міру потреби, сімейні садки.

Районні відділи освіти, 1995—1996 роки

4. Увести до програм післядипломної освіти матеріал з гуцульщинознавства.

ІУВ (ІПО), 1995 рік.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ УЧАСНИКІВ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ

1. Вивчити і при можливості вирішити питання про створення в гірських районах не менше як по одній школі оздоровчого типу для дітей з послабленим здоров'ям із терміном перебування в ній протягом 1—2 навчальних чвертей або протягом навчального року.

Обласні управління освіти, обласні управління охорони здоров'я, 1995 рік.

2. Запровадити досвід Чернівецького обласного управління освіти, ввівши посаду медсестри в загальноосвітніх школах I—II і I—III ступенів незалежно від контингенту дітей.

Закарпатське і Івано-Франківське обласні управління освіти, 1995 рік.

3. Забезпечувати вчителів сільських шкіл паливом лише натурою, збільшивши норми до 5 куб. м дров і 1 т вугілля, як це зроблено в Путильському районі.

Обласні управління освіти, районні відділи освіти, 1995 рік.

5. У випадку неможливості забезпечення сільських учителів квартирою в селі, де вони працюють, оплачувати не менше 50% проїзду від місця проживання до місця праці.

Районні відділи освіти, 1995 рік.

6. Забезпечувати всіх учнів початкових класів безплатними сніданками.

Районні відділи освіти, керівники шкіл, 1994 рік і наступні роки.

7. Розробити в кожному районі перспективний план будівництва квартир для вчителів до 2005 року за кошти з різних джерел та сприяння індивідуальному будівництву вчителів.

Районні відділи освіти, керівники шкіл, 1995 рік.

8. Надати дітям сільських учителів переваги при вступі до вищих педагогічних закладів шляхом цільового прийому.

Обласні управління освіти, 1995 рік і наступні роки.

9. Зважаючи на труднощі побутових умов, незадовільне торговельне обслуговування в гірських селах, забезпечувати вчителів пшеничним і кукурудзяним борошном та деякими продуктами.

Районні відділи освіти, 1995 рік і наступні роки.

НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

1. З метою науково-методичного забезпечення реалізації концепції "Гуцульська школа" підтримати діяльність науково-дослідної лабораторії ГОР "Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство".

ІУВ (ІПО), районні відділи освіти, ГОР.

2. Визначити для лабораторії таку загальну проблему і тему дослідження: "Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство в змісті, формах і методах навчання і виховання". Під керівництвом Академії педагогічних наук України здійснювати наукові дослідження з проблем:

організаційно-педагогічні основи побудови гуцульської школи як регіонального українського навчально-виховного закладу;

гуцульщинознавство і проблеми національного виховання дітей та молоді;

етнопедagogічні основи гуцульського родинознавства.

Академик АПН України М. Г. Стельмахович, член-кореспондент АПН України П. В. Лосюк, заслужений працівник народної освіти України І. А. Пеліпейко, педагоги-дослідники кожного району, 1994 рік і наступні роки.

3. Увести до планів науково-дослідної роботи проблеми, пов'язані з освітою, а також з історією, природою, економікою, мистецтвом, фольклором і етнографією Гуцульського регіону.

ІДУ, ЧДУ, УДУ, ІУВ (ІПО), 1995 р. і наступні роки.

4. Виділяти в аспірантурі університетів місця для підготовки науковців з проблем регіональної освіти на Гуцульщині і гуцульщинознавства.

ІДУ, ЧДУ, УДУ, 1995 р. і наступні роки.

5. Визначити Косівський районний відділ освіти базовим у створенні інформаційної системи освіти Гуцульського регіону (відомості про мережу закладів освіти, особливості навчальних планів і програм, шкільний компонент, дослідницька праця педагогів, друковані видання тощо). Організувати тут кабінет науково-педагогічної інформації, видавничу базу.

ГОР, В. Ю. Куришук, І. А. Пеліпейко, 1995 рік.

6. Створити в кожному районі навчально-експе-

риментальний майданчик з метою дослідження педагогічних можливостей гуцульщинознавства та умов його ефективного використання в навчально-виховному процесі різних типів шкіл та позашкільних закладів.

Районні відділи освіти, 1995—1996 роки.

7. Скоординувати науково-дослідну роботу лабораторії ГОР "Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство", Науково-методичного центру "Українська етнопедagogіка і народознавство" АПН України і Прикарпатського університету ім. В. Стефаника та філії Інституту українознавства Київського національного університету ім. Т. Шевченка у Верховині.

П. В. Лосюк, Р. П. Скульський, П. В. Шкрібляк, 1995 рік.

8. З метою підвищення науково-теоретичного рівня і професійної кваліфікації педагогічних працівників з питань гуцульщинознавства, комп'ютеризації навчально-виховного процесу, національного виховання, методики використання гуцульської етнопедagogіки, родинного виховання та інших питань проводити семінари, конференції, короткотермінові курси в тих районах регіону, де для цього є необхідні умови (висококваліфіковані кадри, передовий досвід і ін.).

ІУВ (ІПО), районні відділи освіти, ГОР, 1995 р. і наступні роки.

9. Рекомендувати відділам освіти і школам орієнтовно такі проблемні питання: "Організаційно-педагогічні основи побудови Гуцульської школи як регіональної української школи".

Вважати доцільними такі шляхи його реалізації: розробка шкільного компоненту стосовно умов школи;

визначення змісту навчальних предметів, курсів за вибором для профільних класів або груп, індивідуальних занять з врахуванням інтересів учнів;

створення навчальних програм, методичного і дидактичного забезпечення навчального процесу необхідними матеріалами і унаочненням, враховуючи програму гуцульщинознавства.

ФІНАНСОВЕ ТА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОСВІТИ

1. Підняти клопотання перед Міністерством освіти України про внесення змін до типових проєктів навчально-виховних закладів з метою пристосування їх до гірських умов (збільшена площа рекреації, пристосування для сушіння одягу, взуття, наявність радіозв'язку, квартири для вчителів, кімнат для проживання учнів на час снігових заносів та інших несприятливих кліматичних умов).

Обласні управління освіти, 1995 рік.

2. Не допустити фінансування малокомплектних сільських шкіл з розрахунку на одного учня, що привело б до закриття багатьох із них.

Обласні управління освіти, районні відділи освіти, 1995 р. і наступні роки.

3. Створити фонд підтримки розбудови Гуцульської школи як регіональної української національної школи за рахунок бюджетних коштів обласних управлінь освіти і районних відділів освіти, а також коштів спонсорів. Кошти передавати на розрахунковий рахунок № 363306 в Косівському відділенні АК АПБ "Україна" Івано-Франківської області, МФО 336097, "Гуцульська школа" і використовувати тільки за рішенням Гуцульської освітянської ради.

Обласні управління освіти, районні відділи освіти, ГОР, 1995 р. і наступні роки.

МІЖНАРОДНІ ТА МІЖРЕГІОНАЛЬНІ ЗВ'ЯЗКИ

1. Школам регіону проводити обмін учнями і вчителями на взаємній основі зі школами інших регіонів України та інших країн.

Районні відділи освіти, керівники шкіл, 1995 р. і наступні роки.

2. Створити в регіоні Гуцульщини освітньо-туристський дитячий центр для школярів-українців країн близького зарубіжжя та західної діаспори.

Обласні управління освіти, районні відділи освіти, ГОР, 1995–1996 роки.

3. Вивчити питання про можливість направити на стажування учителів-дослідників Гуцульщини в Румунію, Польщу, Словаччину, Чехію, Австрію для досконалого вивчення мов цих країн і опрацювання архівних матеріалів, що стосуються Гуцульщини.

Обласні управління освіти, 1995–1996 роки.

4. Підтримувати зв'язки з Гуцульськими Товариствами західної діаспори, зокрема з редакціями журналів "Гуцульщина" (Торонто), "Гуцулія" (Чи-

каго) і Гуцульським дослідним інститутом в Чикаго.

ГОР, редакція журналу "Гуцульська школа", 1994 р. і наступні роки.

5. Продовжити співпрацю з Міжнародним фондом "Відродження", який прийняв проєкт ГОР "Гуцульська школа".

ГОР, 1995 р. і наступні роки.

Проєкт програми підготував Ігор Пелипейко, заслужений працівник народної освіти України.

Регіональна програма "Освіта Гуцульського краю" прийнята на засіданні ГОР з участю начальників обласних управлінь освіти виконкомів Закарпатської, Івано-Франківської і Чернівецької обласних Рад і ректорів Прикарпатського, Чернівецького і Ужгородського державних університетів 25 листопада 1994 р. в м. Яремче.

Голова Гуцульської освітянської ради
член-кореспондент АПН України, кандидат педагогічних наук, заслужений учитель України

П. ЛОСЮК

ОРІЄНТОВНА ПРОГРАМА ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ БАТЬКІВ УЧНІВ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ «ГУЦУЛЬСЬКА РОДИНА: БАТЬКИ І ДІТИ».

АВТОР – М. СТЕЛЬМАХОВИЧ, 1995 р. [472]

Мирослав СТЕЛЬМАХОВИЧ

ГУЦУЛЬСЬКА РОДИНА: БАТЬКИ І ДІТИ

(орієнтовна програма педагогічної освіти батьків учнів гуцульської школи)

ПЕРЕДСЛОВО

"Коли бажаєш бути святинєю в очах у твоїх дітей, то нехай і вони будуть святинєю тобі".

ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ

У державній національній програмі "Освіта" ("Україна ХХІ століття"), серед пріоритетних напрямів реформування освіти відзначено, що в основу національного виховання мають бути покладені: принципи єдності сім'ї і школи, наступності та спадкоємності поколінь; прищеплення поваги до батьків, жінки-матері; організація родинного виховання та освіти як важливої ланки виховного процесу і забезпечення педагогічного всеобучу батьків.

Побудувати повноцінну гуцульську школу без родини по суті неможливо.

"У сім'ї шліфуються найтонші грані людини-громадянина, людини-трудівника, людини-культурної особистості. Із сім'ї починається суспільне виховання. У сім'ї, образно кажучи, закладаються коріння, з якого виростають потім і гілки, і квіти, і плоди. Сім'я — це джерело, водами якого живиться повноводна річка нашої держави. На моральному здоров'ї сім'ї будується педагогічна мудрість школи"¹⁾, — відзначав В. Сухомлинський.

Гуцульська родина — перша школа українського патріотизму, національного єднання та виховання, місце прищеплення здорових норм і навиків, кузня пошанівку рідної мови, звичаїв, традицій, свят, обрядів, символів. Державні акти, всі засоби соціального й педагогічного впливу та захисту повинні бути спрямовані на службу родині, на збереження й розквіт здорової сім'ї, зміцнення її педагогічних позицій і авторитету, створення сприятливих умов для повноцінного родинного виховання дітей.

А справжнє родинне виховання прийде з належним оволодінням батьками сучасними педагогічними знаннями й уміннями застосовувати ці знання на практиці, що зумовлює гостру потребу організації педагогічного всеобучу.

Педагогіка повинна стати наукою для всіх — і для вчителів, і для батьків. То ж слід подбати про

те, аби дати кожному батькові й матері, всім гуцульським родинам, бодай мінімум наукових знань з української родинної педагогіки. Саме на це й зорієнтована пропонована батькам, керівникам шкіл та вчителям програма педагогічного всеобучу батьків учнів гуцульської школи. Така програма на Україні складена вперше. Вона зорієнтована також на здійснення едукативної українознавчої, забезпечення гармонії родинно-громадсько-шкільного виховання дітей та молоді гуцульського краю.

Оскільки успіх у навчанні й вихованні молодших школярів та й учнів наступних класів у значній мірі визначається їх дошкільною підготовкою, програма педагогічного всеобучу охоплює також актуальні питання виховання дошкільнят у гуцульських родинах, яку подіємо окремо.

Гуцульське родинне виховання — то одна з гілок українського національного виховання. Вона органічно поєднує в собі національне, вселюдське й суто гуцульське, неординарно-самобутнє, традиційно властиве українським родинам карпатського краю.

Під національним родинним вихованням розуміємо цілеспрямований, систематичний виховний вплив батьків на дитину з метою утвердження у її свідомості етнічної (національної) культури, мови, єдності, своєї національної неповторності й вагомості.

Нації стають вселюдськими саме тоді, коли вони по-справжньому національні. Національне виховання має сприяти піднесенню національної самосвідомості, формуванню сукупності уявлень про власну націю, її самобутність, історичний шлях, місце серед етносів (націй).

Гуцульське родинне виховання базується на таких провідних принципах, як: український патріотизм й висока національна свідомість; природовідповідність; любов до батька й матері, родини, рідного краю;

¹⁾ Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. — К., 1978. — С. 22.

шанобливе ставлення до української мови й традиційної родинно-побутової культури гуцулів; почуття взаємного обов'язку між батьками і дітьми та членами родини; гуцульська етнічна соціалізація; європеїзм; участь дітей у посильній хатній роботі та господарській і громадській діяльності; прилучення до гуцульського народного мистецтва, місцевих ремесел і промислів; утвердження здорового способу життя; збереження родинної честі й солідарності між родичами і свояками; забезпечення єдності, наступності й спадковості поколінь.

"Без науки до всього короткі руки", — гласить народна мудрість. Тому в основу гуцульського родинного виховання, а також самої програми педагогічного всеобучу батьків учнів гуцульської школи покладено принцип науковості. В ній тісно переплітаються сучасні здобутки педагогічної науки в галузі родинного виховання, досягнення української народної педагогіки та етнопедагогіки, прогресивні виховні традиції гуцульської родини. При складанні програми творчо використано вже набутий досвід у цій важливій справі.

Не залишено поза увагою й принцип історизму демократизації й гуманізації. Опора на історію гуцульської родини, батьківської педагогіки Гуцульщини не має нічого спільного з архаїзацією виховання. Зрозуміло, що архаїзувати сучасне родинне виховання, повертаючи його до старовини, не потрібно. Га й навряд чи це можливо.

Кожна епоха в житті країни висуває свої виховні завдання. Сучасне родинне виховання гуцулів має відповідати новим життєвим вимогам і потребам розв'язання нових соціально-педагогічних проблем. Істина ця абсолютна, як і незаперечною є необхідність мати автентичну українську родинну педагогіку на Україні. А щоб її відродити й далі розвивати, слід актуалізувати й творчо осмислити всі найкращі педагогічні набутки з минулого, правильно вибрати виховні кроки сучасні з передбаченням очікуваних позитивних результатів майбутнього.

Мудрість народної педагогіки кличе шанувати минуле й самовіддано трудитись задля майбутньої щасливої долі наших дітей і внуків. Недаром кажуть: "Перед минулим — зніми капелюха, перед майбутнім — засукай рукави".

А ще в програмі підноситься державницька ідея, бо як буде самостійна, міцна й високорозвинена Українська держава, то й світлою буде доля гуцульської родини й відкриється широкий простір для застосування й розвитку української родинної етнопедагогіки.

До важливих прикмет програми належить те, що в ній проблеми родинного виховання розгляда-

ються у тісному передплетенні з питаннями етнології й антропології, етнопсихології й демографії, українознавства і людинознавства, економіки й домоведення, загальної, соціальної і вікової педагогічної психології, фізіології, гігієни, культурології, релігієзнавства, педагогічної деонтології, родинознавства й дитинознавства, потребами утвердження здорового способу життя родини.

За змістом і структурою програма носить покладний характер. Це означає, що батьки одержують широку педагогічну інформацію стосовно виховання дитини, яка навчається в той час у певному конкретному класі.

Заняття у мережі педагогічного всеобучу проводяться щомісячно у найзручніші для батьків дні й час від вересня до травня кожного року. Тривалість занять — не менше однієї академічної години з обов'язковим збереженням наступності в їх проблематиці впродовж усього періоду навчання.

Програму педагогічного всеобучу для тих молодих гуцулів і гуцульок, які ще підостають до шлюбу та для тільки що одружених, подамо окремо.

Пропонована програма призначена для народних університетів та лекторіїв педагогічних знань для батьків, які мають дітей шкільного віку. Вона може в певній мірі реалізуватися також в індивідуальній роботі чи під час проведення масових виховних заходів із батьками — батьківських конференцій, педагогічних читань, вечорів запитань і відповідей, а також у педагогічній самоосвіті батьків.

З метою підвищення ефективності занять варто широко використовувати лекції, бесіди, батьківські збори, відкриті уроки, семінари, педагогічні практикуми, усні журнали, диспути, обмін досвідом роботи тощо. За рівень і якість занять відповідає дирекція місцевої школи. Проводять їх найкомпетентніші в професійному відношенні фахівці — досвідчені вчителі, вихователі, науковці, батьки, керівники шкіл та органів освіти, провідні спеціалісти інших галузей знань — психологи, лікарі, економісти, юристи, митці, українознавці, духовні особи.

Програма орієнтована, розрахована для творчого використання, внесення при потребі необхідних коректив і доповнень з врахуванням місцевих конкретних умов і можливостей роботи, складу слухачів, їх освітнього й культурного рівня, потреб і побажань батьків.

Відкривається програма загальною проблематикою, висвітлення якої здійснюється для всіх батьків школи — на вступних (організаційних) заняттях народного університету чи лекторію педагогічних знань, загальношкільних батьківських зборах, педагогічних читаннях чи конференціях.

Розділ I. ЗАГАЛЬНІ ОСНОВИ ГУЦУЛЬСЬКОГО РОДИННОГО ВИХОВАННЯ

I. НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ Й ОСВІТА ЯК МОГУТНІ ФАКТОРИ РОЗБУДОВИ САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Навчально-виховне завдання гуцульської родини й школи в умовах розбудови самостійної Української держави. Поняття українського

національного виховання. Едукація українознавча. Суть і проблеми побудови гуцульської школи, відродження й розвитку гуцульської системи ро-

динного виховання дітей та молоді. Пріоритетні напрямки дій родини, школи й громадськості щодо здійснення Державної національної програми "Освіта" ("Україна ХХІ століття").

Конституція України про виховання дітей як обов'язок кожного громадянина нашої держави. Значення оволодіння батьками наукою родинного виховання. Актуальність педагогічного всеобучу батьків. Його сучасний зміст, структура, призначення, форми й методи здійснення. Педагогічна самоосвіта. Огляд сучасної педагогічної преси України, своєї області, району, села (міста), шко-

ли. Реферування найновіших книг із батьківської педагогіки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Декларація про державний суверенітет України: — К., 1990.

Акт проголошення державної незалежності України. — К., 1991.

Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття"). — К., 1994.

Злочевський С., Котирло В. Сімейна педагогіка. — К., 1986. Педагогічні знання — всім батькам. — К., 1985.

Римаренко Ю. Національне виховання // Етнонаціональний розвиток України. — К., 1993. — С. 670—679.

2. РОЛЬ ГУЦУЛЬСЬКОЇ РОДИНИ В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

Гуцульська родина — перша школа плекання народної любовності, здорового національного духу й українського патріотизму, етнічної соціалізації дитини. Основні віхи її історичного становлення й розвитку. Колоніальні перешкоди. Наслідки імперської комунізації. Проблема відродження традиційної гуцульської родини сучасного європейського рівня.

Гуцульське родинне виховання як органічний компонент українського національного виховання. Прикмети вселюдського, загальноукраїнського й етнічно самобутнього в гуцульській батьківській

педагогії. Дух волі, незалежності, державобудування. Феномен педагогічного впливу рідної української мови й гуцульської говірки, мальовничої природи Карпат, розмаїття гуцульських мистецтв, фольклору, місцевих дитячих ігор, забав та іграшок, свят, обрядів і символів, звичаїв і традицій, ремесел і промислів, неординарного родинного побуту на формування особистостей дітей і молоді. Важливість їх повного використання в сучасному гуцульському родинно-шкільному вихованні.

Провідні принципи українського національного виховання і їх здійснення в гуцульському родинному вихованні.

Труднощі й огріхи в сучасному родинному вихованні, їх причини й шляхи усунення та запобігання.

Заходи для згуртування гуцульської родини й зміцнення її педагогічних позицій.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Актуальні питання становлення і розвитку сучасної національної школи. — К., 1992.

Гуцульщина. Історико-етнографічне дослідження. — К., 1987. — С. 216—223, 230—243, 302—319.

Концепція національної школи України. — К., 1991.

Основи національного виховання. — К., 1994.

Стецько М. Традиційна гуцульська родина // Гуцульська школа. — 1994, 1.

Кравець О. Сімейний побут і звичаї українського народу. — К., 1966.

Римаренко Ю. Національна система виховання // Етнонаціональний розвиток України. — К., 1993. — С. 658—670.

3. ГУЦУЛЬСЬКА НАРОДНА ПЕДАГОГІКА

Терміни "гуцульська народна педагогіка" як система виховних знань, засобів і досвіду гуцулів; "гуцульська етнопедагогіка" як наука про народну педагогіку гуцулів.

Народна педагогіка як основа українського національного виховання. Складові частини народної педагогіки: українське родинознавство, народне дитинознавство, батьківська педагогіка, народна дидактика, педагогіка народного календаря, козацька педагогіка, педагогічна деонтологія.

Трудова, демократична та гуманістична основи гуцульської народної педагогіки. Її історичні ко-

рені. Українськість і європеїзм, зорієнтовані на формування гуцула-українця, охорону дитинства й материнства як найвищої цінності суспільства.

Адекватність народної педагогіки гуцулів етнопсихології й національній вдачі гуцульської дитини. Орієнтація на формування національно свідомої особистості. Обстоювання права кожної людини на щастя, що органічно поєднується з щасливою долею України.

Гуцульська педагогіка в системі педагогічної культури українського народу. Її духовне багатство. Народні вірування. Гуцулознавча спрямованість.

Плекання історичної пам'яті поколінь, пошанного ставлення до предків, історичних пам'ятників української культури, прищеплення інтересу до історії України, Гуцульщини, рідного села (міста), свого родоводу.

Шляхи оптимального використання гуцульської народної педагогіки в сучасному родинному вихованні дітей і молоді. Важливість педагогічного краєзнавства, участі батьків і старшокласників разом з учителями у виявленні й науковому аналізі місцевих виховних звичаїв, традицій, засобів.

4. ВИХОВНА МІСІЯ БАТЬКА Й МАТЕРІ

Назви родинної спорідненості й своаяцтва в гуцулів. Батько й мати — перші вихователі. Божественне походження слів "мама", "неня" ("нянько"). Етимологія назв "мати", "батько" в українській мові. Космічне возвелічення образів батька й матері в гуцульському фольклорі (мати — Березина роду, вона як сонце; батько — глава сім'ї, він господар дому як місяць на небі). Виховання дітей — кровний обов'язок і свята місія батьків. Авторитет батька й матері в гуцульській родині. Традиційно пошанне Ви у зверненні дітей до батьків. Роль четвертої Заповіді Божої у зміцненні пошанного ставлення дітей до батьків. Паскудство матірної лайки (матірщини) — елемента азійського дикунства.

Значення особистого прикладу батьків. Незамінність їх впливу на дітей. Сила материнської любові до дітей. Посидання ніжності, любові, відданості з вимогливістю, непримиренністю до зла й хибної поведінки.

Роль батька у вихованні дітей. Батьківство як благородна й відповідальна місія чоловіків. Особли-

- РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА**
- Ушинський К. Про народність у громадському вихованні // Твори в 2-х т. — Т. 1. — К., 1982. — С. 43—103.
- Витвицький С. Історичний нарис про гуцулів. — Коломия, 1993.
- Грабовецький В. Історія Гуцульщини. — К., 1990.
- Грабовецький В. Історія Печеніжини. — Івано-Франківськ, 1994.
- Савчук М. Історія Великого Ключева. — Коломия, 1994.
- Стецьмахович М. Народна педагогіка. — К., 1985.
- Стецьмахович М. Народна дидактика. — К., 1985.
- Стецьмахович М. Народне дитинознавство. — К., 1991.
- Сявавко С. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку. — К., 1974.

вості батьківської любові до дітей. Відповідальність батька за дітей перед суспільством.

Батько — носій твердого українського національного лицарського духу й вищих громадянських ідеалів. Обов'язковість його впливу на дітей з моменту їх народження. Шляхи активізації виховної місії батька.

Самовиховання й педагогічна самоосвіта батька й матері — важлива умова удосконалення їх виховної майстерності.

Значення інших членів родини (дідусів, бабусь, братів і сестер, родичів і свояків) у вихованні дітей.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- Макаренко А. Про батьківський авторитет // Твори в семи томах. — Т. 4. — К., 1954. — С. 345—354.
- Сухомлинський В. Батьківська педагогіка. — К., 1978.
- Стецьмахович М. Народна педагогіка. — К., 1985. — С. 129—154.
- Стецьмахович М. Батько і мати — два сонця гарячі // Галичина, 1994, 23 серпня.

5. ГАРМОНІЯ РОДИННО-ГРОМАДСЬКО-ШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ

Гуцульська родина, громада, дитячий садок, школа позашкільні заклади, церква, дитячі і молодіжні об'єднання (Український пласт, "Джура", "Січ", "Сокіл", "Перевеслята", СУМ) — спільники у вихованні підростаючого покоління. Узгодження й активізація їх педагогічних дій та взаємозв'язку як обов'язкова умова виховної гармонії.

Роль школи й дошкільних закладів у національному вихованні дітей. Значення взаємозв'язку педагогіки професійної з народною.

Роль громадськості у вихованні дітей. Кум і кума ("нанашко" й "нанашка") як громадські вихователі. Традиційна інституція кумівства в гуцулів. Її педагогічна функція. Няні з народу. Традиція добросусідства. Гуцульська толока. Сучасні громадські організації для допомоги сім'ї і школі. Виховна місія церковних братств. Наставництво народних гуцульських митців, умільців, мудреців, знавців фольклору, ветеранів визвольних змагань в ідейно-патріотичному, духовно-моральному й естетично-трудовому вихованні школярів. Контакт родини з позашкільними культурно-освітніми за-

кладами. Вияви й форми допомоги школі з боку батьків.

Гуцульська педагогіка опікує. Милосердя у ставленні до сиріт, півсиріт, калік, бідних і знедолених, овдовілих, покриток, перестарілих й одиноких людей. Піклування про них, а також про дітей з благополучних родин. Осудження, усунення й запобігання асоціальних явищ — пияцтва, наркоманії, неробства, злочинства, національного нігілізму й конформізму, розпусти, родинних чвар і розривів шлюбів, що калічать долю дітей.

Робота з дітьми за місцем проживання. Єдиний план позашкільної роботи з дітьми, здійснюваний

школою, новітніми громадськими організаціями, пластом, батьківським комітетом, громадською радою мікрорайону, радою сприяння родині і школі. Профілактика дитячих правопорушень і злочинності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- С т е л ь м а х о в и ч М. Народна педагогіка. — К., 1985.
М а н д р и к а М. Шевченко і народна педагогіка // Початкова школа. — 1991, 3.
Культура і побут населення України. — К., 1991. — С. 120—162.

6. ВИХОВНІ ІДЕАЛИ УКРАЇНСЬКОЇ РОДИННОЇ ПЕДАГОГІКИ

Поняття виховного ідеалу та його орієнтувальна суть і значення для визначення провідної мети родинного виховання. Видатний український педагог Григорій Вашенко про різні типи виховного ідеалу.

Еволюція українського ідеалу виховання через поступове втілення його в образах: орія (орача), богатиря, козака, гайдамаки, опришка, господаря, рідної землі, січового стрільця, борця за самостійну Українську державу, українського державотворця, чесної підприємливої людини, доведеної особи українця.

Ідеали досконалої людини в фольклорі, творах Г. Сковороди, І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, Б. Грінченка, І. Франко, Лесі Українки, І. Багряного, Ю. Липи, Є. Маланюка, В. Симоненка, В. Стуса.

Ідеал досконалої особистості в гуцульському фольклорі. Втілення ідеалу справжньої людини в образах О. Довбуша і Л. Кобилиці. Гуцульська Довбушіана, її педагогічна суть і виховне значення.

К. Ушинський про ідеал доведеної людини як

всебічно розвинутої особистості в гармонії душі, тіла й розуму.

Сучасний виховний ідеал української родинної педагогіки — освічений, культурний, національно свідомий українець, патріот України, фізично здорова, духовно багата, морально стійка, працьовита, ініціативна, підприємлива, суспільно активна особистість, інтелектуал й висококомпетентний у галузі своєї діяльності спеціаліст, вільна людина — господар на своєму полі, на прапредківській землі.

Традиційно-народний ідеал: української дівчини, дружини, матері; українського юнака, чоловіка, батька.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- В а щ е н к о Г. Виховний ідеал. — К., 1994.
М а й б о р о д а О. Національний ідеал // Етнонаціональний розвиток України. — К., 1993. — С. 242—243.
С т е л ь м а х о в и ч М. Виховний ідеал української народної педагогіки // Початкова школа, 1994, 2.

7. ВІКОВИЙ, НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПІДХІД У ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

Поняття вікових особливостей дітей — характерні для певного вікового періоду анатомо-фізіологічні й психологічні прикмети. Знання вікових і національних особливостей та індивідуальних відмінностей дітей — необхідна умова їх виховання. Гуцульське народне дитинознавство.

Вікова періодизація і її наукові основи. Вікова педагогічна психологія. Педологія. Врахування екселерації у вихованні дітей. Вікові зміни й індивідуальні відмінності у розвитку дітей. Русійні сили розвитку — потреба, активність, середовище, сенситивність. Про деформації у психічному розвитку. Явище депривації, його причини, запобігання.

Особливості формування особистості дитини в різні вікові періоди: 1) в ранньому дитинстві — від народження до двох років; 2) у шкільному віці — від двох до шести років; 3) у шкільному віці від семи до вісімнадцяти років. Різниця у розвитку дівчаток і хлопчиків. Фемінінний та маскуліний напрямки їх виховання.

Душа українця. Український національний характер (позитивні й від'ємні риси). Поняття ментальності. Українська ментальність. С. Русова про

потребу адекватності виховання національній природі української дитини. Врахування етнічної вдачі гуцула у вихованні дітей в гуцульській родині.

Г. Вашенко про необхідність утвердження через виховання молоді в національному характері українців ознак позитивних й усунення прикмет негативних. Потреба гартування волі, прищеплення почуття української державної єдності й високої національної гідності. Викорінення рабської психології й подолання манкуртизму. Відродження гордої вдачі гуцула-українця, ознак європейської культури.

Індивідуальні відмінності у розвитку дітей різного віку. Суть індивідуального підходу у родинному вихованні. К. Ушинський та В. Сухомлинський про виховання яскравої індивідуальності.

Шляхи та методи вивчення вікових та індивідуальних особливостей дітей.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- Вікова й педагогічна психологія. — К., 1994.
Українська душа. — К., 1992.
У ш и н с ь к и й К. Людина як предмет виховання // Вибрані твори в 2-х т. — Т. 1. — К., 1983. — С. 192—471.
С т е л ь м а х о в и ч М. Народна педагогіка. — К., 1985.

Конкретна програма родинного виховання школярів 1—11 класів буде надрукована в наступних номерах журналу. Але педагогічну освіту батьків не можна зволікати. Тому поки що подаємо тільки тематику бесід учителів з батьками.

**ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ДЛЯ БЕСІД УЧИТЕЛІВ З БАТЬКАМИ
УЧНІВ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ «ПЕДАГОГІЧНА СВІТЛИЦЯ».**
АВТОР – М. СТЕЛЬМАХОВИЧ, 1995 р.

Мирослав СТЕЛЬМАХОВИЧ

ПЕДАГОГІЧНА СВІТЛИЦЯ

(орієнтовна тематика для бесід учителів з батьками учнів гуцульської школи)

Минулися часи, коли тоталітарний режим відбирав у сім'ї найголовніший її обов'язок — виховання дітей. Але шкоди завдано великої. Теперішні батьки, виховані радянською школою, не мають достатніх виховних умінь, які допомогли б їм виростити нове покоління в душі української національної педагогіки. Нова школа зобов'язана допомогти їм. Цій справі має прислужитися "Педагогічна світлиця" — система довірливих, доброзичливих бесід з батьками школярів. Відрізняється "Педагогічна світлиця" від "університетів педагогічних знань", "педагогічних лекторіїв" тощо тим, що метою останніх було перетворити родинне виховання у ще один засіб комуністичного впливу на людей, тоді як запропонована форма педагогічного навчання батьків спирається на вікові народні традиції родинного виховання, та ще й найближчі нашим батькам, бо ґрунтовані на родинній педагогіці гуцулів. Зрозуміло, що ця педагогіка є місцевим різновидом загальноукраїнської народної педагогіки, і це треба мати на увазі: і в школі, і в родині маємо виховувати передусім гуцула, а українця, усім серцем прив'язаного до рідної землі — Гуцульщини, цієї прекрасної закутини великої матері — України. Українця, який би гордився тим, що він з гуцульського племені, яке було й завжди буде вірним українській національній ідеї.

Редакція журналу щиро вдячна академікові панові М. Стельмаховичу за підготовлені матеріали для "Педагогічної світлиці".

I. Для батьків і матерів учнів I—III (IV) класів

1. Єдність, наступність і спадкоємність поколінь — основи прогресу людства.
2. Гуцули про рід і родину.
3. Сім'я — ключ до щастя.
4. Батько й мати — першовихователі своїх дітей.
5. Минуле й сучасне гуцульської родини.
6. Гуцульська родинна педагогіка.
7. Духовно-моральна основа гуцульської родини.
8. Честь традиційної гуцульської родини.
9. Гуцульський народний ідеал сім'ї.
10. Гармонія родинно-громадсько-шкільного виховання.
11. Родинне звичаєве право гуцулів.
12. Виховні функції дідусів і бабусь у гуцульській родині.

II. Для батьків і матерів учнів V—IX класів

1. Честь гуцульської родини.
2. Виховні ідеали гуцульської родини.
3. Лицарська доблесть опришківського роду.
4. Гуцульська родина в українській художній літературі та образотворчому мистецтві.
5. Піклування гуцульської родини про здоров'я та фізичний розвиток дітей.
6. Роль традиційної гуцульської родини у формуванні в дітей національної свідомості й рис українського патріотизму.
7. Великий педагог — рідна українська мова.
8. Віковий, статеви та індивідуальний підходи до виховання дітей в гуцульській родині.
9. Традиційна практика розумового виховання підлітків у гуцульській родині.
10. Гуцульські народні традиції релігійного виховання дітей та молоді в сім'ї.
11. Формування культури поведінки дітей засобами гуцульської народної педагогіки.
12. Традиції господарсько-трудового й еко-

логічного виховання дітей та молоді в гуцульській родині.

III. Для батьків і матерів учнів X—XI класів

1. Гуцульська практика підготовки молоді до сімейного життя.
2. Шлюб по-гуцульськи.
3. Критерії виборів шлюбної пари на Гуцульщині.
4. Традиційне гуцульське весілля.
5. Становлення молоді гуцульської родини.
6. Дітність гуцульської родини: вчора, сьогодні, завтра.
7. Гуцульське пестувальне мистецтво.
8. Традиційна гуцульська родинно-побутова культура.
9. Гуцульська мудрість запобігання родинних чвар і розлучень.
10. Гуцульська опікунська педагогіка.
11. Професійна орієнтація молоді в гуцульській родині.
12. Господарська діяльність гуцульської родини.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

- Декларация про державний суверенітет України. — К., 1990.
Акт проголошення державної незалежності України. — К., 1991.
Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття") — К., 1994.
Ващенко Г. Виховний ідеал. — Полтава, 1994.
Витвицький С. Историчний нарис про гуцулів. — Коломия, 1993.
Гуцульщина. Историко-етнографічне дослідження. — К., 1987. — С. 216—223; 230—243; 302—319.
Іванишин В., Радевич-Винницький Я. Мова і нація. — Дрогобич, 1994.
Липа Юрій. Призначення України. — Львів. — 1992.
Основи національного виховання. — К., 1994.
Римаренко Ю. Національне виховання // Етнонаціональний розвиток України. — К., 1993. — С. 670—679.
Стельмахович М. Г. Традиційна гуцульська родина // Гуцульська школа. — 1994, № 1.
Стельмахович М. Г. Батько і мати — два сонця гарячі // Галичина — 1994, 23 серпня.
Українська душа. — К., 1992.

Джерело: Стельмахович М. Педагогічна світлиця (орієнтовна тематика для бесід учителів з батьками учнів гуцульської школи). *Гуцульська школа*. 1995. № 1. С. 60.

ГОЛОВНІ ІДЕЇ, ЗАСАДИ ТА ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ
МІЖНАРОДНОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ПРОЄКТУ
ПНУ ІМ. В. СТЕФАНІКА «ГІРСЬКА ШКОЛА. СТАН. ПРОБЛЕМИ.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ», 2006 р. [423]

Розділ I

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ПРОЕКТ
“ГІРСЬКА ШКОЛА. СТАН. ПРОБЛЕМИ.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ”

Підрозділ-виконавець

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника.

Автор і керівник проекту

Хрущ Василь Дем'янович – кандидат педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та методики початкової освіти.

т.р.8-03422 2-31-47, 8-03422 2-21-40; т.д.8-0342 50-10-46
mountainschool@pu.if.ua
<http://ww.pu.if.ua/mountschool>

Інші автори:

Москаленко Юрій Михайлович – кандидат філософських наук,
професор
Рега Олексій Степанович – кандидат педагогічних наук, професор,
директор Педагогічного інституту
Гамор Федір Дмитрович – доктор біологічних наук, професор,
директор Карпатського біосферного заповідника
Грицуляк Богдан Васильович – доктор медичних наук, професор,
завідувач кафедри анатомії і фізіології людини
Калуцький Іван Федорович – доктор сільськогосподарських наук,
професор, завідувач кафедри екології та рекреацій

Керівник проекту

підпис

“ ” _____ 2005р.

1. АНОТАЦІЯ

Проживання в умовах рідкорозселеності, значної віддаленості окремих ділянок та осель від школи, специфічні особливості господарювання, ландшафтно-природні особливості гір та ризики, що викликаються такими катаклізмами, як повені, снігові замети, вітровії, бездоріжжя тощо, формують не лише особливий характер і світосприймання горян, але й неминуче відбиваються на роботі гірської школи.

Робота в невеликому, часто замкнутому колективі, відірваність від щоденного спілкування з багатьма колегами-освітянами, недостатня професійна, соціально-економічна і політична поінформованість, часто боротьба за виживання – все це та інше призводить до швидкого “старіння” учителя, поступового зниження його професійної і соціальної активності.

Значна частина гірських регіонів Українських Карпат є депресивними в розумінні зайнятості населення, монофункціональності господарювання, характеризуються складними демографічними процесами.

Якість гірського населення різко знижується. Гори неминуче впливають на життєдіяльність, психіку, світогляд школярів.

У XXI столітті необхідно підвищити інформативність, доступність до джерел науки, техніки, культури, благ цивілізації для кожної дитини гір. За умов сучасних систем інформації це стає реальністю.

2. МЕТА Й ОСНОВНІ ЗАВДАННЯ ПРОЕКТУ

На основі аналітичного вивчення соціально-економічних, геоетнологічних умов та організаційно-педагогічних особливостей діяльності гірської школи:

- виявити специфіку навчання, виховання і розвитку учнів в умовах гір;
- науково обґрунтувати принципи, зміст, форми і методи роботи гірської школи;
- розробити систему рекомендацій і заходів щодо підвищення ефективності її роботи.

Першочерговими завданнями є:

- використання нових інформаційних технологій, дистанційного навчання, системи Інтернет для покращення роботи гірських шкіл, у тому числі створення системи надання науково-методичної допомоги вчителям;
- вивчення геопсихічних та геоетнологічних особливостей гірських жителів, традицій, звичаїв та обрядів горян і їх впливу на навчання, виховання та розвиток учнів в умовах гір;
- орієнтація учнів на вивчення природничих наук, іноземних мов, залучення їх до традиційних видів діяльності з народно-прикладних видів мистецтва і праці;
- вивчення особливостей змісту, форм і методів підготовки вчителів, вихователів, практичних психологів, соціальних педагогів в університеті для роботи в гірських школах;
- підготовка пропозицій для державних органів управління освітою, органів місцевого самоврядування, керівників освітніх закладів щодо підвищення ефективності роботи гірських шкіл, особливо з проблем виявлення обдарованих дітей, орієнтації учнів на поглиблене вивчення природничих наук, іноземних мов, мистецько-прикладних видів навчання і діяльності;
- проведення порівняльного аналізу наукових концепцій, підходів, розробок та практичного досвіду з проблем роботи гірських шкіл України з іншими країнами Європи і світу. Об'єднання зусиль науковців університету з ученими Європи і світу з метою дослідження проблем гірської школи.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника міг би стати таким об'єднуючим науковим центром.

3. СТАН ПРОБЛЕМИ

Сьогодні в Івано-Франківській області працює 697 загальноосвітніх шкіл, з них 225 у гірській місцевості. В гірських школах велика кількість малокомплектних шкіл і класів-комплектів, що утруднює як роботу вчителів, так і негативно відбивається на якості знань учнів.

Проживання десятків тисяч дітей і сотень учителів у горах із суворим і нестабільним кліматом, з більш високою потребою в теплі, пов'язаною з низьким вмістом кисню в повітрі, з гіршими ґрунтами, меншими площами землі, придатної для обробітку, більш короткими періодами вегетації тощо неминує породжує проблеми, яких не знають низинні школи, особливо міські.

Гірські школи працюють в умовах уповільненого суспільного розвитку. Гори залишаються середовищем особливого спілкування людини з дикою природою. Усе це не може не впливати на особливості роботи школи, навчання, виховання і розвитку дітей.

Єдина стандартизована шкільна система не враховує ні етнологічні, ні геопсихологічні особливості, ні особливості буття людей у геопросторі.

Як наслідок нагромадилася низка проблем, що стримують розвиток як школи, так і дітей. Серед них:

1. Монофункціональний розвиток гірських сіл утруднює вибір професії та працевлаштування випускників шкіл.
2. Недостатність розвитку сільських територій у горах, збіднений ринок праці у гірських селищах, недостатня зацікавленість державних і недержавних організацій у багатофункціональному розвитку гірських сіл справляють негативний вплив на розвиток учнів та роботу гірської школи.
3. Незадовільний санітарно-гігієнічний стан багатьох гірських шкіл (холод, низька якість роботи вчителів та учнів упродовж трьох-чотирьох осінньо-зимових місяців року).
4. Відсутність повної ставки в багатьох учителів (від 6 до 10-15 уроків тижневого навантаження).
5. Не працюють пришкільні інтернати. Діти щоденно добираються до школи за 5 – 7 км.
6. Відсутність гнучкості навчальних програм, нехтування особливостями умов, в яких працюють гірські школи, негативно відбивається на профорієнтації учнів цих шкіл і підготовці їх до навчання у вищих навчальних закладах.
7. Трудова міграція, сезонні роботи, на які нерідко виїжджають батьки, значно ускладнюють навчання і виховання учнів гірських шкіл.

- заснування періодичного видання "Гірська школа Українських Карпат" як органу цієї асоціації. Результати дослідження відповідатимуть світовому рівню.

У "Програмі сталого розвитку гірських регіонів" ООН, Краківської конференції 1998 р. "Зелений хрест Центральної та Східної Європи", в Карпатській конвенції (Рамкова конвенція про охорону і сталий розвиток Карпат. (Київ, 2003)), що була підписана на 5-ій Конференції "Довкілля для Європи", вказується, що одним із зобов'язань держав є займатись сталим розвитком і збереженням Карпат.

У згаданих документах, а також у програмних матеріалах конференції ООН, що відбулась в Ріо-де-Жанейро в червні 1992 р., підкреслюється важливість функціонування людської цивілізації, соціальної самобутності населення, яке мешкає в горах.

Взаємопов'язаність населення і природи, освіти й господарювання, що є одним із аспектів нашого дослідження, дозволяє говорити про те, що проблема освіти, школи в горах є не лише суто українською, вона становить інтерес і для інших країн Європи і світу.

6. ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Результати дослідження будуть використані і вже використовуються в декількох напрямках: підготовка вчителів для роботи в гірських школах; рекомендації і розробки щодо профільного спрямування роботи гірських шкіл; просування наших ідей, розробок і послуг на ринки інших країн, де функціонують гірські школи.

Дослідження проблеми має безпосередній зв'язок з навчально-виховним процесом, який здійснює кафедра теорії та методики початкового навчання Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Підготовка вчителя для роботи в гірській школі має свою складність та специфіку. Малокомплектні школи, класи-комплекти, часто діяльність в умовах обмеженого педагогічного спілкування (два-три вчителі на школу), складні умови життя і праці тощо – все це обов'язково враховується у фаховій, методичній і психологічній підготовці вчителів.

З метою глибшого вивчення умов роботи в горах студентам читаються спецкурси "Гірська школа. Особливості і проблеми діяльності", "Жителі гір: психологія, традиції, звичаї", "Народно-педагогічні традиції горян".

Проблема гірської школи посідає належне місце в тематиці курсових, дипломних і магістерських робіт.

З метою кращої підготовки майбутніх учителів до роботи в гірських умовах кафедра організує там різні види практик – ознайомлюючу, краєзнавчо-землезнавчу, фольклорну, навчально-педагогічну і виробничу.

Науково-дослідна робота студентів значною мірою спрямована на дослідження різних аспектів розвитку дітей-горян, їх навчання і виховання. Студенти – дипломники і магістранти, що закінчили школи в гірській місцевості і проживають у горах, залучаються кафедрою до виконання окремих завдань із збору матеріалів і, як правило, виконують свої роботи з проблематики, пов'язаної з діяльністю гірських шкіл, народно-педагогічних традицій горян тощо.

Другим напрямом використання результатів стануть рекомендації і розробки для вчителів, керівників шкіл, органів управління школами щодо профільності шкіл; робота зі здібними і талановитими дітьми; орієнтація і відбір випускників шкіл на вчительські професії; залучення вчителів до навчання в аспірантурі тощо.

Третій напрям передбачає поширення наших матеріалів на ринки інших країн. Це: науково-методична допомога вчителям гірських шкіл; дистанційне навчання; використання звичаїв і традицій горян для кращого розвитку дітей; спрямування школи на поглиблене вивчення предметів науково-природничого, фізико-математичного циклів та іноземних мов.

Розробки з цих проблем знайдуть попит на ринках ідей і послуг інших країн.

7. ЗДОБУТКИ АВТОРІВ ЗА ТЕМАТИКОЮ ПРОЕКТУ, ЗОКРЕМА ОСНОВНІ ПУБЛІКАЦІЇ ЗА ОСТАННІ 3 РОКИ

Дослідження проблеми гірської школи ґрунтується на низці вже здійснених організаційних заходів.

Автори проекту підготували "Договір про співробітництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника і Державної адміністрації Верховинського району", підписаний 11.11 2005 р. ректором університету професором Б.Остафійчуком і головою РДА І.Шумею.

- проведення регіональних та міжнародних обмінів, симпозіумів, семінарів із проблеми розвитку гірських шкіл та покращення навчання, виховання і розвитку учнів горян;
- створення "Міжнародної асоціації гірських шкіл" із залученням країн Карпатського, Альпійського, Балканського та інших гірських регіонів Європи;

У договорі одним із головних завдань є дослідження подальшого розвитку гірських шкіл. Авторами проекту організовано і проведено "Круглий стіл" із даної проблеми за участю відділу освіти РДА, директорів шкіл, учителів.

У Верховинському районі організовано "Школи майбутнього педагога". Проводяться олімпіади, конкурси з метою виявлення здібних і обдарованих дітей та подальшого їх розвитку.

Ведеться відбір молодих і перспективних учителів для навчання в магістратурі та аспірантурі.

Автори мають певні наукові здобутки за тематикою проекту. За останні роки опубліковано статті:

1. Гілецький Й. Українські Карпати – частина Карпатської гірської країни // Гірська школа Українських Карпат. – 2006. – №1. – С.157 – 160.

2. Грицуляк Б., Грицуляк В. Особливості демографічної ситуації та стан зобної ендемії в учнів гірських шкіл Верховинського району Івано-Франківської області // Гірська школа Українських Карпат. – 2006. – №1. – С.102 – 106.

3. Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат. – Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 1 – 5 вересня 2005 р. – Рахів, 2005.

4. Калущий І. Спільна робота гірських шкіл та лісогосподарств з оптимізації рекреаційного лісокористування // Гірська школа Українських Карпат. – 2006. – №1. – С.86 – 91.

5. Москаленко Ю. Зона особливої уваги // Гірська школа Українських Карпат. – 2006. – №1. – С.83 – 86.

6. Червінська І., Ізвєкова Г. Взаємодія школи і позашкільних закладів з питань трудового виховання школярів в умовах гірського регіону // Гори і люди (у контексті сталого розвитку): Матеріали міжнародної конференції. – Київ – Рахів. – 2002. – Т. 1.– С.71 – 76.

7. Червінська І.Б., Руснак І.С. Народу віддані життя і праця. - Чернівці: Рута, 2004. - 184 с.

8. Савчук Б., Білавич Г. Учням гірських шкіл про антиалкогольний рух на Прикарпатті // Гірська школа Українських Карпат. – 2006. – №1. – С.141 – 147.

9. Степанова Л.В. Навчання молодших школярів елементів проектно-технологічної діяльності // Гірська школа Українських Карпат. – 2006. – №1. – С.152 – 157.

10. Степанова Л.В., Масевич Л.Д. Народні повчання в трудовому навчанні // Українознавчий аспект в системі підготовки вчителів початкових класів. Наук.-метод. зб. – Коломия, 2002. - С. 89-94.

11. Файчак З.Є. Використання елементів народної математики у навчальному процесі початкової школи // Проблеми Гуцульщини. – Чернівці, 1995.– С. 41-44.

12. Хрущ В., Хрущ О. Почуття власної гідності в гуцульській ментальності // Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні. – Івано-Франківськ. – 1994.

13. Хрущ О. Особливості українського національного характеру // Українські проблеми. – Київ. – № 22. – 2004. – С.143 – 155.

14. Хрущ О. Методика вивчення психологічних особливостей етнічної самосвідомості і національної самоповаги учнівської молоді // Методи дослідження ціннісних орієнтацій учнівської молоді. – Івано-Франківськ. – 1997. – С.21 – 32.

15. Хрущ О. Конфлікт у гуцульській ментальності // Молодь і проблеми конфлікту в період переходу до демографічного суспільства. – Чернівці. – 1994.

**МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ
«ГУЦУЛЬСЬКА ЕТНОПЕДАГОГІКА І ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВО»
ТА ГУЦУЛЬСЬКОЇ ОСВІТЯНСЬКОЇ РАДИ [277]**

ПАМ'ЯТКА

**впровадження регіонального компонента
в навчальних закладах України
(на прикладі гуцульщинознавства)**

У 90-х роках ХХ ст. в науковий і освітнянський обіг увійшов термін «гуцульщинознавство». В цей час виникли дискусії: одні за вивчення українознавства, інші — народознавства, а тут ще й гуцульщинознавство.

Так що таке гуцульщинознавство? За висловом професора Р. Скульського, гуцульщинознавство — це приземлене українознавство. За визначенням кандидата педагогічних наук П. Лосюка, гуцульщинознавство — це система знань про фольклор, говірки, історію Гуцульщини, природу і господарство краю, народне мистецтво, звичаї, традиції гуцулів.

Гуцульщинознавство розглядається як розділ науки і навчальний предмет. Для прикладу, є наука математика і навчальний предмет. Вони далеко не тотожні.

Необхідність оновлення змісту освіти була очевидною, бо програми і підручники від Камчатки до Карпат були однакові. Школа була безликою.

З перших років незалежності України стало можливим пізнати власне себе, своє родинне гніздо, свій рідний край, що є основою справжнього, а не абстрактного українського патріотизму. З цією метою розпочалась підготовка програм вивчення гуцульщинознавства (в даний час маємо орієнтовні багатоваріантні програми, які підготовлені заслуженим працівником освіти України І. Пелипейком). Науково обгрунтовано і, що головне, експериментально перевірено, яку педагогічну мету переслідує вивчення гуцульщинознавства, найголовніші його

завдання та педагогічні функції, оптимальний варіант змісту цього предмета та найдоцільніші шляхи, форми і методи його вивчення. Причому в цій справі не може бути стандартів, інструкцій та адміністративного тиску. Навпаки, всіляко заохочуються творчість, пошук, інноваційні підходи.

Теоретико-методологічні основи змісту гуцульцязнавства і методико-педагогічну технологію його використання в навчально-виховному процесі довідальних, середніх і вищих навчальних закладів висвітлені в посібнику П. Лосюка «Гуцульцязнавство в українській національній школі».

Найбільш педагогічно доцільними є такі форми вивчення гуцульцязнавства:

- вивчення гуцульцязнавства як окремого предмета або факультативного курсу, курсу за вибором учнів;
- використання гуцульцязнавчого матеріалу в процесі вивчення навчальних предметів, який органічно влітається до теми уроку;
- гуцульцязнавство в діяльності класного керівника, вихователя та в системі позаурочної роботи.

Особливу педагогічну цінність мають практичні види діяльності (збирання фольклору, запис і складання словника гуцульських говірок, збір різноманітних експонатів для музеїв, виявлення і опис пам'яток природи, архітектури та історії, дослідження родоводу і складання літопису сім'ї, населеного пункту і ін.).

Для вивчення гуцульцязнавства підготовлені посібники, довідники, словники, видано чимало літератури краснавчого змісту. Відповідно до орієнтовних програм конче потрібні такі книжки:

1. «Ідай. Книга для читання про Гуцульщину» / Упоряд., авт.прим., довідок і словн. І. А. Пелипейко; художн.оформл. А. Н. Гордійчука. – С. Яворів: Редакція журналу «Гуцульська школа», 1996. – 416 с.
2. «Флояра. Хрестоматія з гуцульського фольклору» / Упоряд., авт.статей І. А. Пелипейко. – Косів: Писаний Камінь, 1999. – 226 с.
3. П е л и п е й к о І. А. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини. – Косів: Писаний Камінь, 1998. – 112 с.
4. Л о с ю к П. Гуцульська школа. – Косів: Писаний Камінь, 1997. – 122 с.
5. А н д р і ю к П., П р и й м а к Й. Гуцульська різьба та інкрустація. – Косів: Писаний Камінь, 1998. – 64 с.
6. Гуцульські говірки. Короткий словник. Відповідальний редактор Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.

7. Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. -- Косів: Писаний Камінь, 2001. -- 166 с.

8. Хрестоматія з гуцульщинознавства / Упоряд., авт. передм. П. В. Лосюк. -- Снятин: Прут Принт, 2001. -- 656 с.

9. Гуцульщина. Короткий довідник. Відповідальний редактор П. Лосюк. -- Снятин: Прут Принт, 2002. -- 124 с.

10. Оршанський А. В., Андріюк П. В. Основи гуцульського художнього деревообробництва. / Навчальний посібник. -- Косів: Писаний Камінь, 2002. -- 236 с.

11. Крет Н. Гуцульщина літературна. -- Косів: Писаний Камінь, 2002. -- 412 с.

12. Школа здібностей / Упоряд. П. В. Лосюк. -- Снятин: Прут Принт, 2004. -- 198 с.

13. Поговоримо про Гуцульщину англійською / Упоряд. О. Босько. -- Снятин: Прут Принт, 2005. -- 184 с.

Фундаментальні праці:

1. Гнатюк В. Гуцульщина. -- Т. 1, 2, 3, 4, 5.

2. Домашевський М. Історія Гуцульщини. -- Т. I, II, III, IV, V, VI.

Періодична педагогічна преса:

1. Журнал «Гуцульська школа», 1994–2000, № 1–10.

2. Газета «Освітнянський вісник», 1995–2002, № 1–80.

3. Інформаційно-методичний бюлетень відділу освіти Косівської РДА, РМК та освітянської ради, 2002–2005, № 1–37.

Досвід використання навчальними закладами Гуцульщини своїх регіональних особливостей вартий поширення і в інших найбільш відомих етнографічних районах України, наприклад, на Бойківщині, Наддніпрянщині, Поділлі, Поліссі, Слобожанщині, Таврії та ін. Взагалі життя вимагає нових моделей управління освітою, менш централізованих, які б враховували тенденції до зростання регіональних особливостей. Необхідні регіональні навчальні плани і програми та їх навчально-методичне забезпечення, які б відповідали державним стандартам, але містили свій регіональний компонент. У перспективі будуть і регіональні підручники, які міститимуть і державний стандарт освіти, і регіональний компонент.

Відділи освіти Верховинської, Вижницької, Косівської,
Надвірнянської, Путильської і Рахівської райдержадміністрацій
та Яремчанського міськвиконкому
Гуцульська освітянська рада

ПОЛОЖЕННЯ

про зліт обдарованої учнівської молоді Гуцульщини

І. Загальні засади

З ініціативи Вижницького райво на Вижниччині проведено сім зльотів обдарованої учнівської молоді Гуцульщини (далі Зліт). Учасники Зльотів мали можливість у доброзичливій обстановці показати свої доробки в науково дослідницькій і пошуковій роботі та мистецтві і, що теж важливо, познайомитися із своїми ровесниками з галицької, буковинської і закарпатської Гуцульщини.

Метою Зльотів є створення сприятливих умов для виявлення і підтримки обдарованих дітей, відбір кращих із них для прийняття кандидатами МАН України і в такий спосіб сприяти їм у вступі до ВНЗ та у виборі майбутньої професії.

Завдання Зльотів:

- ознайомлення підлітків з Гуцульщиною як одним з етнографічних регіонів України і розвиток інтересу до вивчення гуцульщинознавства;
- підвищення інтересу учнів до поглибленого вивчення базових предметів, ознайомлення з новітніми досягненнями науки і передовими технологіями;
- привернення уваги органів виконавчої влади і місцевого самоврядування до вирішення проблем шкіл гірської місцевості щодо створення належних умов розвитку творчих здібностей школярів.

II. Місце, час та умови проведення

1. Зліт проводиться щороку в квітні місяці на базі одного з гуцульських районів (почергово).

2. У березні в кожному районі проводиться районний Зліт, на якому відбираються учасники для Гуцульського Зльоту.

3. захист творчих робіт проводиться в таких секціях:

- юні мовознавці;
- юні літератори;
- юні краєзнавці;
- юні фольклористи і етнографи;
- юні географи і економісти;

- юні біологи і екологи;
- юні математики;
- юні фізики;
- юні хіміки;
- юні інформатики;
- юні мистці (образотворче і декоративно прикладне мистецтво, музика).

4. Для участі у захисті творчих робіт необхідно до 31 березня надіслати по одному примірнику робіт з ґрунтовною рецензією і загальну заявку відділу освіти. Другий примірник роботи та експонати образотворчого і декоративно прикладного мистецтва учасники Зльоту привозять з собою.

Учні, які не вказані в заявці і роботи яких не надіслані, до Зльоту не допускаються.

З перелічених вище номінацій з району бере участь у Зльоті тільки один учень.

5. Творчі роботи описового характеру повинні бути надруковані на папері формату А4 (поля зліва 25 мм, згори і знизу 20 мм, справа 10 мм) обсягом не менше 5 сторінок (менший обсяг може бути з природничо-математичних предметів). Титульна сторінка оформляється традиційно (відділ освіти, назва роботи, відомості про автора і керівника, рік). В кінці роботи автор подає список джерел, якими користувався, або короткі відомості про тих, від кого записана інформація. Аргументована рецензія повинна бути завірена печаткою райво.

Друковані матеріали бажано ілюструвати схемами, діаграмами, малюнками і фотографіями, а також експонатами, результатами дослідів тощо.

Юні літератори подають не менше трьох віршованих або двох прозових творів; юні програмісти -- цікаву авторську комп'ютерну програму; юні умільці -- власні малюнки-чи вироби, до яких обов'язково додають паспорт (назва роботи, техніка виготовлення, матеріал, автор, керівник, навчальний заклад, район).

III. Учасники Зльоту

У Зльоті беруть участь, як правило, учні 8-11 класів, за наявності яскраво виражених здібностей і молодші школярі. З дорослих тільки дві особи від району: керівник команди і представник відділу освіти.

IV. Відзначення переможців

1. Під час захисту робіт враховуються: оригінальність, новизна та значущість обраної теми, повнота її розкриття за 7

10 хвилин; аргументованість і грамотність, вміння чітко назвати тему, мету, предмет і завдання дослідження, чи досягнуто очікуваних результатів та їх теоретичне і практичне значення; вичерпні відповіді на запитання під час захисту. Все це необхідне майбутньому студенту, аспіранту, науковцю.

2. Вироби юних умільців оцінюються за складністю композиційного вирішення і техніки виконання, рівнем обізнаності з даного виду мистецтва.

3. Учасники Зльоту нагороджуються дипломами I ступеня – один, II ступеня – два, III ступеня – три учні в кожній номінації. Решта учнів нагороджуються дипломами учасника. За рівних результатів допускається два дипломи I ступеня.

4. На учасників Зльоту, нагороджених дипломами I ступеня, журі Зльоту і оргкомітет подають Закарпатському, Івано-Франківському і Чернівецькому обласним відділенням МАН України клопотання про зарахування їх кандидатами в члени МАН.

V. Журі

Склад журі Зльоту формується оргкомітетом, утвореним відділом освіти району, в якому проводиться Зліт, із залученням (при необхідності) представників з інших районів Гуцульського регіону і ОІППО.

Прийнято на засіданні ГОР 29.08.2003 р.
Час проведення узгоджений в робочому порядку.

Гуцульська освітянська рада

ПОЛОЖЕННЯ

про проведення заочної олімпіади з гуцульцинознавства
в загальноосвітніх навчальних закладах Гуцульщини

1. Загальні засади

Гуцульська освітянська рада (голова Петро Лосюк) спільно з відділами освіти Гуцульського регіону проводять заочну олімпіаду шкільної молоді, приуроченій 15-й річниці початку діяльності Гуцульської освітянської ради.

2. Мета і завдання заочної олімпіади:

-- урізноманітнення і вдосконалення вивчення гуцульцинознавства та залучення учнівської молоді до пошукової та науково-дослідницької роботи, зокрема -- з гуцульцинознавства, вироблення у школярів шанобливого ставлення до українського народу, зокрема -- гуцульського субетносу як його невід'ємної складової;

-- формування у школярів стійкого почуття патріотизму та потреби особистої причетності до процесів утвердження й розвитку української нації, дослідження матеріальної і духовної культури та її надбань, побуту, традицій і звичаїв, характерних рис етнографічної самобутності гуцулів;

-- підвищення іміджу гуцулів як субетносу в національному спектрі населення України в усіх сферах діяльності, громадського, політичного та культурного життя.

3. Учасники олімпіади

У Всегуцульській заочній олімпіаді з гуцульцинознавства беруть учні 8–11 класів навчальних закладів галицької, буковинської та закарпатської Гуцульщини за завданнями, складеними оргкомітетом і надісланими в усі відділи освіти Гуцульського регіону.

Перший етап -- районні олімпіади проводяться в лютому 2006 року. Роботи перевіряють районні журі, оцінюють і рецензують їх та визначають переможців (одне перше, два других і три третіх місця) і до 15 березня 2006 року пересилають їх поштою організаційному комітету Всегуцульської заочної олімпіади з гуцульцинознавства за адресою:

Петрові Лосюку
с. Яворів Косівського району
Івано-Франківської області
78644

4. Визначення переможців

Комісія у складі голів районних журі збирається у Яворівській ЗОШ для підведення підсумків Всеукраїнської заочної олімпіади з гуцульщинознавства і визначення її переможців під час березневих канікул 2006 року (конкретна дата буде узгоджена в березні 2006 року).

5. Зміст та обсяг завдань

Учасникам олімпіади пропонується 4 блоки завдань:

- 1) З історії рідного краю, населеного пункту;
- 2) З природничого циклу;
- 3) З гуманітарного циклу;
- 4) З мистецтвознавчого циклу.

Обсяг робіт орієнтовно 1-2 сторінки із кожного з чотирьох завдань.

6. Вимоги до оформлення робіт

Роботи переможців у районі (одне перше, два других і три третіх місця) надсилаються в оргкомітет Всеукраїнської заочної олімпіади з гуцульщинознавства при можливості у комп'ютерному наборі з дотриманням таких вимог: комп'ютерний набір на електронних носіях – дискета 3,5 дюйма, текст у межах 1-2 сторінки формату А4 на кожне питання завдання; набір у текстовому редакторі MS Word шрифтом Times New Roman розміром 14 р. з міжрядковим інтервалом 1,5; всі поля – 20 мм; роздрукування на форматі А4.

При дотриманні таких вимог цікаві роботи планується надрукувати у «Збірнику робіт переможців заочної олімпіади з гуцульщинознавства», який безкоштовно одержать автори.

7. Відзначення переможців

Переможці першого районного етапу нагороджуються грамотами відділу освіти та призами. Переможці другого етапу нагороджуються дипломом I ступеня – один учасник, дипломами II ступеня – два учасники, дипломами III ступеня – три учасники і подарунками.

Решта учасників другого етапу, які не посіли призових місць, але мали змістовні, цікаві, оригінальні роботи, нагороджуються грамотами.

Нагородження переможців відбудеться 28 квітня 2006 року під час ІХ Зльоту обдарованої учнівської молоді в м. Рахіві.

Підведення підсумків олімпіади і відзначення активістів Гу-

гуцульської освітянської ради відбудеться на ювілейному засіданні у травні 2006 року в Яворові.

Перелік завдань для заочної олімпіади додається.

Орґкомітет

Завдання для учасників заочної олімпіади з гуцульщинознавства

Замість вступу: розкрити поняття терміна «гуцульщинознавство».

1-ше завдання: Моє рідне село (селище, місто). Чому вважаєте його гуцульським?

2-ге завдання: Що я знаю про найважливіші історичні події на Гуцульщині?

3-тє завдання: Гуцульщина в художній літературі. Цікаві обряди і звичаї гуцулів, їх словесний, пісенний та музичний фольклор та міфологія. Які старовинні народні інструменти збереглися у вашому населеному пункті?

4-тє завдання: Які художні ремесла, поширені на Гуцульщині, розвиваються і у вашому селі (селищі, місті)? Хто з майстрів та художників декоративного та прикладного мистецтва користується найбільшою популярністю, а їхні вироби і художні роботи - найбільшим попитом? Назвіть імена відомих вам прославлених майстринь і майстрів декоративного ткацтва, вишивки, килимарства, ліжникарства, писанкарства, гуцульської кераміки, різьблення і випалювання по дереву. Якому жанрові народного мистецтва ви надаєте перевагу і чим захоплюєтесь?

МАТЕРІАЛИ ФІЛІЇ «ГУЦУЛЬЩИНА» НДІУ МОН УКРАЇНИ

Додаток Л.1

Програма шкільної українознавчої експедиції «Загальний опис сільського населеного пункту на Гуцульщині» (розробка науковців І. Зеленчука, Я. Зеленчука) [168]

План загального опису сільського населеного пункту на Гуцульщині

1. Загальна характеристика села.

Сучасна назва села.

Частина району, в якій розміщене село.

Віддаль села до райцентру (по автошляху).

Віддаль села до найближчої залізничної станції.

Середня протяжність села (довжина, ширина).

Загальна площа території села.

Назви сільських присілків (кутків) у порядку зменшення чисельності населення.

Населені пункти (інші держави), з якими межує село.

2. Місцева влада і населення села.

Назва сільської ради.

Сільська рада, якій підпорядковане село (для тих сіл, на території яких немає сільської ради).

Прізвище, ім'я та по батькові голови і секретаря сільської ради.

Загальна чисельність населення в селі (станом на початок поточного року).

Найбільш поширені (типові) прізвища жителів села.

Назви «по-місцевому» найбільших родин у селі.

Прізвище та ім'я тих довгожителів, яким виповнилося 90 років.

Прізвище та ім'я батьків, які мають найбільшу кількість дітей.

3. Коротка історична довідка про село.

Час заснування села.

Перша письмова згадка про село.

Колишня назва села (її походження).

Сучасна назва села (походження, час встановлення).

Найважливіші історичні події, які відбулися в селі «з-за Австрії» (з 1772 р. до 1914 р.).

Основні історичні події в селі під час Першої світової війни (з 1914 р. до 1918 р.).

Основні історичні події в селі в період становлення ЗУНР та УНР (з 1918 р. до 1920 р.).

Найважливіші історичні події, які відбулися в селі «з-за Польщі» (з 1920 р. до 1939 р.).

Основні історичні події в селі під час Другої світової війни (кількість загиблих).

Найважливіші історичні події, які відбулися в селі «з-за Союзу» (до 1991 р.).

Події в селі в період утворення і розбудови держави Україна (після 1991 р.).

4. Природне середовище села.

Середня висота села над рівнем моря.

Поверхня і рельєф села.

Гори, якими оточене село (назви і висоти гір).

Річка, на якій знаходиться село (притокою якої річки вона є).

Назви інших річок, потоків і озер на території села.

Наявність водозахисних споруд та ставків на території села.

Назви основних лісових урочищ у межах села (назви найбільш поширених деревостанів).

Мінеральні джерела на території села.

Поклади корисних копалин на території села.
Небезпечні місця у селі (обриви, круті схили, камнепади, снігові лавини тощо).

5. Енергетика села.

Електрифікація села (минуле, сучасний стан).
Наявність у селі АЗС, газобалонних дільниць.
Газифікація села (сучасний стан, перспективи).
Вид палива, який переважно використовують для опалення житлових будинків.
Перспективи використання в селі альтернативних джерел енергії.

6. Гірське господарство в селі.

Земельний фонд села.
Кількість господарських дворів у селі.
Промислові підприємства, які працюють на території села (кількість працівників, прізвище та ім'я керівника).
Майстерні декоративно-ужиткового мистецтва та художніх промислів.
Основні новобудови села (час спорудження).
Побутове обслуговування жителів села.
Коротка історична довідка про колишній колгосп у селі.
Назва спілки селян у селі (кількість членів спілки, прізвище та ім'я голови).
Фермерство в селі (кількість фермерських господарств).
Розвиток землеробства і тваринництва в селі.
Садівництво, бджільництво, вирощування лікарських рослин.
Агрономічна і ветеринарна служби в селі.
Засоби малої механізації в користуванні селян.
Переробні підприємства на території села.
Назви лісництв на території села (прізвище та ім'я лісничого).
Належність лісництв до природозаповідних установ України.

7. Транспортне сполучення села.

Коротка історична довідка про прокладання доріг у село.
Залізнична лінія, яка проходить через село.
Автомобільна дорога, яка проходить через село.
Центральна дорога в селі (асфальтована, ґрунтова).
Автобусне сполучення села (кількість маршрутів).
Наявність автомобільних мостів на території села.
Кількість приватних засобів транспорту в жителів села (легкових, вантажних, тракторів).

8. Підприємства торгівлі в селі.

Коротка історична довідка про розвиток торгівлі в селі.
Назви закладів торгівлі в селі.
Заклади громадського харчування в селі.

Наявність сільського ринку.

9. Освітні заклади в селі.

Коротка історична довідка про розвиток освіти в селі.
Назва ЗОШ у селі (кількість учнів, вчителів, прізвище та ім'я директора школи та його заступників).

Прізвище та ім'я вчителів-методистів місцевої школи.
Приміщення, в якому працює школа (типове, пристосоване, рік спорудження).
Матеріально-технічна база школи (комп'ютерні класи, Інтернет).
Наявність пришкольного інтернату в селі (кількість учнів).
Музична, художня, реміснична школи в селі (кількість учнів, прізвище та ім'я керівника).
Наявність дитячого садка в селі (кількість дітей, прізвище та ім'я завідуючого).

10. Медичне обслуговування, фізична культура і спорт у селі.

Коротка історична довідка про розвиток медичного обслуговування жителів села.

Лікувальні заклади в селі (дільнична лікарня, амбулаторія, ФАП, аптека, стоматологічний кабінет, автомобіль швидкої медичної допомоги).

Прізвище та ім'я керівника лікувального закладу в селі.

Санаторно-курортні заклади на території села (кількість місць у них).

Туристичні заклади в селі.

Назви туристичних маршрутів, які проходять через село.

Спортивні споруди в селі (спортзал, футбольне поле, волейбольна площадка тощо).

Спортивна школа в селі.

11. Релігійно-церковне життя в селі.

Коротка історична довідка про сільську церкву, парафію, священиків села.

Назви релігійних громад у селі (прізвище та ім'я голови церковної громади).

Назва сільської церкви, храмові свята в селі (прізвище та ім'я священика).

Наявність у селі дзвіниці, каплиць, кладовищ.

12. Заклади культури в селі.

Наявність Будинку культури в селі (прізвище та ім'я керівника закладу).

Назва аматорського колективу, який має звання народного, став лауреатом фестивалю, конкурсу.

Наявність сільської бібліотеки (книжковий фонд бібліотеки).

13. Зв'язок у селі.

Наявність сільського відділення зв'язку (поштовий індекс).

Різні види телефонного зв'язку в селі.

Можливість приймання телебачення і радіо в селі.

Можливість користування Інтернетом.

14. Визначні місця села.

Чим відзначається село серед інших сіл району.

Унікальні об'єкти села (найбільший, найдавніший і т.п.).

Назви музейних закладів, які є на території села (прізвище та ім'я завідуючого).

Пам'ятки історії та культури на території села.

Назви пам'ятників, обелісків, пам'ятних знаків, меморіальних дошок у селі.

Пам'ятки архітектури в селі.

Пам'ятки природи на території села.

Книги, фільми та інші твори про село і його жителів.

15. Відомі вихідці з села.

Видатні діячі історії і культури, які побували в даному селі.

Відомі вихідці з села (вчені, письменники, митці та ін.).

Жителі села, які зробили вагомий внесок у його розвиток.

Відомі майстри народної творчості з даного села.

Відомі уродженці села, які проживають у діаспорі.

Назвати прізвища та імена відомих людей, які поховані на сільському кладовищі.

**З досвіду виконання і захисту випускних робіт (матур) в умовах шкіл
Гуцульщини [158]**

**ПОЛОЖЕННЯ
ПРО ІНДИВІДУАЛЬНУ ТВОРЧУ РОБОТУ
(МАТУРУ)**

- Матура є однією із форм виявлення і розвитку творчих здібностей учнів.
- Матуру виконує і захищає учень 11 класу за власним бажанням.
- Керівником матури може бути вчитель, який є спеціалістом у тій галузі знань, з якої захищається робота.
- Атестаційна рада із захисту матур складається з керівників матур.
- Головою атестаційної ради є директор школи.
- Атестаційна рада розробляє і затверджує теми матур.
- Учень вибирає тему матури під час навчання у 9 класі.
- Учень може запропонувати власну тему матури.
- Учень має право звертатись за індивідуальною консультацією до свого керівника.
- Підсумковий захист матур проводиться під час навчання в 11 класі (в кінці навчального року).
- До захисту матур допускаються ті випускники, які успішно захистили роботу під час попереднього захисту в 10 класі.
- Захист матур відбувається на спеціальному засіданні атестаційної ради школи.
- На захист матур запрошуються вчителі, батьки, учні 10-х класів та інші бажані особи.
- За змістом матури поділяються (умовно) на теоретичні, мистецькі і практичні.

- Теоретичні роботи повинні містити 20–30, а мистецькі і практичні – 10–20 сторінок рукописного тексту.
- Мистецькі і практичні роботи супроводжуються пояснювальною запискою до них.
- Пояснювальна записка розкриває суть роботи та описує спосіб її виконання.
- На титульній сторінці матури вказується назва закладу, тема роботи, прізвища виконавця і керівника, рік захисту.
- На перших сторінках матури подаються план і вступ, на останніх – висновок, список використаної літератури та інші джерела інформації.
- Тривалість захисту теоретичних робіт – 10–15, а мистецьких і практичних – 5–10 хвилин.
- Захист теоретичних робіт бажано супроводжувати демонструванням наочності (візуальних конспектів).
- Керує процедурою захисту голова атестаційної ради (представляє учнів та їх роботи).
- Атестаційна рада приймає рішення про внесення відповідного запису в атестати про середню освіту.
- Випускник, який успішно захистив матуру, одержує атестат про середню освіту із записом: „Захистив випускню роботу (матуру) з такого-то предмету”.
- Випускники, які проявили особливі нахили, здібності, обдарування, одержують рекомендацію до вступу у відповідний навчальний заклад.
- Теоретичні роботи і пояснювальні записки до мистецьких і практичних робіт передаються на збереження в школу.
- Виходячи із своїх умов, школа може вносити зміни і доповнення до даного положення.

Більш широко про тематику матур можна прочитати в журналі „Гуцульська школа”, № 2, 1995 рік.

1997-го року в Криворівнянській середній школі ім. М. Грушевського всі учні 11 класу захистили матури. Вони написали цікаві творчі роботи, окремі виготовили прекрасні речі, як, наприклад, макет дерев'яної гуцульської хати тощо. На захисті були присутні: директор філії „Гуцульщина” Інституту українознавства Петро Шкрібляк, завідувач відділу освіти Верховинської райдержадміністрації Петро Гнилиця, директори середніх загальноосвітніх шкіл району. Процес захисту матур знято у формі відеохроніки. Одержано позитивні результати проведеного педагогічного експерименту.

Мета, завдання і тематика матур

Як показала практика підготовки і захисту матур, більшість робіт вибирались учнями відповідно до їх нахилів і здібностей та були виконані на відповідному якісному рівні. Якщо узагальнити досвід роботи з матурами, то можна зробити висновок, що вони є ефективною формою виявлення і розвитку творчих здібностей учнів 9–11 класів.

Якщо розглянути тематику матур, які в першу чергу варто рекомендувати загальноосвітнім школам Гуцульщини, то вона буде мати виражений україно-, гуцульщинознавчий зміст. Для зручності роботи ми умовно поді-

лили їх на чотири типи і пропонуємо увазі вчителів шкіл Гуцульського регіону як орієнтовну тематику.

I. ПОШУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКІ (ТЕОРЕТИЧНІ) РОБОТИ

Мета і завдання:

показати здатність застосовувати здобуті знання, уміння і навички для виконання елементарного дослідження;

виявити нахил до самостійної пошукової роботи та збору українознавчого матеріалу;

розширити і поглибити знання з окремого предмета, ознайомитися з новими поняттями, законами, теоріями;

перевірити вміння користуватися навчальною та науково-популярною літературою (книги, журнали, газети і т. п.);

написати роботу описового характеру, розкрити тему, зробити відповідні висновки й узагальнення;

підготувати до захисту необхідні наочні матеріали (таблиці, фотографії, слайди, аудіо- і відеозаписи) і вдало користуватися ними;

продемонструвати навички послідовного, логічного й аргументованого усного викладу суті роботи протягом відведеного регламенту.

Тематика:

Дослідники Гуцульщини. Гуцульщина в дослідженнях сучасних науковців. Українські письменники і Гуцульщина. Гуцульщина в образотворчому мистецтві. Гуцульщина в українському кіномистецтві. Загальний опис населеного пункту. Історія населеного пункту. Літопис населеного пункту (записи, зроблені впродовж одного року). Народні умільці села. Майстри народної художньої творчості села. Топоніми і гідроніми населеного пункту. Пам'ятки природи села. Пам'ятки історії та культури села. Історія місцевої школи. Історія місцевої церкви. Схематична карта села. Відомі вихідці села. Жива історія Гуцульщини (запис біографії і спогадів старожилів села). Опис свого родоводу. Зразки гуцульської дерев'яної архітектури в селі. Святкування Різдвяних свят на Гуцульщині (опис традиції села). Святкування Великодніх свят на Гуцульщині (опис традиції села). Обряд гуцульського весілля (опис обряду села). Гуцульський весільний одяг молодого і молодої. Запис зразків фольклорних творів різних жанрів (пісні, легенди, казки). Гуцульські фразеологізми. Рідковживані слова гуцульського діалекту (короткий словничок із одного села).

II. САМОДІЯЛЬНІ ХУДОЖНЬО-КУЛЬТУРНІ РОБОТИ

Мета і завдання:

виявити творчо обдарованих дітей;

дати можливість підготувати і показати свій творчий доробок;

розвивати індивідуальні здібності і таланти;

розвивати творчу індивідуальність особи;

зробити перший крок (дебют) в стінах рідної школи;

перевірити себе в конкретній практичній діяльності;

одержати відгуки про свою роботу;

привчати молодь до систематичної роботи над собою;

залучати учнів до художньої творчості;

написати пояснювальну записку до роботи.

Тематика:

Збірка поезій або прози (публікації, видання, самвидав). Виставка картин живопису або графіки. Виконання музичних творів. Виконання пісень. Виконання танців. Художнє читання. Демонстрація акторських здібностей. Персональна фотовиставка. Аматорські відеофільми.

III. МИСТЕЦЬКО-ПРИКЛАДНІ РОБОТИ.

Мета і завдання:

виробляти вміння застосовувати знання в практичній роботі;
розвивати традиційні народні промисли;
показати вміння виготовляти вироби народних мистецтв;
розвивати художньо-естетичну культуру;
примножувати культурно-мистецьке надбання народу;
залучати учнів до технічної творчості;
виявити схильність до конструювання;
пройти шлях від ідеї до її реалізації;
виявити здібності до винахідництва і раціоналізаторства;
виробляти готовність до практичних справ.

Тематика:

Різьба по дереву, інкрустація, випалювання. Токарні вироби з дерева. Столярні, меблеві вироби. Боднарські вироби. Керамічні вироби. Мосяжні вироби. Вироби з шкіри. Ткацтво, килимарство, ліжникарство. Гуцульська вишивка. Гуцульська писанка. Гуцульські вироби з бісеру. Пошиття гуцульського одягу. Виготовлення макетів різних будівельних споруд. Технічна творчість.

IV. ГОСПОДАРСЬКО-ПОБУТОВІ (ПРАКТИЧНІ) РОБОТИ

Мета і завдання:

виявити схильність до наукового підходу у веденні господарства;
вивчати і поширювати передовий досвід господарювання;
показати вміння спланувати і провести експеримент на дослідній ділянці;
виробити навички проведення елементарної селекційної роботи, насінництва, розсадництва;
ознайомитись із різними видами свійських тварин;
формуванню трудову активність молоді;
прилучатись до ведення фермерського господарства;
стимулювати діяльність на поліпшення умов життя в рідній місцевості.

Тематика:

Вирощування городніх культур в гірських умовах Карпат. Вирощування саду в гірських умовах Карпат. Вирощування саджанців плодкових дерев. Вирощування лікарських рослин в домашніх умовах. Квітникарство. Догляд за бджолами в умовах Карпат. Технологія переробки і зберігання харчових продуктів в домашніх умовах. Рецепти традиційних гуцульських страв. Раціони годування свійських тварин і птиці. Народні засоби захисту рослин. Народна ветеринарія в умовах Карпат.

Практичний досвід вибору, підготовки і захисту матур у згаданих та інших школах Гуцульщини підтверджує думку про те, що матура є зручною формою індивідуальної творчої роботи, покликаної допомогти учнівській молоді "шукати себе" і зробити перші кроки в напрямі реалізації своїх потенціальних можливостей. За словами Гете, пізнати себе можна тільки шляхом діяльності, а не шляхом споглядання.

**НАУКОВО-ПРАКТИЧНІ КОНФЕРЕНЦІЇ З ПРОБЛЕМ
ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА (1991-2015 РР.)**

Додаток М.1

**Науково-практичні конференції, семінари, круглі столи в рамках
Міжнародних гуцульських фестивалів**

1. «Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні» (Івано-Франківськ, 1993 р.) – III МГФ.
2. «Актуальні проблеми етнічного, мовно-освітнього і культурного розвитку на Гуцульщині та шляхи їх розв'язання на етапі розбудови Української незалежної держави» (Верховина, 1994 р.) – IV МГФ.
3. «Економічні й природо-екологічні проблеми Гуцульщини та шляхи їх розв'язання» (Путила, 1995 р.) – V МГФ.
4. «Гуцульщинознавство як розділ науки та навчальний предмет» (Яремче, 1996 р.) – VI МГФ.
5. «Міжнародні аспекти збереження біологічного різноманіття Карпат» (Рахів, 1997 р.) – VII МГФ.
6. «З історії жіночого руху на Галичині» (Косів, 1998 р.) – VIII МГФ.
7. «Економічні, природо-екологічні і соціально-культурні проблеми регіону Гуцульщини та їх розв'язання Державною програмою «Україна-2010» (Надвірна, 1999 р.) – IX МГФ.
8. «Гуцульщина: наука, освіта, культура» (Коломия, 2000 р.) – X МГФ.
9. «Проблеми відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів» (Верховина, 2001 р.) – XI МГФ.
10. «Гуцульщина в суспільно-політичному, культурно-національному житті України» (Криворівня, 2001 р.) – XI МГФ.
11. «Карпати: культура, побут, здоров'я гуцулів та Гуцульщини» (Косів, 2002 р.) – XII МГФ.
12. «Ріки і гірське життя» (Вижниця, 2003 р.) – XIII МГФ.
13. «Збереження регіональної самобутності Гуцульщини в сучасних умовах: стан, проблеми, перспективи» (Путила, 2004 р.) – XIV МГФ.
14. «Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат» (Рахів, 2005 р.) – XV МГФ.
15. «Коломийська Гуцульщина» (Коломия, 2006 р.) – XVI МГФ.
16. «Етнокультурна та природна спадщина місцевих громад як складові частини розвитку туристично-рекреаційного потенціалу Карпатського краю» (Яремче, 2007 р.) – XVII МГФ.
17. «Транскордонне співробітництво і його проекти до реалізації в Гуцульщині: можливості і реалії» (Вижниця, 2009 р.) – XVIII МГФ.
18. «Гуцульський феномен: мистецтво жити і творити» (Косів, 2011 р.) – XIX МГФ.

19. «Основні особливості соціально-економічного та культурно-духовного розвитку Гуцульського регіону в специфічних етнографічних, гірських ландшафтно-кліматичних умовах у період сучасних глобалізаційних процесів: стан, проблеми, перспективи» (Верховина, 2012 р.) – XX МГФ.

20. «Шляхи реалізації державної програми активізації розвитку економіки в специфічних гірських ландшафтно-кліматичних умовах Гуцульщини» (Путила, 2013 р.) – XXI МГФ.

21. «Національно-патріотичне, природно-екологічне та морально-правове виховання населення Гуцульського регіону – важливий вклад у збереження цілісності України, її природних ресурсів та історико-культурної спадщини: стан, проблеми, шляхи їх розв'язання» (Надвірна, 2015 р.) – XXII МГФ.

**Рекомендації науково-практичної конференції в рамках
XI Міжнародного гуцульського фестивалю «Проблеми відродження і
розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів» (Верховина, 2001 р.)**

Під час роботи конференції працювала секція «Вивчення гуцульщинознавства в освітянських закладах регіону Гуцульщини – важливий чинник відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів», у якій взяли участь завідувачі відділами освіти, завідувачі районними методичними кабінетами, окремі керівники освітянських і наукових закладів Гуцульщини. Крім освітянської секції працювали ще декілька, тісно пов'язаних з проблемами гуцульщинознавства: «Стан і розвій народних промислів Гуцульщини в навчальній і просвітницькій діяльності спеціалізованих закладів регіону», «Проблеми збереження і розвитку народної архітектури на Гуцульщині», «Роль закладів культури, церкви, преси, творчої інтелігенції в духовному відродженні та розвитку Гуцульщини», «Стан і завдання розвитку мережі державних, громадських і приватних музеїв та організації їх роботи щодо збереження матеріальної і духовної культури гуцулів».

Рекомендації науково-практичної конференції:

- просити МОН України ввести предмет українознавство до базового навчального плану шкіл та закладів освіти нового типу;

- пропонувати управлінням освіти Івано-Франківської, Закарпатської і Чернівецької областей запровадити у загальноосвітніх навчальних закладах районів Гуцульського регіону вивчення гуцульщинознавства за рахунок шкільного компоненту, ефективно використовуючи навчально-методичне забезпечення;

- враховуючи складні умови у гірській місцевості, відкрити впродовж 2002-2006 рр. школи I ступеня у кожному населеному пункті і на великих присілках, де є наявні учнівські контингенти;

- зберегти мережу пришкільних інтернатів у селах, де діти проживають у віддалених важкодоступних присілках;

- ввести у практику роботи загальноосвітніх шкіл, ліцеїв і гімназій підготовку і захист випускних творчих робіт (матур), тематично присвячених Гуцульщині та реалізацію концепції НДІУ про школу-родину;

- просити управління освіти Івано-Франківської, Закарпатської і Чернівецької ОДА запровадити цільове направлення у навчальні заклади Івано-Франківська, Чернівців та Ужгорода переможців традиційних зльотів творчої учнівської молоді Гуцульщини;

- ввести в (навчальні плани) сільських загальноосвітніх шкіл Гуцульщини навчальний предмет – сільськогосподарська праця, на якому вчити сучасних методів ведення господарства в гірських умовах Карпат;

- звернути особливу увагу на підготовку мистецьких кадрів для регіону Гуцульщини. З цією метою рекомендувати відділам освіти РДА та міських рад Гуцульського регіону, директорам шкіл направляти обдарованих учнів-випускників 9 і 11 класів на навчання в Косівський інститут прикладного і декоративного мистецтва, Вишницький коледж прикладного мистецтва, інші навчально-мистецькі заклади та сприяти їх працевлаштуванню;

- розвивати музейну справу для збереження історичного, культурного та природного середовища, організувати в школах Гуцульського регіону музеї, музейні кімнати духовної та матеріальної культури рідного краю;

- Філії «Гуцульщина» НДІУ МОН України розробити методику проведення районних фольклорно-етнографічних фестивалів та започаткувати експеримент їх проведення на базі Верховинського району, починаючи з 2002 року;

- використовуючи досвід діяльності Гуцульської освітянської ради, вважати доцільним створення і вдосконалення об'єднань громадських формувань, асоціацій Гуцульського регіону: асоціації лісівників, екологів, журналістів, медиків, літераторів та ін.

Джерело: *Проблеми відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (сmt. Верховина, 7 вер. 2001 р.). Рекомендації науково-практичної конференції. 2 вересня 2001 р. сmt. Верховина. Гуцульський календар. 2002. С. 61-63.

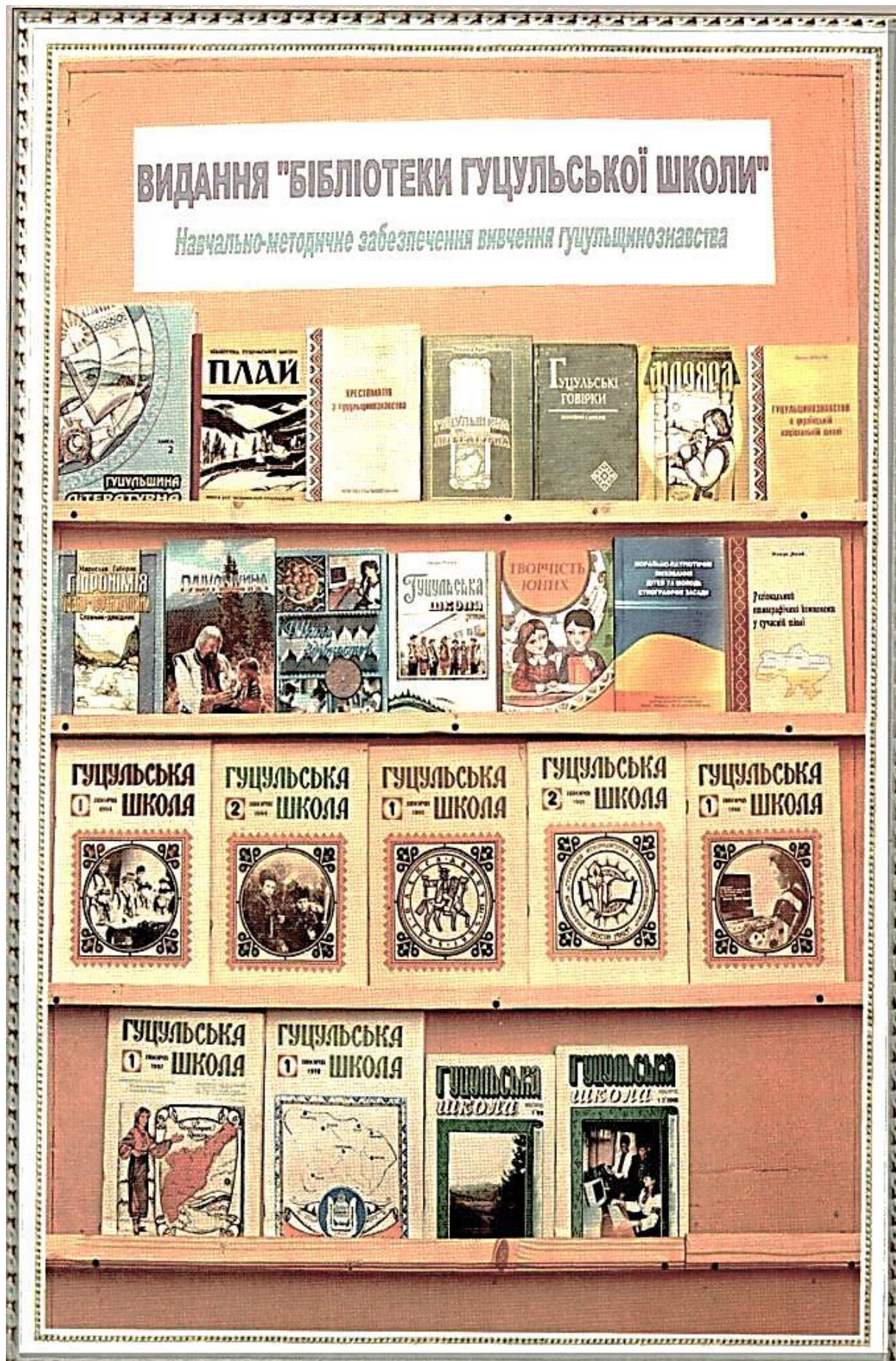
**ВИДАННЯ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ ЛАБОРАТОРІЇ
«ГУЦУЛЬСЬКА ЕТНОПЕДАГОГІКА І ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВО»
СЕРІЯ «БІБЛІОТЕКА ГУЦУЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ»**

*«Таким науково-методичним доробком, який
має гуцульська школа, може пишатися
університет чи науково-дослідний
інститут»*

*Мирослав Стельмахович,
академік АПН України*

1. Андріюк Л. та ін. Вибрані методи немедикаментозного лікування. Снятин: ПрутПринт. 2009. 114 с.
2. Андріюк П., Приймак Й. Гуцульська різьба та інкрустація. Косів: Писаний Камінь. 1998. 48 с.
3. Близнюк М. Дві поеми. За ред. А. Григорук. Косів: Писаний Камінь. 2011. 160 с.
4. Близнюк М. Добрий чарівник: вірші для дітей. За ред. А. Григорук. Косів: Писаний Камінь. 2009. 16 с.
5. Габорак М. Гідронімія Івано-Франківщини: Словник-довідник. Снятин: ПрутПринт. 2003. 283 с.
6. Грабовецький В. Історія Гуцульщини. Навчальний посібник. Косів: Писаний Камінь, 2013. 244 с.
7. Григорук А. До нас іде Миколай. Косів: Писаний Камінь, 2011. 28 с.
8. Григорук А. Казочки для Тарасика. Косів: Писаний Камінь. 2011. 28 с.
9. Григорук А. Микола Близнюк: нарис творчості. Косів: Писаний Камінь. 2006. 140 с.
10. Григорук А. На відстані слова: статті, розвідки, портрети. Косів: Писаний Камінь. 2008. 336 с.
11. Григорук А. Юрій Павлович: бути собою. Косів: Писаний Камінь. 2010. 84 с.
12. Гуцульщина літературна: методичний посібник. Ч. 1. Упор. Н. Крет. Снятин: ПрутПринт. 2005. 284 с.
13. Гуцульщина літературна: уроки та позакласні заходи з літератури рідного краю. Ч. 2. Упор. О. Ткачук. Снятин: ПрутПринт. 2006. 348 с.
14. Гуцульщина. Короткий довідник. За ред. П. Лосюка. Снятин: ПрутПринт. 2002. 124 с.
15. Духовні скарби Ігоря Пелипейка. За ред. А. Григорук. Косів: Писаний Камінь. 2010. 160 с.
16. Капій М. Країна блакитних орхідей. Репринтне видання. Яворів: редакція журналу «Гуцульська школа». 2001.
17. Косівщина. Випуск 3. Освіта. За заг. ред. П. Лосюка. Косів: Писаний Камінь, 2016. 164 с.
18. Крет Н. Гуцульщина літературна: методичний посібник. Частина 1. Косів: Писаний Камінь, 2002. 412 с.
19. Лосюк П. Гуцульська школа. Косів: Писаний Камінь, 1997. 122 с.
20. Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів: Писаний Камінь, 2001. 166с.

21. Лосюк П. На вістрі часу: Освітньо-краєзнавчі статті. Косів: Писаний Камінь, 2015. 276 с.
22. Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі. Снятин: ПрутПринт, 2007. 160 с.
23. Люблю тебе, Гуцульщино! Навчально-методичний посібник. За ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів: Писаний Камінь, 2012. 396 с.
24. Моравський В. Перша книжка. За ред. А. Григорук. Косів: Писаний Камінь, 2011. 80 с.
25. Морально-патріотичне виховання дітей та молоді: етнографічні засади: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. Снятин: ПрутПринт, 2006. 244 с.
26. Моя Гуцульщина. Уроки гуцульщинознавства в початковій школі. За ред. П. Лосюка. Упор. А. Григорук. Снятин: ПрутПринт. 2010. 352 с.
27. Народний учитель України Петро Лосюк. За ред. А. Григорук. Снятин: ПрутПринт, 2011. 152 с.
28. Панчак І. Довідник-порадник. – Косів: Редакція журналу «Гуцульська школа», 2000.
29. Пелипейко І. Гуцульщина в літературі. Довідник. Косів: Писаний Камінь, 1997. 112 с.
30. Пелипейко І. Мій рідний край. Природа, господарство, населення Гуцульщини. Косів: Писаний Камінь, 1998. 112 с.
31. Плай. Книга для читання про Гуцульщину. Упоряд. І.А.Пелипейко. Яворів: Редакція журналу «Гуцульська школа», 1996. 416 с.
32. Поговоримо про Гуцульщину англійською. Упоряд. О.Босчко. Снятин: ПрутПринт, 2005. 184 с.
33. Поетичне намисто: Гуцульщина літературна. Кн. 3. Упор. О. Ткачук. Косів: Писаний Камінь, 2009. 594с.
34. Ростимо юних патріотами України. Упор. П. Лосюк, А. Григорук. Косів: Писаний Камінь, 2015. 238 с.
35. Спільна робота школи, сім'ї та громадськості у вихованні екологічної культури учнів і молоді: Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. За ред. П.Лосюка. Снятин: Прут Принт, 2003.
36. Творчість юних: збірник творчих робіт обдарованої молоді Гуцульщини. За ред. П. Лосюка. Снятин: ПрутПринт, 2006. 212 с.
37. Флоря. Хрестоматія з гуцульського фольклору. Упор. І. Пелипейко. Косів: Писаний Камінь, 1999. 226 с.
38. Хрестоматія з гуцульщинознавства. Упор. П. Лосюк. Косів: Писаний Камінь, Снятин: ПрутПринт, 2001. 656 с.
39. Черкач Н., Черкач В. Подвижник гуцульської школи. Вижниця: Черемош, 2013. 60 с.
40. Школа здібностей. З досвіду розвитку здібностей школярів у Яворівській загальноосвітній школі І–ІІІ ступенів. За ред. П. Лосюка. Снятин: ПрутПринт, 2004. 200 с.
41. Яворівські співанки. За ред. А. Григорук. Упор. С. Шкрібляк. Косів: Писаний Камінь, 2011. 236 с.

Видання «Бібліотеки гуцульської школи»

**ВІДДІЛ ОСВІТИ КОСІВСЬКОЇ РДА.
КОСІВСЬКИЙ РАЙОННИЙ МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ**

Додаток П.1

Репозитарій навчально-методичних посібників, путівників, довідників з гуцульщинознавства, які створені педагогами Косівщини і рекомендовані до використання науково-методичною радою ІФОІШПО та радою Косівського РМК (2008-2016 рр.)

1. Методичний путівник для проведення уроків гуцульщинознавства в 5-11 класах «Краю мій рідний! Карпатський мій краю» (автор – Т. Воротняк, вчитель-методист Тюдівської ЗОШ І–ІІІ ступенів, 2011 р.);
2. «Формування ціннісних орієнтацій особистості школяра засобами краєзнавства» (автор – В. Пліхтяк, вчитель української мови і літератури Пістинської ЗОШ І–ІІІ ступенів, 2013 р.);
3. «Національно-патріотичне виховання учнівської молоді засобами історичного краєзнавства» (автор – М. Петричук, вчитель української мови і літератури Бабинської ЗОШ І–ІІ ступенів, 2008 р.);
4. «Розтоки. Історичний нарис від найдавніших часів до 2016 року Божого» (Розтоківська ЗОШ, автор – О. Луканюк. Косів: Писаний Камінь, 2017. 296 с.);
5. «Формування національної свідомості школярів на уроках української літератури (5 клас)» (Кобаківська ЗОШ, автор – Н. Шевченко, 2013 р.); - книга, Косів ВО
6. «Формування патріотичних почуттів засобами української словесності» (Космач-Банівська ЗОШ, автор Г. Палійчук, 2013 р.);
7. «Розвиток пошуково-творчої діяльності школяра на уроках словесності та гуцульщинознавства» (Прокуравська ЗОШ, автор – С. Гарасим'юк, 2013 р.);
8. «Використання народознавчого матеріалу при вивченні морфології у 6 класі (методичні рекомендації)» (Великорожинська ЗОШ, автор – М. Слижук, 2013 р.);
9. «На Світе Різдво. Колядки» (Бабинська ЗОШ, автор – Л. Крисяк);
10. «Збірник диктантів з української мови 5-9 класи» (Черганівська ЗОШ, автор – Я. Мицкан, 2012 р.);
11. «Розвиток пошуково-дослідницьких здібностей школярів засобами літературного краєзнавства на уроках словесності та в позаурочний час» (Косівський ліцей ім. І. Пелипейка, автор – Г. Тимофійчук, 2008 р.); - книга, Косів ВО
12. «Духовні наші обереги» (Акрешорська ЗОШ, автор – М. Попович, Акрешори, 2013 р.);
13. «Моделі тематичних уроків узагальнення та систематизації знань, умінь і навичок учнів на уроках рідної мови в 6 класі з використанням народознавчого матеріалу» (Акрешорська ЗОШ, автор – М. Попович, 2008 р.);
14. «Живи і процвітай, мій рідний краю. Організація роботи з обдарованими учнями» (Старокосівська ЗОШ, автор – М. Пасайлюк, 2012-2013 рр.);
15. «Дослідницький проект «Намісто з коломийок» (Космач-Рушівська ЗОШ, автор – Б. Самашко, 2012 р.);

16. «Формування національно-патріотичних почуттів на уроках української мови та літератури з використанням краєзнавчого матеріалу» (Великорожинська ЗОШ, автор – Г. Павлюк, 2016 р.);
17. «Виховання патріотичних почуттів особистості» (Прокуравська ЗОШ, автор – М. Атаманюк, 2014 р.);
18. «Загадкова Гуцульщина» (автор – М. Кочерган, Івано-Франківськ: Фоліант, 2010. 68 с.);
19. «Мальовниче село Гуцульщини. Історичний нарис про Акрешори» (автори – учасники краєзнавчого гуртка Акрешорської школи, керівник – М. Попович, 2009 р.);
20. «Писанкове село – серце Гуцульщини. Історичний нарис про Космач» (автори – учасники краєзнавчого гуртка Акрешорської школи, керівник – М. Попович, 2012 р.).

Видання косівської районної педагогічної газети «Освітнянський вісник», присвячене 20-літтю гуцульської школи (№ 9, 2011)

ВІСНИК Освітнянський

Інформаційно-методичний бюлетень РНПЗ для вчителів освіти Косівської РДА і Гуцульської освітальної ради

СПЕЦВИПУСК ДО 20-ЛІТТЯ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

ВІТАЄМО ВСІХ ОСВІТЯН ГУЦУЛЬЩИНИ З ДВАДЦЯТИРІЧЧЯМ ЗАПОЧАТКУВАННЯ ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА В ШКІЛЬНИЦТВІ!

Володимир КОЗМЕНЧУК, викладач англійської мови Косівської РДА

ГУЦУЛЬСЬКА ШКОЛА ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

У науковій монографії «Освіта в історико-філософському контексті: теоретичний розвиток та управління» Д. Давидчук акцентує увагу на "... необхідність орієнтації діяльності педважково-освітньої системи на формування громадянства нової України як розв'язання її глибокої історичної особливості з сучасними викликами сучасності... вписуючи національно-демократичного звороту".

На початку 90-х років на Косівщині в глибокій спадщині народного вчителя України П.В.Лозюка, за підтримки науковців, педагогів, ентузіастів, керівників освіти, громадських діячів розпочалося творення моделі гуцульської школи як регіональної української національної.

20 років творчого пошуку, шквентної колективної праці були підсумковані на великій прайм-тайм конференції. Не менше задоволення викликає керівний аналітичний звіт: «Наші гори знову збудили надію на ясне майбутнє і в бистрому ритмі, не лише розмовами, лекціями, тренінгами, дискусіями, практикуми, семінарами, конференціями, зустрітками з експертними колективами. Не менше задоволення викликає керівний аналітичний звіт: «Наші гори знову збудили надію на ясне майбутнє і в бистрому ритмі, не лише розмовами, лекціями, тренінгами, дискусіями, практикуми, семінарами, конференціями, зустрітками з експертними колективами, зустрітками з експертними колективами, зустрітками з експертними колективами».

12

МИСТЦТВО ПІЄДАЛО НАС

Ось у Варшаві - воя по-справжньому червоним, мистецтвом особливим рисам. Такого основного він нас зустріла у вальсному селі, що розкинуто в долині між двох гір - Бібиків.

Успіх освітнього мистецтва в і в класі процесів навчання, на показують методичні матеріали. Висвітлюючи, сповідаючи любов до народного мистецтва, думка майстер-класу у вигляді інтерв'ю Сергій Назарів викладач підтримує до сучасного освітнього процесу.

Олександр ГОЛОВИЧ, викладач образотворчого мистецтва Тальнівської ЗОШ І-ІІІ ст.

ВІСНИК

24 листопада 2011 року, число 9 (169)

ОСНОВНІ ЗАХОДИ, проведені Гуцульською освітальною радою та науково-дослідною лабораторією "Гуцульська етнопедогогіка і гуцульщиназнавство" у 1991-2011 рр. (до 20-річчя започаткування діяльності)

Table with 2 columns: Date and Description of activities. Includes dates from 2006 to 2011 and descriptions of various educational and research events.

ВІСНИК Освітнянський. Викладач англійської мови Косівської РДА і Гуцульської освітальної ради. Редактор: Алла Григорук.

Адреса редакції: м. Косів, вул. Шевченка, 7, кв. 70000. Контактний телефон: 03652-21041.

Відповідальний за зміст: Олександр А. ПІТ-СІМ. Контактний телефон: 03652-21041.

**МУЗЕЙ ІГОРЯ АПОЛЛОНОВИЧА ПЕЛИПЕЙКА
У КОСІВСЬКОМУ ЛЦЕІ ІМЕНІ ІГОРЯ ПЕЛИПЕЙКА
[Особистий архів автора, 2020 р.]**

Додаток С

**ОСВІТНЬО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ З ВИВЧЕННЯ
І ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА**

Додаток С.1

Підзахаричівський НВК (Путильський район)

Кадровий склад вчителів у 2017-2018 н.р.

У НВК згуртований, творчо працюючий колектив

ФІЛОСОФІЯ НВК :
**“ВІДДАНІ УКРАЇНІ.
ВІДКРИТІ СВІТОВІ.”**

**Підзахаричівський НВК
«Перлина Гуцульщини» є:**

- школою гуманності, творчості і постійного пошуку;
- школою радості, комфортності
- та життєтворчості;
- вона варіативна, особистісно орієнтована.

Вишневий сад в честь "Небесної сотні"

**Рожнівський НВК «Гуцульщина» (Косівський район)
[Картотека перспективного педагогічного досвіду
Івано-Франківської області, ІФОШПО]**

Унікальність освітнього закладу полягає у тому, що разом із наданням якісної ступеневої освіти здобувачам освіти із ранніх років прививають уміння творити життя власноруч. Учні, випускники основної, старшої школи, не тільки добре засвоюють ази основ наук, але й навчаються ремеслу, що культивується у цих краях з діда-прадіда. Учителі разом із батьками навчають юне покоління виживати в умовах ринкової економіки завдяки умінню з гончарства, різьби по дереву, ткацтва та вишивки. Це свідчить про те, що випускники ліцею не опиняються на узбіччі життя, а уміють створити власний життєвий проєкт.

Бренд-нейм

Гімн колегіуму

Слова: Н.Кричун

Музика: Я Красовського

У гуцульській казці, в краю веселковім,
Де струнки смерічки і трембіти спів.
Там сіяє зірка колегіум-школи,
Гордість і окраса рожнівчан усіх.

Впевнено крокуєм стежекою науки,
Вперто здобуваєм ми свої знання.
Вміло застосуєм навички набуті,
Гідно ми несемо "колегіант" звання.

Сміло заглядаєм у своє майбутнє,
Творчо відкриваєм істини буття.
Бережемо в серці пам'ять про минуле,
Непоборну силу, що іде в життя.

Ми сини і доньки неньки України,
Всі людські чесноти в школі осягли.
Вкарбували в пам'ять, що знання і праця
Всім нам допоможуть мрії досягти.

Рожнівський НВК «Гуцульщина» (Косівський район)

Бренд - міф:

- 1837 рік – заснування початкової школи;
- 1936 рік – діє неповна середньої школи;
- 1950 рік – початок функціонування середньої школи;
- 1989 рік – добудова та реконструкція навчальних приміщень;
- 1997 рік – відкриття колегіуму «Гуцульщина» під патронатом НаУКМА;
- 1997 рік – членство в Асоціації колегіумів України;
- 1998 рік – навчальний заклад – експериментальний майданчик ОІПОПІ;
- 2002 рік – вступ до Асоціації «Відроджені гімназії України»;
- 2003 рік - присвоєння закладові імені Ф. Погребенника (за розпорядженням Кабінету міністрів України № 30 від 29 січня 2003 р);
- 2004 рік – Почесна Грамота за вагомий внесок у розвиток освіти та виховання учнівської молоді у районі;
- 2005 рік – надання закладові статусу навчально-виховного комплексу;
- 2005 рік – I місце у районному огляді-конкурсі колективів художньої самодіяльності педагогічних працівників загальноосвітніх шкіл району;
- 2006 рік – переможець обласного конкурсу-огляду на кращу організацію правовиховної роботи загальноосвітніх та професійних навчальних закладів;
- 2006 рік – переможець конкурсу «Сто кращих шкіл України»;
- 2007 рік – переможець конкурсу «Золотий колосок» в трьох номінаціях: 3-4 кл., 5-6 кл., 7-8 кл.;
- 2007 рік – II місце в районному творчому звіті, присвяченому 16-тій річниці Незалежності України;
- 2007 рік - I місце в огляді-конкурсі художньої самодіяльності серед колективів працівників установ та закладів освіти Косівщини;
- 2008 рік – переможець конкурсу «Золотий колосок» в трьох номінаціях;
- 2008 рік – I місце в огляді-конкурсі художньої самодіяльності серед колективів працівників та закладів освіти Косівщини;
- 2008 рік – заклад включено в обласну програму «Школа майбутнього»;
- 2008 рік – III місце в обласному конкурсі на кращу організацію таборів літнього відпочинку;
- 2008 рік – призер обласного конкурсу-огляду на кращу організацію правовиховної роботи загальноосвітніх та професійних навчальних закладів;
- 2008 рік – переможець обласного конкурсу на кращу модель випусника;
- 2008 рік – флагман сучасної української освіти.

МОДЕЛЬ ВИПУСКНИКА СТАРШОЇ ШКОЛИ

НАШ ВИПУСКНИК

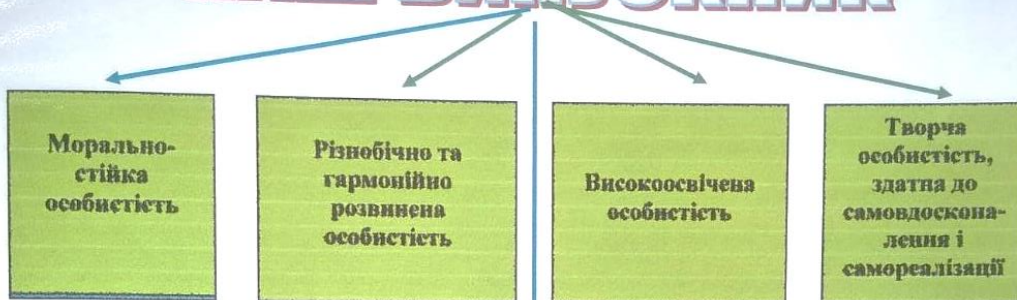
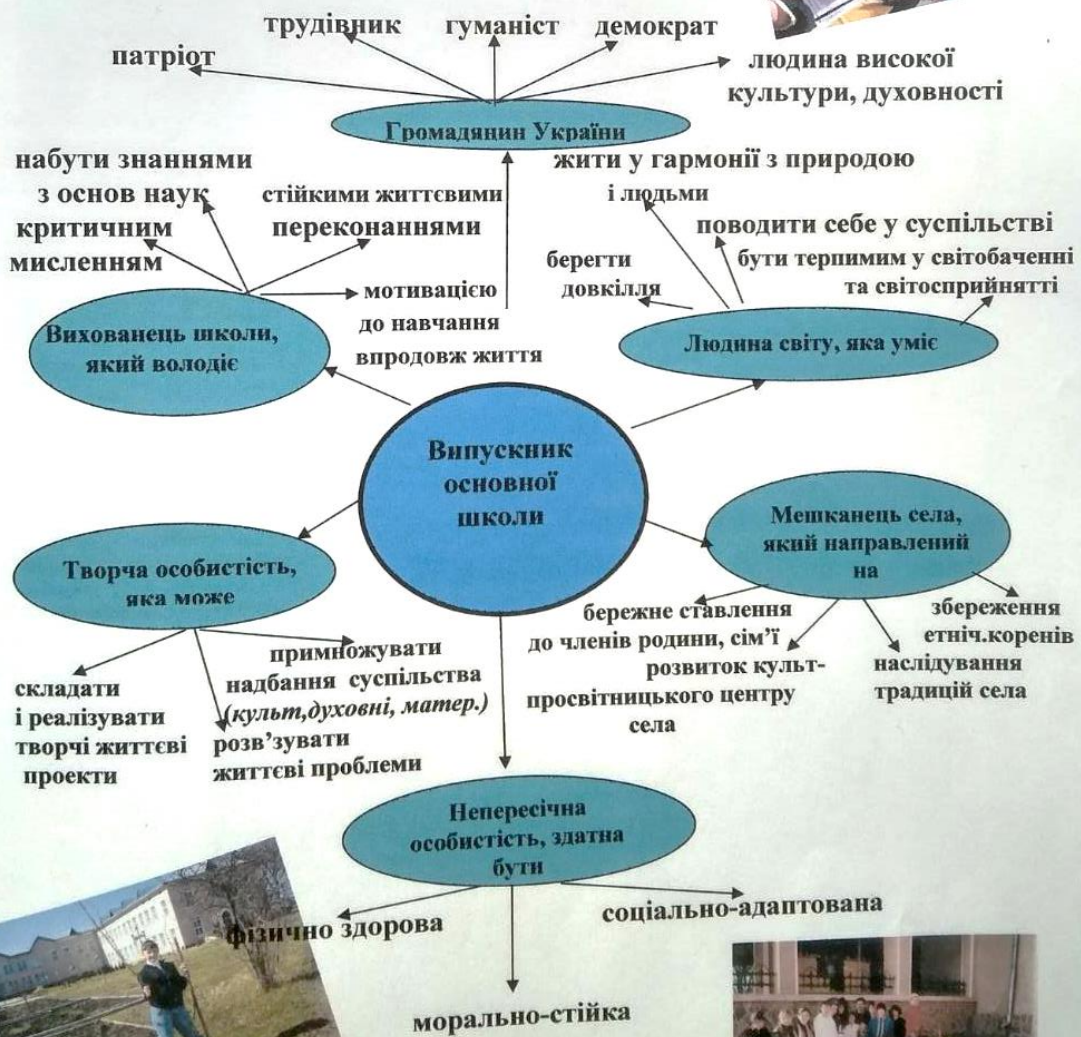

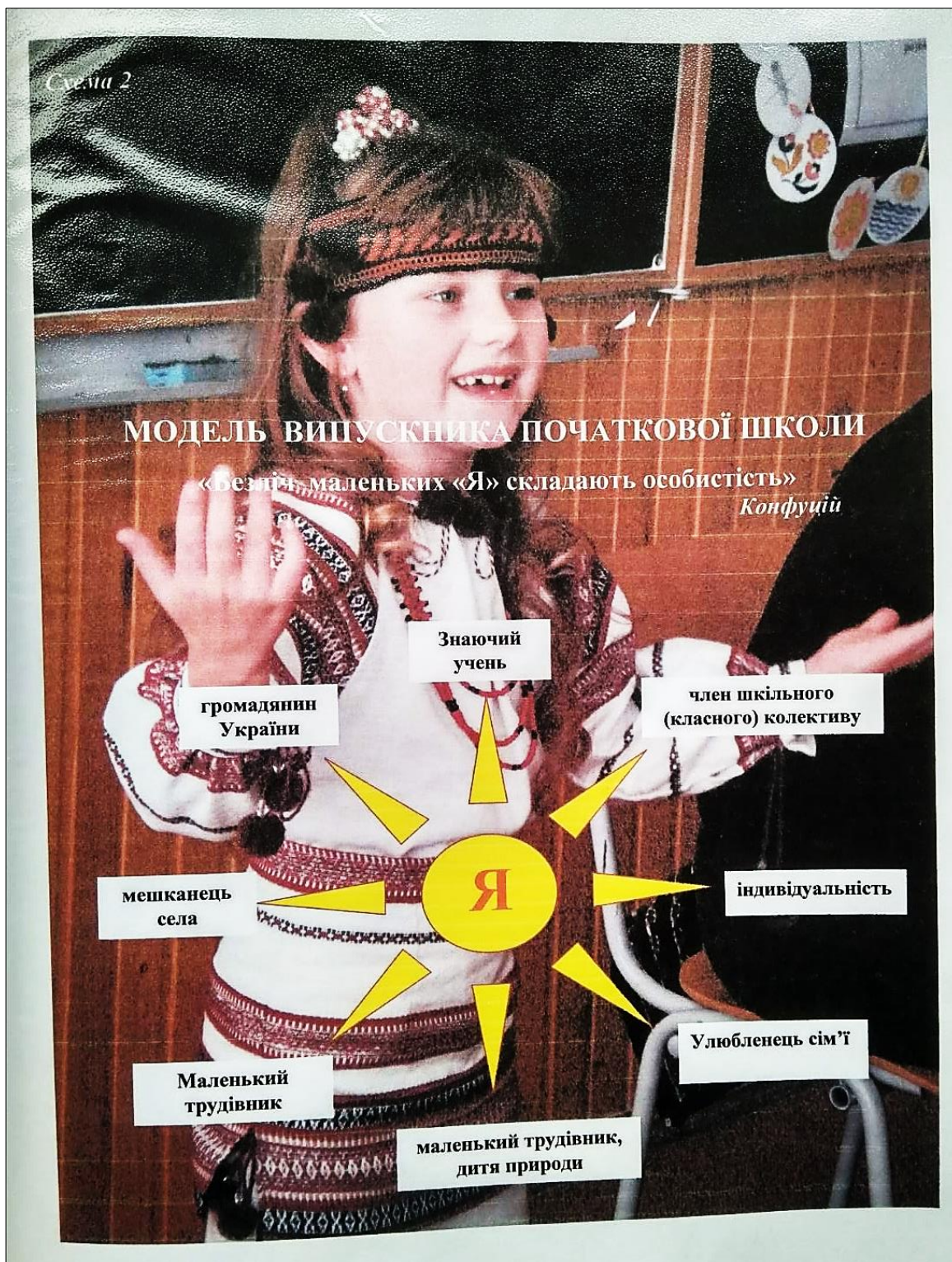
Схема 4

МОДЕЛЬ ВИПУСКНИКА ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

«Стрижень нації»
(Національна доктрина)

Рожнівський НВК «Гуцульщина» (Косівський район)

Декоративно-прикладна творчість учнів Рожнівського НВК «Гуцульщина»

Верховинський центр дитячої та юнацької творчості

Виставка виробів гуртківців Верховинського ЦДЮТ, 2019 р.
[Особистий архів автора]

Верховинська ЗОШ І–ІІІ ступенів (Верховинський район)

Символіка школи

Джерело: Верховинська загальноосвітня школа І–ІІІ ступенів : вебсайт. URL: <https://www.vlyceum.ukr.education/>

Верховинська ЗОШ І–ІІІ ступенів (Верховинський район)

«Гірська школа Верховинських Карпат»

МОДЕЛЬ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
Верховинської ЗОШ І-ІІІ ступенів Верховинської районної ради
Івано-Франківської області

ЗАТВЕРДЖЕНО
Рішення ради
Верховинської ЗОШ І-ІІІ ст.
Протокол № 1
від 12 січня 2017 р.

УХВАЛЕНО
Рішення педагогічної ради
Верховинської ЗОШ І-ІІІ ст.
Протокол № 8
від 24 грудня 2016 р.

Автори-розробники:

О. Мариновська, доктор педагогічних наук,
професор Івано-Франківського ОІППО;

Л. Никифоряк, директор школи;

Т. Александрова, заступник директора з НВР;

Л. Гулюк, заступник директора з ВР.

Експеримент на тему
"ТЕХНОЛОГІЧНЕ ПРОЄКТУВАННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ"
на базі Верховинської ЗОШ І-ІІІ ст.
Івано-Франківської області

Науковий керівник
Мариновська Оксана Яківна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту та освітніх
інновацій Івано-Франківського ОІППО

Саджавський ліцей Коломийської міської ради. Використання музейної педагогіки в освітньому процесі ліцею

Саджавський ліцей Коломийської міської ради
Івано-Франківської області

Краєзнавчий музей історії села Саджавка

Оглядова екскурсія «Саджавка – наш рідний край»

Керівник музею:
Паска Валерій Анатолійович, вчитель-методист
Саджавського ліцею Коломийської міської ради

Музей у творчому пошуку

У 2003 р. музей історії Саджавки гостинно відкрив свої двері для відвідувачів. Почав працювати гурток історичного краєзнавства «Дивокрай».

У 2011 р. музей став переможцем обласного огляду музеїв при навчальних закладах освіти Івано-Франківської області.

У 2017 р. присвоєно почесне звання «Зразковий музей» при закладі освіти системи Міністерства освіти і науки України.

Саджавський ліцей Коломийської міської ради

Учасники гуртка «Дивокрай» під час екскурсії в Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття (м. Коломия)

Учасники гуртка «Дивокрай» під час заняття в музеї історії села Саджавка

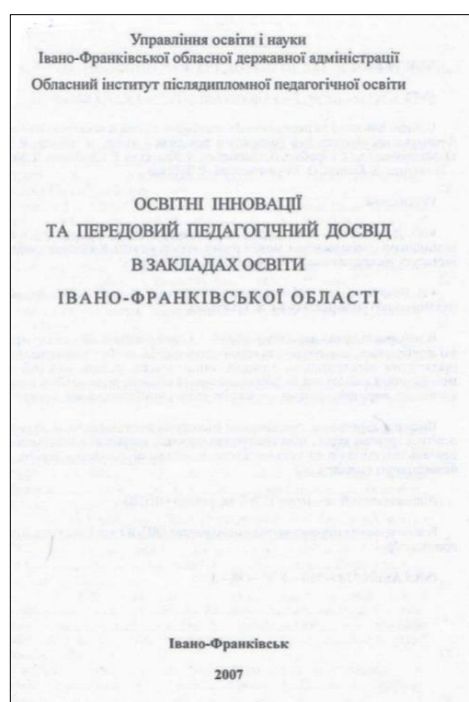
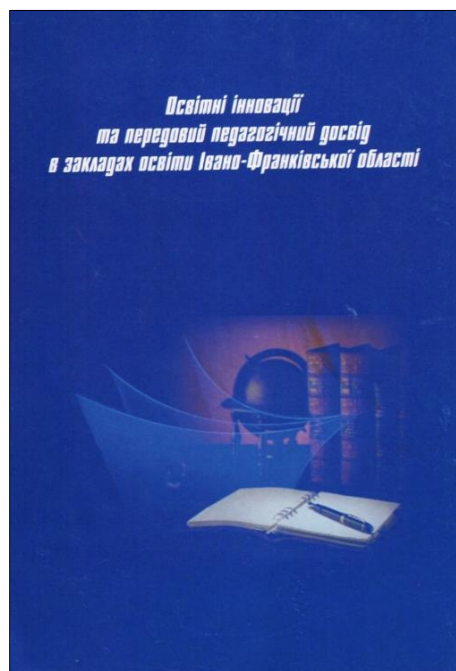
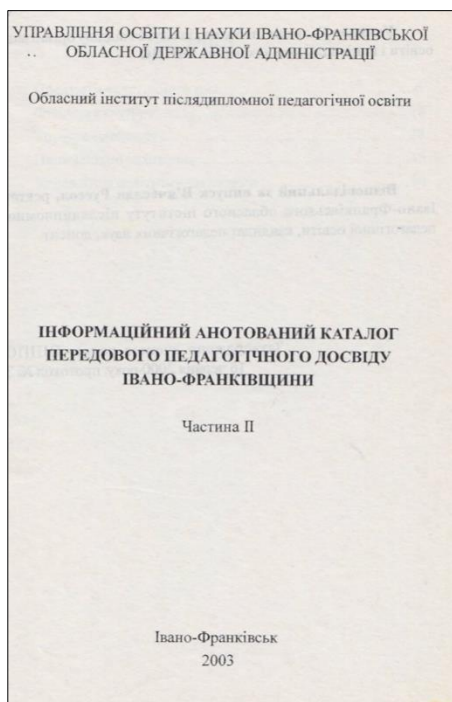
Саджавський ліцей Коломийської міської ради

Юні екскурсоводи під час оглядової екскурсії «Саджавка – наш рідний край»

**НАУКОВО-МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО ІНСТИТУТУ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ**

Анотований каталог перспективного педагогічного досвіду в закладах освіти гуцульського регіону Івано-Франківщини [186; 336]

Вплив народної пісні на формування духовного світу школярів

Адреса: Надвірнянська школа №3

Автор: Феняк Василь Васильович, учитель - методист

Лише в процесі опанування художньої культури - від колискових пісень і казок до найвищих надбань поезії, музики, живопису - людина може розвинути творчу уяву, здатність переживати уявне як справжнє, жити "внутрішнім життям". Без поезії, музики і взагалі без художнього сприйняття світу немає розвинутої творчої уяви, а без неї немає ні науки, ні техніки, немає людини у вищому розумінні цього слова. У цьому ми вбачаємо актуальність досвіду Феняка В. В.

У його основі концепція музичного виховання на засадах народної творчості, дослідження українськими просвітителями, діячами культури і мистецтва ролі української народної пісні в житті народу.

Вивчення музично-пісенного фольклору Василь Васильович здійснює від часткової творчої активізації під час розумування твору до безпосередньої індивідуальної діяльності дитини.

З першого знайомства з народною піснею спрямовує їхню активність на правильне розуміння твору, усвідомлення поетичного тексту, пропонує поєднати це з танцювальними рухами, ритмічними рисунками. Посилення емоційного сприйняття змісту досягається вдалими літературними прикладами того, як пісня окрилювала безсилих, надихала на подвиг покірних, рятувала життя приречених. Це сприяє глибшому розвитку думки дитини, позитивному підвищенню стану її душі.

Методику української пісні педагог використовує у процесі розвитку грамотного читання з нотного запису, слухової

пам'яті, постановки голосу та ланцюгового дихання.

Василь Васильович розвиває історичне мислення школярів, акцентуючи увагу на зіставленні споріднених явищ у музиці, літературі, живописі. У цьому напрямку він тісно співпрацює з учителями образотворчого мистецтва, української мови і літератури, керівниками літературної вітальні та драматичного гуртка.

Феняк В. В. сприяє відродженню багатоголосся, поверненню до генетичних джерел хорового співу українців.

Його вихованці безпомилково назвуть твори вітчизняних композиторів: М. Лисенка, К. Стеценка, С. Людкевича, М. Леонтовича, М. Березовського.

Окремі уроки музики проходять у школі з участю квартету "Легіт", учасником якого є Феняк В. В. І тоді учні мають змогу чути не тільки українську народну пісню, а й давно забуті авторські часів січового стрільцтва. Крім того, коли школярі бачать учителя на сцені,чують, як він співає, як сприймають його глядачі, то у них ненав'язливо виникає бажання брати участь у вокальних і хорових колективах ("Легінь", "Бистрянка") А ще вони свої творчі сили, за прикладом Василя Васильовича, випробовують на фестивалях "Червона рута", "Назарчик-1997". Серед них - випускниця школи, нині вчитель музики Наталя Пришляк, студентка Прикарпатського університету імені Василя Стефаника Світлана Сенеджук.

Здійснення національного виховання учнів у системі народних традицій, звичаїв та ремесел

Адреса: Косівська гімназія-інтернат

Автор: педагогічний колектив школи. Директор Магун Михайло Васильович, заслужений учитель України

Дирекція школи-інтернату спрямувала роботу педагогічного колективу на забезпечення процесу оновлення школи на основі регіональних особливостей національної школи шляхом вироблення ідей, формування системи безперервної освіти педагогічних кадрів, забезпечення умов для творчої праці, її оцінки за кінцевим результатом.

Національне виховання учнів стало однією з головних проблем діяльності школи. Вирішується вона у напрямках:

- народознавча робота;
- поглиблене вивчення образотворчого мистецтва;
- організація трудового навчання за спеціально складеними програмами з художньої різьби та вишивки.

У школі проводиться значна робота щодо зміцнення взаємозв'язку навчання і виховання, забезпечення формування високоморальної особистості учнів, глибокої національної самосвідомості вчителів.

Досвід роботи інтернату з питань національного виховання учнів на основі народних ремесел, звичаїв, традицій, обрядів широко пропагується серед шкіл України, нашої області.

На базі гімназії-інтернату відбувся перший Всеукраїнський семінар завідувачів кабінетів інтернатних закладів обласних інститутів удосконалення вчителів, директорів загальноосвітніх шкіл-інтернатів з даної проблеми. Проведено обласний семінар інспекторів, методистів області, педагогічну практику вихователів загальноосвітніх шкіл-інтернатів.

Директор школи М.В. Магун неодноразово ділився досвідом роботи школи на курсах, семінарах за межами області.

***Мистецтво різнопланової творчості як фактор
формування духовного світу школяра в процесі
вивчення християнської етики*** ✓

Адреса: школа №2 м. Яремче

Автор: Равська Світлана Остапівна

Духовний світ школярів С. О. Равська формує через призму мистецтва різнопланової творчості.

Одним із них є цікавий і майже не досліджений вид образотворчого мистецтва - витинанка. Основна мета вчителя під час проведення уроків витинанки на релігійну тему - сприяти розумінню дитиною необхідності духовного росту через молитву. Адже кожна праця на славу Бога - це своєрідна молитва. Виконувати витинанку, що ілюструє історію християнства, означає молитися. Через виготовлення витинанок учитель прилучає дітей до Біблії як до духовної історичної книги, шедевра світової літератури.

Живопис на склі - своєрідне явище народної культури, яке має давні традиції у світовому професійному і народному мистецтві. Педагог Світлана Равська включає іконопис у систему уроків з християнської етики для навчання дітей говорити мовою мистецтва, мовою символів, духовних образів. Кожна ікона на занятті - для вчення Божого, прославлення Бога мистецтвом, як прославляємо його співом псалмів та музикою.

На уроках християнської етики Світлана Остапівна використовує вишивку, найбільш масовий і різнофункціональний вид ужиткового мистецтва. Учні оволодівають прийомами стилізації реальних форм духовного світу. Найпоширеніший тип теологічної вишивки - "чорна хмара" - вишивка на духовну тему чорним хрестиком.

Учителька пише власні твори духовного змісту: поетичні балади, легенди, міні-п'єси, які успішно використовує на своїх уроках.

Вона розмальовує керамічний посуд воскресною атрибутикою. С. О. Равська організовує екскурсії по релігійних місцях краю. Створила фоно- і відеотеку духовної музики, релігійний гурт "Передзвони".

Результатом такого мистецтва різнопланової творчості вчительки основ християнської етики є те, що її учні готові змінювати світ своєю добротою. Вони з власної ініціативи виготовляють витинанки релігійного змісту, пишуть ікони на склі, виконують теологічні вишивки, беруть активну участь у гурті "Передзвони".

Морально-правове виховання школярів

✓ **Адреса:** Надвірнянська школа №3

Автор: Новосад Ірина Степанівна, заступник директора

Суть досвіду в організації та впровадженні в практику виховної роботи системи профілактики правопорушень серед

неповнолітніх шляхом гуманізації сучасної школи, яка передбачає:

- спрямування зусиль педагогічного колективу, психологічної служби та сім'ї на кінцевий результат - розвиток правової свідомості особи;

- координацію правовиховної діяльності через раду профілактики правопорушень (РПП);

- формування моральної та правової культури;

- систему планування навчальної та позаурочної діяльності;

- забезпечення умов для згуртування учнівського колективу з метою самоутвердження й самовираження особистості.

В основі правовиховної діяльності І. Новосад лежать принципи гармонізації родинного й суспільного виховання, безперервності і наступності, єдності навчання та виховання. Визначальним фактором гуманізації та демократизації виховного процесу Ірина Степанівна вважає диференціацію та індивідуалізацію, що сприяє значному оновленню його змісту і форм, розвитку активності, творчої ініціативи в учнівській молоді з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, їхніх нахилів, здібностей, уподобань. Цьому, в першу чергу, сприяє широка мережа гуртків, клубів, секцій, факультативів, курсів за вибором. З цією ж метою для школярів 1-4 класів розроблено гру-мандрівку "Чугайстрик".

Даний досвід актуальний у загальнодержавному масштабі, має перспективу для подальшого поширення.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВИХОВАННЯ

Підготовка і захист матур у загальноосвітніх навчальних закладах Гуцульщини

Адреса: Верховинський гуманітарно-прикладний ліцей

Автор: Зеленчук Іван Михайлович, учитель українознавства, ст. науковий співробітник філії "Гуцульщина" НДІ українознавства МОН України, кандидат фізико-математичних наук

Русій суспільства - творча людина. Кожна на своєму місці. Якщо її можливості не реалізуються, якість життя падає. Культуру нації творить культура особистого духу.

Іван Михайлович Зеленчук сконструював свою педагогічну систему, засновану на філософії українознавства - інтегративній системі, яка поєднує школу з життям, сучасні покоління з минулим. У центрі її — виховання громадянина-патріота України.

Педагогічна система І. М. Зеленчука дає учням можливість реалізувати власні творчі здібності на терені дослідницько-пошукової діяльності, допомагає сформувати в суб'єкті здатність і бажання усвідомити себе як особистість, сприяє входженню школярів у життя, побут, виробничу й культурну сфери своєї етнічної групи.

Вона вибудована на концепції розбудови національної освіти, створеної в Інституті Українознавства МОН України під керівництвом академіка АН ВШ, академіка Міжнародної слов'янської академії, професора П. Кононенка: "Система національної освіти", "Українознавства", "Школа нової генерації - українська національна родина" та ін.; концепції українського національного виховання учнів загальноосвітньої школи в умовах Прикарпаття (проф. Р. Скульський, акад. М. Стельмахович).

Педагогічна система І. Зеленчука виникла в результаті розробки і 8-річної експериментальної перевірки наукового проекту з підготовки і захисту учнями 10, 11 класів матур (випускних творчих робіт) у школах Верховинського району.

Її основні завдання - відродження в навчальних закладах Гуцульщини національної системи навчання і виховання, творення її на основі філософії та методології українознавства. Вона максимально враховує загальнонавчальне у педагогічній теорії та навчально-виховній практиці положення про те, що на процес соціалізації людини, її виховання найголовніший вплив чинить та культура, яка характерна для її найближчого соціального мікросередовища.

Педагогічна система І. Зеленчука не є перенесенням чужої, зарубіжної системи на український національний ґрунт.

Модель трансформації має таке дидактичне забезпечення:

- положення про матуру;
- класифікація випускних творчих робіт;
- програма підготовки і захисту матур;
- методика збору матеріалу (плани, анкети, запитальники, алгоритми, схеми вибору об'єкта дослідження та мотивів цього вибору).

Умови та джерела розвитку педагогічної системи:

- зовнішні - педагогічна позиція автора (І. Зеленчука);
- внутрішні - рівень педагогічної та наукової компетентності;
- володіння технікою досліджень.

ТРУДОВЕ НАВЧАННЯ

Декоративно-ужиткове мистецтво як засіб розвитку і виховання особистості школяра

Автор: Крутофіст Володимир Миколайович, учитель-методист

Адреса: Косівський район, Рожнівська школа ім. Ф. Погребенника - колегіум "Гуцульщина" НаУКМА

Роки вивчення: 1999-2002

Затвердження науково-методичною радою ІППО: 26 грудня 2002 р., протокол № 5

Актуальність досвіду полягає в тому, що вчитель Рожнівської школи ім. Ф. Погребенника - колегіуму "Гуцульщина" НаУКМА Володимир Крутофіст творчо реалізує Державну національну програму "Освіта" стосовно шляхів реформування змісту загальної трудової підготовки, зокрема щодо "...залучення школярів до вивчення народних ремесел". Він по-новому підійшов до організації трудової підготовки учнівської молоді та формування майбутнього трудового потенціалу держави на регіональному рівні.

В основу досвіду покладені ідеї відомого педагога, академіка АПН України, доктора педагогічних наук, професора, колишнього завідувача кафедри НПУ ім. Драгоманова Д. О. Тхоржевського з удосконалення змісту і методики трудового навчання, всебічного розвитку школярів, формування національно свідомої особистості.

Під керівництвом дирекції школи педагогічний колектив розробив модель навчально-виховного процесу, який будується на основі комплексного варіативного змісту освіти, вибору характерних освітніх інноваційних технологій і зорієнтований, у тім числі, на задоволення запитів батьків та учнів щодо

вивчення декоративно-ужиткового мистецтва у школі. Зараз учні мають можливість вивчати різьблення по дереву, художнє ткацтво, кераміку, вишивку. Для цього в школі є належна база, підібрані відповідні фахівці, розроблені навчальні програми, погоджені в Косівському Державному інституті прикладного та декоративного мистецтва і затверджені науково-методичною радою ІППО.

Зміст навчальних програм доповнений окремими модулями з основ композиції, кольорознавства, дизайну, які реалізуються на факультативних заняттях.

Провідною ідеєю досвіду вчителя В. Крутофіста є використання роками напрацьованих народними умільцями технік різьблення по дереву і власних сучасних технологій з декоративно-ужиткового мистецтва для виховання і розвитку особистості школяра, яке здійснюється в контексті життя гуцульського краю, зокрема с. Рожнева. Це відбувається невимушене і природно, так, що дитина навіть не відчуває, що її хтось виховує. Провідна ідея реалізується через:

- вивчення рівня підготовленості дітей до формування вмінь та навичок з художнього різьблення;
- навчання технік різьблення;
- взаємозв'язок уроків трудового навчання з предметами естетичного циклу;
- вивчення історії різьблення з метою формування національної свідомості;
- проведення зустрічей з народними умільцями;
- відвідання виставок;
- участь у конкурсах та виставках;
- співробітництво з вищими навчальними закладами (Інститут прикладного мистецтва ім. В. Касіяна, НаУКМА);
- участь у роботі Малої Академії Мистецтв "Тайстра";
- розробку авторських програм.

За інноваційним потенціалом даний педагогічний досвід є комбінаторним, оскільки на базі чинних програм В. Крутофіст розробив свої регіональні і доповнив їх окремими модулями для факультативних занять (основи композиції, кольорознавства, дизайну).

Набуті знання та практичні вміння учнів підтверджують їхній високий рівень підготовленості під час вступу у відповідні навчальні заклади, участі у виставках, конкурсах.

Так, у 2001 році Михнюк Петро брав участь у Всеукраїнському конкурсі народних ремесел, Стефюк Надія, Левко Ігор - у Міжнародній виставці учнівських робіт у м. Києві, у школі є призери Міжнародного освітнього фонду ім. Я. Мудрого, зльоту обдарованої творчої молоді Гуцульщини.

На обласному конкурсі народних ремесел школа зайняла друге місце.

Розділ 6. Передовий педагогічний досвід³

Тема. Досвід роботи з педагогічними кадрами гірських районів в Івано-Франківській області

Рекомендовано вченою радою ЦІППО 20 червня 2001 року для використання

Інтенсивна реконструкція освіти в Україні зумовлює пошуки шляхів трансформування освітнього процесу на гуманістичних засадах. Одним із проявів такого трансформування є створення Івано-Франківським обласним інститутом післядипломної педагогічної освіти (ректор – Б. Скоморовський) оптимальна, з урахуванням регіональних особливостей система роботи з педагогічними кадрами гірських районів, яка сприяє особистісно професійному розвитку освітян.

Посилена увага до працівників освітніх закладів гірського типу (вони складають третину загальної кількості) мотивується соціально-географічними факторами: значна віддаленість від обласного та районного центрів, труднощі сполучень; проживання в місцевості із складним рельєфом; відсутність належного комплексного інформаційного забезпечення; 22,7 % загальноосвітніх шкіл розташовано в гірських населених пунктах (у тому числі 63 % – інтернатного типу); традиції етнічних груп краю; якісні і змістові зміни в реформуванні освіти.

Інститут оптимізував зміст, розробив та апробував технологію професійної підготовки кадрів гірської місцевості з урахуванням регіонально-етнічних особливостей, особистісно діяльнісного підходу як системоутворюючого принципу підвищення кваліфікації. Науково-теоретичною базою досвіду є концептуальні положення вітчизняних і зарубіжних учених Ю. Бабанського, Г. Вашенка, І. Жерносека, П. Кононенка, Н. Протасової, М. Скаткіна, Р. Скульського, М. Стельмаховича, Б. Ступарника, А. Фурмана.

Складові технології досвіду роботи з педагогічними кадрами гірських районів:

- традиційні і модифікаційні форми курсової, міжкурсної, самоосвітньої підготовки педагогічних кадрів;
- удосконалення дидактичних основ оптимізації змісту освіти через модернізацію форм навчання на діалогічній основі, теоретичному осмисленні педагогічного досвіду, інтеграції науки і практики;
- організація діяльності освітян шляхом творчої трансформації нових ідей у власну методичну систему, створення модифікаційних варіантів педагогічних технологій;
- вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду;
- науково-методичне забезпечення системи загальної середньої освіти.

Новизна досвіду роботи ОІППО з педагогічними кадрами гірських районів в Івано-Франківській області полягає у створенні оптимальних умов для підвищення кваліфікації освітян з урахуванням регіональних особливостей.

Така система роботи дала позитивні результати. Поліпшився якісний склад педагогів, зріс рівень їхньої професійної майстерності, загальної культури, ініціативи. Розширилася мережа освітніх закладів нового типу на базі Верховинського, Долинського, Косівського, Надвірнянського районів. Створений обласний ліцей-інтернат для обдарованих дітей із сільської місцевості. Підвищилась якість навчально-виховного процесу, спрямованого на всебічний розвиток особистості дитини.

³У даному розділі презентуємо передовий педагогічний досвід області, який вирізняється оригінальністю та інноваційною привабливістю

За інноваційним потенціалом досвід комбінаторний, що полягає у новому конструктивному поєднанні методичної роботи. Може використовуватися працівниками освіти в інших регіонах України.

Тема. Підготовка і захист матур у загальноосвітніх навчальних закладах Гуцульщини

Автор – І. Зеленчук, учитель українознавства, ст. науковий співробітник філії “Гуцульщина” НДІ українознавства МОН України, кандидат фізико-математичних наук.

Адреса. Верховинський гуманітарно-прикладний ліцей Верховинського району.

Вивчення та узагальнення. Г. Слободян, завідувач відділу організації освіти і

національного виховання, лабораторії передового педагогічного досвіду; старший викладач кафедри менеджменту та освітніх інновацій; Я. Треф’як, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри методики навчання.

Схвалено науково-методичною радою ОППО 29 грудня 2002 року.

Суть досвіду у конструюванні педагогічної системи на філософії українознавства, яка дає можливість учням реалізувати власні творчі здібності дослідницько-пошукову діяльність, сприяє розвитку особистості школяра входженню у життя, побут, виробничу й культурну сфери своєї етнічної групи.

Педагогічна система ґрунтується на концепції розбудови національної освіти, створеної в Інституті українознавства МОН України під керівництвом академіка АН ВШ, академіка Міжнародної слов’янської академії, професора П. Кононенка; концепції українського національного виховання учнів загальноосвітньої школи в умовах Прикарпаття (проф. Р. Скульський, акад. М. Стельмахович) і розвинулася в результаті розробки та 8-річної експериментальної перевірки наукового проекту з підготовки і захисту учнями 10, 11 класів матур (випускних індивідуальних творчих робіт) у школах Верховинського району.

Провідна ідея досвіду – відродження в навчальних закладах Гуцульщини національної системи навчання і виховання, творення її на основі філософії та методології українознавства. Вона максимально враховує загальновизнане у педагогічній теорії та навчально-виховній практиці положення про те, що на процес соціалізації людини, її виховання найголовніший вплив чинить та культура, яка характерна для її найближчого соціального мікросередовища.

Модель трансформації має дидактичне забезпечення: положення про матуру; класифікація випускних творчих робіт; програма підготовки і захисту матур; методика збору матеріалу (плани, анкети, запитальники, алгоритми, схеми вибору об’єкта дослідження).

Умови та джерела розвитку педагогічної системи: зовнішні – педагогічна позиція автора (І. Зеленчука); внутрішні – рівень педагогічної та наукової компетентності; володіння технологією наукових досліджень.

Назва. Історико-етнографічний огляд Делятинщини. (Програма факультативного курсу)

Автор – О. Клапчук, учитель географії Делятинської школи № 1 Надвірнянського району.

Затверджено науково-методичною радою обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Протокол № 5 від 03. 11. 2006 р.

Колектив або особа, яка апробує, адаптує, упроваджує. Заклади освіти Долинського району.

Науково-методичний супровід. Т. Бершадська, методист лабораторії природничо-математичних дисциплін.

Мета. Формувати систему знань про рідний край як етнографічну територію, господарську діяльність, матеріальну і духовну культуру, народне мистецтво Делятинщини. Розвинути національну свідомість та любов до рідного краю.

Назва. Історія с. Добротів. 7 клас. (Програма факультативного курсу)

Автор – І. Янко, учитель історії Добротівської школи Надвірнянського району.

Затверджено науково-методичною радою обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Протокол № 1 від 28. 02. 2006 р.

Колектив або особа, яка апробує, адаптує, упроваджує. Добротівська школа Надвірнянського району.

Науково-методичний супровід. В. Островський, методист лабораторії суспільно-гуманітарних дисциплін.

Мета. Розвинути краєзнавчі здібності учнів у позакласній роботі. Виховувати шанобливе ставлення до історії та народних традицій рідного краю.

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА І КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕТРА ЛОСЮКА

Додаток У.1

Хронологія життєвого шляху та громадсько-педагогічної діяльності Петра Васильовича Лосюка

«Моїм кредо завжди була турбота про школу, про дітей. Якщо я прийшов до школи без нових ідей не тільки для нормального функціонування, але й для розвитку школи, і нічого не зробив для реалізації задуманого, то вважаю цей день змарнованим».

Петро Лосюк

1936 (4 березня) – народився в с. Яворові Косівського повіту Станіславського воєводства.

1944-1951 – навчання в Яворівській семирічній школі.

1951-1954 – навчання в Косівській середній школі.

1955-1957 – військова служба.

1962 – закінчив з відзнакою фізико-математичний факультет Станіславського державного педагогічного інституту.

1962-1963 – вчитель математики і фізики Яворівської восьмирічної школи.

1963-2013 – директор Яворівської загальноосвітньої школи.

1967 – ініціював реорганізацію Яворівської восьмирічної школи в середню.

1974 – захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук на тему «Моральне виховання старшокласників у процесі оволодіння народним декоративно-прикладним мистецтвом».

1976 – нагороджено нагрудним знаком «Відмінник народної освіти УРСР».

1977 – делегат IV Республіканського з'їзду вчителів.

1978 – організація при Яворівській школі філії Косівської ДЮСШ з гірськолижного спорту.

1979 – нагороджений медаллю А. С. Макаренка; видав книгу «Декоративно-прикладне мистецтво в школі».

1980 – Яворівська школа стала єдиною школою в Україні з власною гірськолижною базою – введено в дію гірськолижну трасу з 300-метровим витягом.

1982 – збудовано і введено в дію нове триповерхове приміщення школи, в якому обладнано 25 навчальних кабінетів, спортивний і актовий зали, їдальню, теплицю, стадіон, ігровий майданчик для молодших школярів.

1985 – нагороджений нагрудним знаком «Відмінник освіти СРСР»; введено в дію плавальний басейн при школі; відкриття комп'ютерного класу «Корвет».

1989 – присвоєно звання «Заслужений учитель Української РСР»; обрання головою гуцульського товариства «Відродження» у с. Яворів.

1990 – участь у міжнародному проєкті «Пілотні школи» з комп'ютеризації навчально-виховного процесу.

1990-1992 – апробація в школі Орієнтовної програми з гуцульщинознавства, розробленої І. А. Пелипейком.

1991 – розробка організаційно-педагогічних засад діяльності гуцульської школи

як регіональної української національної; відкриття у школі літературно-краєзнавчого музею Лесі Українки; обрання головою Гуцульської освітянської ради.

1992 – обрання депутатом Косівської районної ради.

1993 – на базі школи відкрито позашкільний заклад – центр дитячої творчості, утворення Яворівської школи-комплексу; виїзне засідання освітянської секції Першої міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми Гуцульщини» у Яворівській школі; організація ліцейного класу фізико-математичного профілю з основами інформатики в Яворівській школі.

1994 – обрання членом-кореспондентом Академії педагогічних наук України; ініціатор створення науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство»; засновник науково-педагогічного і літературно-краєзнавчого журналу «Гуцульська школа» (1994-2000); розробка концепції Гуцульської школи, яка була опублікована в журналі «Гуцульська школа».

1995 – ініціатор проведення регіональної науково-практичної конференції «Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство у змісті, формах та методах навчання і виховання учнів» (м. Косів, 26 травня 1995 р.).

1996 – ініціатор проведення теоретико-методологічного та методичного семінару «Гуцульщинознавство як розділ науки і навчальний предмет»; урочисте відзначення 150-річчя Яворівської школи; організатор Перших Гуцульських педагогічних читань.

1997 – вихід у світ книги «Гуцульська школа».

1999 – переможець обласного конкурсу «Директор сільської школи».

2000 – видання десятого (ювілейного) номеру журналу «Гуцульська школа», наукових праць: «Гуцульщинознавство в українській національній школі», «Хрестоматія з гуцульщинознавства»; учасник Другої Міжнародної виставки «Освіта, навчання та ділове управління»; на базі школи проведена Міжнародна науково-практична конференція «Комп'ютерне забезпечення навчального процесу в сільській школі»; у школі відкрито «Кімнату духовності» на честь 2000-річчя Різдва Христового під девізом: «З Богом і вірою в Україну – в третє тисячоліття!».

2001 – у школі відкрито музей народного мистецтва Гуцульщини.

2003 – лауреат обласної педагогічної премії ім. М. Стельмаховича.

2004 – школу відвідав віце-прем'єр-міністр України академік М. Жулинський. У книзі відгуків дав високу оцінку школі та її директору Петрові Лосюку; видання навчально-методичного посібника «Школа здібностей: З досвіду розвитку здібностей школярів у Яворівській загальноосвітній школі I–III ступенів».

2005 – лауреат Всеукраїнської премії ім. В. Вернадського.

2006 – нагороджений медаллю НАПН України «Ушинський К. Д.»; з нагоди 35-річного ювілею трудової діяльності Петра Лосюка школу відвідав Президент України Віктор Ющенко; на базі школи організовано і проведено Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Морально-патріотичне виховання дітей та молоді: етнографічні засади»; на Всеукраїнському конкурсі модель Яворівської гуцульської школи посіла перше місце.

2007 – проведено теоретико-методологічний та методичний семінар «Модель розвитку сучасної сільської школи»; вийшла друком монографія «Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі».

2008 – присвоєно почесне звання «Народний вчитель України»; на базі школи проведено Всеукраїнський науково-методичний семінар «Регіональний етнографічний компонент у сучасному освітньому просторі».

2009 – на базі школи проведено регіональну конференцію «Ігор Пелипейко і гуцульська школа».

2010 – Яворівська ЗОШ І–ІІІ ст. стала експериментальним майданчиком Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України наукової теми «Поєднання профільного навчання з професійною підготовкою старшокласників в однокласній сільській школі» (2010-2014). П. Лосюк –науковий керівник; з ініціативи школи 2010 рік оголосили Роком Окуневських. На Всеукраїнському рівні провели урочистості з нагоди 150-річчя від дня народження адмірала Ярослава Окуневського і 135-річчя від дня народження відомої піаністки Ольги Окуневської.

2011 – нагороджений медаллю «Григорій Сковорода» та відзнакою Міжнародного академічного рейтингу «Золота Фортуна» – медаль «20 років Незалежності України».

2012 – Науково-методична рада ІФОШПО прийняла рішення про надання Яворівській ЗОШ І–ІІІ ст. статусу «Авторська школа».

2013 – припинив педагогічну діяльність на посаді директора Яворівської ЗОШ І–ІІІ ст. Продовжив плідно працювати завідувачем науково-дослідної лабораторії «Гуцульська етнопедагогіка та гуцульщинознавство».

2014 – організував «Педагогічний міст» освітян Галицької, Буковинської та Закарпатської Гуцульщини.

2015 – став ініціатором проведення всеукраїнської інтернет-конференції «Національно-патріотичне виховання дітей і молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки»; підготував і видав за власні кошти збірник методичних матеріалів для закладів освіти Гуцульщини «Ростимо юних патріотами України».

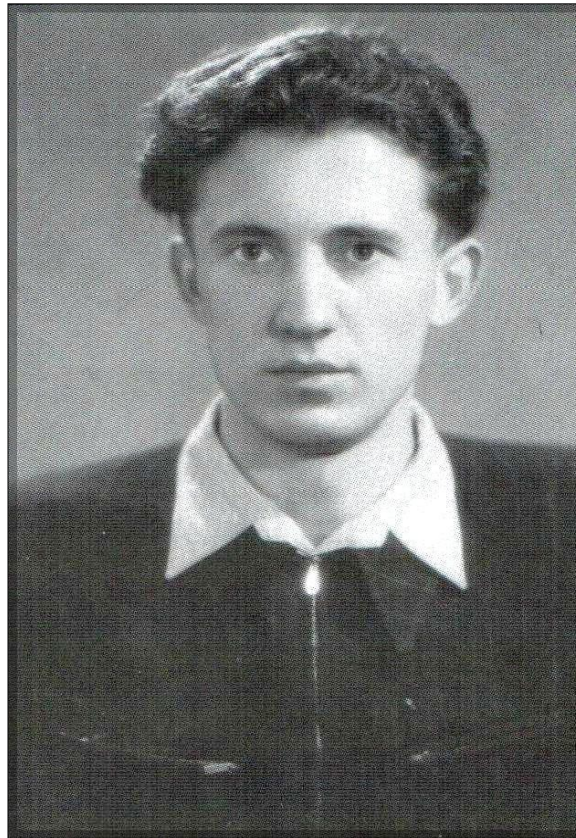
2016 – обраний почесним професором Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника; збудував і відкрив на родинному обійсті приватну книгозбірню для громади рідного села Яворова.

2017 – очолив редакційну раду й авторський колектив дослідників, які в рамках реалізації гуцульщинознавчого проєкту «Мальовнича Косівщина» видали книгу «Косівщина. Освіта».

2017-2019 – розробка регіонального пілотного проєкту «Розбудова нової української школи в гірській місцевості Українських Карпат»; ініціатор видання нової серії навчально-методичної літератури – «Бібліотеки гірської школи».

2020 (10 лютого) – помер Петро Лосюк.

Життєвий і творчий шлях Петра Лосюка у фотографіях і документах [315]

Петро Лосюк – студент фізико-математичного факультету Станіславського державного педагогічного інституту (фото з дошки пошани інституту, 1958 р.)

Диплом з відзнакою П. Лосюка – випускника Станіславського державного педагогічного інституту (1962 р.)

Посвідчення П. Лосюка – члена-кореспондента АПН України (1994 р.)

Посвідчення П. Лосюка про нагородження його нагрудним знаком «Василь Сухомлинський» (2006 р.)

УКАЗ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ

Про відзначення державними нагородами України
працівників підприємств, установ та організацій
з нагоди Дня незалежності України

За значний особистий внесок у соціально-економічний, культурний
розвиток Української держави, вагомі трудові досягнення та з нагоди
17-ї річниці незалежності України ПОСТАНОВЛЯЮ:

• • •

у Івано-Франківській області:

• • •

Присвоїти почесні звання:

«НАРОДНИЙ ВЧИТЕЛЬ УКРАЇНИ»

ЛОСЮКУ Петру Васильовичу – директорові Яворівської загальноос-
вітньої школи І–ІІІ ступенів, Косівський район

• • •

№ 726/2008
19 серпня 2008 року
м. Київ

Президент України
Віктор ЮЩЕНКО

П. Лосюк – «Народний вчитель України» (2008 р.)

П. Лосюк серед учнів Яворівської школи – юних різьбярів (1977 р.)

П. Лосюк серед науковців Відділення теорії та історії педагогіки АПН України
(у другому ряду четвертий зліва)

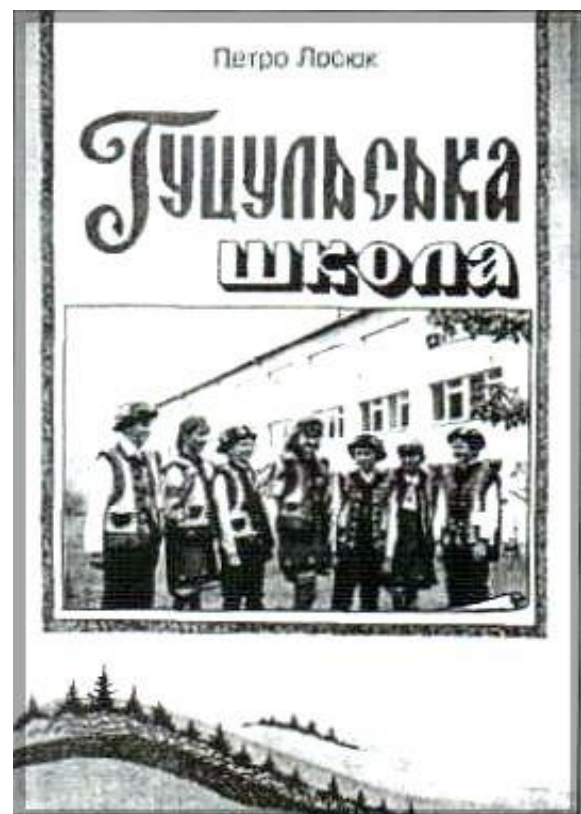
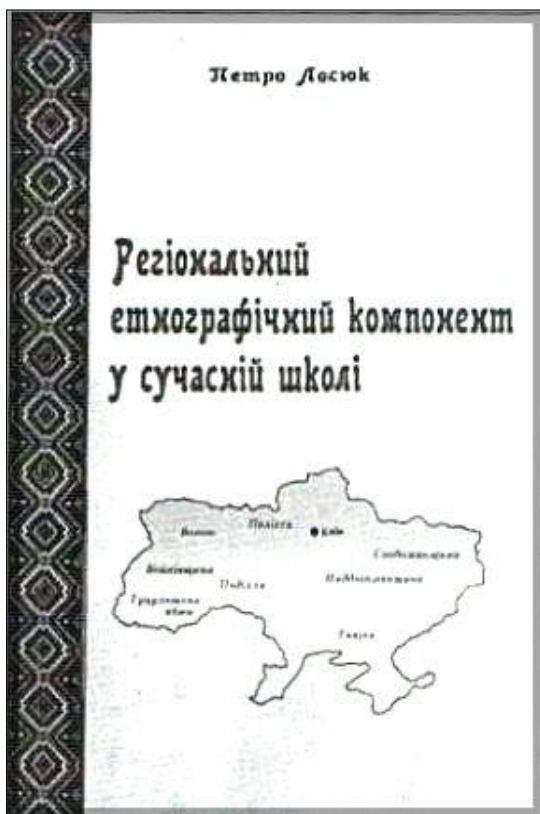
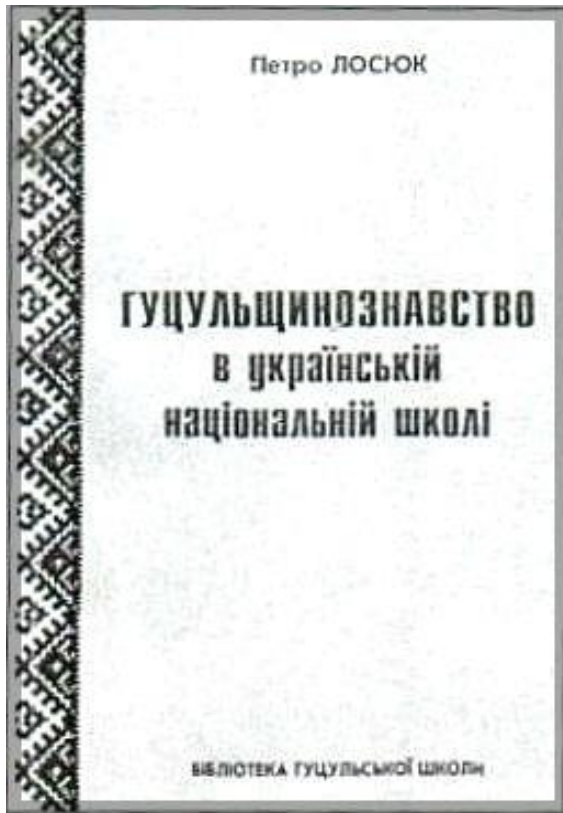

Посвідчення про нагородження П. Лосюка медаллю «Григорій Сковорода» (2011)

Після урочистої церемонії Всеукраїнського заходу Міжнародного академічного рейтингу «Золота Фортуна» – нагороджений медаллю «20 років Незалежності України» (2011)

Праці П. Лосюка

**Хронологічний показник праць фундатора гуцульщинознавства
Петра Лосюка (1970-2019)**

1970

1. Фільм про різьбярів. *Народна творчість і етнографія*. 1970. № 4.
2. Учні вибирають професію. *Радянська школа*. 1970. № 2.

1971

3. Декоративно-прикладне мистецтво в школі. *Народна творчість і етнографія*. 1971. № 5.
4. Яворів. Історія міст і сіл УРСР. Івано-Франківська обл. Київ, 1971.

1974

5. Моральне виховання старшокласників у процесі оволодіння декоративно-прикладним мистецтвом : дис. ... канд. пед. наук. Москва, 1974.

1975

6. З досвіду формування моральних якостей старшокласників – орієнтування їх на вибір професії. *Радянська школа*. 1975. № 10.

1977

7. Важливі чинники комплексного підходу до виховання. *Радянська школа*. 1977. № 6.

1979

8. Декоративно-прикладне мистецтво в школі. Київ : Радянська школа, 1979. 56 с.
9. Виховання громадської активності учнів у пришкольньому інтернаті. *Радянська школа*. 1979. № 12.
10. Про використання досягнень педагогічної науки в навчально-виховній роботі школи : методичні рекомендації. Івано-Франківськ. 1979.

1986

11. Підготовка учнів до праці в спільній роботі школи і сім'ї. *Передовой педагогический опыт*. Москва, 1986.

1988

12. Шкільний трудовий центр. *Школа и производство*. 1988. № 6.

1990

13. Пізнай себе і дітей. *Радянська школа*. 1990. № 8.

1991

14. Музей Лесі Українки у Яворові. *Поліття*. 1991. №5. с. 4.
15. Школа на Гуцульщині: вчора, сьогодні, завтра. *Поліття*. 1991. № 28. с. 2.
16. Ласкаво просимо на Гуцульщину. *Гуцулія* (Чикаго). 1991. № 1-2.

1993

17. Гуцульській школі бути, або про Яворівську модель школи на Гуцульщині, гідну ХХІ століття. *Поліття*. 1993. № 6-7. с. 1, 7.
18. Гуцульська школа – необхідна умова відродження Гуцульщини. *Поліття*. 1993. № 22-23. С. 2.
19. Гуцульська школа і проблеми відродження Гуцульщини. Гуцульщина: перспективи її соціально-економічного і духовного розвитку в незалежній Україні : матеріали наукової конференції Першого світового конгресу гуцулів в Івано-Франківську 17-18 серпня 1993 р. Івано-Франківськ, 1994. С. 122-124.
20. Використання в школі етнопедагогіки гуцулів. Традиції української етнопедагогіки і їх використання в навчально-виховній роботі. Київ, 1993.
21. Створення гуцульської школи – необхідна умова відродження Гуцульщини. Проблеми Гуцульщини. Чернівці, 1993.

1994

22. Концепція Гуцульської школи як регіональної української національної школи. *Гуцульська школа*. 1994. № 1. С. 5-6.
23. Поради до планування і організації системи національного виховання школярів. *Гуцульська школа*. 1994. № 2. С. 5-10.

1995

24. Концепція Гуцульської школи в контексті Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). *Гуцульська школа*, 1995. № 2. С. 9-10.
25. Подбаймо про юні таланти Гуцульщини. *Гуцульська школа*, 1995. № 5. С. 15-16.
26. Регіональна програма “Освіта Гуцульського краю” на виконання Державної національної програми “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). *Гуцульська школа*. 1995. № 5. С. 5-10.
27. *Гуцульська школа. Педагогічна газета*. 1995. № 6.
28. Гуцульщинознавство в системі національного виховання учнів. Система національного виховання як фактор цілісного розвитку особистості. *Актуальні проблеми та історичний досвід* : матеріали обласної наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 10 лист. 1995 р.). Івано-Франківськ, 1995. С. 33–37.

1996

29. Інформатизація освіти: сучасний стан і перспективи. *Гуцульська школа*. 1996. № 1. С. 7-8.

1997

30. *Гуцульська школа: до 150-річчя Яворівської середньої школи*. Косів : Писаний Камінь, 1997. 122 с.
31. Корекція навчальних програм і розробка тематичного планування з гуцульщинознавства. *Гуцульська школа*. 1997. № 1. С. 53-54.
32. Семенкові канікули. *Початкова школа*. 1997. № 4. С. 34-35.
33. Українознавство у навчально-виховному процесі гуцульської школи. *Українознавство у педагогічному процесі освітніх установ* : збірник статей / за ред. Р. Скульського, В. Костіва. Івано-Франківськ, 1997. С. 240-242.

1998

34. Організаційно-дидактичні основи розвивального навчання. *Психолого-педагогічні та методичні проблеми розвивального навчання* : тези Всеукр. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ, 1998. С. 18-19.
35. «Школа здібностей». Розвиток здібностей особистості школяра в умовах навчально-виховного комплексу гуцульської школи. *Гуцульська школа*. 1998. № 1. С. 45-48.

1999

36. *Гуцульська школа. Директор школи*. 1999. Березень. № 11. С. 2-5.
37. Науково-методичне забезпечення екологічного виховання школярів Гуцульщини. *Гуцульська школа*. 1999. № 1. С. 51-53.
38. Розвиток творчих здібностей і естетичне виховання школярів у процесі оволодіння декоративно-прикладним мистецтвом. *Декоративно-прикладне мистецтво і дизайн: проблеми і перспективи* : зб. матеріалів наук. практ. конф. Івано-Франківськ, 1999. С. 21-23.
39. Сільська школа: шляхи виживання і розвитку. *Гуцульська школа*. 1999. № 1. С. 3-6.

2000

40. Використання комп'ютерів при вивченні навчальних предметів – важливий чинник особистісно орієнтованого навчання. *Гуцульська школа*. 2000. № 9/10. С. 16-17.

2001

41. Гуцульщинознавство в українській національній школі / АПН України, Н.-д. лаб. "Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство". Косів : Писаний Камінь, 2001. 165 с.
42. Упоряд.: Хрестоматія з гуцульщинознавства: для загальноосвіт. шк., гімназій, ліцеїв та вищ. навч. закл. АПН України. Косів : Писаний Камінь ; Снятин : ПрутПринт, 2001. 655 с.
43. Комп'ютерне забезпечення навчального процесу в сільській школі. *Джерела*. 2001. № 3-4. С. 41-43.
44. Екологічна освіта і виховання в навчальних закладах Гуцульщини. *Джерела*. 2001. № 1-2. С. 105-108.
45. Гуцульська школа як феномен оновлення змісту освіти в регіоні : матеріали XI Міжнародного гуцульського фестивалю, Всеукраїнського літературно-мистецького свята «Криворівня-2001». Верховина, 2001. С. 63-65.

2002

46. Гуцульська школа як феномен оновлення змісту освіти в регіоні. *Проблеми відродження та розвитку матеріальної і духовної культури гуцулів* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Івано-Франківськ, 2002. С. 63-65.
47. Мистецтво села Яворова. *Гуцульщина*. 2002. № 59. С. 32-33.
48. Ред.: Гуцульщина: короткий довідник / за ред. П. Лосюка. Снятин : Прут Принт, 2002. 124 с.

2003

49. Гуцульська школа, до якої йшов усе життя. *Сільська школа : реалії та перспективи*. Вип. 1 / упор. Келембет Л., Пониполяк Г. Снятин : Прут Принт, 2003. С. 60-74.

2004

50. Ліс і проблеми малих річок. *Лісова інженерія: техніка, технологія і довкілля* : наук. вісн. Укр. держ. лісотехн. ун-т. Львів, 2004. Вип. 14.3. С. 214-219.
51. Ред.: Спільна робота школи, сім'ї та громадськості у вихованні екологічної культури учнів і молоді : зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. / за ред. П. Лосюка. Снятин : Прут Принт, 2004. 200 с.
52. Ред.: Школа здібностей: з досвіду розвитку здібностей школярів у Яворівській ЗОШ I-III ступенів : метод. посіб. АПН України / за ред. Петра Лосюка. Снятин : Прут Принт, 2004. 198 с.
53. Гуцульська школа: як ми до неї йшли. *Гуцульський календар*. 2004. С. 74-75.

2005

54. Педагогічний міст: Гуцульщина – Марамуреш. *Освітнянське слово*. 2005. № 38. С. 2.

2006

55. Модель розвитку сучасної гуцульської школи як регіональної української національної. *Морально-патріотичне виховання дітей та молоді: етнографічні засади* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Косів-Вижниця, 26-28 жовт. 2006 р. Снятин, 2006. С. 37-55.
56. Професор Роман Скульський і гуцульська школа. *Обрії*. 2006. № 1. С. 14-17.
57. Ред.: Творчість юних : зб. твор. робіт обдар. молоді Гуцульщини / за ред. П. Лосюка. Снятин : Прут Принт, 2006. 212 с.

2007

58. Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі: (на прикладі Гуцул. регіону) : монографія / Бібліотека гуцульської школи, АПН України, Н.-д. лаб.

- “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство”. Снятин : Прут Принт, 2007. 156 с.
59. Гуцульська школа майбутнього. *Моделі розвитку сучасної української школи* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Черкаси-Сахнівка, 11-13 жовт 2006 р. / АПН України, Ін-т педагогіки. Київ, 2007. С. 212-214.
60. Модель сучасної гуцульської школи. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* : зб. наук. пр. до 15-річчя АПН України : у 5 т. АПН України. Київ, 2007. Т. 1 : Теорія та історія педагогіки. С. 165-185.
61. Формування народознавчої компетентності педагога в гуцульській школі. *Народознавча компетентність дітей і молоді: принципи та методи дослідження* : зб. наук. пр. / за ред. Н. Лисенко. Івано-Франківськ, 2007. С. 236-246.

2008

62. Гуцульщинознавство в дошкільному вихованні дітей. *Вісн. Прикарпат. ун-ту. Педагогіка*. Івано-Франківськ, 2008. Вип. 17/18. С. 83-91.
63. Рец.: Сільська школа: реалії та перспективи : наук.-метод. зб. матеріалів. Вип. 2/3 / Івано-Франків. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. Івано-Франківськ. 2008. 141 с.
64. Гуцульська школа майбутнього (основні напрямки розвитку Яворівської загальноосвітньої школи-комплексу I–III ступенів на 2007-2011 роки). *Гірська школа Українських Карпат*. 2008-2009. № 4-5. С. 64-66.

2009

65. Гуцульська школа, до якої йшов усе життя. *Сільська школа: реалії та перспективи* / Івано-Франків. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. 5-те вид. Снятин, 2009. С. 60-74.
66. Гуцульська школа майбутнього. *Позаклас. час*. 2009. № 11/12. С. 49-50.
67. Гуцульська школа – через традиції до майбутнього. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2009. 30 жовт.
68. Гуцульська школа як регіональна українська національна. *Сільська школа: реалії та перспективи* / Івано-Франків. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. 5-те вид. Снятин, 2009. С. 6-12.
69. Гуцульщинознавство – дієвий чинник формування народознавчої компетентності учнів початкової школи. *Етнопедагогічна складова процесу формування компетентності молодших школярів* : навч.-метод. посіб. / за ред. О. Будник. Київ ; Івано-Франківськ, 2009. С. 204-213.
70. Модель гуцульської школи майбутнього. *Розвиток інноваційного потенціалу сільської школи: завдання, реалії, перспективи*: матеріали міжрегіон. наук.-практ. конф., 3 листоп. 2009 р. / Ін-т педагогіки АПН України, Донец. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти. Донецьк, 2009. С. 105-108.
71. Професор Роман Скульський і гуцульська школа. *На пошану Романа Скульського* : наук.-інформ. вид. Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2009. С. 47-57.
72. Упоряд.: Сільська школа: реалії та перспективи / Івано-Франків. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ; упоряд.: Людмила Келембет, Петро Лосюк. 5-те вид. Снятин : Прут Принт, 2009. 121 с.

2010

73. Вшануймо видатних земляків. *Гуцульський край*. Косів, 2010. 10 лют.
74. Як ми йшли до гуцульської школи. Духовні скарби Ігоря Пелипейка : статті, спогади, документи / упоряд.: М. М. Вінтоняк-Іванчук, А. Г. Григорук Косів, 2010. С. 61-64.
75. Рец.: Сільська школа: реалії та перспективи / Івано-Франків. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ; упоряд. Людмила Келембет. 6-те вид. Снятин : Прут Принт, 2010. 129 с.

76. Моя Гуцульщина: уроки гуцульщинознавства в початковій школі / за ред. П. Лосюка. Снятин : Прут Принт, 2010. 352 с.
77. «Гуцульська гражда» розправляє крила. *Гуцульська гражда*. 2010. № 1. С. 1.
78. Бути «Гуцульській гражді». *Гуцули і Гуцульщина*. 2010. № 1. С. 10.
79. Врятуємо однокомплектну школу – врятуємо село. *Освіта України*. 2010. 23 квітня.
80. Гуцульська школа – через традиції до майбутнього. *Гуцульська гражда*. 2010. № 1. С. 2.

2011

81. Гуцульська школа, до якої йшов усе життя. *Народний учитель України Петро Лосюк : статті, дослідження, документи* / Н.-д. лаб. “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство” НАПН України. Снятин, 2011. С. 70-78.
82. Гуцульська школа: реалії та перспективи. *Гуцульський край*. Косів, 2011. 30 верес. (№ 39). С. 4.
83. Гуцульська школа як регіональна українська національна. *Народний учитель України Петро Лосюк: статті, дослідження, документи* / Н.-д. лаб. “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство” НАПН України. Снятин, 2011. С. 55-61.
84. З любов’ю до рідного краю. *Гуцульський календар*. 2011. С. 67.
85. Замкнута система: інтерв’ю з директором Яворів. ЗОШ І–ІІІ ст. Косів. р-ну, чл.-кор. Нац. акад. пед. наук, нар. вчителем України П. Лосюком про реформування освіти для ліквідації проблеми малокомплект. шк. / провела Ольга Мончук. *Галичина*. Івано-Франківськ, 2011. 1 лют. № 15. С. 6.
86. Концептуальні основи гуцульської школи. *Народний учитель України Петро Лосюк: статті, дослідження, документи* / Н.-д. лаб. “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство” НАПН України. Снятин, 2011. С. 61-69.
87. Ростимо народних умільців. *Народний учитель України Петро Лосюк: статті, дослідження, документи* / Н.-д. лаб. “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство” НАПН України. Снятин, 2011. С. 38-54.
88. Щоб не замулити чисті джерела. *Народний учитель України Петро Лосюк: статті, дослідження, документи* / Н.-д. лаб. “Гуцульська етнопедагогіка і гуцульщинознавство” НАПН України. Снятин, 2011. С. 93-105.
89. Як ми йшли до гуцульської школи. *Гуцули і Гуцульщина*. Косів, 2011.
90. Як ми йшли до гуцульської школи. *Освітянський вісник*. 2011. № 9. С. 2.
91. Як ми прийшли до гуцульської школи. *Освітянський вісник*. Косів, 2011. 24 листоп. (Чис. 9). Спецвип. до 20-ліття Гуцульської школи. С. 2.
92. Як навчити професора. *Освітянський вісник*. Косів, 2011. 24 листоп. (Чис. 9). Спецвип. до 20-ліття Гуцульської школи. С. 11.
93. Врятуємо сільську школу – врятуємо село. *Гуцули і Гуцульщина*. 2011. № 2. С. 43-44.
94. Здібний організатор. Дмитро Никифоряк. *Гуцульський календар*. 2011. С. 43.

2012

95. Гуцульська школа майбутнього: інтерв’ю з директором Яворів. ЗОШ І–ІІІ ст., чл.-кор. НАПН України, канд. пед. наук, нар. вчителем України П. Лосюком / інтерв’ю провела Л. Безпалова. *Гуцульський край*. Косів, 2012. 5 жовт. № 40. С. 5.
96. 2012 рік – мистецький рік династій різьбярів Шкрібляків-Корпанюків. *Гуцульський край*. Косів, 2012. 27 січ. № 4. С. 3.
97. Зробимо Косівщину привабливою для туристів. *Гуцульський край*. Косів, 2012. 2 берез. № 9. С. 5.
98. Петро Лосюк: Невже чиновники не усвідомили істину: врятуємо сільську школу – врятуємо село? *Галичина*. 2012. 20 листоп.

99. Петро Лосюк: “Я завжди був народним учителем” : до 50-літ. ювілею пед. діяльності. *Освітнянський вісник*. Косів, 2012. 29 жовт. Чис. 8. С. 6-7.
100. Поєднання профільного навчання старшокласників з трудовою підготовкою як нова дидактична система. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* : зб. наук. праць : в 5 т. НАПН України. Київ, 2012. Т. 1: Загальна педагогіка та філософія освіти. С. 331-345.
101. Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / Бібліотека гуцульської школи ; за ред. Петра Лосюка, Аделі Григорука. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с.

2013

102. Учитель повинен мати Божу іскру: директор гуцульської школи відзначає 50-річний ювілей своєї праці. *Педагогічна газета*. 2013. Трав. № 5. С. 4.
103. Я завжди був народним учителем. *Освітнянський вісник*. 2013. № 7.
104. Якість шкільної освіти: теорія, реалії і перспективи. *Гуцульський край*. 2013. 30 серпня.
105. Інновації потребують прагматизму. Панорама результативних уроків. Косів : Писаний камінь, 2013. С. 5-6.
106. Шана великому Кобзареві. *Гуцульський край*. 2013. 15 серпня.

2014

107. Гуцульська школа майбутнього: інтерв'ю із П. Лосюком, директором Яворів. ЗОШ I–III ст.
108. Вшануймо співця Гуцульщини. *Освітнянський вісник*. 2014. № 5. С. 1-2.
109. У поєднанні науки й практики – запорука успіху. *Освітнянський вісник*. 2014. № 6-7. С. 18.
110. Від неписьменності до української гуцульської школи європейського рівня. Яворів: історія, етнокультура. Косів : Писаний Камінь, 2014. С. 114-124.
111. Підготовка захисників Вітчизни. *Гуцульський край*. 2014. 15 серпня.
112. Опришківський рух на Гуцульщині та участь в ньому мешканців Яворова. Яворів: історія, етнокультура. Косів.: Писаний Камінь, 2014. С. 125-130.

2015

113. Гуцульщинознавство як регіональний етнографічний компонент в сучасному освітньому просторі. *Ростимо юних патріотами України*. Косів: Писаний Камінь, 2015. С. 90-93.
114. Національно-патріотичному вихованню дітей та учнівської молоді – систему. *Ростимо юних патріотами України*. Косів : Писаний Камінь, 2015. С. 3-7.
115. «Етнічний» чи «етнографічний»... *Галичина*. 2015. № 7. С. 4.
116. Пропозиції Клубу інтелігенції імені І. Пелипейка. *Гуцульський край*. 2015. 15 травня.
117. Моїм покликанням є національно-патріотичне виховання дітей і молоді. *Гуцульський край*. 2015. 30 жовтня.

2016

118. На вістрі часу. Освітньо-краєзнавчі статті. Косів : Писаний Камінь, 2016. 276 с.
119. Гуцульській освітянській раді – 25. *Галичина*. 2016. № 60. С. 5.
120. Відкритий лист прем'єр-міністру України В. Гройсману, міністру освіти і науки України Л. Гриневич. *Освітнянський вісник*. 2016. № 8. С. 4.
121. Гуцульщинознавство в змісті, формах і методах навчально-виховного процесу. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедagogіки* : матеріали Всеукраїн. наук.-прак. Інтер.-конф., 20 жовт. – 20 листоп. 2015 р. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2016. С. 49-57.

122. Регіональний етнографічний компонент як засіб формування ідентичності українця, громадянина-патріота України (на прикладі вивчення гуцульщинознавства). *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки* : матеріали Всеукраїн. наук.-прак. Інтер.-конф., 20 жовт. – 20 листоп. 2015 р. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2016. С. 58-63.

123. Орієнтовний курс “Гуцульщинознавство” для випускних 9 і 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки* : матеріали Всеукраїн. наук.-прак. Інтер.-конф., 20 жовт. – 20 листоп. 2015 р. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2016. С. 146-148.

2017

124. Косівщина. Освіта. Косів : Писаний Камінь, 2017. 160 с.

125. Косівщина на тлі історії та сучасності. *Український феномен Гуцульщини: національний та європейський контексти*. Коломия : Вік, 2017. С. 187-193.

2018

126. Ред: Вчені горяни – гірській школі. Косів : Писаний Камінь, 2018. 335 с.

127. Школа перехідного періоду. *Галичина*. 2018. № 55. С. 15.

128. Забезпечимо функціонування і реформування гірської школи. *Гуцульський край*, 2018. № 43. С. 5.

129. Що треба зробити для порятунку гірських шкіл. *Галичина*. 2018. № 93-94. С. 19.

130. Врятуємо гірську школу – врятуємо Карпати. *Верховинські вісті*. 2018. № 45. С. 9.

131. Гірська школа перехідного періоду: для вчителів і керівників гірських закладів освіти та відділів освіти. Косів : Писаний Камінь, 2018. 36 с.

2019

132. Преференції для гірської школи. *Галичина*. 2019. № 36. С. 6.

133. Гірській школі – етнокультурну ідентичність. *Верховинські вісті*. 2019. № 34. С. 3.

134. Врятуємо гірську школу – врятуємо Карпати. *Гуцульський край*. 2019. № 45. С. 2.

135. Науково-дослідній лабораторії – 25. *Гуцульський край*. 2019. № 32. С. 1.

**Врятуємо сільську школу – врятуємо село
(виступ Петра Лосюка на загальних зборах
Національної академії педагогічних наук України 17 березня 2011 року)
[315]**

Обговорюючи звіт за 2010 рік, ми, члени Академії, аналізуємо роботу нашого відділення загальної педагогіки та філософії освіти і виконання свого індивідуального плану. У відділенні панує творча атмосфера. Це сприяє тому, що навіть у віддаленому гірському куточку України можна успішно проводити дослідно-експериментальну роботу.

Так, за останні роки теоретично обґрунтували організаційно-педагогічні засади гуцульської школи як регіональної української національної та впровадили регіональний етнографічний компонент – гуцульщинознавство в систему навчально-виховного процесу загальноосвітніх навчальних закладів Гуцульщини.

Важливим є те, що все це не тільки продекларували, як часто буває з численними концепціями, зокрема і профільного навчання, але підготували необхідне навчально-методичне забезпечення (близько 30 посібників, хрестоматій, довідників, журнал “Гуцульська школа” та ін.). І видали це без жодної копійки з державного бюджету.

З метою поширення набутого досвіду в інших етнографічних регіонах України (Поділлі, Поліссі, Наддніпрянщині, Слобожанщині, Таврії та ін.) за активної допомоги академіка-секретаря О.В. Сухомлинської, вченого секретаря Г.П. Пустовіта, за сприяння керівників Академії В. Г. Кременя і В. М. Мадзігона та інших провели на нашій базі Всеукраїнську науково-практичну конференцію “Морально-патріотичне виховання дітей та молоді: етнографічні засади”, Всеукраїнський науково-методичний семінар “Регіональний етнографічний компонент у сучасному освітньому просторі” та регіональну науково-практичну конференцію “Модель сільської школи майбутнього в Гуцульському регіоні України”. Певного досвіду у вивченні київщинознавства набули педагоги Київщини, є паростки вивчення слобожанознавства та таврієзнавства.

Чи варто цим займатись і чи потрібне воно?

Виховання любові до рідного порога, до своєї маленької батьківщини, а відтак до України важко переоцінити. Підтвердження такі.

Перше. Якби не закривали сільські школи (за офіційною статистикою тільки з 2003 року закрили близько 800 сільських шкіл), то сьогодні ми мали б на селі потомків споконвічних гречкосіїв і не йшли б з простягнутою рукою за гречкою до Китаю. Там, не маючи таких чорноземів, як в Україні, годують півтора мільярда китайців та ще й експортують гречку, рис.

Друге. У тих школах, що залишились, злочинно знищили трудове навчання дітей. Сільських дітей з раннього віку залучають до праці, сільський житель був і є трудолюбом. А в школі мають тільки один урок трудового навчання на тиждень. Зате невпинно збільшують кількість предметів. Хіба перебуваючи в полоні ілюзій, міркуючи, щоб учні були здоровими, потрібно ввести предмет основи здоров'я, вихованими – етику, віруючими – християнську етику, культурними – художню культуру.

Третє. Ми не сидимо, склавши руки. Але як подолати бюрократію? Звернулися до Верховної Ради, до Міністерства освіти і науки, до шести народних депутатів з Івано-Франківщини. Одержали дві формальні відписки з Міністерства освіти і науки про те, що все впирається в Мінфін.

Суть звернення полягає в тому, щоб у 10-11 класах однокласних сільських шкіл поєднати профільне навчання з допрофесійною і професійною підготовкою. Це дасть можливість випускникам і вступати до ВНЗ, і професійно підготуватися до праці, до життя. А це можливо здійснити, створивши групи в кількості не менше п'яти осіб.

Опоненти скажуть, що для цього є міжшкільні навчально-виробничі комбінати та професійно-технічні навчальні заклади. Але в них тільки технологічний профіль. А освітні округи в гірських умовах – це поки що марево.

Четверте. Ми готові втілювати в практику розроблену академіком Мадзігоном нову дидактичну систему в однокласній сільській школі – поєднання профільного навчання, наприклад, суспільно-гуманітарний і природничо-математичний профілі з допрофесійною і професійною підготовкою учнів 10-11 класів.

У нашій школі вже апробовані такі варіативні технологічні модулі, як “Основи господарювання в гірській місцевості”, “Основи родинної економіки в ринкових умовах”, “Деревообробництво”, “Технологія ткацтва (ліжникарство)”, “Лісівництво”, “Туризм”. Це можливо здійснити при створенні в класі малочисельних груп.

П'яте. Звертаємось до Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, НАПН України, народних депутатів, присутнього заступника голови профільного Комітету Верховної Ради України В. С. Курила домогтись внесення до пункту 3 статті 14 Закону України “Про загальну середню освіту” такого доповнення:

“У 10-11 класах сільських однокласних загальноосвітніх навчальних закладах у групах для профільного навчання, допрофесійної і професійної підготовки кількість учнів повинна становити не менше як п'ять осіб”.

Закінчую істиною: “Врятуємо сільську школу – врятуємо село”. Тоді буде гречка і до гречки. Інакше без справжнього господаря землі на чорноземах замість золотистої пшениці гулятиме перекотиполе, а Карпати втратять свою привабливість, покрившись непрохідними чагарниками.

Дякую за увагу!

Авторська програма дослідно-експериментальної роботи в
Яворівській ЗОШ І–ІІІ ст. «Школа здібностей»,
розроблена П. Лосюком, 1997 р.

ПЕТРО ЛОСЮК, член-кореспондент АПН України, кандидат педагогічних наук,
заслужений учитель України, директор Яворівської ЗОШ І–ІІІ ст.

“ШКОЛА ЗДІБНОСТЕЙ”

(РОЗВИТОК ЗДІБНОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ШКОЛЯРА В УМОВАХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ ГУЦУЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ)

Авторська програма дослідно-експериментальної роботи
в Яворівській ЗОШ І–ІІІ ступенів

ВИКОНАВЦІ: педагогічні колективи Яворівської
ЗОШ І–ІІІ ступенів та Яворівського центру дитячої
творчості.

ОРГАНІЗАТОРИ: управління освіти Івано-Фран-
ківської облдержадміністрації (начальник ДЗВІНЧУК
ДМИТРО ІВАНОВИЧ) та відділ освіти Косівської
райдержадміністрації (завідувач КУРІНЦЬ ВАСИЛЬ
КОРИВНИЧ)

НАУКОВЕ КЕРІВНИЦТВО: ОРБАН ЛІДІЯ ЄР-
НЕСТІВНА, завідувачка кафедри соціальної психо-
логії Прикарпатського університету ім. В. Стефаника,
доктор психологічних наук, професор;
СКУЛЬСЬКИЙ РОМАН ПАВЛОВИЧ, директор
Науково-методичного центру “Українська етнопедого-
гіка і народознавство” АПН України і Прикарпатсь-
кого університету ім. В. Стефаника, член-кореспондент
АПН України, кандидат педагогічних наук, професор

НАУКОВЕ КОНСУЛЬТУВАННЯ: КИРИЛЕН-
КО СВІТЛАНА ВОЛОДИМИРІВНА, завідувачка від-
ділу проблем національного виховання Інституту зміс-
ту і методів навчання Міністерства освіти України;
МОСКАЛЕЦЬ ВІКТОР ПЕТРОВИЧ, завідувач ка-
федри загальної психології Прикарпатського універ-
ситету ім. В. Стефаника, доктор психологічних наук,
професор;
СКОМОРОВСЬКИЙ БОГДАН ГРИГОРОВИЧ,
ректор Івано-Франківського Інституту післядипломної
освіти педагогічних працівників, кандидат педагогіч-
них наук, доцент

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес розбудови Української державності потре-
бує підготовки нової генерації високоосвічених фахів-
ців, які виявлятимуть себе як особистості, діятимуть
цілеспрямовано, прийматимуть правильні, осмислені
рішення. Зрозуміло, що виховання ділової людини
повинно відбуватися вже в шкільні роки. Тому в да-
ний час особливо необхідно створити зовнішні і внут-
рішні умови для розвитку здібностей кожної дитини,
тобто для процесу саморозвитку і самореалізації. Та-
кож необхідно, щоб школярі були вірними не тіль-
ки в християнському розумінні, але й повірили у свої
власні ресурси – фізичні, розумові, духовні.

Загальновідомо, що в даний час лише окремим вчи-
телям вдається здійснювати диференціацію навчання.
А взагалі панують репродуктивні методи навчання, що
зводиться до оволодіння інформацією шляхом меха-
нічного запам'ятовування. Диференціація навчання
лише декларується, індивідуальні особливості учнів по-
суті не виявляються і не враховуються. Не вирішують
проблема навчання обдарованих дітей і факультативні
заняття. Отже, навчання в школі, через яке повинні
пройти всі діти, є особистісно не зорієнтованим. Тому
в містах в останні роки для навчання обдарованих ді-
тей створені нові типи навчальних закладів: гімназі-
лицей, коледжі.

А як бути в селі, зокрема в гірському гуцульсько-
му краю? Сьогодні немає потреби нікого переконува-
ти в тому, що село живе і розвивається до того часу,
доки в ньому живе багатим духовним життям школа.
Але нині, особливо для майб. гірської незалежної Укра-
їни, замало тільки її існування.

Для того, щоб наша держава стала в один ряд з
високорозвинутими країнами світу, потрібний високий
інтелектуальний потенціал і сільських жителів. Тому
необхідно вирішувати проблему, як вчити обдарова-
них сільських дітей. Якщо відправити на навчання в
гімназію чи лицей, то в місті на асфальті обривається
живильний корінець народних традицій, а дітям і
родоводу. Друга проблема сьогодні далеко не кожна
сільська сім'я зможе утримувати учня в місті.

Отже, сільський житєць знову змушений в дорівню-
му становищі з міським.

Теперішні п'ятикласники, не говорячи вже про пер-
шокласників, закінчать школу у XXI столітті. Для них
радикальне реформування освіти потрібне сьогодні, а
не через 5-10 років, тому ми маємо подбати про них
сьогодні.

В результаті багаторічних педагогічних пошуків
педагоги Яворівської ЗОШ І–ІІІ ступенів прийшли до
такого висновку: альтернативна освіта можлива і у від-
даленій сільській загальноосвітній школі в умовах на-
вчально-виховного комплексу. Тому й проводиться
даний експеримент.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Підготовка підлітків до життя в умовах переходу
до ринкової економіки, підведення кожного школяра
до оволодіння професією на основі комплексного діаг-

носування і створення умов для розвитку здібностей особистості школяра в умовах навчально-виховного комплексу гуцульської школи.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Діяльність навчально-виховного комплексу "Школа – центр дитячої творчості" з розвитку здібностей особистості школяра.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес розвитку здібностей особистості школяра в умовах навчально-виховної діяльності гуцульської школи.

ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1. Науково обґрунтувати і експериментально перевірити ефективність моделі навчально-виховного комплексу гуцульської школи як регіонального українського національного середнього закладу освіти, що забезпечує гармонійний розвиток здібностей кожного школяра.
2. Визначити основні педагогічні умови і шляхи підвищення ефективності розвитку здібностей особистості школяра в діяльності навчально-виховного комплексу гуцульської школи.
3. Організувати психологічну підготовку вчителів і домогтись переосмислення своєї діяльності з розвитку здібностей особистості школяра.
4. Впровадити в практику роботи школи ефективну систему пошуку, розвитку і підтримки здібностей учнів, доступну для кожного вчителя, методику психодіагностики і психокорекції.
5. Організувати науково-методичне забезпечення педагогічного процесу навчально-виховного комплексу гуцульської школи.

ДИНАМІКА ДОСЛІДЖЕННЯ

Виявлення здібностей учнів → залучення до відповідного виду занять → утвердження віри у свої можливості на основі досягнутих успіхів у вибраному виді занять

ГІПОТЕЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Ефективність розвитку здібностей особистості школяра в життєдіяльності навчально-виховного комплексу гуцульської школи підвищується, якщо забезпечується:
по-перше, впровадження надійної діагностики здібностей кожного учня, на основі якої вчителі знають можливості кожного учня у вивченні навчальних предметів, нахилів до інших видів діяльності і адекватно організують навчально-виховний процес;
по-друге, створення в школі і сім'ї такої психологічної і моральної обстановки, яка ставить учня в умови, що спонукають до необхідності вибору певного виду занять. Цьому сприяє система вивчення гуцульщинознавства (регіональної складової українознавства), заняття різноманітних гуртків, секцій, об'єднань, оволодіння роботою на ПЕОМ.
За цих умов навчально-виховний процес набуває соціалізуючого впливу на особистість, за якого поступовому психологічному стимулюванню підлягає увесь внутрішній простір вмотивованої суб'єктної діяльності школяра, що сприяє розвитку його здібностей.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЇ

НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО КОМПЛЕКСУ

В організації діяльності навчально-виховного ком-

плексу виходимо з того, що процес розбудови Української державності потребує підготовки нової генерації високоосвічених спеціалістів, які виявлятимуть себе як особистості, діятимуть цілеспрямовано, прийматимуть правильні, осмислені рішення. Тому став необхідним науково-обґрунтований пошук шляхів розбудови національної школи на основі ідей національного відродження, використовуючи філософські, науково-теоретичні, психолого-педагогічні теорії, ідеї, підходи видатних українських філософів, педагогів, психологів, культурно-історичні традиції українського народу, народну педагогіку, враховуючи регіональні етнічні особливості своєї місцевості. Водночас необхідно бачити про завдання досягнень світової культури, що сприятиме вихованню громадян України, здатних діяти не тільки в своїй державі, а й у світі.

Відповідно до концепції Міністерства освіти України становлення мережі середніх закладів освіти для розвитку творчої обдарованості навчально-виховний комплекс будується на принципах демократичності, гуманізації, гуманітаризації, природо- і культуровідповідності, єдності національного і загальнолюдського, співпраці вчителя і учня, підтримки і розвитку того здорового, що є в кожній особистості.

Основою методології проєктованої науково-дослідної програми є соціально-психологічний експеримент, в процесі якого передбачається істотно змінити деякі параметри діяльності школи, перейшовши від традиційної інформаційно-екстенсивної моделі до інтегровано-розвивальної.

В процесі експерименту проводиться тестування, шкатування, спостереження, співбесіда, вивчення продуктів діяльності учасників експерименту, статистика та їхня обробка результатів дослідження.

Експериментуванням охоплюються всі сторони життя навчально-виховного комплексу: мета і зміст, організація урочних і позаурочних занять, сім'я, громадськість.

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ГУЦУЛЬЩИНИ

1. Природно-кліматичні умови гірська місцевість, труднощі з транспортом, зв'язком, велика кількість опадів, що призводить до повоєної у весняно-осінній період та снігових заносів узимку, а це все в свою чергу значно ускладнює відвідування учнями шкіл.
 2. Особливість гірських населених пунктів, які, як правило, складаються з багатьох невеликих присілків, хуторів, окремих осель, значно віддалених від центра та один від одного при відсутності здебільшого між ними транспортних сполучень.
 3. Наявність великих площ лісів, гірських випасів (полонин), нежитків, чим зумовлюються основні напрямки господарства – тваринництво, лісове господарство, підсобні промисли.
 4. Гуцульщина є регіоном широкого розвитку оригінальних художніх промислів – різьби, кераміки, килимарства і ліжникарства, вишивки та інших, а також неповторного фольклору (словесного, музичного, танцювального), одягу, архітектури.
 5. Регіон відзначається своєрідністю побуту, звичаїв, обрядів, свят, вірувань гуцулів.
 6. Багато своєрідності і в історії краю (тривале перебування під пануванням іноземних держав – Польщі, Австрії, Румунії, Угорщини, Чехословаччини, боротьба за національну незалежність – опришківство, січові стрільці, УПА).
 7. Наявність особливого говору.
 8. Регіон має свою історію розвитку освіти.
- Ці фактори різко відрізняють Гуцульщину від інших місцевостей навіть однієї області. Тому підготовлена

концепція гуцульської школи як регіональної української національної, яка означає власне максимальне врахування регіональних особливостей Гуцульщини.

ВРАХУВАННЯ РЕГІОНАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ГУЦУЛЬЩИНИ

Навчально-виховний комплекс гуцульської школи як регіональної української національної передбачає здобуття освіти не нижчої від державних стандартів. Крім цього, одержання знань і навичок роботи з персональними комп'ютерами; оволодіння як мінімум однією з місцевих професій – різьбярства, ткацтва, вишивальництва, теслярства, бондарства, тракториста, вівчара, лісівника; здобуття економічних знань, навичок підприємництва; набуття вміння грати на народних і електромузичних інструментах, знання пісень, танців, народних обрядів, ігор, казок тощо; прилучення до одного з видів спорту – легкої атлетики, спортивних ігор, лижних гонок, гірськолижного спорту, плавання.

БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Шкільний навчально-виховний комплекс для зручності розгляду можна умовно поділити на такі центри: навчально-виховний, трудовий, естетичний і спортивний.

До навчально-виховного центру входять обладнані згідно сучасних вимог навчальні кабінети і лабораторії з гуманітарних, фізико-математичних, природничих дисциплін та навчальні кабінети для учнів початкових класів.

Наша школа – одна з трьох в області, що працює за програмою Міжнародного проєкту "Пілотні школи", який здійснюється і в Україні. Згідно з цим проєктом, у навчальний процес впроваджуються нові інформаційні технології з використанням вітчизняних та зарубіжних ПЕОМ. Ми маємо два класи для вивчення інформатики і обчислювальної техніки, які оснащені комп'ютерами IBM PS/2.

Трудовий центр охоплює майстерні обробки деревини і металу, бондарства, різьби по дереву і вишлювання, обслуговуючої праці, монтажну-демонтажну майстерню з тракторної справи, навчально-виробничий цех ліжництвостроїтв, теплицю, навчально-дослідну земельну ділянку, гваринницьку ферму, три трактори, шкільне лісництво.

Трудове навчання і професійну підготовку здійснюємо, виходячи з власного досвіду, який підтверджений самим життям, що діти в селі повинні займатись усіма видами трудової діяльності, як і дорослі, по-сильними для їх віку.

З метою естетичного виховання запровадили поглиблене вивчення музики, організували школу мистецтв з відділами музичним (гри на скрипці, цимбалах, баяні, акордеоні, трубі), образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва (різьба по дереву і вишлювання, вишивка, ткацтво, в'язання, писанкарство), хореографії і театральним.

Також у школі є зал мистецтв і літературно-краєзнавчий музей Лесі Українки.

Безумовно, що безпосередня участь учнів в різних видах художньої творчості, заняття музикою, образотворчим і декоративно-прикладним мистецтвом є важливим засобом естетичного виховання школярів, формування в них здорових естетичних смаків.

До спортивного центру входять спортивний зал, шкільний етажон з необхідними спортивними спорудами, плавальний басейн, 300-метрова гірськолижна траса з підйомником.

Гасло "В здоровому тілі – здоровий дух" отілює-

ся в життя. Кожен учень займається в одній із спортивних секцій. Тому випускники йдуть зі школи з одним із найцінніших багатств – здоров'ям.

Все набуте і надбане, що входить до нашого навчально-виховного комплексу, є доброю основою для розбудови гуцульської школи як регіональної української національної та проведення експерименту "Школа здібностей".

У школі і центрі дитячої творчості працює понад 40 вчителів і керівників гуртків, з них 10 вчителів вищої категорії, 6 вчителів-методистів, 2 старші вчителі, один кандидат наук, 2 вчителі закінчили аспірантуру.

НОВИЗНА ДОСЛІДЖЕННЯ

Полягає в створенні альтернативної сільської школи, тобто такої моделі навчально-виховного комплексу, що забезпечує всебічний розвиток здібностей особистості школяра. Наша модель передбачає, що навчально-виховний комплекс гуцульської школи не є елітним, а доступним для всіх у Гуцульському краю.

ТЕОРЕТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Полягає в тому, що в результаті дослідження передбачається одержати дані про організаційно-педагогічні основи реформування сільської школи з метою підвищення ефективності навчально-виховного процесу, розвитку здібностей школярів на основі психодіагностики і психокорекції, що забезпечить їх підготовку до життя в умовах ринкових відносин.

ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Полягає в створенні нової моделі навчально-виховного комплексу сільської школи, яка з врахуванням регіональних особливостей забезпечуватиме розвиток здібностей кожного школяра, сприятиме підвищенню рівня знань, задовольнятиме потреби особистості у професійному самовизначенні. А саме:

- в умовах нашого навчально-виховного комплексу учні зможуть аналізувати себе, розвивати свої здібності, тобто здійснюватимуться самореалізація особистості школяра у вибраних видах діяльності.

- учні матимуть можливість здобувати знання не нижче державних стандартів (навчання в спеціалізованих різних профілів), а також оволодіти певною професією, причому не тільки традиційною гуцульською, а й сучасною, наприклад, "бухгалтер-оператор ПЕОМ", одержуючи за бажанням відповідне посвідчення.

- діти навчатимуться за авторськими програмами, в яких будуть враховані їх індивідуальні особливості, одержані в результаті психодіагностики, а в процесі навчання здійснюватиметься психокорекція.

- створені центри навчально-виховного комплексу працюватимуть за новими педагогічними технологіями, спрямованими на розвиток здібностей школярів.

- докорінно перебудується методична робота з учителями, які оволодіватимуть методикою психодіагностики і психокорекції, сучасними педагогічними технологіями;

- вчителі-методисти, старші вчителі, вчителі вищої категорії та інші кращі педагоги братимуть активну участь у підготовці і проведенні занять постійно діючого психолого-педагогічного семінару, науково-практичних конференцій, у написанні статей до навчальних посібників, журналів і ін.

- змцнитиметься навчально-матеріальна база для проведення дослідно-експериментальної роботи і впровадження в практику роботи школи нових педагогічних технологій.

Результати дослідження використовуватимуться у 266 школах Гуцульщини (Верховинському, Косівському і Надвірнянському районах та м. Яремчі Івано-Франківської, Вижницькому і Путильському районах Чернівецької та Рахівському районі Закарпатської області).

ТЕРМІНИ ЕКСПЕРИМЕНТУ:

вересень 1997 – липень 2002 рр.

ЕТАПИ ЕКСПЕРИМЕНТУ

Підготовчий етап: 09.1997 – 06.1998.

1. Оволодіння вчителями методикою психодіагностики і психокорекції учнів.
2. Комплексна діагностика учителів і учнів.
3. Психологічна підготовка батьків до проведення експерименту.

Організаційний етап: 07.1998 – 06.1999.

1. Розробка експериментального навчального плану навчально-виховного комплексу.
2. Впровадження адміністрацією школи системної диференціації навчання у 5, 7 і 10 класах.
3. Написання концепції "Розвиток здібностей особистості школяра в умовах навчально-виховного комплексу гуцульської школи".

Широкомасштабний експеримент: 07.1999 – 06.2001.

1. Залучення кожного школяра до такого виду занять, що відповідає його здібностям.
2. Організаційно-технологічне і психолого-педагогічне забезпечення діяльності навчально-виховного комплексу розвитку здібностей особистості школяра.

3. Комплексна діагностика учнів.

Результативно-узагальнюючий етап: 07.2001 – 06.2002.

1. Науково-практичний аналіз результатів експерименту щодо всебічного розвитку школярів.
2. Визначення ефективності моделі гуцульської школи як регіонального українського національного середнього закладу освіти.
3. Акредитація експериментальної програми діагностики і розвитку здібностей учнів і вироблення рекомендацій щодо умов її ефективного впровадження у масову шкільну практику.
4. Підготовка і видання наукових звітів і методичних рекомендацій (книжки, брошури, статті) за результатами експерименту.
5. Підготовка і проведення регіональних науково-практичних конференцій, семінарів і круглих столів з обміну досвідом роботи з питань розвитку здібностей школярів.

ІМОВІРНИЙ НЕГАТИВНИЙ ПРОГНОЗ

1. Відсутність явних позитивних зрушень у розвитку здібностей учнів внаслідок неспроможності забезпечити життєдіяльність навчально-виховного комплексу "Школа – центр дитячої творчості".
2. Незмога більшістю учителів і керівників гуртків оволодіти методикою психодіагностики і психокорекції здібностей особистості і адекватно до цього залучити кожного школяра до певного виду занять.
3. Неприятливе управлінське чи фінансове забезпечення або наукове керівництво, що обмежить впровадження дослідницьких завдань або спричинить його повне припинення.

**ГУЦУЛЬСЬКА ШКОЛА МАЙБУТНЬОГО (ОСНОВНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ
ЯВОРІВСЬКОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ-КОМПЛЕКСУ I-III СТУПЕНІВ
НА 2007-2011 РОКИ)**

**HUZUL SCHOOL OF THE FUTURE (BASIC DIRECTIONS OF DEVELOPMENT
OF YAVORIV GENERAL SECONDARY SCHOOL-COMPLEX OF I-III. DEGREE
FOR THE PERIOD OF 2007-2011)**

The author defines and analyzes the basic directions of the development of Yavoriv general secondary school-complex of I-III degree for the period of 2007-2011 and specifies achievements and problems of the Huzul school.

**I. Самоаналіз роботи Яворівської загальноосвітньої школи-комплексу I-III ступенів
щодо здобуття школярами якісної освіти**

Навчально-матеріальна база. У школі функціонують 16 навчальних кабінетів, майстерні різьби по дереву, обслуговуючої праці та ліжникарства, які в основному відповідають сучасним вимогам. Однак при переході на оновлений зміст освіти кабінети не модернізуються. Тому вживаються заходи для вирішення цієї проблеми.

Комп'ютерні та мультимедійні класи, використання Інтернету мають великі можливості для підвищення ефективності навчання, підвищення інтересу в учнів до знань, але більшість учителів поки що слабо їх використовують. Нагальною потребою став комп'ютерний всеобуч вчителів.

Шкільна бібліотека налічує понад 13 тисяч книг, поповнюється переважно за рахунок спец коштів.

Здійснюється підвіз дітей до школи і зі школи додому пришкільним автобусом.

Працює пришкільний інтернат для учнів, які проживають у місцевості без транспортної доступності.

Учні забезпечуються гарячим харчуванням у шкільній їдальні.

Фізкультурно-оздоровча база (спортзал, ігровий майданчик, стадіон, гірськолижна база з 300-метровим витягом) дають можливість для забезпечення фізичного розвитку школярів.

Розвиток нахилів і здібностей школярів забезпечує школа-комплекс (власне загальноосвітня школа і позашкільний навчальний заклад). Переважна більшість учнів початкових класів і середніх класів займаються в художньо-естетичних, еколого-натуралістичних та фізкультурно-спортивних гуртках.

Старшокласники працюють під керівництвом учителів консультантів індивідуально над підготовкою творчих і науково-дослідницьких робіт.

Матеріальна база виховної роботи (кімната духовності, шкільні музеї: літературно-краєзнавчий Лесі Українки і народного мистецтва, тематичні експозиції та ін.), вивчення гуцульщинознавства, туристсько-краєзнавча робота сприяють формуванню національної свідомості, християнських і загальнолюдських чеснот, морально-патріотичному вихованню дітей та молоді, формуванню здорових естетичних смаків.

Приділяється належна увага розвитку *учнівського самоврядування* як важливого засобу становлення активної громадянської позиції школяра. Однак ще не подоланий авторитаризм у взаєминах дорослих і дітей, що стримує ініціативу вихованців.

Роль батьків у вихованні дітей, формуванні позитивної мотивації навчальної діяльності дітей була б більш ефективною за умови їх систематичної психолого-педагогічної освіти. Тут великий резерв підвищення якості освіти. Необхідно вирішувати проблему забезпечення батьків необхідною літературою.

Педагогічні кадри школи-комплексу відповідають за освітою. З 32 вчителів 31 має вищу освіту, 4 вчителі-методисти, 5 старших учителів, 13 мають вищу категорію, інші — першу і другу категорію та спеціалісти. Половина молодих учителів, 3 — вчителі-пенсіонери, з них 2 вчителі-методисти і один старший вчитель.

При створених умовах для здобуття якісної освіти і відповідному кадровому потенціалі повинні бути кращі результати. Моніторинг навчальних досягнень учнів засвідчує, що тільки четверта частина учнів школи мають високий рівень, переважна частина учнів — достатній і середній рівні. У зв'язку з впровадженням зовнішнього незалежного оцінювання учителям і учням необхідно оволодіти тестовими технологіями.

Одна з причин такого стану — викладання матеріалу деякими вчителями, особливо молодими, а не домагання його засвоєння кожним учнем. У глухому куті проблема, як навчити того, хто не хоче вчитися, особливо у середніх і старших класах. Можливо життєво необхідне профільне навчання стане стимулом у навчанні.

Головним перспективним завданням в управлінській діяльності є домагатись результативності на кожній ділянці роботи школи і кожним працівником.

Серед господарських проблем — забезпечення нормального температурного режиму (капітальний ремонт системи опалення, заміна вікон), проведення капітального ремонту каналізації і приміщення інтернату.

II. Особливості розвитку школи в гуцульському регіоні

Стартові умови для перспективного розвитку навчального закладу в основному закладені. Це і навчально-матеріальна база, і кадрове забезпечення, і умови для здобуття учнями якісної освіти.

Однак результативність роботи кожного вчителя і школи взагалі ще повністю не відповідає сучасним вимогам, а тим більше на перспективу.

Тому необхідно перейти до такого рівня роботи, щоб домагатись вагомих результатів. А якими вони повинні бути, необхідно виходити із соціального замовлення школі, враховуючи інтереси та практичні потреби всіх учасників навчально-виховного процесу.

На жаль, в даний час не тільки випускники школи, але й частина випускників ВНЗ суспільством не затребувані.

В цьому основна причина зниження престижу освіти, що негативно впливає на формування мотивації навчальної діяльності школярів.

Педагогам, а тим більше керівникам навчальних закладів необхідно і в цих умовах вміти прогнозувати розвиток навчального закладу на перспективу адекватно соціально-економічному розвитку регіону, країни.

Щодо Гуцульщини, то складні природнокліматичні умови, відсутність підтримки незайнятого населення в гірській місцевості призвели до того, що спустіли віддалені гірські присілки і невеликі села.

Відбувається нищення унікальних осередків народних художніх промислів, втрачаються самобутні історичні та етнографічні надбання українського народу.

Хоча в Законі «Про статус гірських населених пунктів в Україні» передбачені державні гарантії соціально-економічного розвитку сіл, яким надано статус гірських (стаття 3), але поки що закон залишається декларацією.

Кожному зрозуміло, що поки живе повнокровно школа, доти існує село. Тому якісна освіта є головним фактором сталого розвитку гірського регіону, ефективного використання його туристичних, рекреаційних і лікувальних можливостей.

Аналіз діяльності школи за чотири десятиліття дає підставу прогнозувати майбутнє навчального закладу. Головне в ньому — це випускники школи, їх долі. Крім сотень випускників, які здобули вищу освіту, серед яких сім кандидатів наук, кожного року більшість тих, які залишаються в селі (понад дві тисячі).

Помилково дехто вважає, що гори здавна вабили лише своєю природою, гримучими водоспадами, багатством ландшафтів. Не менше захоплення викликали корінні мешканці гір — гуцули. Їх своєрідний спосіб життя, побут, господарювання, особливий духовний світ, народне мистецтво.

Без мешканців гір альпійські луки (полонини), сіножаті з неповторним різном'я заростають чагарниками.

А гуцули, які прославились своєю працьовитістю, рішучістю, гордістю, високою людською гідністю, що зумовили обставини життя серед прекрасної, але часто дуже суворої і навіть небезпечної природи, завжди прагнули зробити все навколо себе красивим. Таких господарів називали і тепер вважають г'аздами (г'аздинями).

При розвитку масового туризму на гуцула чатує небезпека, щоб він не перетворився з г'азди в службу. І запобігти цьому повинна теж і школа.

Отже, одне з головних завдань школи, своєрідне тільки для Гуцульщини, допомогти випускникам стати добрими г'аздами.

Якими ми бачимо випускника школи в недалекому майбутньому? Таким, що вміло господарює, володіє однією-двома іноземними мовами, працює з комп'ютером, користується Інтернетом. Тоді він зустрічатиме туристів як г'азда, який радіє з того, що може виявити щирю гостинність, а не слугою чи напівжебраком, що принижується перед тим, кому послугоує. Але для цього, безумовно, передусім необхідно вирішувати соціально-економічні проблеми, що передбачено Законом України «Про статус гірських населених пунктів в Україні».

III. Перспектива: «Гуцульська школа майбутнього»

1. Всебічне вивчення демографічних процесів (скільки буде учнів через 5, 10 років).
 2. Забезпечення рівного доступу дітей до якісної освіти:
зміцнення навчально-матеріальної бази (поповнення навчальних кабінетів згідно типових переліків);
підвіз учнів до школи і зі школи додому шкільним автобусом, організація гарячого харчування учнів, належна робота пришкольного інтернату.
 3. Капітальний ремонт системи центрального водяного опалення, каналізації і приміщення пришкольного інтернату.
 4. Педагогічні кадри:
пошук творчого вчителя;
ріст педагогічної майстерності вчителів, наукова і видавнича діяльність;
освоєння комп'ютера, робота в Інтернеті, використання мультимедійного кабінету кожним вчителем;
створення належних житлово-побутових умов для вчителів.
 5. Школа для учнів (привабливість школи для учнів і батьків):
вивчення іноземної мови з 1 класу, двох іноземних мов — з 5 класу;
вивчення інформатики з першого класу;
організація до профільного і профільного навчання;
розвиток нахилів і здібностей школярів:
 - курси за вибором, факультативи;
 - науково-дослідницька робота;
 - заняття декоративною творчістю (різьба по дереву, ліжникарство, вишивка, писанкарство тощо);вивчення основ гуцульського господарювання;
заняття в спортивних секціях, зокрема гірськолижним спортом, туризмом;
національне виховання школярів на основі вивчення гуцульщинознавства, організації туристсько-краєзнавчої роботи.
 6. Спрямування навчально-виховного процесу на підвищення рівня навчальних досягнень учнів, підготовка школярів до зовнішнього тестування.
 7. Співпраця з ВНЗ: з Прикарпатським національним університетом ім. В. Стефаника і Львівською академією мистецтв.
 8. Продовження і зміцнення міжнародного співробітництва (зі школою №3 м. Бая Маре, Румунія та ін.).
 9. Вивчення і при наявності зацікавлених сторін вирішення таких питань:
про перетворення школи в школу-ліцей народних художніх промислів;
про створення при школі групи учнів олімпійського резерву з гірськолижного спорту.
1. Домашевський М.М. Історія Гуцульщини: В 6 томах. — Чикаго-Львів: гуцульський дослідний інститут. Конференція гуцульських товариств Америки й Канади, 1975 — 2001. — Т. 6. — 623 с.
 2. Лосюк П.В. Декоративно-прикладне мистецтво в школі. — К.: 1979. — 55 с.
 3. Соломченко О.Г. Сучасні художні промисли Прикарпаття. — К.: 1975. — 31 с.

**Періодизація практичної діяльності П. Лосюка у сфері розвитку
гуцульщинознавства та розбудови гуцульської школи**

1. **1990-1993 рр.** – початок реалізації пілотного проєкту «Гуцульщинознавство в системі навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи». Участь у реалізації Концепції української школи Прикарпаття. Апробація перших навчальних програм з гуцульщинознавства. Створення Яворівської гуцульської школи-комплексу. Діяльність ГОР.

2. **1994-1996 рр.** – розробка регіональної програми «Освіта Гуцульського краю» та Концепції гуцульської школи. Створення НДЛ «Гуцульська етнопедagogіка і гуцульщинознавство». Початок виходу журналу «Гуцульська школа» та навчально-методичної серії «Бібліотека гуцульської школи». Міжнародний семінар «Гуцульщинознавство як розділ науки та навчальний предмет».

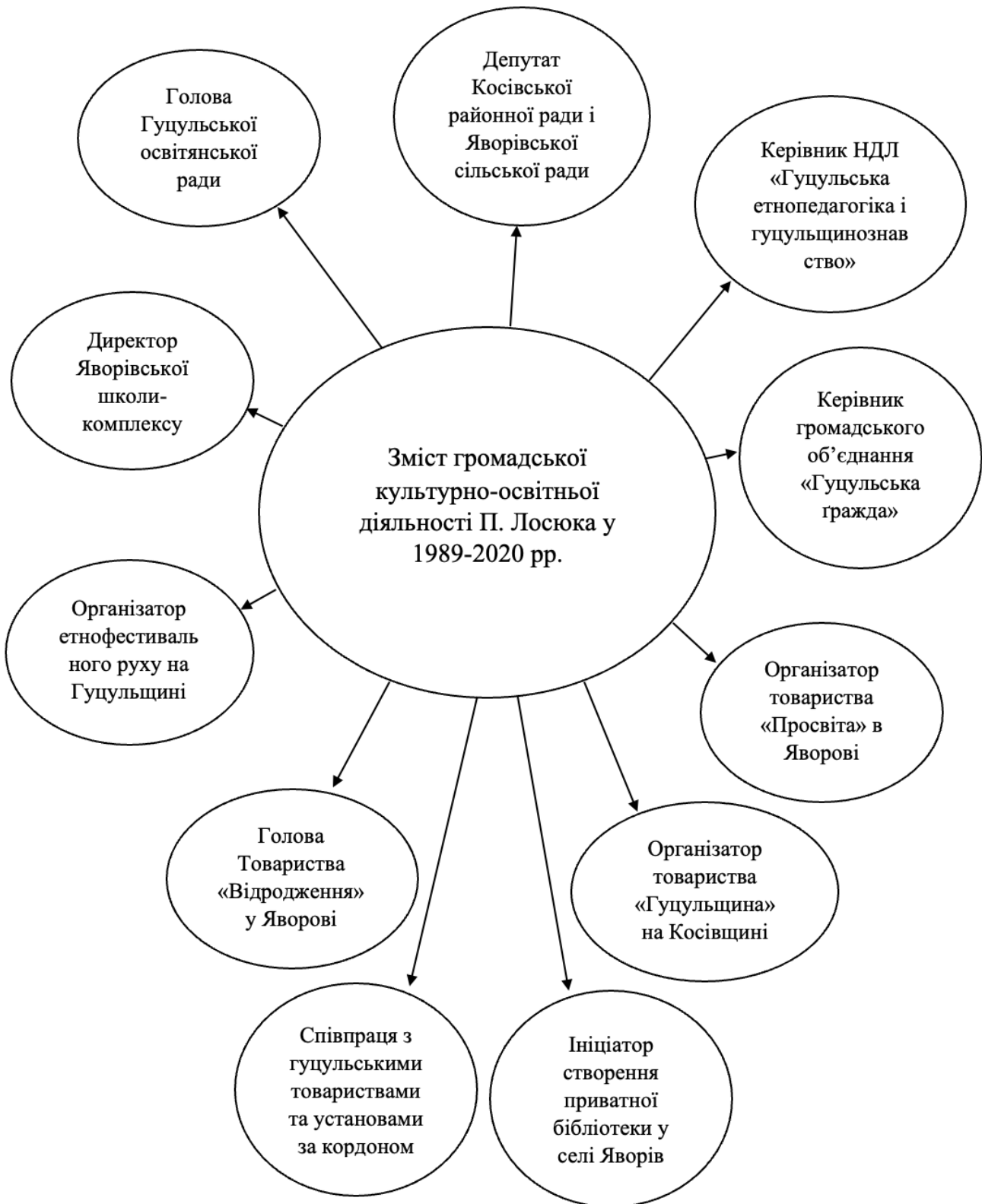
3. **1997-2002 рр.** – створення нової моделі сільської гуцульської школи – авторської «Школи здібностей». Педагогічний експеримент на базі Яворівської школи-комплексу «Розвиток здібностей особистості школяра в умовах навчально-виховного комплексу гуцульської школи».

4. **2003-2009 рр.** – розробка проєкту «Гуцульська школа майбутнього». Реалізація моделі Яворівської гуцульської школи майбутнього, яка посіла перше місце у Всеукраїнському фестивалі-конкурсі на кращу модель сучасної сільської загальноосвітньої школи України. Педагогічний експеримент «Організаційно-педагогічні засади моделей розвитку сільських загальноосвітніх закладів».

5. **2010-2014 рр.** – апробація нової дидактичної системи – поєднання профільного навчання з допрофесійною і професійною підготовкою учнів старших класів в однокомплектній сільській школі. Реалізація педагогічної проблеми «Формування компетентного випускника в умовах гуцульської школи».

6. **2015-2020 рр.** – реалізація нових підходів у національно-патріотичному вихованні дітей та молоді в умовах російсько-української війни. Розробка регіонального пілотного проєкту «Розбудова нової української школи в гірських умовах Українських Карпат», започаткування навчально-методичної серії «Бібліотека гірської школи».

Зміст громадської культурно-освітньої діяльності П. Лосюка
(1989-2020 рр.)

**ОСВІТНЬО-ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯВОРІВСЬКОЇ
ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ І–ІІІ СТ.
[Особистий архів автора, вебсайт школи, 315]**

Фотоматеріали

Логотип Яворівської загальноосвітньої школи І–ІІІ ступенів

Яворівська загальноосвітня
школа І–ІІІ ступенів

Учителі школи (2010)

Науково-практичні заходи з розбудови гуцульської школи на базі Яворівської ЗОШ І–ІІІ ст.

Науково-практична конференція з проблем екологічного виховання школярів (Яворів, 2003)

Директор Гуцульського дослідного інституту із Чикаго (США) Микола Домашевський виступає перед учителями і учнями Яворівської школи

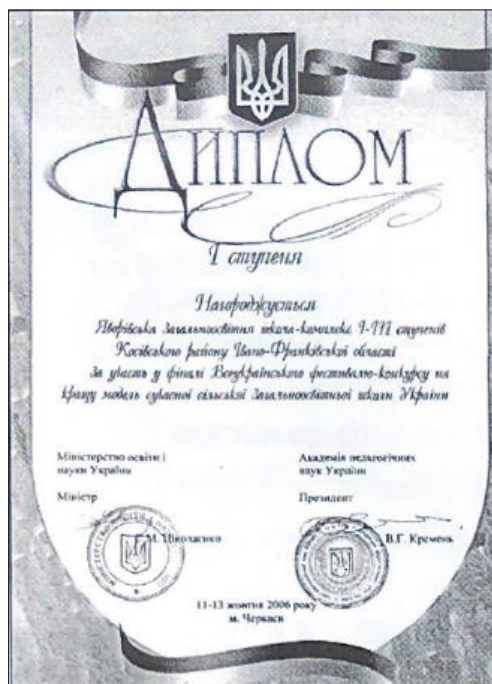
Учасники Всеукраїнського науково-методичного семінару в Яворові
(в центрі – Ольга Сухомлинська і Петро Лосюк, 2008)

Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю
«Професійна підготовка фахівців у вимірі нових освітніх реалій»
(Яворів, 12 жовтня, 2018 р.)

Диплом Яворівської ЗОШ І–ІІІ ступенів – учасника 2-ї міжнародної виставки освіти, навчання та ділового управління Educa expo 2000

Диплом І ступеня Яворівської ЗОШ за участь у фіналі Всеукраїнського фестивалю-конкурсу на кращу модель сучасної сільської ЗОШ України (2006)

Президент України Віктор Ющенко в Яворівській школі (2006)

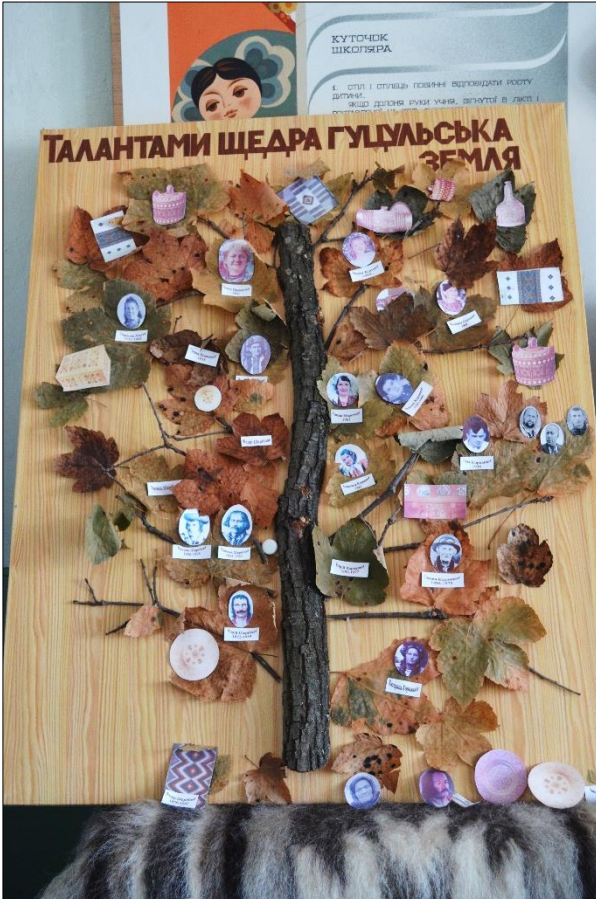
Учителька Яворівської школи Марія Рибчук. Викладачка ліжникарства і математики

Фольклорний колектив «Молода гуцулія»

Школярки подовжують яворівські ліжникарські традиції

Освітньо-виховний процес у Яворівській ЗОШ І–ІІІ ст.

СУСПІЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДУМКА УКРАЇНИ ПРО ГУЦУЛЬСЬКУ ШКОЛУ І ПЕТРА ЛОСЮКА

«Маю за честь відвідати цю унікальну школу, яка відкриває нові творчі сили для дітей, спраглих на самовираження в мистецтві.

Безперечно, тільки такий сподвижник, як Ви, дорогий Петре Васильовичу, здатний запалювати вогонь творчості у дитячих душах. Тож хай доля Вас береже, а послідовників хай число наростає, збільшується, бо в таких школах формується українська патріотична душа.

Щастя Вам, дорогі друзі»

Микола Жулинський [538, с. 2]

«Коли задуматися, у чому криється секрет творчого довголіття П.Лосюка, то відповідь напрошується сама собою: у постійному прагненні до здобуття нових рубежів, невпинному пошукові системних форм і методів дидактики, які б відповідали сучасним соціальним запитам і – найголовніше – потребам як особистості і суб'єкта навчально-виховного середовища».

Аделя Григорук [315, с. 15]

«Петро Лосюк... Скрізь поспішає. Невгамовний, безкомпромісний. Його виліпила природа із самої доброти. («Це коштовний камінь, але не відшліфований», – почула колись у Міністерстві освіти і науки). Це така категорія людей з іншим кодексом цінностей. Він з тих, які вміють жити в своїй професії і інших навчають. Зумів же підняти село на будівництво середньої школи. Його розум, мудрість дуже потрібні нині. Такі закликають діяти і ще раз діяти...

У Лосюка багато точних коментарів: «Людина мистецтва – щаслива людина. Вона ніколи не зробить зла, бо має справу тільки з красивим»; «Я так втомився, поки доводив в усіх інстанціях очевидне. А потім якось прозрів одразу. Приймати життя треба як героїчний подвиг»;

«Головне в житті – не розминутися з людьми, які призначені тобі долею».

– А чого ще боїтеся?

– А ще боявся розминутися з честю...

Дорогий Петре Васильовичу! Нехай Вас, і Ваших учнів береже доля. Нехай множиться число послідовників. Саме в таких школах і виховується турбота про майбутнє України, родини, людини».

Таїса Мостова [315, с. 24-28]

«Школа сприяє і забезпечує цілісність і різноманітність виховного середовища, гармонізацію сімейного, національного і громадянського виховання на основі гуцульської етнопедагогіки».

Михайло Антонець [315, с. 14]

«Чим унікальна ця школа? Чому діти тягнуться до неї в прямому сенсі цього слова? За багато кілометрів, буквально спускаються із гір, тягнуться учні кожного дня до Яворівської школи. Весь педагогічний колектив на це питання відповідає одноставно: це заслуга нашого Петра Лосюка, який любить усе, що пов'язане з Гуцульщиною, – від її історії до кожного гуцула, стараючись для кожного окремо.

...Переповнюють емоції, коли думаєш, що ця людина працює директором школи вже 44 роки². Ні, неправильно висловилося, не працює, а живе. Віддаючи всі сили, почуття й горіння цій справді благородній праці.

Дорогий, шановний Петре Васильовичу, немає таких слів подяки, яких ви не заслужили б. певно на таких, як Ви, тримаються Карпати».

Аліна Басова [315, с. 29-32].

Петрові Лосюку

*Члену-кореспонденту АП України,
Лауреату пресії ім. Вернадського,
Директору Яворівської ЗОШ І–ІІІ ст.,
однокласникові*

*З яворівських джерел починається Рибниця,
Сміючись, витанцьовує срібний аркан.
Захотілось гуцулці на світ подивитися
І відкрити для світу гуцульський талісман.*

*Та й побігла між горами вниз на долину,
Соколівку минаючи й Косів, сей град.
Наче риба в намисті, хлюпочеться, плине,
Чи поверне у гори високі назад?...*

*Ваші долі – подібні: на співи багаті,
З одного джерела і той потяг в світи,
Тільки ти повернувсь до гуцульської хати:
– Рідна школо, у горах мій край освіти!*

*Річко Рибнице, дай нам нарешті розгадку,
Бо ж хвилює і мучить загадка оця...
А вона все біжить і біжить без оглядки,
Вічна пісня землі, що не має кінця.*

Віктор Начиняний [315, с. 86].

² У 2013 році виповнилося 50 років педагогічної діяльності Петра Лосюка на посаді директора школи (авт.).

**ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ АВТОРА ДИСЕРТАЦІЇ З ВИВЧЕННЯ І
ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВА**

Додаток Ц.1

Фотоматеріали [Особистий архів автора]

Автор з фундатором гуцульської школи
Петром Лосюком, Яворівська ЗОШ,
2014 р.

Верховина – центр Гуцульщини,
2019 р.

Інтерв'ю з Галиною Кутащук,
науковою співробітницею
музею «Гуцульщина» (Верховина), 2019 р.

Інтерв'ю з Оксаною Ткачук,
методистом з гуцульщинознавства
Косівського районного методичного
кабінету, 2020 р.

Автор у Верховинській ЗОШ I–III ст., 2019 р.

Автор у музеї Гуцульщини (Верховина), 2019 р.

**Науково-педагогічні ідеї Петра Лосюка.
Авторська розробка**

№ п/п	Ідеї	Науково-педагогічні джерела
1	Обґрунтування гуцульщинознавства як розділу науки українознавства та навчального предмета. З'ясування співвідношення між українознавством, народознавством і гуцульщинознавством. Спільність основи, покликання, оптимуму успішної реалізації, функцій, перспективи розвитку й практичного застосування українознавства, народознавства і гуцульщинознавства.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів : Писаний Камінь, 2001. 165 с. ✓ Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону) : монографія. Снятин : ПрутПринт, 2007. 156 с. ✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с. ✓ Лосюк П. Гуцульська школа, до якої йшов усе життя. <i>Сільська школа : реалії та перспективи</i> : зб. матер. / упор. Л. Келембет, Г. Пониполяк. Снятин : ПрутПринт, 2003. Вип. 1. С. 60–74.
2	Гуцульщинознавство як регіональний етнографічний компонент в освітньому просторі Гуцульського краю – дієвий чинник формування народознавчої компетентності учнів, ідентичності українця, громадянина-патріота України.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону) : монографія. Снятин : ПрутПринт, 2007. 156 с. ✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с. ✓ Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів : Писаний Камінь, 2001. 165 с.
3	Авторська концепція гуцульської школи як регіональної української національної – теоретико-методологічна та методична основа оновлення змісту освіти на Гуцульщині.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Лосюк П. Гуцульська школа : до 150-річчя Яворівської середньої школи. Косів : Писаний Камінь, 1997. 122 с. ✓ Лосюк П. Гуцульська школа, до якої йшов усе життя. <i>Сільська школа : реалії та перспективи</i> : зб. матер. / упор. Л. Келембет, Г. Пониполяк. Снятин : ПрутПринт, 2003. Вип. 1. С. 60–74. ✓ Лосюк П. Концепція гуцульської школи як регіональної української національної школи. Гуцульська школа. 1994. № 1. С. 5–6. ✓ Лосюк П. Концепція Гуцульської школи в контексті Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»). <i>Гуцульська школа</i>, 1995. № 2. с. 9-10.
4	Педагогічна мета вивчення гуцульщинознавства в закладах освіти, його найголовніші завдання та функції, оптимальний варіант змісту цього предмета та найдодільніші шляхи, форми і методи його вивчення.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с. ✓ Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів : Писаний Камінь, 2001. 165 с. ✓

		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону) : монографія. Снятин : ПрутПринт, 2007. 156 с. ✓ Моя Гуцульщина. Уроки гуцульщинознавства в початковій школі : навч.-метод. посіб. / упор. А. Григорук. Снятин : ПрутПринт. 2010. 352 с.
5	Необхідність використання педагогічного потенціалу гуцульської етнокультурної спадщини, гуцульського культурного феномена в освітній діяльності педагогів.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів: Писаний Камінь, 2012. 396 с. ✓ Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону) : монографія. Снятин : ПрутПринт, 2007. 156 с. ✓ Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів : Писаний Камінь, 2001. 165 с. ✓ Моя Гуцульщина. Уроки гуцульщинознавства в початковій школі : навч.-метод. посіб. / упор. А. Григорук. Снятин : ПрутПринт. 2010. 352 с.
6	Позитивний вплив природного гірського та соціокультурного середовища Карпатського регіону на формування особистості учнів гуцульської школи.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Лосюк П. Гуцульська школа : до 150-річчя Яворівської середньої школи. Косів : Писаний Камінь, 1997. 122 с. ✓ Лосюк П. Гуцульська школа, до якої йшов усе життя. <i>Сільська школа : реалії та перспективи</i> : зб. матер. / упор. Л. Келембет, Г. Пониполяк. Снятин : ПрутПринт, 2003. Вип. 1. С. 60–74.
7	Розробка інноваційної моделі сучасної гуцульської школи («Школи здібностей», «Школи майбутнього»), яка повинна бути не елітною, а доступною для всіх.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с. ✓ Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону) : монографія. Снятин : ПрутПринт, 2007. 156 с. ✓ Лосюк П. Школа на Гуцульщині: вчора, сьогодні, завтра. <i>Поліття</i>. 1992. № 28. С. 3. ✓ Лосюк П. Гуцульській школі бути, або про Яворівську модель школи на Гуцульщині, гідну ХХІ століття. <i>Поліття</i>. 1993. № 6–7. С. 1, 7. ✓ Лосюк П. Гуцульська школа – необхідна умова відродження Гуцульщини. <i>Поліття</i>. 1993. № 22–23. С. 2. ✓ Лосюк П. Модель розвитку сучасної гуцульської школи як регіональної української національної. <i>Морально-патріотичне виховання дітей та молоді : етнографічні засади</i> : матеріали всеукр. наук.-практ.

		<p>конф. (м. Косів – Вижниця, 26-28 жовт. 2006 р.). Снятин, 2006. С. 37–55.</p> <p>✓ Лосюк П. Гуцульська школа майбутнього. <i>Моделі розвитку сучасної української школи</i> : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Черкаси – Сахнівка, 11-13 жовт. 2006 р.). Київ, 2007. С. 212–214.</p> <p>✓ Лосюк П. Гуцульська школа майбутнього (основні напрями розвитку Яворівської загальноосвітньої школи-комплексу I–III ступенів на 2007-2011 роки). <i>Гірська школа Українських Карпат</i>. 2009. № 4–5. С. 64–66.</p>
8	Педагогічні аспекти підготовки і апробації в навчальних закладах Гуцульщини регіональних програм з гуцульщинознавства.	<p>✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорука. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с.</p> <p>✓ Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів : Писаний Камінь, 2001. 165 с.</p> <p>✓ Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону) : монографія. Снятин : ПрутПринт, 2007. 156 с.</p> <p>✓ Моя Гуцульщина. Уроки гуцульщинознавства в початковій школі : навч.-метод. посіб. / упор. А. Григорука. Снятин : ПрутПринт. 2010. 352 с.</p> <p>✓ Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент як засіб формування ідентичності українця, громадянина-патріота України (на прикладі вивчення гуцульщинознавства). Вчені-горяни – гірській школі / за заг. ред. П. Лосюка. Косів : Писаний Камінь, 2018. С. 132–137.</p>
9	Психолого-педагогічні особливості засвоєння гуцульщинознавства у дошкільному, молодшому шкільному, підлітковому та юнацькому віці.	<p>✓ Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів : Писаний Камінь, 2001. 165 с.</p> <p>✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорука. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с.</p> <p>✓ Лосюк П. Гуцульщинознавство в дошкільному вихованні дітей. <i>Вісник Прикарпатського університету. Педагогіка</i>. Івано-Франківськ, 2008. Вип. 17-18. С. 83–91.</p> <p>✓ Лосюк П. Гуцульщинознавство – дієвий чинник формування народознавчої компетентності учнів початкової школи. <i>Етнопедагогічна складова процесу формування компетентності молодших школярів</i> : навч.-метод. посіб. / за ред. О. Будник. Київ ; Івано-Франківськ, 2009. С. 204–213.</p> <p>✓ Моя Гуцульщина. Уроки гуцульщинознавства в початковій школі : навч.-метод.</p>

		посіб. / упор. А. Григорук. Снятин : ПрутПринт. 2010. 352 с.
10	Використання виховних можливостей гуцульського декоративно-прикладного мистецтва у формуванні здорових естетичних смаків, високих моральних якостей, позитивного ставлення і любові до праці, професійного самовизначення здобувачів освіти.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Школа здібностей. З досвіду розвитку здібностей школярів у Яворівській загальноосвітній школі I–III ступенів / за ред. П. Лосюка. Снятин : ПрутПринт, 2004. 200 с. ✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с. ✓ Лосюк П. Розвиток творчих здібностей і естетичне виховання школярів у процесі оволодіння декоративно-прикладним мистецтвом. <i>Декоративно-прикладне мистецтво і дизайн: проблеми і перспективи</i> : зб. матеріалів наук.-практ. конф. Івано-Франківськ, 1999. С. 21–23. ✓ Лосюк П. На вістрі часу : освітньо-краєзнавчі статті. Косів : Писаний Камінь, 2016. 276 с. ✓ Лосюк П. Бути «Гуцульській гражді». <i>Гуцули і Гуцульщина</i>. 2010. № 1. С. 10. ✓ Лосюк П. Гуцульська школа – через традиції до майбутнього. <i>Гуцульська гражда</i>. 2010. № 1. С. 2.
11	Використання можливостей музейної педагогіки у процесі вивчення і популяризації гуцульщинознавства.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Лосюк П. Гуцульська школа : до 150-річчя Яворівської середньої школи. Косів : Писаний Камінь, 1997. 122 с. ✓ Лосюк П. Музей Лесі Українки у Яворові. <i>Поліття</i>. 1991. № 5. С. 4. ✓ Школа здібностей. З досвіду розвитку здібностей школярів у Яворівській загальноосвітній школі I–III ступенів / за ред. П. Лосюка. Снятин : ПрутПринт, 2004. 200 с.
12	Розвиток здібностей особистості здобувачів освіти в умовах навчально-виховного комплексу гуцульської школи, підвищення інтересу учнів до поглибленого вивчення базових предметів шляхом залучення їх до пошуково-дослідницької роботи в рамках МАН України, участі в зльотах обдарованої учнівської молоді Гуцульщини, заочної олімпіади з гуцульщинознавства.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Школа здібностей. З досвіду розвитку здібностей школярів у Яворівській загальноосвітній школі I–III ступенів / за ред. П. Лосюка. Снятин : ПрутПринт, 2004. 200 с. ✓ Лосюк П. Регіональний етнографічний компонент у сучасній школі (на прикладі Гуцульського регіону) : монографія. Снятин : ПрутПринт, 2007. 156 с. ✓ Лосюк П. Подбаймо про юні таланти Гуцульщини. <i>Гуцульська школа</i>. 1995. № 5. С. 15–16. ✓ Творчість юних : збірник творчих робіт обдарованої молоді Гуцульщини / за ред. П. Лосюка. Снятин : ПрутПринт, 2006. 212 с.
13	Спільна робота школи, сім'ї та громадськості у вихованні екологічної культури дітей та молоді.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Лосюк П. Науково-методичне забезпечення екологічного виховання школярів Гуцульщини. <i>Гуцульська школа</i>. 1999. № 1. С. 51–53.

		<ul style="list-style-type: none"> ✓ Лосюк П. Екологічна освіта і виховання в навчальних закладах Гуцульщини. <i>Джерела</i>. 2001. № 1-2. С. 105–108. ✓ Спільна робота школи, сім'ї та громадськості у вихованні екологічної культури учнів і молоді: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. / за ред. П. Лосюка. Снятин : ПрутПринт, 2003. 200 с.
14	Поєднання профільного навчання учнів старших класів з професійною підготовкою в однокомплектній сільській школі як нова дидактична система.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Лосюк П. На вістрі часу : освітньо-краєзнавчі статті. Косів : Писаний Камінь, 2016. 276 с. ✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорука. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с. ✓ Лосюк П. Поєднання профільного навчання старшокласників з трудовою підготовкою як нова дидактична система. <i>Педагогічна і психологічна науки в Україні</i> : зб. наук. праць : в 5 т. Київ, 2012. Т. 1 : Загальна педагогіка та філософія освіти. С. 331–345.
15	Інформатизація освіти, використання ПКТ при вивченні навчальних предметів – важливий чинник особистісно-орієнтованого навчання у гуцульській школі.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Лосюк П. На вістрі часу : освітньо-краєзнавчі статті. Косів : Писаний Камінь, 2016. 276 с. ✓ Лосюк П. Використання комп'ютерів при вивченні навчальних предметів – важливий чинник особистісно орієнтованого навчання. <i>Гуцульська школа</i>. 2000. № 9–10. С. 16–17. ✓ Лосюк П. Комп'ютерне забезпечення навчального процесу в сільській школі. <i>Джерела</i>. 2001. № 3–4. С. 41–43. ✓ Лосюк П. Інформатизація освіти : сучасний стан і перспективи. <i>Гуцульська школа</i>. 1996. № 1. С. 7–8.
16	Інтегроване використання народної педагогіки, етнопедагогіки та педагогічної науки в освітньому процесі гуцульських шкіл. Гуцульська народна педагогіка (народне родинознавство, народне дитинознавство, батьківська педагогіка, народна дидактика, педагогічна деонтологія, педагогіка народного календаря) – першоджерело, основа національного виховання в гуцульській школі.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорука. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с. ✓ Лосюк П. Гуцульщинознавство в українській національній школі. Косів : Писаний Камінь, 2001. 165 с. ✓ Лосюк П. Використання в школі етнопедагогіки гуцулів. Традиції української етнопедагогіки і їх використання в навчально-виховній роботі. Київ, 1993. 88 с. ✓ Лосюк П. Гуцульщинознавство в системі національного виховання учнів. <i>Система національного виховання як фактор цілісного розвитку особистості. Актуальні проблеми та історичний досвід</i> : матеріали обласної наук.-практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 10 лист. 1995 р.). Івано-Франківськ,

		1995. С. 33–37.
17	Формування в освітніх закладах системного підходу до планування й організації національно-патріотичного виховання дітей та молоді в сучасних умовах відстоювання української незалежності.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ростимо юних патріотами України : навч.-метод. зб. / упор. П. Лосюк, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2015. 238 с. ✓ Лосюк П. На вістрі часу : освітньо-краєзнавчі статті. Косів : Писаний Камінь, 2016. 276 с. ✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів : Писаний Камінь, 2012. 396 с.
18	Професійне становлення педагога гуцульської школи, систематичне підвищення його майстерності – важлива умова пошуку і впровадження інноваційних технологій з метою активізації в учнів інтересу до знань.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Люблю тебе, Гуцульщино! : навч.-метод. посіб. / за ред. П. Лосюка, А. Григорук. Косів: Писаний Камінь, 2012. 396 с. ✓ Школа здібностей. З досвіду розвитку здібностей школярів у Яворівській загальноосвітній школі I–III ступенів / за ред. П. Лосюка. Снятин : ПрутПринт, 2004. 200 с. ✓ Лосюк П. Формування народознавчої компетентності педагога в гуцульській школі. <i>Народознавча компетентність дітей і молоді : принципи та методи дослідження</i> : зб. наук. пр. / за ред. Н. Лисенко. Івано-Франківськ, 2007. С. 236–246.

**Головні види та осередки народного мистецтва Гуцульщини.
Авторська розробка**

№	Види народного мистецтва	Осередки	Відомі народні умільці
1	художня різьба по дереву та інкрустація	Яворів, Прокурава, Соколівка, Брустури, Підзахаричі, Сергії, Ворохта, Косів, Річка, Ясиня, Косівська Кваси, Луги, Шепіт, Поляна, Костилівка, Яремче, Вижниця, Делятин	Династія Шкрібляків-Корпанюків, М. Кищук, В. Девдюк, І. Пантелюк, М. Гrepиняк, М. Турчиняк, В. Турчиняк, М. Стринадюк, М. Мегединюк, Ф. Гавриленко, М. Тулайдан, Ю. Павлович, А. Ванжурак, І. Балагурак, М. Федірко, Я. Тонюк, М. Кіщук, П. Ткачук, М. Білак
2	мосяжництво (художня обробка металів)	Бистрець, Річка, Брустури, Космач, Верховина, Криворівня	В. Якиб'юк, М. Дольницька, М. Вінтоняк, І. Дудчак, Н. Габорак, В. Федюк, К. Рибенчук, М. Медвідчук, В. Медвідчук, О. Кульчицька, І. Гондурак, І. Палійчук, В. Друслик
3	художнє ткацтво	Шешори, Яворів, Космач, Косів, Виженка, Рожнів, Саджавка, Корнич, Барвінків, Верхній Березів, Білі Ослави, Заріччя	Г. Василяшук, Р. Горбовий, Д. Приймак, М. Боєчко, П. Сливка, А. Воротняк, О. Кіщук, І. Копержук, М. Білас, Р. Горбовий
4	ліжникарство	Яворів, Космач, Кваси, Путила	П. Шкрібляк-Король, Г. Вінтоняк, В. Калинич, А. Хім'як, П. Петрук, Г. Копильчук, М. Базак, М. Боб'як, К. Боб'як-Никорак
5	народна вишивка	Космач, Рожнів, Косів, Пістинь, Вижниця, Саджавка, Зелене, Яворів, Підзахаричі, Черганівка, Вашківці	Д. Пожоджук, Г. Герасимович, Г. Васильчик, М. Гудима, Г. Плитка-Сорохан, О. Гасюк, В. Янушевська-Шкрібляк, Г. Кива, В. Малиновський, Г. Арсенич, К. Колотило
6	гуцульська художня кераміка, гончарство	Косів, Коломия, Старі Кути, Пістинь	О. Бахматюк, І. Баранюк, П. Кошак, М. Волощук, П. Цвілик, В. Аронець, М. Кікоть, В. Стрипко, В. Джуранюк, Д. Зондюк, М. Рошиб'юк, М. Тим'юк, В. Івасюк, О. Швець, В. Швець, Я. Зарицький, Я. Прокопик, Л. Прокопик, Є. Зарицька, Х. Урбанська
7	писанкарство	Коломия, Яблуниця, Виженка, Космач, Річка, Шешори, Чорний Потік, Верховина, Розтоки, Черногузи, Брустури, Усть-Путила, Мілієве, Микуличин, Рахів,	С. Стадник, О. Кіращук, М. Кіращук, В. Борис, С. Корпанюк, Г. Вережак, К. Брустурняк, Е. Малик, П. Кушнірчук, П. Івасюк, Г. Коб'юк, О. Гулій, К. Крилюк, І. Семчук, М. Никорак, Д. Пожоджук, Г. Книщук, В. Шкрібляк, О. Бойчук,

		Замагора, Криворівня, Баня-Березів, Кривопілля, Яворів, Яремче, Ворохта, Великий Бичків	М. Корнелюк, П. Радиш, І. Соломченко
8	випалювання по дереву	Косів, Вижниця, Річка	І. Грималюк, В. Грималюк, М. Тимків, М. Медвідчук, В. Гуз, В. Довбенчук, С. Сахро
9	килимарство	Косів, Яворів, Путила, Вижниця	М. Куриленко, О. Литвин, М. Сахро, В. Процюк, Й. Джуранюк, Ф. Позарук, М. Ганущак, С. Повшук, О. Червінко, П. Павлюк, І. Глушко, В. Лахнюк
10	коренерізьблення	Рахів, Ясіня	Ю. Павлович
11	виготовлення му- зичних інстру- ментів (трембіти, скрипки)	Шепіт, Довгопілля, Буковець, Верховина, Космач	М. Тафійчук, В. Грималюк, Р. Кум- лик, В. Мартишук, О. Зеленчук, І. Михайлюк
12	народний одяг	Яворів, Рожнів, Космач, Косів, Вижниця	Г. Вінтоняк, Г. Гарас, О. Курик
13	ложкарство	Прокурава	Р. Гуцуляк, В. Бойцуняк, Д. Гарасим'юк, І. Шелюжак, І. Бойцуняк, М. Микитин, В. Петрів, І. Слочак, П. Тарасюк, В. Якібчук
14	художня обробка шкіри	Косів, Розтоки, Космач, Пістинь, Верховина, Яремче	Ф. Якиб'юк, В. Чіх, Р. Присяжнюк, М. Вінтоняк, М. Стринадюк, В. Пет- рич, І. Миклашук, Н. Федірко, Б. Фе- дірко, І. Миронюк

Рекомендований перелік архітектурних та ландшафтно-паркових пам'яток Гуцульщини для ознайомлення (відвідування) в процесі вивчення гуцульщинознавства. Авторська розробка

Архітектурні пам'ятки

№	Регіон Гуцульщини	Архітектурні пам'ятки
1.	Галицька Гуцульщина	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Пнівський замок XVI ст. біля міста Надвірна; ➤ Міжнародний науковий центр «Обсерваторія» на горі Піп Іван (1938); ➤ архітектурний ансамбль середмістя селища міського типу Кути з ратушею та прилеглими будівлями – рідкісний зразок маломістечкової архітектури XVIII–XIX ст.; ➤ санаторій «Косів» – унікальна дерев'яна споруда початку XX ст.; ➤ будинок рабинів у Косові (кінець XIX ст.) – зараз Косівський музей народного мистецтва та побуту Гуцульщини; ➤ хата народного майстра Ю. Корпанюка (1892-1977) в селі Яворові; ➤ Коломийська ратуша 1877 р.; ➤ будівля Національного музею народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського у місті Коломия (початок XX ст.); ➤ Музей писанкового розпису у місті Коломия (2000); ➤ Будинок колишньої гімназії у Коломійі (1875); ➤ Будинок культури (Народний дім) у місті Коломійі (1892); ➤ Будинок Регіонального історико-краєзнавчого музею Гуцульщини у Верховині (1938); ➤ Будинок міської ради повітового староства у місті Надвірна (початок XX ст.); ➤ турбаза «Гуцульщина» у м. Яремче (1963); ➤ залізничні вокзали у Делятині, Татарові, Надвірній, Коломійі, Яремчі, Ворохті, Микуличині; ➤ віадук у Ворохті – залізничний кам'яний арковий міст через річку Прут (1895); ➤ спортивно-оздоровчий комплекс «Смерічка» в Микуличині; ➤ Будинок «Просвіти» у Надвірній (кінець XIX ст.).
2.	Буковинська Гуцульщина	<ul style="list-style-type: none"> ➤ Будинок Вижницького народного суду (кінець XIX ст.); ➤ садиба-музей Назарія Яремчука (у Вижниці); ➤ Будинок дитячої та юнацької творчості (початок XX ст.) у Вижниці; ➤ Районний будинок народної творчості та дозвілля (початок XX ст.) у Вижниці; ➤ Споруда Вижницького коледжу прикладного мистецтва (1905 р.);

		<ul style="list-style-type: none"> ➤ Будинок краєзнавчого музею (кінець XIX ст.) у Вижниці; ➤ Будинок державного казначейства в Путилі (початок XX ст.); ➤ Свято-Михайлівська церква у стилі бароко у Вижниці (1924 р.); ➤ Церква Святителя Миколая в Путилі (1876 р.).
3.	Закарпатська Гуцульщина	<ul style="list-style-type: none"> ➤ будинок музею екології гір та історії природо-користування в Українських Карпатах у Рахові (1990).

Ландшафтно-паркові пам'ятки

- ✓ тисовий заповідник та музей природи у селі Княздвір;
- ✓ дендропарк Кутського лісництва;
- ✓ хребет Сокільський на Косівщині, оспіваний у творах багатьох українських письменників;
- ✓ місце загибелі О. Довбуша у селі Космачі;
- ✓ територія колишньої солеварні XVI–XX ст. у місті Косові;
- ✓ скелі Довбуша у місті Яремче;
- ✓ урочище в Космач-Рушорі, де в січні 1945 року відбувся переможний бій УПА з більшовицькими окупантами;
- ✓ урочище Розтоки біля села Пасічна;
- ✓ дендропарк лікаря А. Тарнавського в селі Сморному;
- ✓ географічний «Центр Європи» біля міста Рахів;
- ✓ екологічні стежки Карпатського Національного природного парку;
- ✓ село-музей Криворівня;
- ✓ бункер головнокомандувача УПА-Захід М. Твердохліба («Грома») біля села Зелена;
- ✓ державний заповідник «Горгани»;
- ✓ дендропарк «Високогірний» біля села Бистриця;
- ✓ геологічна пам'ятка Писаний Камінь на Верховинщині;
- ✓ етно-парк «Гуцул ленд» (с. Поляниця – ТК «Буковель»);
- ✓ скеля Кам'яна Багачка (Усть-Путиля);
- ✓ гора Томнатик (Шепіт);
- ✓ озеро Гірське Око (Нижній Ялівець);
- ✓ Буковинські (Смугарівські) водоспади (Розтоки-Підзахаричі) та ін.

**Авторська розробка концепції мобільного додатка «Hutsul 24».
Для педагогів, учнів, батьків та всіх зацікавлених гуцульщинознавством**

Цінним у покращенні взаємодії педагогів, дітей і їхніх батьків у високогірному Гуцульському регіоні є спілкування у соціальних мережах, на блогах, сайтах. Для сучасних дітей Інтернет є важливою цінністю, він відіграє помітну роль у їхньому житті, тому працівникам навчальних закладів варто цим користуватись і спрямовувати захоплення дітей у правильне русло. За допомогою інтернет-ресурсів педагоги можуть впливати на засвоєння дитиною правильних цінностей, ідеалів, норм гуцульської етноспільноти, прививати любов до прекрасного, формувати навички екологічної культури і здорового способу життя, залучати до різних видів суспільно-корисної діяльності, до занять гуцульським декоративно-прикладним мистецтвом. Щодо батьків, то спільне використання мобільних ресурсів разом з дітьми сприятиме збагаченню інтелектуального потенціалу дітей, залученню їх до вивчення родинних традицій, звичаїв, обрядів, зокрема свого рідного краю – Гуцульщини. Крім того, така форма інтернет-комунікації дасть змогу долучитися до ознайомлення з феноменом Гуцульщини широкій аудиторії українських і закордонних туристів, краєзнавців, дослідників.

Однією з сучасних форм взаємодії і спілкування педагогів, дітей та їхніх батьків міг би стати безкоштовний мобільний додаток, інтернет-сервіс «Hutsul 24», який може працювати на базі Android та iOS та завантажуватися в Play Market і App Store. Пропонується практична розробка та рекомендації щодо створення і забезпечення ефективного функціонування такого ресурсу.

Мета інтернет-сервісу «Hutsul 24»:

- за допомогою сучасних інформаційно-комунікаційних технологій створити зручний повсякденний інструмент, який можна буде ефективно використовувати як додатковий ресурс на уроках гуцульщинознавства, в позаурочний час та у період канікул;
- оперативне ознайомлення дітей та їхніх батьків з новинами у Гуцульському регіоні, освітянськими проблемами, корисними порадами і рекомендаціями;
- формування у дітей та дорослих цілісних уявлень про гуцульські традиції, звичаї та обряди;
- розширення знань широкого кола користувачів про український, польський, австрійський слід в історії Гуцульщини та відомих дослідників матеріальної і духовної культури гуцулів;
- створення власної спільноти колег та однодумців, небайдужих до Гуцульського краю та гуцульщинознавства, зацікавлених у ефективній роботі сервісу «Hutsul 24».

Аудиторія сервісу «Hutsul 24» може охоплювати не лише педагогів гуцульських шкіл, дітей та їхніх батьків, але й представників інших етнографічних регіонів, українських та зарубіжних туристів і дослідників, громадських організацій, культурних та освітніх установ, волонтерів, релігійних діячів, позашкільних установ та інших. Цей додаток може бути корисний не лише для туристів, але й для місцевих жителів, адже він є універсальним способом дізнатися про історію, культуру та пам'ятні місця Гуцульського краю.

Принципи, які зумовлюють діяльність сервісу «Hutsul 24» та сприятимуть його популяризації:

1. Безкоштовність: сервіс доступний для всіх.

2. Комфортність: потребує мінімум зусиль та заощаджує час.
3. Сучасність: ресурс функціонує з допомогою сучасних інформаційних технологій.
4. Інформативність: користувачі отримують та передають інформацію у зручний для себе спосіб і час.

Головний слоган сервісу «Hutsul 24» «З нами – у світ Гуцульщини! Файний. Автентичний. Сучасний». «Hutsul 24» – це віртуальне місце пізнання гуцульської культури, яке відкрите для всіх протягом 24-х годин на добу, де цілодобово запрошують: «Відкрий серце для Гуцульщини!» (Додаток, рис. 1).

«Hutsul 24» – зручний повсякденний інструмент взаємодії школи з дітьми, комфортного спілкування на педагогічні та культурологічні теми, спілкування дослідників Гуцульщини.

Можливості сервісу «Hutsul 24»:

Для користувачів даного сервісу створено два основних розділи: «Вивчай» (теоретична частина) та «Досліджуй» (практична частина), які складаються з окремих рубрик (Додаток, рис. 2).

1. Вивчай (теоретична частина)

Користувачі мають можливість поглибити власні знання у рубриках:

- «Історія»;
- «Культурна спадщина»;
- «Традиції, звичаї, обряди»;
- «Відомі дослідники»;
- «Музеї»;
- «Природні об'єкти»;
- «Навчальні матеріали»;
- «Для туристів».

Цікавою є рубрика «Навчальні матеріали». Вона адресована в основному для вчителів та учнів і слугує для вивчення предмета гуцульщинознавство. Тут знаходяться різноманітні додаткові матеріали, які необхідні для ефективного проведення уроків.

Для тих, хто перебуває на Гуцульщині або планує туди поїхати створена окрема рубрика «Для туристів», в якій розміщена інформація про поїздку, чим найкраще добратися та що варто відвідати.

Крім того, в цьому розділі можна ознайомитися з наочним фото-, відео-, аудіо-матеріалом та 3D моделями найвизначніших історичних та культурних об'єктів Гуцульщини.

2. Досліджуй (практична частина)

У цьому розділі знаходяться такі рубрики:

1. «Подорожі» – пропонується віртуальний та поєднаний з реальністю гід Гуцульщиною з детальною інформацією про ключові об'єкти і місця. Цікавими є туристичні маршрути, які проводять цифрові (віртуальні) персонажі-гиди. Кожен персонаж – це уособлення окремих відомих дослідників Гуцульщини. За допомогою цієї рубрики можна не тільки подорожувати Гуцульським краєм, але й одночасно вивчати історію та важливі моменти у житті і дослідницькій діяльності конкретних постатей. Наприклад, частина персонажів може показати класичну та історичну Гуцульщину (Володимир Шухевич, Микола Домашевський, Володимир Гнатюк, Юзеф Шнайдер, Оскар Кольберг), інші персонажі покажуть своє рідне село або місто (Слобода – Станіслав Вінценз; Яворів – Петро Лосюк; Косів – Ігор Пелипейко; Печеніжин –

Володимир Грабовецький; Кобаки – Марко Черемшина), окремі проведуть високими горами і покажуть, де бере свій початок річка Прут (Іван Сеньків, Петро Шкрібляк, Генрик Гоншворовський, Гжегож Ронковський) та інші. Кожен персонаж-гід має свої інтереси, цікаві місця та таємниці. Кожен слухач має змогу обрати персонажа відповідно до власних інтересів та вподобань. Також користувач може окремо відкрити мапу та піти культурними, туристичними, кулінарними або магічними місцями, які рекомендують гуцули. Кожен відвідувач може створити свій перелік з обраних місць, плануючи подорож до Гуцульщини.

2. «Квести і завдання» – у цій рубриці знаходяться різноманітні онлайн-квести, загадки, тести, вікторини, приповідки і цікаві завдання про особливості Гуцульського краю, дослідників Гуцульщини, гуцульщинознавство і все, що пов'язано з цим регіоном. Також буде можливість у реальному часі виконувати оригінальні квести Гуцульщиною, підключивши геолокацію.

3. «Декоративно-прикладне мистецтво» – тут запропоновано загальну інформацію та техніку виготовлення зразків найбільш поширених видів гуцульського декоративно-прикладного мистецтва: косівської кераміки, художньої вишивки, писанкарства, ліжникарства, художньої різьби по дереву і т. д. Також подано інформацію про відомих майстрів декоративно-прикладного мистецтва і місця, куди можна прийти та особисто навчитися виготовити або купити автентичний виріб гуцульського мистецтва. Крім того, в цій рубриці буде міні-гра з майстер-класом, який віртуально допоможе спробувати виготовити той чи інший виріб декоративно-прикладного мистецтва.

4. «Діалекти і говірка» – за допомогою цієї рубрики кожен охочий може навчитися місцевого гуцульського діалекту. Тут подано детальну інформацію про більшість діалектних слів, вимову, способи вживання, історію походження слів та ін. Також можна засвоїти на практиці місцеву говірку, порозмовлявши через додаток з гуцулом-ботом. За бажанням можна скористатися електронним перекладачем на гуцульський діалект.

5. «Гуцульська традиційна кулінарія» – в даній рубриці знаходяться рецепти традиційних гуцульських страв, перекусок та напоїв, а також оповідання і перекази про виникнення різних страв гуцульської кухні. Це допоможе дізнатися про традиційну кухню різних історичних періодів Гуцульщини, про те, як вона змінювалася та якою є зараз.

Рубрики інтернет-сервісу «Hutsul 24» в майбутньому можуть розширюватися та доповнюватися, що дасть змогу цілком охопити матеріальну і духовну культуру гуцулів.

У додатку є можливість **коментувати** свої враження про історичні, культурні та ландшафтно-паркові пам'ятки Гуцульського краю, туристичні маршрути та ін. Також користувачі додатка матимуть можливість спілкуватися з однодумцями за допомогою опції «Форум» з різноманітних тем на гуцульську тематику. Усі відвідувачі сервісу знайдуть щось цікаве для себе.

У додатку для кожного зареєстрованого користувача передбачено персональну **«Карту гуцула»**. З її допомогою відвідувачі музеїв, культурних місць та інших об'єктів можуть збирати бонуси, які згодом буде можливість обміняти на гуцульські сувеніри.

Таким чином, сучасний віртуальний інтернет-сервіс «Hutsul 24» завдяки інформаційно-комунікаційних технологій може бути зручною платформою не тільки для ефективної взаємодії педагогів навчальних закладів, дітей та їхніх батьків

Гуцульщини, але й для українських та закордонних туристів, дослідників і кожного охочого, хто цікавиться культурою Гуцульського краю, а також тих, хто не має можливості приїхати на Гуцульщину.

Навчальні і культурні комунікації сьогодні – це оперативний сервіс «Hutsul 24». Відкрий серце для Гуцульщини!

Макет мобільного додатка «Hutsul 24»

Рис. 1. Сторінки мобільного додатка «Hutsul 24»: «Вивчай» (теоретична частина) та «Досліджуй» (практична частина)

УКРАЇНА

СВІДОЦТВО

про реєстрацію авторського права на твір

№ 111121

Науково-методичний твір «Розробка і створення мобільного додатку «Hutsul 24». Авторська пропозиція для педагогів, учнів, батьків та всіх зацікавлених гуцульщинознавством»

(вид, назва твору)

Автор(и) Паска Тарас Валерійович

(повне ім'я, псевдонім (за наявності))

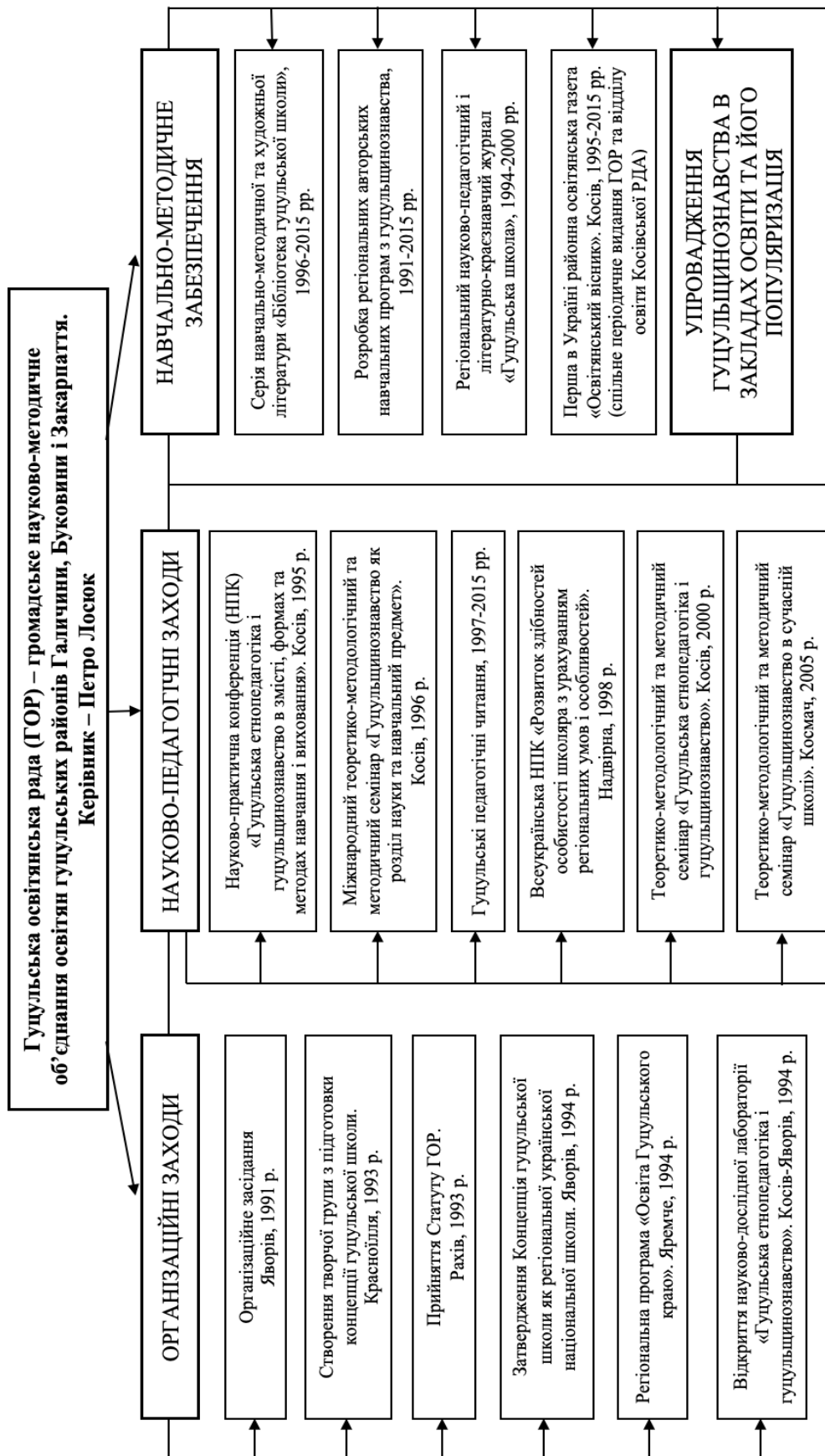
Дата реєстрації 18 січня 2022 р.

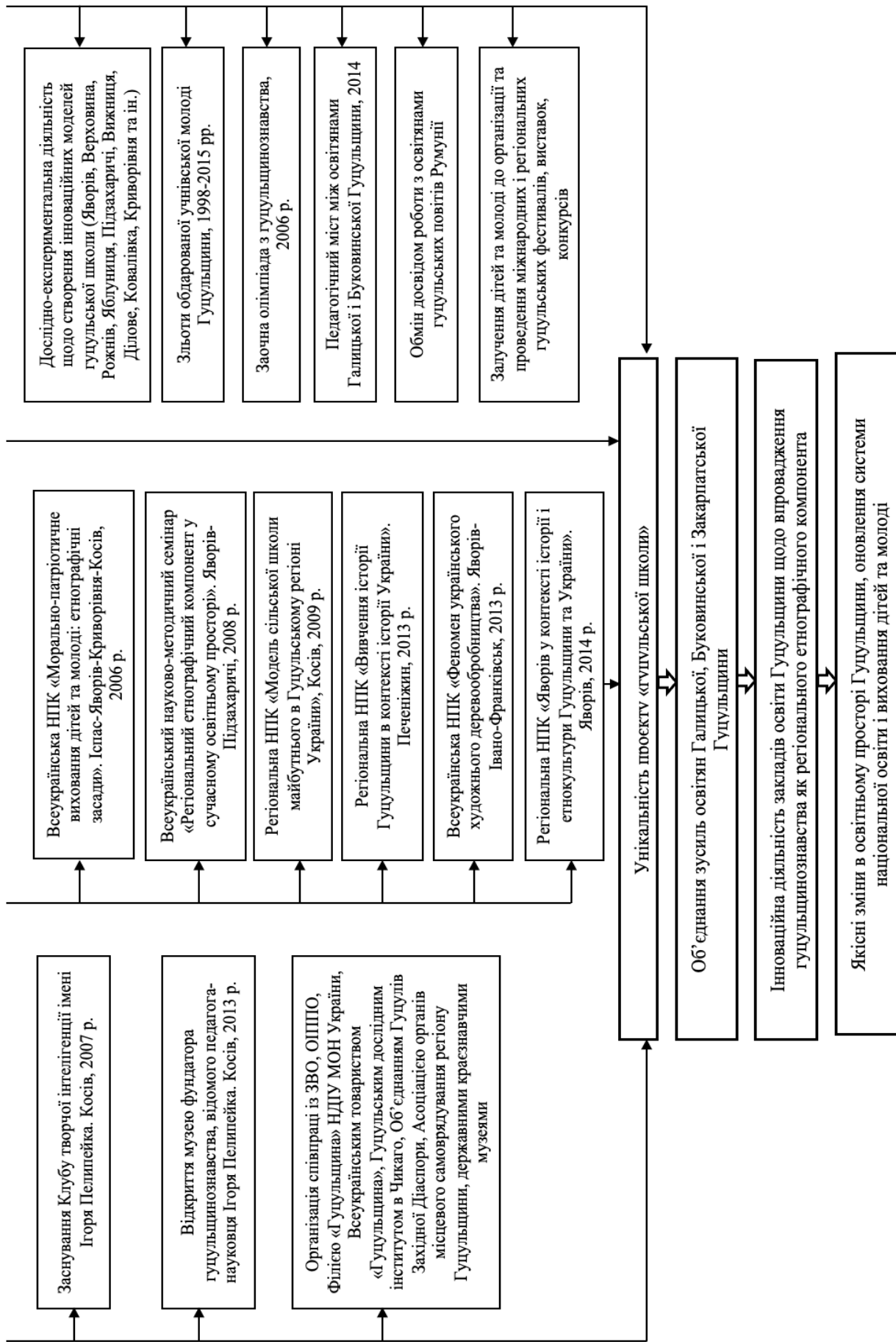
Генеральний директор
Державного підприємства
«Український інститут
інтелектуальної власності»

Андрій КУДІН

Авторська розробка. Логіко-функціональна модель діяльності Гуцульської освітянської ради з упровадження гуцульщинознавства в освітньому просторі регіону (1991-2015 рр.)

**Програмно-методичне забезпечення вивчення гуцульщинознавства
(1991-2013)**

№	Автор	Рік створення	Назва програми	Вікова категорія	Довідкова інформація
1	Пелипейко І.	1991	«Програма з народознавства»	5-8 кл.	Для використання на уроках народознавства в школі
2	Пелипейко І.	1991	«Гуцульщина в літературі»	10-11 кл.	Для використання на уроках літературного краєзнавства та факультативних заняттях
3	Пелипейко І.	1993	«Орієнтовна програма гуцулознавства»	1-11 кл.	Для використання на уроках гуцульщинознавства, уроках з інших предметів, виховних заняттях
4	Пелипейко І.	1994	«Гуцульщина. Орієнтовна програма краєзнавчо-народознавчого курсу»	5-11 кл.	Для використання на уроках гуцульщинознавства
5	Вережак Г.	1994	«Орієнтовна програма гуртка писанкарства»	2-11 кл.	Для використання на уроках народознавства та в позаурочний час
6	Гавриленко Л.	1994	«Краяни»	6-11 кл.	Програма з краєзнавства для використання у виховній роботі
7	Ясиновський П.	1996	«Краєзнавство. Гуцульщина»	5-9 кл.	Програма для інтегрованого навчального курсу, факультативних та гурткових занять
8	Довбенчук В., Бурлаченко П., Вудвуд С.	1996	«Художня різьба по дереву»	5-11 кл.	Програма для засвоєння технічних вмінь та навичок гуцульського художнього різьблення по дереву
9	Бойчук Р.	1997	«Програма класу Юрія Федьковича»	1-3 кл.	Поглиблене вивчення творчої спадщини Ю. Федьковича у початкових класах
10	Пелипейко І.	1998	«Орієнтовна програма з гуцульщинознавства»	9-11 кл.	Програма систематичного

			для загальноосвітніх шкіл, гімназій, ліцеїв та вищих навчальних закладів»		(інтегрованого) курсу гуцульщинознавства
11	Пелипейко І.	1998	«Гуцульщинознавство в процесі вивчення навчальних предметів»	1-11 кл.	Для використання на уроках з різних навчальних предметів
12	Пелипейко І.	1998	«Література рідного краю»	5-11 кл.	Для використання на уроках української літератури
13	Стадник С.	2001	«Писанковий розпис»	5-9 кл.	Модуль до варіативної частини програми «Трудове навчання»
14	Стадник С.	2001	«Писанкарство»	8-11 кл.	Модуль до варіативної частини програми «Трудове навчання»
15	Том'юк М.	2001	«Основи бондарювання»	10-11 кл.	Програма навчального курсу
16	Том'юк М.	2001	«Основи різьбярства»	10-11 кл.	Програма навчального курсу
17	Труфин І.	2001	«Основи ткацтва»	9-11 кл.	Програма навчального курсу
18	Труфин І.	2001	«Технологія виготовлення гуцульських народних музичних інструментів»	9-11 кл.	Програма навчального курсу
19	Гавриленко Л.	2001	«Основи лозоплетіння»	9-11 кл.	Програма навчального курсу
20	Кравчук В.	2001	«Тригранно-виїмчате різьблення по дереву»	8-9 кл.	Програма з трудового навчання
21	Рибчук М.	2003	«Технологія ткацтва (ліжникарства)»	9-11 кл.	Програма допрофільної освіти
22	Лосюк П.	2007	«Гуцульщинознавство в процесі вивчення інших предметів»	1-11 кл.	Для використання на уроках з різних навчальних предметів
23	Пелипейко І., Ткачук О.	2010	«Програма з гуцульщинознавства для загальноосвітніх навчальних закладів»	5-11 кл.	Удосконалений варіант «Орієнтовної програми з гуцульщинознавства...» І. Пелипейка 1998 року
24	Зеленчук І.	2010	«Основи гірського аграрного господарства Гуцульського регіону»	10-11 кл.	Програма для використання в рамках проекту
25	Вудвуд В., Гавука П., Крутофіст В., Фокшей І.	2010	«Технологія художнього різьблення по дереву»	10-11 кл.	Програма з трудового навчання (технології)

26	Фокшей І., Кіщук Н., Фокшей Б., Крутофіст В., Вудвуд В., Остапчук П.	2010	«Технологія геометричного (гострокутного) гуцульського різьблення»	10-11 кл.	Програма з трудового навчання (технології)
27	Крутофіст В.	2010	«Технологія виготовлення макетів малих архітектурних форм»	10-11 кл.	Програма з трудового навчання (технології)
28	Крутофіст В.	2010	«Технологія рельєфного різьблення»	10-11 кл.	Програма з трудового навчання (технології)
29	Кіщук Н., Андріюк П., Вудвуд В., Головчук П., Крутофіст В., Фокшей І., Фокшей Б., Федірко Я., Федірко І.	2010	«Трудове навчання. Художнє різьблення по дереву. Регіональна програма. Нова редакція»	5-9 кл.	Програма підготовлена творчою групою вчителів художньої різьби по дереву шкіл Косівського району
30	Григорук А., Корпанюк В., Петрич Н., Рибенчук М.	2012	«Гуцульщино- знавство»	2-4 кл. початков ої школи	Для використання на уроках гуцульщинознавства у початковій школі
31	Ткачук О.	2012	«Гуцульщина в літературі»	5-11 кл.	Програма літературного гуртка
32	Камінська М.	2012	«Історія Гуцульщини»	6-11 кл.	Програма факультативного курсу
33	Кіщук О.	2012	«Гуцульщина в народних обрядах»	7-11 кл.	Програма факультативного курсу з навчально- методичним супроводом
34	Лосюк П.	2012	«Гуцульщино- знавство»	9, 11 кл.	Орієнтовний курс для випускних класів
35	Холеван Л.	2013	«Композиція художньої вишивки»	9 кл.	Програма гуртка

Наукове видання

ПАСКА Тарас Валерійович

**ГУЦУЛЬЩИНОЗНАВСТВО
В СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ
І ВИХОВАННЯ**

Монографія

Видання в авторській редакції

Головний редактор – *Василь Головчак*

Комп'ютерна верстка – *Віра Яремко*

Підп. до друку 01.03.2024. Формат 60x84/16.
Гарнітура “Times New Roman”. Ум. друк. арк. 19,5.
Наклад 100 пр. Зам № 51 від 01.03.2024

Видавець

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1,
тел. 75-13-08, e-mail: vdvcit@pnu.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7616 від 26.05.2022

Виготовлювач

ФОП Голіней О. М.
76000, Україна, м. Івано-Франківськ, вул. Галицька, 128,
тел.: +38 066 4816 601, e-mail: gsml502@ukr.net

ISBN 978-966-640-555-8